

НОВЫ ЗАМАК

ЛІТАРАТУРНЫ АЛЬМАНАХ. ГРОДНА. ММХІІ
ЗАСНАВАНЫ ў 2012 годзе
ВЫПУСК 11

ГРОДНА «ЮРСАПРЫНТ» 2022

УДК [821.161.3]-822

Галоўны рэдактар:
Янка Трацяк

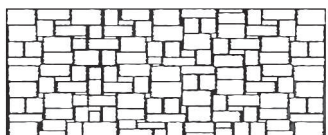
Рэдакцыйная рада:
Валянцін Дубатоўка
Ала Петрушкевіч
Аляксей Пяткевіч
Сяргей Чыгрын

Укладанне:
Янка Трацяк

Мастацкае афармленне вокладкі:
Вера Нальшанская

ISBN 978-985-7257-69-0

© Калектыў аўтараў, 2022
© Трацяк Я., укладанне, 2022
© Афармленне. ТАА «ЮрСаПрынт», 2022

*Аўтарскі калектыў літаратурнага альманаха
«Новы замак» сардэчна віншуе знакамітую і сапраўды
народную паэтку Беларусі Дануту Янаўну БІЧЭЛЬ з высокім
юбілеем! Жадаем моцнага здароўя, творчых поспехаў
і натхнення, новых вершаў і новых кніг!*

ДАНУТА БІЧЭЛЬ

ЛЮБЛЮ ЦЯБЕ, НЁМАН

Нёман каля Каложы

На Каложы з маёлікавых крыжоў
андарачак зялёны.
Нёман, як прывід, міма пайшоў,
шчаслівы і непрытомны...

Сцяжынка ўніз ад царквы —
то бугор, то ўпадзіна,
рызыкаўна спускацца з гары,
імшалкамі перакладзенай.

Хвалі Нёмана каціліся ў заліў.
Паганскія дрэвы ня мелі.
Мядзведзь лапай рыбу лавіў.
Дзікуны Каложы не мелі.

Будаваў сабе жыллё чалавек
на скрыжалях гасцінцаў і рэк...
Дзе здзічэла Нёман віраваў,
Бог абрыс царквы маляваў.

Той малюнак, чароўны, святы,
падобны да малюнка дзіцяці.

Нехта йшоў па люстэрку вады,
на грудзях — абразок Божай Маці.

Неба, калі сонейка грала,
з Нёманам злучалася ў паводцы!
Маці Божая на воблачку ў лодцы
з віру Нёмана Каложу збудавала.

Час — як рака

Божа, кожнага з нас у адведзены час,
нібы ў лету, прыслаў...
Што каму было трэба ад бясконцага неба,
кожнаму даў...

Можна лепшыя справы прысніць.
Можна ўсё змарнаваць і змяніць...
Толькі зблытаць нічога нельга!
Нельга зблытаць Нёман і Niemen!

Нёман — з тутэйшых словаў ад сялянскага голасу —
мудрага беларуса Якуба Міцкевіча-Коласа...

«Niemnie, rzeko moja domowa...» —
у Адама Міцкевіча, родам з Завосся...
Што з Наваградка, з Любчы
ў Міцкевіча засталася?!
Слёз санеты з прыгожай Лаўрай расстання...
Ледзяныя крыгі ўспамінаў, сумота каханьня...
зрэдку згубленым шчасцем паводкай пральцеца...
павіруе і вернецца ў слова — ці ў паэтава сэрца.

Чэслаў Niemen з местачковага неба
Старых Васілішкаў...
нібы з тутэйшых, але з завоблачных вышкаў,
з невідочных планетаў, далячыняў-засветаў,
у дзіўны час людскіх справаў не дзеля забаваў
на фестывалі ў Сопаце ў кашулі сонечнай выйшаў —
цудоўны версэт ад пагоркаў наднёманскіх выканаў —
узбунтаваную песню зубра напрудвесні —
усхвалявана, прагна, непрадказальна прыгожа, —
сонных збудзіў, нахабнікаў абсадзіў,
выпусціў змучаных з лёхаў,
хто слухаў, тых напалохаў —
скалануў, страсянуў, агаломшыў...

«Dziwny jest ten świat...»
Суддзяў, артыстаў, залу давёў да шалу...
нябеснаю магмай агню і гартаных гукаў, —
вучань балотных кáняў,
лясных драздоў і зазулькаў!

Дзіўны кліч з грудзей маладых
да людзей добрай волі —
і цяпер разбурае змрок —
як глыток вады,
як драбок солі...

...У пачатку дарогі, аднойчы...
за кулісамі сцэны
мы сустрэліся вочы ў вочы,
хлапец усміхнуўся дзяўчыне,
якая «пад казачным дубам
над Нёманам сінім»...
шчаслівая на аблачыне...

...Аднойчы, у Старых Васілішках...
на каменьчыку сэрца выгрызла мышка...
На сваім панадворку камень
Чэслаў кранаў маладымі нагамі...
А я падняла, калі там была, —
і цяпер у руках трымаю.
Пагрэю рукі хвіліну...
Нарэшце ў Ніемен закіну,
прашапчу: «Ляці ў паднябессе!
Лаві сваё сэрца, Чэсік!»

Наіўны сказ пра пастушкоў Божай Маці, пра Сонейка Фацімы і пра нас

Францішак, Жасінта, Люцыя
ў міжгор'і авечак пасвілі...
Паміж хмаркаў— неба адчынена!
Вось яно — пастушынае шчасце!

Каля дуба Маці Божая спынілася,
з дзеткамі Ружанчык памалілася...
Пад нагамі ў Маці Божай задрыжала
гадзюкі ядавітае джала...

Сонейка ўзыходзіла наадварот, —
не з усходу на захад — з захаду на ўсход.
Напілося Сонейка ад святой крыніцы
на Зямліцы Белай Блакітніцы.

Акунулася ў крыніцы ды кажа:
— Недалёка поўзае гадзюка страшная...
Хто тут дыхае — таго джаліць джалам,
у каго жывое сэрца — паліць палам.

...Каля Сонейка збіраюцца вяснянкі —
ў ільняных кашулях-вышыванках —
ланцужком трымаюцца за рукі,
з кветачкамі, як прыходзяць на танцуюлькі...

Вострыя абцасікі дзяўчат
выціскаюць з джала гадзючы яд...

Ланцужок дзявочы лебядзіны
сонечным жывым дазорам стаў.
Пазалоту вежаў і далінаў
апляваць і вынішчыць не даў!

...Толькі змей-падкорчык
з-пад трухлявай дзічкі
на людскія скарбы вострыць нож:
Белую Зямлю Блакітніцы-Сінічкі,
як сваю, прадае за юдаў грош...

А вяснянкі Сонейка не кінулі —
ў лебядзіны ланцужок па пёрку скінулі,
дзе Люцыя, Францішак і Жасінта...
на ўзарваным градам полі сеюць жыта...

дзе каліна ў лузе не ламаецца,
у канюшынцы чмелі капыляецца...
За Дняпром, за Цісай і Дунаем
на Сонейку пякуцца караваі.

Багародзіца, вясна, любоў і праўда!
Пастушкоў зямлі яднае праца.
Столькі планаў, спадзяванняў ды ілюзій!
З-пад карчоў вайны вылазяць людзі!

Птахі зноў па пёрку з крыльцаў скінулі,
кроў закрылі белаю пярынаю.

Хто аслеп ад болю, той не стаў відушчым...
У пажарах не гараць герояў душы...

Думкі птахаў не развейваюцца ў дыме...
Душам сняцца сны аб Радзіме.

Чысцец

Божанька, Ты Справядлівы,
Бязмежны, Велікадушны!
Ты для людзей задарма
адаў акіяны, крыніцы і сушы.
А людзі, такія розныя, — і слабыя, і дужыя...

...Чысцец... Спачатку ў балотнай лужыне,
у мутнай лужыне... чысцяцца душы...
З шалупіння грахоў, адмоленых і не адмоленых,
у вірлавіне без дна, душы
спяць без пуховай падушкі...
на прутах, у жалезных кратах...
Не магу ўявіць, ці хоць якая, адна,
можа вырвацца з той калатушы...
Такая, як я, слабенькая, там натуру гартуе.
Не енчыць, не лямантуе, не пішчыць.
Няма анёла. Душа маўчыць.
Кожная — у адзіночцы,
у металёвай бочцы —
у невядомым краі,
пра які мы тут, пакуль дыхаем, не ўяўляем.

...Магчыма, калі зляціць грахоў шалупінне,
прыдуць анёлкі,
душы спаўюць у чыстыя полкі...
Калі новая скура пачне зрастацца,
змогуць душачкі пакалыхацца
ў празрыстых затоках.
Ніхто не пазнае таго, хто побач,
але падтрымае таго, хто тоне.
Прыйдзе на бераг калючы вожык
па цёплай райскай расе...
Набярэ іх, без ножак, у лазовы кошык...
да райскіх варот панясе.
Апостал Пётар, спакойны, каля варот —

каго прапусціць, каму — ад варот паварот!
Назад на пятнаццаць сутак ці васьмнаццаць год!

...Пакуль міласэрныя людзі іх грахі не адмоляць
у адзіным святым каталіцкім і апостальскім касцёле.

Пахаванне Кастуся Каліноўскага

Кастузь Каліноўскі
касцямі прабіўся з гліны —
Беларусь маладая выраем
зляцелася ў Вільню!

Беларусь маладая на золку
заняла Гедымінаў пляц —
перад сваім героем
з паўстанцамі паміраць!

Што сказаў Кастузь перад сконам
нашчадкам з пятлі, —
як паўстанец, у малітве-казанні
прамовіў мітрапаліт.

...Дзецюкі! Людзі!
Нашаму Кастусю на грудзі,
на дамавіну, на белую гліну,
на Радзімы скрываўленай сэрца,
якое сто пяцьдзясят пяць гадоў
у пятлі вечных ворагаў б'ецца, —
кіньце адну слязіну...
Няхай узарвецца!

Чырвоныя ружы над Вільняй
квітнелі ў белых аблоках.
Нараджэнне Божага Сына
Езуса Хрыста недалёка!

У белых аблоках над Вільняй
З крывы чырванеюць гваздзікі.
Езус Хрыстус Сын Божы уваскрос —
каб мы тут жылі — нарадзіўся!

22 лістапада 2019 г.

Люблю цябе, Нёман!

Палюбіла цябе, Нёман,
калі Яська, мой тата,
сплаўляў платы за паромам,
каб зруб паставіць на хату.
Ані Рэні, ані мяне яшчэ не было.
Звініць тваіх змрокаў святло!

Па лузе насустрач, маленькая, бегала,
Але скакаць са стромага берага
ў віры, у цянёты белыя не спяшалася...
У тваіх вірах згубіцца баялася.
А хто смелы, віроў не баіцца,
той спіць вечным сном ля гасцінца...

А мела я ў Бурносах сябровачку,
а сябровачка мела лодачку.
На лодачцы з ёй мы плавалі
па цячэнні, упоперак і насупроць...
Веславала я на твае хвалі,
нібы коніка за аброць.

А паехала я вучыцца
не ў сталіцу, каб не згубіцца.
Першую ноч у горадзе
я правяла на вуліцы —
беспрытульніцай.
Шукала хоць якога зацішку.
І прывёў мяне мой анёл
на мост святога Францішка...
Зірнула я з моста — а ўнізе хвалі
мяне пазналі і прывіталі...
і паднялі з непрыветнай зямлі
ў сваё зорнае неба.
І мне стала цёпла, спакойна і добра.
Я зразумела: тут шчасце, самота і доля...
Тут я дома.
Спусцілася з горкі ўніз —
мяне лодачка ціха паклікала —
я падумала пра сябровачку...
і ўскочыла ў лодачку
пісьменніка Васіля Быкава!
Ані марыла, ані гадала —
чья лодачка мяне загайдала!

Так і хаджу па мосце —
 то наяве, то ў сне.
 Ніхто не чакае і не вітае мяне.
 Тут віры-крыгаломы,
 параходы, лодкі, паромы...
 Крочу самотна, вольна і годна...
 Люблю цябе, Нёман, —
 ад Бурносаў да Гародні.
 Тут я дома!

17 снежня 2022 г.

паэтка, эсэістка, перакладчыца, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР імя Янкі Купалы. Нарадзілася 3 снежня 1937 года ў вёсцы Біскупцы на Лідчыне. Скончыла гісторыка-філалагічны факультэт Гродзенскага педінстытута (1962). Працавала настаўніцай беларускай мовы і літаратуры, старшым навуковым супрацоўнікам Гродзенскага абласнога гісторыка-археалагічнага музея, дырэктарам музея Максіма Багдановіча. З 1993 па 2004 год — старшыня Гродзенскага аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў. Аўтар звыш дваццаці кніг паэзіі («Дзявочае сэрца», «Нёман ідзе», «Запаланкі», «Доля», «Браткі», «Ты — гэта ты», «А на Палессі», «Снапок» і інш.), васьмі вершаваных зборнікаў для дзяцей, трох кніг эсэістыкі і прозы («Хадзі на мой голас», «Мост святога Францішка», «Правінцыя святога Францішка»), перакладаў польскіх паэтаў (Караля Вайтылы (Папы Рымскага Яна Паўла II), Яна Твардоўскага, Мацея Юзафа Канановіча, Міраслава Качмарэка і інш.). Многія вершы пісьменніцы ўвайшлі ў школьныя праграмы, яе творчасць вывучаецца на філалагічных факультэтах беларускіх ВУН, а таксама з'яўляецца аб'ектам шматлікіх навуковых даследаванняў. Жыве ў Гародні.

ІВАН БУДНІК

Балада пра Котру-раку

Нездарма чараўніцай лясною
 Называюць цябе землякі.
 Вось і я зачарован красою,
 Стаў палонным красуні-ракі.

Ты нясеш свае чыстыя воды
 З невычэрпных гаючых крыніц.
 Я смакую тваю прахалоду,
 Калі смага не знае граніц.

Скарб зямлі ты ўвабрала багаты,
 Водар кветак, лясоў і лугоў,
 Салаўіныя спевы у шатах
 Ды спагаду сваіх землякоў.

Гаспадыню Гродзенскай пушчы
 Пачувала сябе ты здаўна.
 У лясной у балоцістай гушчы
 Ты збірала паданні адна.

Таямніча гадамі хавала
 Шмат легендаў, гісторый лясных
 І няспешна іх распавядала
 У час бурных разліваў вясны.

Не забыла ты боль застарэлы,
 Калі чула ў балоце Святым
 Па паўстанцах карцечныя стрэлы.
 Мо таму яно стала святым?!

Міхася і Макара віталі
 Вечарыны ў хаціне, млыне —
 І над Котраю песні ўзляталі
 Аб свабодзе ў лясной старане.

Беларускія вершы і песні
 У Баброўні, Стральцах, Бандарах
 Паднялісь жаўруком на прадвесні,
 Пад сялянскі ўсяліліся дах.

Нескароныя песні і вершы
Беларусаў будзілі ад сну,
І спяшаўся хто конна, хто пеша
Вечарыну наведасць з адну.

Як раней, ты плывеш задуменна,
Твае воды заўжды бераглі
Нашу памяць ад змен несумленных,
Боль, і радасць, і краскі зямлі.

Вяртанне

Паўстанцам

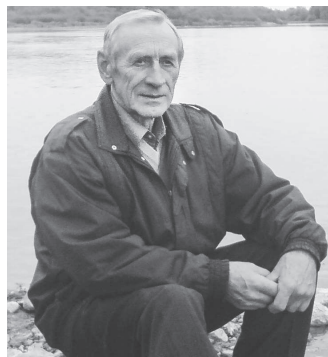
Вас таемна схавалі ў зямлі
Як найдалей ад вока людскога,
Каб не зналі пра вас, не знайшлі,
Не раскрылі зладзейства такога.

Ні крыжа, ні грудочка зямлі,
Да якіх мы маглі б прытуліцца.
Тут быльнёг, пустазелле цвілі,
І няведама, дзе памаліцца.

Як магільны чужак ні таптаў,
Але памяць паўстанцаў — жывая.
Іх вяртанне ўсявышні вітаў,
Бо іх справа і сёння святая.

Сёння дух ваш нязломны ідзе
З намі за незалежнасць змагацца,
Каб не гніць у Масковіі дзе,
Старажытнай дзяржавай застацца.

нарадзіўся 2 траўня 1937 года ў вёсцы Лікоўка Гродзенскага раёна. Скончыў гісторыка-філалагічны факультэт Гродзенскага педінстытута імя Янкі Купалы (1958). Працаваў настаўнікам, намеснікам дырэктара Капцёўскай сярэдняй школы, інспектарам аддзела адукацыі Гродзенскага райвыканкама. З 1973 па 1997 год курыраваў выкладанне гісторыі і геаграфіі, рускай мовы і літаратуры, пытанні краязнаўства і турызму. Быў адным з арганізатараў Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны ў Гродзенскім раёне і яго нязменным старшынёй (1989–2005), намеснікам старшыні рады Гродзенскай абласной арганізацыі ТБМ. Краязнавец, педагог, вывучае гісторыю палітычнага, сацыяльнага і культурнага развіцця Гарадзеншчыны ў XIX–XX стст. Сабраў, уклаў і рэдагаваў кнігу Апанаса Цыхуна «Улюбёныя я ў сваю зямлю» і слоўнік «Скарбы народнай мовы». Аўтар артыкулаў у зборніку «Філалагічнае краязнаўства Гродзеншчыны», часопісе «Magazin polski», газетах «Наша слова», «Народная воля», «Гродзенская праўда», «Ніва» (Беласток) і кніг «Да падзеяў 1863–1864 гадоў на Гарадзеншчыне» (2013), «Ад берагоў Свіслачы да Кузніцы» (2017), «Вяртанне з забыцця» (2019), «Паўстанне 1863–1864 гадоў на Гродзеншчыне: падзеі і асобы» (2022), кнігі вершаў «Знойдзенае ў дарозе» (2014).

РЫЧАРД БЯЛЯЧЫЦ

Словам, радком паўтаруся,
Хтосьці мяне папракне.
Трэба было,
Нават мусіў
Небу падобна, вясне.

Па-над крылом Беларусі,
За даляглядам мяжы
Колькі разоў паўтаруся,
Столькі разоў
І пражыў.

Не сукаваты, не гладкі
І не вяльможа, не раб.
Каб паўтарыўся спачатку,
Хіба ты супраць была б?

А сущашаць мяне не варта,
Вярэдзіць сэрца і душу.
Я патапчуся
І назаўтра,
Напэўна, штосьці напішу.

Шпалеры свежыя паклейце,
Прагаласуйце толькі за.
Прышлю канверт, а ў тым канверце —
Вам спачувальная сляза.

Ля вас

А вы цяпер па-за мяжою
Вачэй, і голасу, і слыху.
І толькі памяць год ужо
Аберагае нас паціху.

Хоць краявід вазьмі і зруш
Маўклівы, стоены, то звонкі.
Замест віна, чырвоных руж
Мае самотныя старонкі.

Кладзёмся спаць сабе ямчэй,
Глядзяць спагадлівыя зоркі.
Між намі — горад
І яшчэ
Радзімы космас і далёкі.

Ён дапаможа сэрца стук
Пачуць, нібыта ноты, потым.
Я каля вас даўно,
То тут,
Дзе ў балюстрадах — адзінота.

Гады чужыя і свае
Пад лістапад ляцяць, знікаюць.
І ўпасці небу не дае
Святая памяць,
Наша памяць.

Напэўна, хопіць прысвячэнняў,
Прызнанняў гэтулькі.
Дарма:
Трава, лісты і слова чэзне,
Калі надарыцца зіма.

Пачуцці светлыя аціхнуць.
І хтосьці будзе нават рад,
Што пад павекі, нібы ў ціну,
Асядзе стомлены пагляд.

Усё ж на свеце застаецца
Чыясьці постаць не чужой.
І дыяграму выдасць сэрца,
Што не расшыфраваць ужо.

Раскажы

Я не стану сапраўдным ці лепшым.
І на самай апошняй мяжы
Раскажы, раскажы мае вершы,
Як умееш, усім раскажы.

Не пакрыўджуся ні на хвіліну,
Калі скажаш не тое, не так.
Я табе сваё слова пакіну
І душу пад зямны задыяк.

Будзеш самай прывабнаю госцяй,
Без цябе не адбудзецца дня.
Прыгажуні табе хай зайздросцяць
І ўпадуць донжуаны з каня.

А надарыцца годны, смялейшы,
Не анёлак крылаты, не сон,
Раскажы і ягоныя вершы,
Быў бы верны і правільны ён.

Альбом

Вырас з калыханкі.
І расту.
Мой альбом — нібы чужыя вокны:
Тут не я
І тут не я, а тут
Хтосьці на мяне крыху падобны.

Юны, незвычайна малады,
Толькі погляд пацягнула дымкай.
Каб я быў на фотаздымку тым,
Дзе тады і ты на фотаздымку?

Я чамусьці нечакана рад
І камусьці ўсмешку нават змучыў.
Жыў стагоддзе цэлае назад
Той фатограф, пэўна што, дрымучы.

Колькі часу далей ні міне,
Застаецца вуліца жывая.
Бацька маладзейшы за мяне,
Мама пра Купалінку спявае.

Смутак, шкадаванне тут
І боль.
Вокладку прыкрыю,
Нібы дзверы.
Гэтаму альбому больш і больш
Я з гадамі веру
І не веру.

Сябры мае

Таленавіты, годны, горды.
А цішыні ні тут, ні там.
Сябры мае — адной кагорты,
Таму няпроста, пэўна, вам.

Хоць у хамут удар, у дышаль,
Закон не ведае мяжы.
Мы нарадзіліся,
А выйшла,
Што час не наш,
Што ён чужы.

Калі жывём, навошта,
Дзе мы,
Пытаеш ты,
Цікава мне.
Тут непатрэбныя паэмы,
Тут зноўку лозунгі ў цане.

Пытанне прашчура вадзіла
Не аднаго ў смяротны бой.
Дзе пачынаецца Радзіма
І хто на свеце мы з табой?

Зноў небасхіл рукой зацёрты
Чужой
Ва ўгоду чужакам.
Мае сябры — адной кагорты,
Таму няпроста мне
І вам.

Васіль

Перазахаванне — водгук, гром
Пры гары высокай Гедыміна.
Ты назваўся проста Васілём.
Памяць жа пра Ганну пласт падыме,
Што з Чарнушкаў.
Колькі ні міне
Вёснаў.
Птушкай узлятаюць бровы.
І на развітанне шчыра мне
Слова добрае пра кніжку мовіў.
Васілём назваўся.
Слова дзе ж,
Фрак і гальштук дужа модны?
Ты з «Мужыцкай праўдаю» ідзеш
Па старой друкарскае Гародні.

Запеніць неба непагода
Самотных воблакаў пярынай.
Няўжо нікольні вам не шкода
Сустрэч на мосціку бабрыным?

Ля поручняў, ля свежай хвалі,
Дзе пра нязбыўнае я марыў,
Вы сімпатычна дзень канчалі,
Ішлі далей, вышэй за хмары.

Шукаў я рыфмы па кустоўі,
А вы з сабою іх панеслі.
Радкі мае...
Сплятаць у што іх —
У прыбярэжны сум
Ці ў песні?

На заўтра

Не мой сягоння дзень асенні,
Бо не прыходзіць ні радка,
Хоць становіся на калені,
Хоць на сюзор'і наракай.

У вуліц клопаты чужыя,
Ідуць і едуць грамадой.
Як ні струніў да неба шыю —
Знаёмай песні ні адной.

Праходзяць дні, гады мінаюць,
Гняздо на ліпе зорка ўе.
І просіць сцішаная памяць
Жывое слова пра цябе.

Тады маркоціцца не варта,
Нібы асеннія лісты.
Спакую гэты дзень на заўтра,
Дзе будзеш ты.
Там будзеш ты.

Не пашкадуй усмешкі толькі,
Якую з раніц Бог саткаў,
Для мая,
Зіхатлівай ёлкі,
І для самотнага радка.

Яны

На векапомным рубяжы
Па Нёмне, Пцічы, па Дзвіне
Хачу даведацца,
Хто жыў
Раней у краі,
Да мяне.

Без іх ісці было б куды.
Без іх не ведалі б мяне.
Звяліся б словы, гарады
Па гэтай мудрай старане.

Хачу паветрам дыхаць іх,
Пакуль жыву,
Пакуль іду.
Мае дарогі, вочы, слых,
Не прапусціце светлых душ.

Рагнеда, Вітаўт, Усяслаў,
Скарына,
Сын

І сынаў сын.
Імёнаў свежых лёс прыслаў,
І я сягоння не адзін.

Ад стромых сценаў, і ад кніг,
І ад любові,
Цераз сум,
Які жаданы шлях да іх,
Да сэрцаў, крокаў,
Спелых дум.

Усіх збіраю да стала.
Са свечкі вечар слёз прынёс
І гromу яснага паслаў,
Бо едзе ў брычцы сам Хрыстос.

Каб быць са мною і з табой,
Іх зорка вечная плыве.
Была Радзіма ў іх
І боль
І за сябе,
І за яе.

На свята

Злізалі час туманы шызыя,
І на хвіліну змоўкла зала ўся.
Там ад палка і ад дывізіі
Па чалавеку заставалася.

Нясу рукамі сонца
Голымі
Дагэтуль
Цераз поле міннае.
Прыходжу
З імі
Каля полымя
Адным надыхацца
Ўспамінам.

Патух над возерам касцёр,
Навіс на вочы хмары брылік.
Пагаварыўшы пра жыццё,
Мы пра сябе пагаварылі.
І не заўважылі, калі
Плужок наш браў
Плытчэй, то глыбей.
То мы героямі былі,
То падступалася пагібель.
Надходзіў рана маладзкі,
Нібыта бацька моцна строгі.
Людзям хацелі дагадзіць
Ва ўсім,
А заадно і — Богу.
Збіралі з поля камяні,
Атонаўкаю рукі пахлі.
Якую шырму ні крані —
Паўсюль вясёлыя спектаклі.
Прагаварылі да святла,
Перажылі nanoў нібыта.
З-пад зор Зямля на ўзлёт ішла,
З-пад снегу выплывала жыта.

Аж гэта ты...

Паліне Цыбульскай

Я азіраўся па баках,
Ішоў на промень залаты.
Хацеў пабачыць жаўрука,
Аж гэта ты,
Аж гэта ты.

Там пахне хмель, звiніць ручай,
А я, каб бачыць, вочы тру.
Рука кранулася пляча,
Бы запаветных самых струн.

З нябёсаў стромых адпусці
Пры перуновае стральбе.
Дай супакоіцца ў жыцці

Пры песні гэтай,
Пры табе.

На дно, на неба з галавой
Я паляцець заўсёды рад.
Не паспяваю за табой
Ні ў дзень наступны,
Ні назад.

Крадком ступаю борам я
Пасля марозу і слаты.
Хацеў паслухаць салаўя,
Аж гэта ты,
Аж гэта ты...

нарадзіўся 16 верасня 1953 года ў вёсцы Стаўбуры на Астра-веччыне. Скончыў Мінскі педагагічны інстытут імя М. Горкага. Быў настаўнікам, дырэктарам школы, супрацоўнікам рэдакцыі. Аўтар дзясятка паэтычных зборнікаў, сярод якіх «Сакавіцкае крыло» (1988), «Міг выратавання» (2001), «Вочы малітвы» (2005), «Святлом і ценем» (2009), «На радзіме Котры» (2009), «Помню, што жыву» (2013), «Пах зоркі» (2019), «На вейках траў» (2021), дзвюх кніг прозы: тапанімічнага апеведу «Котранскі нераст» (2013) і лірычных замалёвак «Са мной мой дзень» (2017). Жыве ў Шчуччыне.

УЛАДЗІМІР ВАСЬКО
-----**Калумб**

Шкада, што я
не быў з табой, Калумб.
Эх, панасіліся б
па грозных акіянах!
Схапілі б шторм
за срэбна-белы чуб
і кінулі б за борт
баркаса хвайна.
Калумб, Калумб,
ты даўні сябар мой.
Рамантыка нас
запрагла у буру.
Як музыка, для нас
гучыць прыбой.
Мы плачам
па Венеры і Сатурну.
Нязведанае вабіць
нас даўно
і салаўямі клічуць
далячыні.
Мы з воблакаў збудуем
светлы дом
і насцеж дзверы
для усіх адчынiм.
Калумб, Калумб,
ты смелы, як арол,
і я не трус,
а рэзкі і адважны.
Ад нашых крокаў
скаланецца дол,
і збочыць са шляху
чыноўнік важны.
Мы выкупаны
ў ледзяной вадзе
і не баімся
аніякай сцюжы.
Куды нас
патаемны лёс
вядзе?

Куды нас гоніць
вецер часу дужы?

Малітва

Прыходзіць паэзія
з ветрам асеннім,
з усіх неаглядных
бакоў.

Няхай жыве вечна
Сярожа Ясенін,
навекі вякоў.

Прыходзіць паэзія
з подыхам жніўня
між дрэў і стагоў.

Няхай жыве вечна
Жэня Янішчыц,
навекі вякоў.

Прыходзіць паэзія
з поля і гаю,
з наднёманскіх берагоў.

Няхай жыве вечна
Данута з-пад Гаўі,
навекі вякоў.

Прыходзіць паэзія
справа і злева,
без пут і акоў.

Няхай жыве вечна
Голуб з-пад Зэльвы,
навекі вякоў.

Развітанне з днём

Пражыты дзень,
бывай, бывай!
Ты добры быў,
нібы знаходка,
але адплыў
блакітнай лодкай
за мой
пунсовы небакрай.

Пасцель я зараз
расцялю.
Спакойна ночку
сустракаю.
І толькі
ціха паўтараю:
Люблю цябе,
люблю, люблю.
За чысты твар
твой і цяпло
цябе прыманіць
гай зялёны,
прытуляць
радасныя клёны:
з табой ім
весела было.
Люблю твой
сонечны размах,
маім жыццём
замілаванне,
тваё квяцістае
убранне
і твой шырокі
светлы шлях.
Ты заўтра
зноўку прыплыві,
як роснай
раніцай мінулай,
але не з вострай
злою куляй,
а з мірам
дзверы адчыні.
Пражыты дзень,
бывай, бывай!
Ты добры быў,
нібы знаходка,
але адплыў
блакітнай лодкай
за мой
пунсовы небакрай.

Хатка Дануты

Згарэла Дануціна хатка,
як рымскі стары Калізей, —
і кветачкі зыркія браткі
схілілі галоўкі ніжэй.
Задумліва, ціха стаяла
яна пры хваёвым ляску.
Данута ў ёй песні спявала
і лёгкай была на руку.
Калісьці тут бегалі дзеткі,
а зараз усё нібы ў сне.
Ляжалі б тут кнігі паэткі,
вісеў бы партрэт на сцяне.
Да студні хадзіла Данута
са звонкім бляшаным вядром.
Стаяць і глядзець мне пакутна
пад гэтым маўклівым барком.
І кужаль яна расцілала
і скручвала зноўку ў сувой.
Штогод пакрысе падрасцала —
і шлях упрыгожыла свой.
Згарэла Дануціна хатка,
як Біскупскі Калізей —
і шэпчуцца зыркія браткі:
«А мог бы ў ёй быць музей».
І хто ёй паслаў гэту кару?..
Схаджу мо на Гаўю-раку,
бо слёзы ад тога пажару
і зараз цякуць і цякуць...

Сны

Мне сняцца
далёкія землі,
прыбоі, ружовы туман,
арлы, паласатыя зебры,
вярблюдаў сівых караван.
Мне сняцца
сланы баявыя,
грывастыя шэрыя лвы,
пустыняў пяскі векавыя,
мажны баабаб-вартавы.

Не трэба быць
    смелым і мудрым
і грошы насіць у мяшках:
у сне пабываць
    можна ў тундры
і нават на Салаўках.
Рэальнасць зусім не такая:
тут сцены,
    падушка і стоць,
і шафа старая, брыдка,
і ў шапцы
    тусуецца моль.
Уражанняў проста нястача,
як кажучь сябры,
    ні шыша, —
прыходзіцца сніць,
    бо іначай
дашчэнтэ збяднее душа.

Зварот да планеты Зямля

Непамерны зваліўся цяжар
на цябе, дарагая планета.
То выбух які, то пажар,
то кавідная цісне камета.
Што ж, цярпі, дарагая, цярпі:
можа, лепшая эра наступіць.
Хоць бүтэлькі з гарэлкай разбі,
каб народ не співаўся у дупель.
Пра мігрантаў не чулі раней.
Кожны дома трымаўся нягегла.
А цяпер іх нямала на дне
Міжземнага мора палегла.
Ускалыхнулі, планета, цябе,
затуманілі сінія вочы.
Як жа вынесеш ты на гарбе
позірк з космасу атамна-воўчы?!
Ты ў сусвеце, напэўна, адна,
што разумных людзей нарадзіла.
Хто ж прыдумаў нам слова «вайна»?
Гэта мы, гэта мы, як ні дзіўна.
Б'ём адзін аднаго — а за што? —
куляй, бомбай, ракетай.

Паміры нас вякоў так на сто,
супакой нас, тваіх людаедаў.
Чорт паблытаў іх думкі даўно.
Пакажы ім да Бога дарогу.
Цяжка, цяжка, планетка, адной,
дык пакліч хоць мяне на падмогу.

Трывожна

Спіць інтуіцыя мая,
маўчаць адважныя
прароцтвы.
Стаю, нібы
на выспе, я
на перакуленай
мною лодцы.
Плывуць аблогі
пад вадой,
бы камякі
аптэчнай ваты.
Гляджу на кінутыя
хаты.
Стаю, нібы
перад вайной.
Трывожна неяк
на душы:
пажар узвіць
даволі проста —
як скокнуць
з нізенькага моста.
Ды чым яго
пасля тушыць?
І ў іх, і ў нас,
і тут, і там
патрэбнай зброі
ўжо хапае.
Галоўка знойдзецца
ліхая —
і распачнецца
тарарам.
Калі, калі
пад гром гармат
імпэт звярыны

Ўжо астыне?
Ах, вабіць больш
зямлі пустыня,
чым белапенны
майскі сад?
Задумаў смерць
пасеяць? Сей.
Распачынай.
Чаго марудзіш?
Сябе і ўсіх
людзей загубіш.
А бура попел
разнясе...

Хвіліны радасці

Разгаманіўся дзень,
расмяяліся кветкі,
па-святочнаму сонца
ў небе гарыць.
Панадзелі красуні
міні-сукенкі —
і як тут вясёлым,
узнёслым не быць.
І ва ўсіх, і ва ўсіх
на душы адмыслова,
хоць ты шарык на шчасце
вазьмі і надзьмі.
І прывабна гучыць
беларуская мова,
і надзейная згода
царыць між людзьмі.
Даўно не было
вось такога настрою,
а мог жа і быць ён,
жаданы, штодня.
А што, калі я
сваю радасць пастрою,
як, скокнуўшы ў воду
з гнязда, качаня.
Не варта, сяброве,
нам болей журыцца
і ў смутку у твары

людзей пазіраць —
і знікне з душы
небыліцай імгліца,
і сэрцу захацацца
крылы узняць.

Пралеска

Вось дзе
непадробная усмешка!
Гэта ты махаеш
мне рукой
з пятага паверха.
Як пралеска,
выглядам прывабным
супакой.
Скокні з парасонам
мне на рукі:
Я хачу абняць
і цалаваць
чорных броваў
вузенькія дугі,
лебядзінай белай
шыі гладзь.
Дзень бывае
хмарны і плаксівы,
а ў акне убачу
тварык твой —
і падасца:
я такі шчаслівы,
я такі шчаслівы,
як ніхто!
Хочаш — буслам
улячу у спальню.
Хочаш — лесвіцу
збудую ні з чаго.
Зараз прысвяці
сябе каханню,
бо пад старасць
станеш качаргой.

У поўнач

Падступіць душэўны экстаз,
нахлыне знянацку натхненне,
пачасціцца сэрцабіенне —
люблю — не люблю гэты час.
То вобразаў дзікі набег,
то шквал нейкіх бурных пачуццяў —
не дай Бог у поўнач прачнуцца,
братове мае, тут не смех.
Да ранку мне ўжо не заснуць —
я з практыкі ведаю добра.
Лаўлю летуценні з учора,
у заўтра хачу заглянуць.
Тут, хочаш не хочаш, ратуй
набеглыя думкі і словы —
хоць што у блакнот занатуй,
зрабі хоць якія высновы.

Адлюдніку

Маркота да дабра не давядзе...
Патрэбна хоць калі ды весяліцца.
Удасца вырваць з цемры
светлы дзень —
і гэтым можна месяц ганарыцца.
Зялёная трава мілей, чым гразь,
але баяцца восені не варта.
Часцей з нары на вуліцу вылазь —
цябе палічым мы за панібрата.
Не выстаўляй сябе,
як дзеўка пуп,
што ты ўсё ведаеш з тэлеэкрана:
дзе самазвал урэзаўся у слуп,
дзе вецер адарваў стралу ад крана.
Пра гэта чулі без цябе даўно.
Ты лепш скажы пад смех і тары-бары,
ці быў хоць раз вось у такім кіно,
дзе толькі акрываўленыя твары?
І што ты вынес з гэтага кіно?
Ці падабрэў, ці стаў яшчэ
больш чэрствы?

І ці зайздросціў, як пілі віно,
крушылі посуд і ламалі крэслы?
Калі ж няма чаго сказаць — маўчы,
паслухай, што плявузгаюць другія.
Цяпер навін, бы ў полі саранчы,
і ўсе «запамінальныя» такія...

Над возерам пажухлая трава.
Ніхто не адгукнецца і не войкне.
І гліна, як забытая халва,
ляжыць на узбярэжжы, ціха мокне.
Закуралесіла лістоту на вадзе,
і пакрысе на дне яна знікае.
Размову з клёнам дуб стары вядзе,
і дождж за гэта іх не папракае.
Ад хвой паваленых тырчаць карчы
па-дзікаму, і не сказаць, што хвайна.
Тут вожык назапашвае харчы
на зіму спрытна, непрыкметна, дбайна.
А сойка ўсё збірае жалуды,
каб не застацца ў сцюжу без абедаў.
І дзяцел-зух, прыгожы, малады,
выдзёўбвае на дрэвах караедаў.
Займальна ў лесе восенню і мне:
вышукваю эпітэты старанна.
А вось што ў галаву і каўтане —
і новы верш народзіцца спантанна.

На ўскрайку лесу

Лясная цішыня
як веліч векавая.
Крылатага каня
з-пад неба выклікае.
Задумаўся няўзнак
пры кволенькай прыкмеце:
паэт ці літбатрак
я ў гэтым грэшным свеце?
Да хвоі так прынік,
нібы да п'едэстала...

Прагрукатаў цягнік,
і зноў зацішна стала...

Крычы не крычы,
а рэха не будзе:
духоўная пустка
зеўрыць наўсцяж.
Такі вось змарнелы,
знядужаны час,
такія панурыя,
хворыя людзі.
Чаго прычакаем?
Хто можна запэўніць,
што будзем разумна
і ўдумліва жыць?
І не кукарэкаць,
як раніцай пеўні,
а словам праўдзівым
паўсюль даражыць.

Вярба

Абамлела вярба,
нахілілася долу,
заглядзелася ціха
ў люстэрка ракі.
Абмінаюць гракі
яе горкую долю,
і ніхто не падасць ёй
зімою рукі.
А вясною яна
самай першай прачнецца,
будуць беляя коцікі
ў неба глядзець.
І вясёлае сонца
ёй цёпла ўсміхнецца,
дапаможа сукенку
з лістоты надзець.

Чэргі

Душыўся я
у чэргах да віна,
да малака, да хлеба
і да мяса —
і ў гэтым не мая
была віна
і не таго вунь,
бачыш, лабатраса.
Даўно гэта было,
пасля вайны
і нават у канцы
васьмідзясятых.
Ці свет упаў
ва ўладу сатаны,
ці сатана да ведзьмы
пёрся ў сваты?
Віноўнага не проста
так знайсці.
Ды што прайшло,
таго ужо не вернеш.
Наперад трэба
ў радасці ісці.
Тут дзядзька буркнуў:
— Што ты, братка,
мелеш?!
Прайдзіся па аптэках,
паглядзі:
хоць лекаў шмат,
але і хворых мора.
Растуць шафёраў
чэргі па бензін,
расце чарга
пакойнікаў да морга.
І я, хоць і бывалы
апанент,
не ведаю, як дзядзьку
запярэчыць.
А ён сваё:
— Які з цябе
паэт?!

Тут трэба ўжо
не плакацца,
а енчыць.

Мара

Даруйце, палеткі, рачулкі,
даруй, мой закінуты кут,
даруйце, жучкі і казуркі,
што рэдка бываю я тут.
У горадзе, шумным і цесным,
дзе многа дамоў і машын,
прыроды залётныя песні
амаль не кранаюць душы.
Прасторы ім там малавата
і крылы ахутвае дым.
А тут мая родная хата
як песня з гадоў маладых.
Прыбраны падворак і ў садзе
пакошана мною трава,
і шпак, бы саліст
на эстрадзе,
пяе на шпакоўні з відна.
Махнуць мо рукою
на горад,
прыехаць сюды назаўжды.
Напэўна, не ведаў бы гора
ўбаку ад усякай брыды.

Мышыная паласа

Задзяру угору
галаву:
можа, што прывабнае
убачу.
Ад будзённых
думак адарву
сам сябе,
а можа, й азадачу.
Заманіў
лісцёва-хвойны свет.

Многа ў ім
карцін запамінальных.
Вунь сава,
хоць ты малюй
партрэт:
вочы нібы фары,
лоб авальны,
дзюб круком
і грудка камяком.
За паўдня
ані не зварухнецца.
Патрывожу
птушку я кійком —
мо ад злосных
планаў адарвецца.
Мышы вунь
стаіліся ў карчы
і баяцца з-пад яго
вылазіць,
бо імгненна пойдучь
на харчы —
страўнік іх
савіны пераварыць.
Каравуліць іх тут
і ліса,
што ўпусціла
на узлеску зайца.
Во пайшла
у мышак паласа,
што не могуць
нікуды падацца.
Не, не падарунак
грызуны.
Іх ніхто ў амбары
не прывеціць.
Але хочуць
жыць і быць яны,
як і ўсё жывое
ў гэтым свеце.

Калі любіў, як Бог,
сваіх зямных прарокаў,
не сyp цяпер гарох
пустых, гнілых папрокаў.
Калі ўзлятаў арлом,
не падай, бы казяўка.
Калі грымеў, як гром,
дык шчанюком
не цяўкай.

Невычарпальны зорак акіян,
невычарпальная крыніца думак нашых.
Душа мая, як новенькі баян,
пра многае вам песенна раскажа.
Ды клавiшы не проста падабраць.
Я сам у іх губляюся, бывае.
А як прыемна людзям перадаць,
усё, што ў падсвядомасці ўсплывае!
Яго я не імкнуся ўтаймаваць,
няхай гуляе, светлае, на волі.
Так не заўжды ўдаецца нам суняць
парыў да шчасця і да лепшай долі.
Не акісляцца ж думкам маладым,
пачуццям маладым не акісляцца.
Душа мая штодзень ідзе на ўздым,
ёй хочацца забыцца ў вечных танцах.

Сцежка берагам вядзе

Выплываюць каласы,
каласы зялёныя.
Поўны велічнай красы
ўсе лясы над Нёманам.
Ў люстраной плыве вадзе
воблачка рахманае.
Сцежка берагам вядзе.
Ты са мной, каханая.
А вакол птушыны грай,
прыгажосць натхнёная.

Расцвітай, мой любы край,
роднае Прынёманне!
Нам іграе на дудзе
сонца палымянае.
Сцежка берагам вядзе,
ты са мной, каханая.

1973

нарадзіўся 2 студзеня 1937 года ў вёсцы Ліпічанка Шчучынскага раёна. Скончыў Гродзенскі педінстытут імя Янкі Купалы. Працаваў у рэдакцыях шчучынскай (1959–1960), дзятлаўскай (1967–1972) і лідскай (1972–2000) раённых газет. Друкуецца ў рэспубліканскім, абласным і раённым друку. Піша вершы і прозу. Выдаў кнігі «Прасветленасць» (1981), «На схілах берагоў» (1997), «Кругаварот жыцця» (2011), «Лясная рапсодыя» (2013), «Зігзагі лёсу» (2017), «Энергія душы» (2018), «На перавалах часу» (2021). Жыве ў Лідзе.

МІКОЛА КАНАНОВІЧ

ЧАС ВЫСТРЭЛЬВАЕ Ў ВЕЧНАСЦЬ...

Летні ранак у горадзе

Сабака спіць на сонцы залаты
І усміхаецца праз сон сваёй пякноце.
На даху дрэмлюць сцішана каты,
Цяпло катоў змарыла ў іх ляноце.

А птушкі гучным шчэбэтам сваім
Збудзіць спяшаюць гэты летні ранак,
І ўжо выходзяць людзі па адным
У горад, адмяніўшы свой сняданак.

Аўтобус першы хутка праімчыць,
Жыццё працягнецца ў адвечнай кругаверці,
Ды марш з вайсковай часткі загучыць
Так недарэчна напамінам смерці.

03.06.2022, Слонім

Абуджэнне

Дзень сцішыўся коткай —
Вось-вось нападзе.
Прахалодай дрыготкай
Ранак сон твой крадзе.

З нязбыўнае мроі
У будзённыя дні
Шлях свой сцелеш па волі
Гэтай мірнай зямлі.

Пад удары дубінак,
Пад ракетаў выццё
Ад хаўтур да памінак
Тут будуеш жыццё.

Светлай раніцай летняй
І ў зімовую стынь
Заклапочаны мэтай
Не патрапіць ва ўтыль.

Не знікнуць дачасна,
Дажыць, паглядзець,
Хто тут доляй калгаснай
Будзе заўтра трымцець.

На кавалачку гэтай
Сваёй роднай зямлі,
Летнім ранкам заспеты,
Прачынаешся ты.

Лета ў ліпень зайшло.
Сонца плешчацца ў вокнах.
«Каб вайны не было...» —
А яна ўжо навокал.

01.07.2022, Слонім

Яны сыходзяць у сваё жыццё,
У белы свет, у свет недасканалы,
Тваё дзяўчо, дачушка, птушанё
І хлопец твой спагадлівы, рахманы.

Іх школы выпускаюць, як з гнязда,
І школьнай інкубатарскай запраўкі
Замала для жыццёвага дабра,
Калі не будзе больш апекі мамкі.

Далей надзея толькі на сябе,
На стрыжань свой, да мэты каб патрапіць.
Пакуль дарога ўгору іх ідзе —
Так важна мэту правільна пазначыць.

Яны павінны лепш пражыць, чым мы,
Для свету, для сябе і для Радзімы,
Не збудаваць уласнае турмы
І не патрапіць ў нашы тут руіны.

Дачцэ Хрысціне прысвячаецца

Спее жнівеньскі дзень
Нараджэннем дачкі.
Хай не сыдзе на мель
Плынь жыццёвай ракі!

Адлятаюць буслы
І дачка — у жыццё.
Ў 18 гадоў
Пачынаецца ўсё.

Жнівень хай залаты
Яе дорыць цяплом
У жыцці праз гады
Так, як грэў родны дом.

05.08.2022, Слонім

Апошні гаспадар

Туманна-вільготнае лета
Аціхла нядаўнім дажджом,
У садзе — ападкам з ранетаў,
У хаце — панылым кутом,
З якога ў акно пазірае
Адзінокі стары гаспадар,
Які сваёй смерці чакае,
Якому і лета не ў дар.
У вёсцы прыціхлі сабакі
Пасля праліўнога дажджу,
Адно слімакі-небаракі
З надворка паўзуць на шашу
Вясковым сімвалам руху,
Дзе вёска чакае канца,
Вайну перажыўшы, разруху,
У сцены ўвабраўшы свінцу,
Які на ланцуг патрапляе
Нашчадкавай бензапілы,
Што хаты на дровы пускае
І ў зямлю закапае двары.

...З хаты, абмытай залевай,
Позіркам мерыць абшар
І смерці чакае нясмела
Апошні яе гаспадар.

Жнівень

Жнівень ізноў застаў
Нас сярод спраў,
Спее вынікам лета
Абстрактна й канкрэтна
Эквілібрыстыкай сэнсаў,
Пяшчотай сэрцаў,
Сталы і малады,
Жнівень ва ўсе гады.

Пра Лойку чытаючы,
маму ўзгадаў, —
слёзы на вочы:
лірыкі Лойка,
як жыў, быў жадаў —
была мама да вершаў ахвочай.

Першамай у Слоніме

Першы дзень траўня закоціцца сонцам,
Людзі з маёвак прыбудуць дамоў.
Коціцца Слонімам Шчара бясконца
Міма дзяржаў, пакаленняў, вякоў.

Траўні знікаюць у бездані часу,
Як знік ужо Лойкаў тут Першамай,
Ды хочацца шчасця цяпер і адразу
Кожнаму ў кожны жыццёвы раздрай.

Іса ваду пакрысе зноў губляе,
Намацала Шчара свае берагі.
Нераст у рыбы, і рыба гуляе,
І рыбу цікаюць паўсюль рыбакі.

Так з году ў год, са стагоддзя ў стагоддзе
Жыццё паўтараецца зноў на зямлі
У травах, у рыбах, у нашым народзе,
Які з веку ў век шчасце хоча знайсці...

Першы дзень траўня закоціцца сонцам,
Вернуцца людзі з маёвак дамоў.
Плыве наша Шчара праз Слонім бясконца
Міма дзяржаў, пакаленняў, вякоў.

Зімовы дзень над гарадамі чэзне.
Сонца з хмараў мкнецца на прасвет.
Нарадзіўся Збаўца і ўваскрэсне,
І Яго вітацьме гэты свет.
Кожны год — Раство яго, Каляды
І Вялікдзень, што ва ўсе гады
Святкаваць наноў заўсёды рады
І святкуем Яго святы мы.
Бо нам Бог — навекі сущашэнне!
І адна надзея назаўжды
На яго у нас ад нараджэння
І да зямной тут нашай нематы.

07.01.2022, Слонім

Мяне ў Востраве дождж не пускае касіць,
А трава ў агародзе стаіць па калена.
Другі месяц ручнік на вяроўцы вісіць
Такі мяккі, лагодны, прывабны для цела.
Ды няма яму больш тут каго выціраць
Гэтак часта улетку, як жыла гаспадыня.
І не трэба ў начоўкі ваду набіраць,
Потым грэць-перагрэць і пачуць: «Хай астыне...»
Ўжо астыла жыццё на падворку тут родным,
Дождж прайшоў, і пара мне касіць агарод,
Каб можна было там прайсціся свабодна,
Перад тым як паехаць-пайсці у народ.

Каса «пяцёрка»

Стачылася каса «пяцёрка»,
Якую бацька мне купіў,
Каб навучыўся касіць лоўка,
Каб я касцом сапраўдным быў.

Мне год мінула дзесь трынаццаць,
Калі «пяцёрку» ў рукі ўзяў,
Калі даведаўся, што значыць
Класці ў пакосы дзялкі траў.

...Палеглі ўжо касцы, а косы
Пыляцца іх у закутах.
І не кладуцца больш пакосы
За роднай вёскай у лугах.

Мінулася касцоў эпоха,
Час трымераў яе змяніў.
Мая ж «пяцёрачка», нябога,
Ўсё спраўна служыць мне наўздзіў.

Стачылася — ды не дарэшты.
І я пражыў — але не ўсё.
Яшчэ кашу, махаю, грэшны,
«Пяцёрачкай» за ўсё сяло.

Дзьмухаўцом вясновым прамільгнула
На маіх жыццёвых скразняках.
Да каго чужога цябе здзьмула,
Па якіх цяпер ходзіш шляхах? —
Гэтыя пытанні без адказу,
Бо і я даўно табе чужы.
Болей не сустрэнемся ні разу
На крутым жыццёвым рубяжы.
Толькі ў снах ды светлых успамінах
Ты яшчэ прыходзіш да мяне,
І такой шчасліваю хвілінай
Пра каханне я шапчу табе...
Дзьмухаўцом вясновым прамільгнула
На маіх жыццёвых скразняках
Гэтак хутка, што вясна мінула
І жыццё згубілася ў вяках.

Возера. Лета. Дзяўчына.
Верба. Бяроза. Ляшчына.
Сонечна. Горача. Пот.
Голья ногі, жывот.
Пругкія грудзі, і вусны
Гэтак цалуюць спакусна
І жарсна — ніжэй і ніжэй!
— Там пад вярбой халадней... —
І двое зліліся ў цяньку
Ў гарачым рухомым клубку.

Будзень

І будзе будзень вуліцы людніць.
Машынамі шумець, гудзець, дыміць.
У гэты светлы летні цёплы будзень
Святочных учарашніх нас не будзе.

Зеляніна халоднага траўня
Лета чакае.
Сады адцвітаюць дазвання —
Лета гукае.
У лесе зязюля кукіе
Штодзённа зацята.
Быццам пытае й адказу не чуе,
Дзе яе птушаняты.
Травень зялёны. Рэдкае сонца.
Халодныя ночы.
Салоўка ляніва выспеўвае скворца
Да лета ахвочы.
Хочуць цяпла расліны і людзі —
Вясной схаладалі...
Лета наступіць. Цяпло яшчэ будзе —
Толькі б прыждалі!

Ах, як цісне сабой
 Гэта нізкае неба!
 Над тваёй галавой
 Яму б віснуць не трэба.
 Над крыжамі магіл,
 Над мінуласцю роду
 Тут застыў небасхіл,
 Паланіўшы прыроду.
 У нізкім небе крумкач
 Адгукаецца рэхам,
 І душы тваёй плач
 Падымаецца ў неба.

Па колу знаходак і страт
 Жыццё нас вяртае назад.
 Ды час не адкруціш ва ўчора,
 Застаецца тут толькі прастора.

нарадзіўся 13 сакавіка 1965 года ў вёсцы Вострава Слонімскага раёна. У 1992 годзе скончыў філфак БДУ. Працаваў настаўнікам беларускай мовы і літаратуры ў Слоніме і на розных пасадах у рэдакцыі «Газеты Слонімскай». З 1990-х гадоў выступае ў перыядычным друку як паэт, празаік і журналіст. Аўтар паэтычных зборнікаў «І доўжыцца ноч...» (2003), «Вяртанне восені. Сцятыя вобразы» (2020) і ўсіх выпускаў альманаха «Новы замак».

АЛЬЖБЕТА КЕДА

Абрысы настрою на моры Міжземным (Трыпціх)

1

Абрысы настрою — пасолька

Асоль у бабуліным веку
збірала у моры пасольку,
якую яно выпявала.
Пасее на градцы ўспамінаў пасольку,
каб выраслі ўсходы
пра самае цёплае мора,
пра самае чыстае мора,
пра ўсмешку гарэзную ўнука,
пра ўсмешку пяхчотную доні,
пра сына суворы пагляд.
Дзе светлай шчасліваю стужкай
між чорных няшчасцяў пралегла
сустрэча з яе дарагімі.
Пасее пасольку на градцы,
і будуць шчаслівыя згядкі
у слотную познюю восень,
у сцюжную доўгую зімку.
Пасольку бабуля садзіла,
пасольку матуля садзіла,
пасольку яна выпявае.
А доня жыве на асфальце.
Парвалася нітка Палеяў...

2

Абрысы настрою — палоска

Зламаныя лінія лёсу,
што дзесьці ў высокіх нябёсах
даўно напісана не намі.
Абрысы настрою — палоска,
бясконцаць прамое
ці вектар з пачаткам — магутны разбег,
ці толькі адрэзак,
што рэзка спыняе
свой гон.

Ці накрыж сышліся палоскі,
 бы стрэлы,
 Сягоння мы страцілі Веру.
 І хор адгучаў беларускі
 ў знямелай ад болю Гародні.

3

Абрысы настрою — як дзве палавіны

Няроўныя долі,
 трымаюцца разам,
 зрадніўшыся болям,
 любоўю,
 каханнем.
 Ці побач, па звычцы,
 бо сілаў не маюць
 усё паламаць,
 каб новае скласці.

На моры Міжземным
 Асоль у бабуліным веку
 збірала абрысы,
 шукала адценні
 ўсіх колераў,
 водараў
 і летуценняў...

нарадзілася 27 лютага 1960 года ў вёсцы Шчонова Карэліцкага раёна. Паэтка, празаік, літаратуразнаўца, кандыдат філалогіі. Скончыла Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы (1981), аспірантуру Інстытута літаратуры НАН (1992). Працавала на пасадзе дацэнта кафедры беларускай літаратуры ГрДУ імя Я. Купалы (1992–2015). Аўтар 300 літаратуразнаўчых артыкулаў і 12 кніг, сярод якіх «Іду па слядах: літаратуразнаўчыя артыкулы, эсэ» (1997), паэтычнага зборніка «Пярсцёнак» (1997), «Літаратурная Гарадзеншчына ў постацях і лёсах» (2010), «Наталля Арсеннева: Шлях да Беларусі» (2013), «Пра тое, што люблю: кніга прозы» (2016), «Шчоноваўскія абразкі: кніга прозы» (2017), «Белавежа: Постаці, творы, героі» (2018), «Антанёва» (2020). Жыве ў Гродне.

МЕЧЫСЛАЎ КУРЫЛОВІЧ

Восеньскія прыкметы

Адкрывае браму школка
без спасылкі на авось,
каб з навукай у дзве столкі
навязаць трывалы мост.

Зайца з ночанькі кватэру
у самоце помніць куст.
Першы промень Боскай верай
тэ для сонейка абрус.

Дожджык выбраўся на шпацыр,
разлажыў па нотах план
ад акляскаў да авацый...
Калі ласка — толькі вам.

Пры уладзе грыбасейнай
сэнс згубіла слова «блат»
грыбнікам, бы на вяселлі,
пад завязку акурат.

Надвячорак вядзе спрэчку:
— Дзе запаляць ліхтары?
Гасіць сонца, нібы свечку,
цень, які паўзе з гары.

Нешта робіцца над ганкам,
пэўна, з восеньскіх прыкмет:
зазвінеў стукач марзянкай
у размове тэт-а-тэт,

і стукоча стапудова
тых, хто ганьбіць хаты ціш
з інтарэсаў важных колаў,
дзе вajak сядзіць паміж.

Пра сябе

Даруй мяне, Пушкін!
З такім хваляваннем твае вершы
Я не чытаў, як чытаю меню.
Алесь Наўроцкі, 1961 г.

Ў шасцідзясятым годзе першым
я быў студэнтам эскулапаў,
і захапляўся там не вершам,
а грош, здабыты працай, лапаў.

Ці не згубіў, бы скарб матулі,
як зерне ніўкі з пахам хлеба,
аж пот заўважыла кашуля,
калі услодыч паабедаў.

Згубіла зімка след вясною,
а я апошні зуб пад вечар,
і ў «Еўраопце» з талакою
цану прадуктаў таннах мечу.

«Вантробы, шкуркі, косці, кількі
грабі, каб ногі не аслаблі,
пакуль бюджэт цыруе дзіркі
найперш уласны», — кажуць граблі.

Чакання цвік — сацдапамога,
а дзе павага пераменам,
каб прачытаць мне верш ад бога,
а не цану з яе бязменам?

Стэарынавая свечка

Я мазаў маслам з дзвюх старон
апошні блін пры панскай Польшчы...
Калі падаткі наўздагон
раслі за днём, бадай, найбольшым

на стэарын прыйшла пара
пераключыць маю патэльню.
Прыказ, вядома, быў з Крамля,
дзе Сталін дбаў аб людзях вельмі.

Асмалак свечкі, як трафей,
аставіў немец мне на радасць,
каб я не склаў сваіх касцей
на пераможных тут парадах.

Што ні кажы — ні даць ні ўзяць, —
калі не хопіць на падмазку
з патэльні блін не адарваць,
як з нашай долі яе трасцу.

Калі Мікіта сеў на трон
са спецпайкамі лепшым з лепшых,
я кукурузы аж загон
палоў, ад потнасці аслепшы,

каб зарабіць на той паёк,
нарэшце выбіцца у людзі,
і зарабіў кілу.
Дальбог,
імпэт любому ўраз астудзіць.

Трафейным смакам пахне свечка
на Новы год з вясёлай ёлкай,
і няма сэнсу весці спрэчку,
што мы жылі тады з падворкаў.

Друкар

Увекавечыў з першых дзён
Гародню побач з Віскулямі
і лёс пастаўлены на кон
паміж узлётамі і снамі.

Адзін мо з першых на сяўбе
яго варштат пад наскім дахам
размову шчырую вядзе,
што сёння
стане заўтра прахам.

Друкар не раз маланкай біты
з рознагалосся процьмы відаў...
Цяпер і я там знакаміты:
ён ксёнжку вершаў маіх выдаў.

Адна капейка

Так чыста, гладка зроблен верш
і слоў нямнога — толькі жменька.
Іх, як ланцуг, не разарвеш,
Ды сэнсу ў іх — адна капейка.

Уладзімір Васько

Адна капейка — верша скарб.
Ну што ты выдумаў, мой браце?
З капейкай выскачыць на старт
на паэтычным нашым свяце,

дзе слоў ланцуг не разарве
і без патрэбы рваць не будзе,
дзе пугай пішуць па вадзе
крытычны водгаласак суддзі.

І я твару,
мой шчыры брат, —
не спала й ноччу маё вейка —
і слоў таксама там няшмат,
ды сэнсу ў іх — адна капейка.

Свяціўся й вершамі з газет,
дзе слоў таксама толькі жменька,
бо праўду мовіў тэт-а-тэт,
таму і сэнсу там капейка.

Зазвычай

Ракі рашучы бранзалет
абняў аблогу за запясце...

Юрка Голуб

А Банапарт і цар Пятро
хавалі скарбы залатыя
у Нёмна прагнае нутро,
і дзвесце год рака іх мые,

яшчэ й яднае берагі,
дзе чумака круціўся бізнес,
што, як «няздара», за даўгі
застаўся толькі у бялізне.

Пасля з нервовасці рашыў
падацца ў соймак дэпутатам,
і след згубіў яго душу,
ніяк не вернецца дахаты.

А памянёны бранзалет
мяняе ўнук на піва з воблай.
Калі б у доле бачыў дзед,
забіў бы гадзіну аглобляй.

Любіць Радзіму

Любіць Радзіму — гэта важна,
бо без любові аніяк
не станеш ідалам дзяржаўным,
калі скапыцішся няўзнак.

Любіць Радзіму — больш чым важна
там дзе заробак хату сніць,
але не ў вопратцы сярмяжнай,
якую лепей матам крыць.

Любіць такую — з глузду з'ехаць
не на машыне мерседэс,
і крыж на мроях для пацехі
паставіць з воклічам прагрэс.

Калі й любіць, то свет пабачыць,
яго прыгожасць без цаны,
а не з лапатаю на дачы
хавацца ў бульбу ад вайны.

Любіць радзіму — гэта звацца
найперш людзьмі, — сказаў прарок, —
каб промень сонца кожнай хатцы
было відаць яшчэ здалёк.

Дзіўны свет

Дзіўны ёсць гэты свет...

Чэслаў Неман

Дзіўны свет у прарока,
а калі лепшым стане?
Злыдня хіжае вока
пэўна ў вечнасць не кане.

Гістарычная памяць,
як загублена крэда,
сэрца Боскае раніць
зноў сусед у суседа.

Відавочна замала
на скрыжальных пакуты
секлі хцівасць вандалам
у часы былой смуты.

Дзіўны свет сёння ніцма
прыкархнуў разам з людям.
Не
не кажа зласліўцам,
не
ізноўку пад спудам.

Меч дамоклаў — зніч веры,
а сумленне далёка,
бо бліжэй ўсё ж кар'ера
а не праўда прарока.

Не змянілася, браце, нічога

Пасміхайся начальству прыязна,
То, глядзі, і пражыў добра дзень.

Станіслаў Суднік

Не змянілася, браце, нічога
з той пары і на сённяшні дзень:
у малітве нашчадкаў — дарога,
дзе спадар дажывае, як пень.

Стой, маўчы. Разгавейся на кухні
перад жонкай, а больш ані-ні

і ад слоў прапаганды апухні
пад спрадвечны матыў: «Разапні...»

Пасміхайся начальству прыязна
перад тым, як твой скрывіцца рот,
і запомні, запомні адказнасць
за адзіны савецкі народ.

Вайна

Яе запросяць на памінкі.
Якая вечнасці карысць,
дзе баль чумы спраўляў дажынкi,
каб на вяселлі костку грызць.

Людзей народзіць зноў эпоха
пад успамін вялікіх дат,
калі з бацькоўскага парога
пачнецца з помпаю парад.

Вайна заўжды за інтарэсы,
дзе воля з праўдаю не хлеб,
дзе славу з мёдам п'е агрэсар,
каб ад яе й народ аслеп.

Дарога свету і добра
сляпым чарней, чым нават сажы,
а як жыццё стварыць з рабра,
сам Бог, напэўна, не раскажа.

Крывавы час

Крывавы час, адкінь свой грозны меч.
Дай дзеткам сон у небе сінім,
каб цеплынёй матулі ручкі грэць
і верыць ім, што татка не загіне.

Крывавы час, сінечы слухай звон
у голуба з планеты мірнай долі
і помні дзень, як ставілі на кон
разгар дыктатарскай агоніі.

Паміж

Ізноў гучаць у высях песні:
Эдэмскі сад. Любоў і ціш...
Глядзіць на молат
духам грэшны,
што над кавадлам.
Сам паміж.

Пара, пара рвануць у вырай,
дзе не намуліць праўды крыж
і не напамніць д'ябал з гірай
што й ты даўно жывеш
паміж...

Навідавоку

Навідавоку смерці час
асеў на вуснах цемрашалаў.
На бойню гоняць, бы ў калгас.
Ліслівы пеўнік без забрала.

Не рунь загортвае сувой,
а вочы светлага каханья,
калі да раніцы з Табой
у рот заглядвала Асанне.

Надзею ловім за аброць,
як генны Рымша на начлезе.
З пакут,
з Пагоні яе плоць
у слове помным і жалезе.

Стрыножыць вечнасць людскі грэх
(як ні кармі, яму ўсё мала),
і трэсне неба, як арэх,
над галавою цемрашала.

Мара

Дзе немач з воляю наўскідку
шукае праўду з году ў год
іржава,
вусцішна

і брыдка,
заўжды з ліслівасцю прыгод,

хачу хоць раз узлётнай марай
гукнуць з апошняе вярсты:
скуголіць чорт ад Боскай кары —
ратунку просіць на кастры.

Зямля

Яе буслянкі клёкат грэе
пакуль звіняць струной бары,
пакуль жыве яшчэ надзея,
паціху злазячы з гары.

Калісьці знікнем — і не будзе
хлусні бясконцае салют
у гістарычным перагудзе,
дзе дабівае праўду сключ.

З дажджамі поруч поле зроку
і мой бацькоўшчыны парог.
Далей ніколі ані кроку,
бо тут калісь спыніўся Бог.

нарадзіўся 17 лютага 1939 года ў Гродне. Скончыў Гродзенскі медыцынскі інстытут. Працаваў участковым урачом у прынёманскіх вёсках, пасля анкалагам і хірургам у Гродне, хірургам у рыбалавецкім флоце Мурманска. Аўтар кніг паэзіі «Тутэйшы» (2006), «Прыдарожная вярба» (2008), «Вчэрашніе святыні» (2008), прозы і лірыкі «Ліцвінка» (2015), кнігі роздумаў «Матыў прынёманскіх вятроў» (2016), зборніка «Споведзь эскулапа» (2018), «Пераклады» (2021). Жыве ў Гродне.

АЛА НИКИФОРСКАЯ

я здаюся Госпадзі
 у палон
 у паражэнне
 у непазбыўны боль
 Твая воля Госпадзі
 Твая перамога спрадвечна
 і сёння
 і заўтра
 і наўсёгды
 я — як той евангельскі неразумец
 што збудаваў храміну на пяску
 усе мае храміны рассыпаліся
 і на гэты раз не адбылося выключэння
 развеяліся ветрам
 размыліся дажджамі
 якіх ужо два тыдні
 як не капнула ні кроплі
 а можа найболей — маёю ўласнай слязою
 якая ўжо сто гадоў не падала
 бліскавіцай з вачэй
 сухі боль — мая пустыня Сахара
 ні кроплі жыцця

манастыр — тэрыторыя Святага Духа
 і ў прыезд мітрапаліта Паўла
 і ў кожны раз
 і асабліва сёння — у дзень Святога Богаяўлення

ігумення шчодро палівала ўсіх
 з сіняга коўшыка
 вада лятала па-над галовамі
 асядаючы на твары і плечы

(я так рабіла летам
 стоячы пасярод мае вузенькай і плыткай
 дамашняй рэчкі

палівала сябе з вядзерца
але тое было летам)

смотри смотри — за шиворот льёт
спалохана прашаптаў мужчына
а матушка сапраўды ліла за грудзіну
маладзенькіх і прыгожых
як майскія ландышы
харыстак

усе наталілі смагу
усе пранікнуліся святлом
усе спрычыніліся да Святога прычасця
выкупанья і выкупленья Божыя дзеці
разыходзіліся ў зімовы дзень

а вечарам
вазьму ў рукі прасфору
пацалую выяву Багародзіцы
і з недраў стомленай і зняверанай душы
нечакана вырвецца прызнанне
я Цябе моцна-моцна люблю
і з вачэй пырснуць слёзы
як рэха іарданскай вады
з сіняга коўшыка

гармонія жыцця
еду цягніком
вяза з сабою дзень
з буйнейшым інфарктам міякарда
побач вязуць музыку

вячэрні горад шуміць
гудзе
мама ляжыць — замірае сэрца

нарадзілася 11 чэрвеня 1957 года ў вёсцы Капці Дзятлаўскага раёна. Скончыла філалагічны факультэт БДУ (1979). Працавала настаўніцай у школах Мастоўскага і Дзятлаўскага раёнаў, галоўным захавальнікам фондаў музея Максіма Багдановіча, у абласной навуковай бібліятэцы імя Я. Ф. Карскага і інш. Друкавалася ў газетах і часопісах «Літаратура і мастацтва», «Наша вера», «Маладосць», «Польмя», «Нёман», «Тэрмапілы», у шматлікіх калектыўных зборніках і кнігах, а таксама ў анталогіі сучаснай рускамоўнай паэзіі Беларусі «Поэзия русского слова» (т. 2; 2019). Аўтарка кніг паэзіі «Сляза і малітва» (2006), «Пад бахаўскую такату дажджу» (2007), «На грани — счасць» (2010) і «Звуком единственным» (2012). Жыве ў Гродне.

АЛА НІКІФОРСКАЯ
(НІКІПОРЧЫК)

АЛІНА ПАЎЛОЎСКАЯ

Змрочная ноч прахалодаю вечнасці вее.
 Хмары панурья вецер у статак сагнаў.
 Сонца агарак, залевай прыцішаны, тлее.
 Гэтак згасае каханне. Чыя ў тым віна?

Спі, мая радасць, спакойна — шторанак святлее.
 Цемра памрэ ў светлым зьянні наступнага дня.
 Хустку жалобную скіне сівая завая,
 Сны пахаваўшы. І ў сэрцы прачнецца вясна.

Як хораша, як горача, улетку
 Гуляць адной у цёмнае глушы
 І слухаць, як зрывае вецер кветкі
 З маёй святлом апаленай душы...

Як горача... Да горычы балюча
 Аднойчы выпадкова зразумець,
 Што ты ўсяго засохлая калючка,
 Якой ніколі болей не квітнець.

Крывавіць слова на паперу.
 Святло змяняе ночы змрок.
 Няўмольны час ляціць наперад,
 Змушае нас паскорыць крок.

«Пастой!» — крычым яму знямогла.
 «Пастой! — насуперак вятрам
 Вяртае рэха голас Бога: —
 Будуй у сэрцы вечны храм».

Дасканаласць

Душа хацела стаць бязгрэшнай,
А цела чыстым, як святло, —
І сталі разам добрым вершам.
А ён ператварыўся ў тло.

І кроў, што ў венах пульсавала,
Кружыла голаў, — стала ўраз,
Бо ў вусны Смерць пацалавала,
Калі на іх узнік Адказ...

Як хораша вярнуцца ў родны дом.
Аднойчы адшукаць сабе прытулак
Між вузкіх і сваіх з маленства вулак,
Дзе кожны кут і кот табе знаёмы...

Як хораша вярнуцца зноў у свет,
Дзе памяць шчэ твае хавае крокі,
Дзе шчасце ты спаткаў і адзінокасць, —
На сцежку, дзе яшчэ гарыць твой след...

Як хораша... Вярнуцца праз гады,
Не верачы ў бязглуздыя прыкметы,
Каб вечарам аднойчы зразумеў ты:
Я ўсё жыццё адсюль ішоў... сюды!

Сустрэнемся на ўяўнае мяжы
Між будучым, мінулым і сапраўдным,
Дзе шчэ не позна, але ўжо не рана
Шчаслівым быць, кахаць і проста жыць.

Сустрэнемся — у чорна-белых снах,
Нібы героі даўняй кінастужкі,
Што ўсё жыццё шукалі сіняй птушкі,
Не здолеўшы ўтрымаць яе ў руках.

Няўмольны час заўжды ад нас бяжыць,
І з кожным днём яго ўзрастае хуткасць.
Няўжо нам засталася толькі пустка
Пад назваю прыгожай — настальжы?..

Памяці Ігара Жука

Яго імя не знікне, не сатрэцца,
Не змоўкне пад цяжарам чорных пліт.
Няхай спыніла ход слабое сэрца —
Імя яго не забярэ нябыт.
Пакуль жывая памяць у нашчадкаў
І з вуснаў сыплюць пацеркі малітв, —
Ён будзе жыць, сачыць за намі ўкрадкам.
Імя яго не забярэ нябыт.

паэтка, перакладчыца, аўтарка кнігі «За небакраем» (2015).
Удзельніца і пераможца рэспубліканскіх і міжнародных літаратурных конкурсаў. Нарадзілася і жыве ў Гродне.

ВІКТАР САЗОНАЎ

Які цяжкі з табой нам выпаў лёс...

Які цяжкі з табой нам выпаў лёс...
 Хто з нас такім няшчасным нарадзіўся?..
 Нібы хацеў вады, ды не данёс,
 ужо падняў збанок, а ён разбіўся,
 на тысячы кавалкаў разваліўся...

І не сабраць з падлогі чарапкі,
 бо трэснула падлога пад нагамі,
 а сцены шпарка знесла плынь ракі,
 прапаў і ганак недзе за гарамі,
 а перад намі тое, што за намі...

Як быццам бы зайздроснае Быццё
 адпомсціла за нашае Каханне
 і так ураўнаважыла жыццё,
 прынесла беды, гора, расставанні,
 яго зацьміўшы мілае світанне...

А можа, ў гэтым крыецца віна,
 што моцныя пачуцці — таямніца,
 і, выпіўшы каханья, як віна,
 за тое мусіш шчодро расплаціцца,
 і колькі ні плаці — не разлічыцца...

Адно пытанне маю да Нябёс:
 «Нябёсы, вы пра нас ужо забылі?!»
 Які цяжкі з табой нам выпаў лёс!
 З такім абодвух хіба нарадзілі
 і на адну дарогу ахрысцілі...

Рэанімова*

Якія ні былі б умовы,
 а выйдзе ўсё наадварот,
 і нацыя, без роднай мовы,
 не расквітнее як народ.

---

* «Рэанімова» — так у васьмідзясятых гадах называлася незалежная самвыдатаўская газета ў Гародні.

Заві дачкою або сынам —
адказам будзе немата,
таму што кожная краіна
без роднай мовы — сірата.

Тады глядзіцца як у коме,
з сумневамі, ці будзе жыць,
хто на сваёй не можа мове
сябе на людзях заявіць.

Сіроцкія сагнуцца спіны,
у родных хатах і ў гасцях,
бо мова — маці для краіны,
а бацька — герб яе і сцяг.

У тым вялікае значэнне,
каб ганарыўся даўні род,
бо толькі ў гэтым вымярэнні
квітнее іх дзіця — народ.

Адкіньце нудныя прамовы,
што нам рабіць, каго вучыць,
а паспрабуйце роднай мовай
хаця б з сваімі гаварыць.

Злучаць сваё павінна слова,
што ёсць, што будзе і было,
бо маці для народа — мова,
што праз вякі нясе святло.

Сабака

Сабака вые на бяду,
аж сэрца ные.
Не п'е ваду, не есць яду,
а толькі вые.

Імкнуцца разагнаць нуду
усе жывыя,
адзін сабака на бяду
да болю вые.

Куды ні гляну, ні пайдуду,
паўсюль нямыя,
а вось сабака на бяду
уголас вые.

Маўчаць авечкі, конь і кот,
як вартавыя,
а гэты дык наадварот,
сядзіць і вые.

Як яго знакі распазнаць,
хто дапаможа?
Ні расказаць, ні паказаць
бядак не можа!

Па кім душа яго баліць?
Каго ратуе?
Па тым, каторы, можа быць,
яго не чуе?!

І гэтак жаласна скуліць,
той небарака...
Гарэлкі хочацца наліць
і выць сабакам...

...І я крычу адно ў нябыт
пра злыя знакі!..
Напэўна, ўсім ужо абрыд,
як той сабака.

Недачысцец

Жывеш у мроях ці вандруеш босым,
ніяк не зразумееш гэты свет,
як ты паэт — дык ты недафілосаф,
калі ж філосаф — дык недапаэт.

Ілжэ, як п'е, прадажны аналітык,
ды праўдзе варта зазірнуць у твар:
змагар заўсёды ёсць недапалітык,
палітык жа — заўжды недазмагар.

У гэтым годзе кажуць у народзе,
сумленнем трэба падпісаць хаўрус,
як беларус — дык на недасвабодзе,
як на свабодзе — недабеларус.

Усе сабе адмераюць па стаўцы
ды спадзяецца кожны тут і там,
нібы яны — недахрыстапрадаўцы
і ў недабожы трапяць недахрам.

На недасуд зямны ж свая прычына
была, і ёсць, і вечна мусіць быць,
і ты мужчына — ці недамужчына,
і як далей ты недазможаш жыць.

Беларусь

Беларусь — гэта ты, Беларусь — гэта я,
Нашы прашчурны, дзеці, сябры і сям'я
ды нашчадкі народа, што будзе тут жыць,
каб свабоду краіны сваёй бараніць!

Беларусь — гэта родны і бачны абсяг,
гэта рыцарскі герб, гэта вольнасці сцяг,
Беларусь — гэта веліч геройскіх падзей,
гэта стойкасць і вартасць ды годнасць людзей!

Беларусь — гэта вера, надзея, любоў,
тут ахвяра і слёзы, пакуты і кроў,
тут каханне і шчасце ды воля Нябёс,
нам прызначаны шлях, свая доля і лёс!

Беларусь — гэта гонар за даўні народ,
за Айчыну сваю, наш праслаўлены род,
Беларусь ёсць малітвай, дзе крыж і псалмы,
Беларусь — гэта ты, гэта я, гэта МЫ!

Зноў хачу з той хвіліны пачаць

Я чакаю цябе сярод сноў,
дзе ты крокам ідзеш каралевы...
А мне сняцца маўклівыя дрэвы,
ну а ты не прыснілася зноў...
Я чакаю цябе сярод сноў...

Тыя дрэвы, што бачыў у сне,
я не знаю, якіх было болей,
клёнаў, соснаў, дубоў ці таполяў...
І чаму яны сніліся мне?
Тыя дрэвы, што бачыў у сне...

Я шукаю цябе сярод іх,
сярод пушчы, дубравы і гаю,
у рабін і бярозаў пытаю,

дзе слязінак даткнуцца тваіх...
Я шукаю цябе сярод іх...

Ты калісьці прыйшла да мяне,
пад ласкавага ветру напевы,
як яшчэ мне не сніліся дрэвы...
Аднавіць бы той дзень хоць у сне...
Ты калісьці прыйшла да мяне...

Аднавіць бы той дзень хоць у сне,
дзе жадаем каханню скарыцца,
дзе твой погляд надзеяй іскрыцца
і свой лёс ты даверыла мне...
Аднавіць бы той дзень хоць у сне...

Зноў хачу з той хвіліны пачаць,
дзе не скрыўдзіў яшчэ ані разу
гэты погляд... І даўнюю фразу,
буду сотню разоў паўтараць...
Зноў хачу з той хвіліны пачаць...

нарадзіўся 18 кастрычніка 1963 года ў мястэчку Гальшаны Ашмянскага раёна. Скончыў гістарычны факультэт Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы (1990). Як журналіст і літаратар друкаваўся ў розных беларускіх і замежных выданнях («Літаратура і мастацтва», «Ніва», «Новы час», «Дзеяслоў», «Літаратурная Беларусь», «Новы замак» і інш.). Аўтар кніг «Занатоўкі кантрабандыста» (2009), «Сандалі мітрапалітыка» (2012), «Паэзія прозы» (2013), «Суседскія былі» (2015), «Генетычны алфавіт» (2021). Жыве ў Гродне.

ЯНКА ТРАЦЯК

АБМЕЖАВАНЫ СВЕТА МАЛЕНСТВАМ...

Пракімен

Для славы, велічы, падзей
патрэбны стымул...
А Ён прайшоўся па вадзе...
і след пакінуў...

І што б ні думаў, ні рабіў, —
а Ён адзіны...
Сказаў так проста: «Палюбі...» —
і след пакінуў.

Дзеля чаго такі гамбіт,
дзе здзекі, кпіны...
Каму казаў Ён: «Не забі...» —
ад іх і згінуў...

Праз іх узняты на крыжы
чытаў пракімен...
І крываточыць у душы,
як шрам пакінуў.

Такі чалавек...

Калі што якое — надзея на Бога,
бо кожнаму трэба
(а што тут такога?..),
і кожны шукае сабе апраўданне
і міфы складае, казкі, паданні...

Жыве чалавек праз надзеі, сумневы,
дзе чорны і белы, дзе правы і левы,
дзе радасці болей ці радасці меней...
Калі дзе ёсць геній, дык ён — гэты геній!

І прыйдзе той час — і ён будзе абраным,
пакліканым будзе і будзе прызнаным...
І кожны мяркуе таемна у сэрцы:
канец будзе свету — а ён застанецца!

Плаціць за ўсё сёння патрэбна,
Такі наш час у век машынаў...
Плаціць жалезам, меддзю, срэбрам
Ці золатам альбо грашыма...

Плаціць за тое, што жывеш ты, —
Куды б ні ехаў, ні заходзіў,
За кожны крок, глыток,
а зрэшты —
Дабром плаціць толькі не ў модзе.

Ці тут, ці на Марсе
за ўсім не угнацца,
як ты ні старайся —
дарэмная праца.

Завісне высока
жураў у аблоках...
І плюхнешся ніцам
падзеля сініцы.

Заўважыць не кожны,
не кожны падкажа...
А спэцкацца можна
і крэйдаі, і сажай.

Бо дзіўны ты нейкі —
зноў лічыш капейкі...
Каму там патрэбны
капейкі — у небе?!..

У Стане Птушыным*
тым голасам кволым —
спявай свае гімны,
хай чуюць анёлы.

---

* Птушыны стан — так у ваколіцах Крэва (Смаргонскі раён) называлі Млечны Шлях.

Ніхто не зробіць горш,
як зробіш сам сабе
(мо зробіць нехта лепш?),
а хто рабіць павінны?..

Ніхто не зробіць...
што ж,
жывеш ты, як жывеш,
памрэш у рэшце рэшт,
дык свет несправядлівы...

Ці выбар твой — прэстыж,
як мусіш цвік забіць
у цела на крыжы
ці ў крышку дамавіны...

Ці сам ідзі на крыж...
І сутнасць, можа быць,
у тым, каб стаць святым
праз грэх і праз правіны.

Трымцяць і блякнуць зоркі
на зары
Знікаюць ціха ў першых промнях
золку...

Бывае так да часу,
да пары...
І стрымгалоў сарвецца з неба
зорка.

І нехта скажа: пэўна, лёс такі...
Душа прыспешыць з мараю
пад поўню.
І будуць цешыць вобраз мастакі, —
Каб кожны знаў,
каб ведаў
і каб помніў.

Як ні гадай і што ні гавары, —
Memento mori — ранішня зорка...

Так і жыццё
няспешна дагарыць
Ці знічкай раптам знікне
за пагоркам.

Нашчадкі Каіна

Калі нашчадак Каіна
прыдумаў першы горад,
прагрэс пайшоў няправільна
і множылася гора.

І шмат было прагалінаў,
забаваў, перабораў...
Назвалі месцы каіны —
Садома і Гамора...

Жыццё не стала тайнаю,
закованай у келзы,
калі нашчадак Каіна
пачаў каваць жалеза.

Дзе праўда, а дзе мроі там —
хто ведае пачатак?..
І першым знатным воінам
быў Каінаў нашчадак.

І як праслед, як манія...
І бойкі, войны, страты...
Што ні нашчадак Каіна —
забойца і дыктатар.

Што кінута, што схаяна —
свае ў людзей куміры...
Ці не нашчадак Каіна
зрабіў і даў ім ліру?..

Што сталася з нашчадкамі?
Як ходзяць брат да брата?..
Што з ліраю — ў парадку там,
Другі йдзе з аўтаматам...

Гісторыя мату

У будні альбо святы
І хлопцы, і дзяўчаты,
І дзеці, мамы, таты
Навокал крыюць матам.

І так было прынята...
Дабрыня і Пуцята
Хрысцілі Русь заўзята
Крыжом, мячом... і матам.

А тут чужак пракляты,
Паскудны, злы, паддаты,
Лез д'яблам проста ў хату,
І крыў ён страшным матам.

Матросы і салдаты,
Саветы, дэпутаты
Саюз стваралі гвалтам
Штыком, этапам, матам.

Палітык, інфарматар
І нехта, людзьмі кляты,
У камунізм зацяты
Людзей вялі пад маты.

Быў кожны вінаваты,
Народ быў, дэмакраты...
Дзе што калі — за краты
Праз маты і пад маты.

І так бамжы, сатрапы,
І нехта з дэпутатаў,
І нехта маразматык —
Не могуць жыць без матаў.

Прывёў цытату з матам
І нешта там з Сакрата —
І член у кандыдаты
Без школы, альма матар.

Прывёў цытату з матам —
І ў полі жыта зжата,
І выдалі зарплату,
І ёсць сто грам на брата.

Прывёў цытату з матам
Там нейкі узурпатар —
Спалохаліся Штаты,
Спалохалася НАТА!

Не трэба слоў багата,
Была б цытата з матам...
І ходзяць тут прыматы,
І што ні слова — маты.

І так у будні, святы
І хлопцы, і дзяўчаты,
І дзеці, мамы, таты
Навокал крыюць матам.

Неба наша стала шэрым...

Ці той меркаю мы мерым,
ці жывём з праклёнам...
Неба наша стала шэрым —
стала ў хатах цёмна.

Стала ў хатах нашых цесна —
мэбля, кухня, ванны...
Богу ў хаце няма месца,
дзе рычаць экраны.

Сцэны гвалту, колькі злосці...
Не жыццё, а пекла...
Ціха толькі на пагосце,
ціха там і блекла.

Для чаго жыццё даецца,
глянь, не ўсё так проста...
Кожны знойдзе сабе месца —
метры два пагосту.

Нячыстая сіла

Над грэшнай зямлёй мітусня
у змярцвенні,
сучэльная немач над кожнай магілай...

Як прывід стагоддзяў — чырвоныя цені
нячыстае сілы, нячыстае сілы.

Спакусы зямныя працяты атрутай,
і грэхам смяротным спакушаны жылы...
Адкуль ідуць беды, няшчасці, пакуты?
Адкуль гэта злая, нячыстая сіла?

І неба глядзіць як вачыма айчыма,
І зайздрасць, і прагнасць — такі свет пахілы...
І стогне, і плача зямля і айчына, —
скуголіць і вые нячыстая сіла.

А дзе ж Яго воля, а дзе ж Яго дзіва?..
Ці верылі мала, ці мала прасілі?
Ці, можа, няшчыра махалі кадзілам?..
І правіць свой баль тут нячыстая сіла.

У вечным — не да вечнасці, —
Зыходзяць часу светачы.
Надзею толькі цешу я,
Але ці прыйдуць лепшыя?..

Тут неба вісне шэрае,
І дзень ідзе знявераны...
У стане постмадэрнасці
Не геніі — няпэўнасці...

Ідзе там нехта з рупарам,
І не герой, не супермен...
Як ні гадай, ні мерай ты —
Брыдзе кабылка шэрая...

Чорныя фарбы, альбо Сон генаў

Бяздонная высь змогам абмежавана, —
там недзе схіляецца мой небасхіл...
Ахутана ўлонне шэрым туманам,
крычаць груганы на курганах магіл.

Там змрочныя фарбы у ценях стагоддзяў,
на месцы святых —
бачу маскі, пачвары...

чужынец з нагайкай у хату прыходзіць...
хаўтурныя спевы
і краты,
ахвяры.

Як сухмень павее, што марыва — здані, —
навокал навала, жах, распач, сумота...
І мроіцца цар там крывавы... і Сталін...
даносацца стрэлы, крыкі, грымоты...

Мне б крыкнуць, прачнуцца — скаванае цела...
І цені навокал...
зноў прывіды, кланы...
І бачу Зямлю, нарачоную Белай...
І... чорныя фарбы... і белыя плямы...

Ішлі прарокі на Галгофу...

Не зайздросны лёс прарокаў —
распіналі іх навокал...
Колькі іх у Богу хросных,
апантаных і узнёслых,
прасвятлёных Усявышнім,
як узор,
як светач іншым
дасканаляць свет бясконцы
вераі, розумам і моцай...
Распіналі іх навокал —
лёс такі і рок прарокаў.

Не зайздросны лёс празорцаў,
і святых, і міратворцаў,
прасвятлёных ды увішніх —
іх жыццё як прыклад іншым.
А жыццё іх шмат што значыць,
каб змяніць свет, перайначыць,
дасканалым быць,
быць вольным
і не быць рабом ніколі...
Не зайздросны лёс празорцаў —
распіналі іх бясконца...

Яшчэ горшы бачым лёс тых,
хваравітых, млявых, млосных,

абыякавых, бязлікіх,
невядомых і паніклых,
хто прывык да цемры й плачу,
хто не хоча сонца бачыць,
дзе прарок — ніхто у часе,
дзе насельніцтвы і масы,
і нікчэмныя запысы...
Яшчэ горшы маем лёс тых...

У жыцці народаў розных
часта лёс бывае слёзным...
Толькі слёзы слепяць вочы,
заглушаюць кліч прарочы:
ці паўстаць, ці легчы крыжам,
абы выжыць... абы выжыць!
...У час войнаў, катастрофаў
уздымалі на Галгофу
і прарокаў, і празорцаў —
тых, хто з цемры вёў да Сонца.

Ці выдумляюць што паэты?..
Ці ўсё не так, як чуе сэрца?..
Паверце мне: у свеце гэтым
не ўсё так проста, як здаецца....

Пачатак, як канец — бясконцы...
І як бы не растраціць веру:
І свеціць не ў тваё ваконца
Не тое сонца ў атмасферы.

Ды хто не прагнуў перамогі
З зварына-д'ябальскім аскалам,
Той перамог не з д'яблам — з Богам...
І сонца — у ваконцы стала...

Мост

Гаспадар дзе,
дзе госці? —
Разабрацца ніяк,

бо жывеш ты на мосце,
дзе сусветны скразняк.

Няма месца на возе
(так бывае часцей), —
ці сядзіш на парозе,
ці стаіш у хвасце...

Ці завіс на варотах,
ці стаіш у дзвярах —
ці страляюць употай,
ці б'юць прама — у пах.

Тут рабіць трэба штосьці,
колькі ты ні ілжы...
Не хачу жыць на мосце!
Не хачу на мяжы!..

Дык чаму ж невясёлы?..
А як быць весялей —
толькі грукаюць колы,
толькі бразгат дзвярэй...

Як ты ні варажы —
Богу Богава,
дзе не толькі крыжы,
з перамогамі,
дзе ахварнасці кон —
сімвал вечнасці,
дзе закон і паклон
чалавечнасці.

Непаладка — рэжым:
толькі кесару,
дзе не тыя крыжы,
дзе агрэсары,
дзе ахварнасці скон —
пераменнасці,
дзе закон і паклон
штучнай вернасці.

Дзе ізноў міражы —
чалавечае,

адны й тыя ж крыжы,
і не вечнае,
дзе ахвярнасць і згон —
сімвал чыннасці,
дзе закон і паклон
хуткаплыннасці.

Тут і там — на мяжы:
зямля грэшная,
дзе не толькі крыжы,
несуцешнае,
дзе ахвяра спакон —
малазнакавасці,
дзе закон і паклон
абьякавасці.

Абмежаваны свет маленствам,
дзіцячым розумам — не болей,
і вобраз Божы з падабенствам
у свет гуляе сам з сабою.

Што ні гульня — не той узровень,
менш дасканаласці і спрыту.
З намеру тут ці выпадкова —
няма тых гукаў, сэнсаў, рытмаў.

Дарогі ж быццам выбіраем,
ці дорыць нехта іх са здзекам, —
калі жыццё — суцэльным раем,
дык не жыццё — дарога ў пекла.

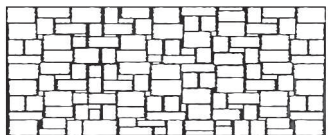
І так у пошуках нірваны
ваш Лёс, ці Коң, ці, можа, Рок сам
пацешаць праўдай і падманам,
метамарфозай, парадоксам.

Жыццё — як нейкае шаленства,
дзе смутку шмат, адчаю, болю...
Дзе вобраз Божы з падабенствам
у свет гуляе сам з сабою...

нарадзіўся 17 сакавіка 1956 года ў вёсцы Труханавы Смаргонскага раёна. Скончыў Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы (1985) і аспірантуру (1997), кандыдат культуралогіі, дацэнт. Аўтар 3 навучальных дапаможнікаў і 2 манаграфій пра беларускае каталіцкае духавенства (2013, 2019), кніг «Партрэты ў інтэр'еры Гародні: пародыі, эпіграмы» (2013), «Саветы» (2015). Рэдактар альманаха «Новы замак». Жыве ў Гродне.

П РОЗА

ТАЦЯНА ВАЛЕНЦІК

Маланка

Часта езджу на ровары гасцінцам, паўз якога раскінуліся калгасныя палі з кукурузай, рапсам, травой. А яшчэ прыкідваецца балоцісты луг, усыпаны рознымі кветкамі. Сярод разнатраўя цешаць вока малінавыя кусточки кветак, якія знаёмы мне яшчэ з майго дзяцінства. Узгадваю, як пасвілі кароў і бавілі свой вольны час: любілі плясці вяночкі, збіраць букеты, будаваць шалашы з галінак дрэў і яловых лапак. Цікава тое, што хадзіла такое павер'е: калі нарвеш малінавых кветак і прынясеш дамоў, дык абавязкова стрэліць маланка ў хату. Кветкі гэтыя толькі разглядваліся і ніколі не рваліся, а павер'е перадалося і пакаленню маіх дзяцей. Так і назвалі кветку: маланка. Сёння, едучы па шашы, залюбавалася мноствам некранутых суквеццяў, прыпынілася і нарвала цэлы ахапак. Паставіла на вуліцы ў збанок. Любуюся... Як ні дзіўна, але пачаўся дождж і чуюцца грымоты. А маланка?... Думаю, што гэта проста дзіцячыя жахі.

Матуліна мудрасць

На зямлі харошых людзей нямала, сардэчных людзей нямала.

Ды ўсё ж-такі лепшая за ўсіх на зямлі — Мама. Мая мама. Яна старэла — я сталела. Яна слабела — я набіралася моцы. Яе не стала — пахіснулася я, але выстаяла, бо павінна была сама стаць апорай для сваіх дзяцей. І кожны свой крок я вымярала матулінымі меркамі. Амаль 40 гадоў яе няма побач, ды я адчуваю адказнасць за кожную зробленую мной справу, бо за мной сочыць з нябёсаў Яе позірк.

Салодкая згадка

Якім доўгачаканым і жаданым можа быць дзіцятка ў шматдзетнай сям'і — дзяўчынка, калі наперадзе — адны хлопцы. То і не дзіва, што песцілі яе ўсе. Невялікая вясковая хата, раздзеленая шафай і фіранкай на спальню і «залу». Бліжэй да абеду мама любіла на хвілінку прылегчы на ложка. Па «зале» бегала малая — той падскробыш, які з'явіўся на схіле гадоў і быў уцехай для бацькоў. «Дачушка! — клікала маці дзяўчынку, — ідзі пакарадзіся да мяне». Сёння гэтае слова можа быць і незразумелым, але малая адразу бегла да матулі, ускоквала на ложка і, прытуліўшыся да яе грудзей, спачатку нешта шчабятала сваё. Пасля слухала матуліны казкі-настаўленні і паволі заціхала ў спакойным сне. Пакарадзіцца б сёння, мама...

Дзіўная праверка

Дзяўчынка кародзіцца, туляецца да мамы, весела нешта расказвае і раптам: «Вось ты тулішся да мяне, а не ведаеш, што я не твая мама...» Невялікая паўза і разгубленасць у дзіцячым позірку. А яна працягвае: «Твая мама памерла, і тата ўзяў мяне замуж, каб я дапамагала цябе гадаваць». Збянтэжанасць і недаўменне ў вачах і душы дзяўчынкі, бо ніколі не адчувала фальшу ў адносінах. Не па-дзіцячы дарослы ўздых малой: «А чаму ж вы ніколі мне магілкі яе не паказалі?» Імгненне — і ў абедзвюх слёзы на вачах. Сцішэлая малая ізноў прытуляецца да матуліных грудзей. «Дачушка мая, ды я ТВАЯ мама, проста хацела праверыць, ці ёсць у цябе сэрца». Дзіўная праверка, але запомнілася назаўжды.

Пончыкі

Першы працоўны год пасля школы. Ёй 18 — узрост легкадумнасці, фанабэрліва-сці і ўпэўненасці.

Той дзень быў напружаны, адказны, што не было часу нават паснедаць. Паімчалася ў раён, там на хаду купіла пончыкаў (раней гэта была рэдкая танная слодыч), з надзеяй хоць на зваротным шляху нешта ўкінуць у рот. У аўтобусе загарылася і забылася пра іх. Прыехала дамоў. Матуля завіхаецца ля печы, каб хутчэй пакарміць дачушку: яна ж з работы прыехала. Дзяўчына нарэшце адчула, як смокча пад лыжачкай, і ўспомніла пра пончыкі. Хуценька дастала іх з пакета на талерку і пачала есці. Маці прыбрала стол і прысела побач. Дзяўчына, напхаўшы рот печывам, раскажвала пра свае справы, а матуля з замілаваннем глядзела на яе і слухала, слухала... Вось ужо з'елася і тое, што прыгатавала мама. Усё было смачна, як заўжды. Але... Дзіўная ўсмешка блукала ў вачах матулі.

Прайшлі гады... І толькі цяпер я зразумела той загадкавы позірк. Мама, даруй, што не прапанавала табе паспытаць тых пончыкаў. Сёння я сама ўмею іх выпякаць, але позна... Не магу табе пахваліцца.

Чым пахне мама

Не ведаю, як у каго, а пах майго маленства звязаны з мамай. Ён своеасаблівы — гэта карыца і ванілін. Памятаеце белы хлеб, які называлі «сайкі», каштаваў 28 капеек. Маючы многа дзяцей, мама была вельмі гаспадарлівай і эканомнай. Яна рэзала сайку на лустачкі, змочвала крыху вадой, каб прыліп цукар, пасыпала карыцай і ванілінам. Затым высушвала і складвала ў палатняную торбачку на печы. Калі мы ўскоквалі ў хату, каб нешта схапіць для сваіх забавак, мама казалася: «На, з'еш сухарык». Хрумсткія, пахучыя, яны проста раставалі ў роце. Сёння ў краме люблю выбіраць тое, дзе чую гэты пах, бо гэта мне пасылае мама.

Мама, мама, ізноў мне сніцца песня твая. Мама, мама, светлая, як памяць, пшчота твая. Гэты свет не ад сонца такі залаты, — гэта ўсё дабрыня, гэты Ты, гэта Ты!

Надзея-Надзейка...

Просіць унучка бабулю:

— Ты ўсё пішаш пра кагосьці, няхай бы і пра мяне што напісала.

— А што ж пра цябе пісаць? — пытае бабуля.

— Выдумаі што-небудзь, — з усмешкай кажа дзяўчынка.

— Не, выдумляць не буду, а напішу сапраўдную гісторыю пра тое, як цябе называлі.

— І праўда напішаш?

— Напішу!

Жыла ў адной вёсцы жанчына. Мела яна трох сыноў, хаця і марыла пра дачушку. Выраслі хлопцы высокія, статныя і прыгожыя. Пажаніліся неяк адзін за адным. Хутка пачалі нараджацца ўнучаняты. Радуюцца кабета: дасць Бог, будзе ўнучачка. Вельмі ж хацелася ёй купляць прыгожыя сукеначкі і банцікі для дзяўчынкі. Аднак у старэйшага сына нарадзілася трое сыноў, у малодшага — двое, ну і сярэдні ўжо аднаго хлопчыка мае. Уздыхае жанчына і кажа суседкам: «Я ўжо ўсюкую надзею страціла: шасцёра ўнукаў, а ўсе ж як адзін — хлопцы!»

І тут сярэдняя нявестка зацяжарала. Як ні пыталі, не сказала, каго ёй прагназуюць: хлопчыка ці дзяўчынку. Нарадзіла. Дзяўчынку!!! Радуюцца свякроў, тэлефануе нявестцы і кажа: «Ты там добра паглядзела? Праўда, што дзяўчынка?» Усе сваякі толькі ўсміхаліся з гэткага недаверу. Прышоў час забіраць маму з дзіцём дадому. Свякроў таксама паехала. Не паспелі вынесці немаўля, як яна падбегла праверыць, ці не падманулі яе. А тут і нявестачка падышла і спакойна так кажа: «Вы казалі, што надзею страцілі? Дык вось вам і будзе Надзея».

Урок лічэння...

Вясенні дзень расправіў крылы,
Як быццам птушка, мякка прызямліўся,
Ізноў прырода набірае сілы,
Трывожыць нас, каб кожны абудзіўся.

Май — самы прыгожы месяц года. І няхай вясна сёлета запазнілася, але ўжо радуе белае ўбранне вішнёвых садоў, яркі пурпур цюльпанаў. У такія дні на душу набягаюць успаміны, таму часта перабіраю сямейны фотаархіў. Да гэтага занятку пачынаюць далучацца ўнукі. У іх узнікае пытанне: чаму 9 Мая называюць светлым святам, толькі са слязамі на вачах. Тлумачу, што амаль у кожнай сям'і жыве ўспамін пра ваеннае ліхалецце, пра тых, хто не вярнуўся дамоў. Памяць вечная, бясконца ўдзячнасць усім, каму мы абавязаны сённяшнім мірным небам.

Старэйшы ўнук працягвае гаворку: «Мне сёлета споўнілася 18, маім бацькам — за 30, дзядулям і бабулям — за 60, а з дня перамогі над гітлераўскім фашызмам прайшло больш за 70 гадоў. Значыць, у нашым родзе няма сведкаў ваеннага ліхалецця?»

— ...Жывых — няма, — адказваю. — Але засталіся дзеці, унукі і вы, праўнукі. Вам абавязкова трэба знаць пра тых продкаў, якія здавалі суровы экзамен на мужнасць і трываласць.

Перагортваем з унукамі фотаздымкі сямейнага альбома. Позірк выхоплівае вуса-тага мужчыну ў вайсковым адзенні. Гэта мой бацька. Яны яго ніколі не бачылі. Адчуваючы дзіцячую зацікаўленасць, я пачынаю расказваць тое, што пачула ад сваёй маці.

— Твой бацька пайшоў на фронт у 1944 годзе. Дома засталася я з малымі дзецьмі, самаму меншаму — некалькі месяцаў. Дні тужлівага чакання час ад часу перарываліся радаснымі лістамі з фронту: «Жыў-здароў, ваюю ў Заходняй Прусіі, гонім немцаў назад, беражы сябе, хутка вярнуся...»

Ішлі дні за днямі. Уся сям'я жыла надзеяй на хуткую сустрэчу. Але аднойчы прыйшла суседка і сказала, што маці і яшчэ дзвюх жанчын выклікаюць у сельсавет... атрымаць пахавальныя лісты.

Можна ўявіць, што перажыла жанчына за гэтыя хвіліны, калі пачула такую вестку. Аднак у сельсавет не пайшла: «Не мог ён загінуць, яго чакаюць дзеці, ды і пісаў, што вернецца. Гэта нейкая памылка».

Прайшло яшчэ колькі тыдняў. Сэрца разрывалася ад думак, перад вачыма беглі радкі: «Загінуў як герой. Пахаваны ў Заходняй Прусіі. Нумар магілы...»

І вось ён, трохкутнік са знаёмым почыркам. Падкасіліся ногі, калі зірнула на дату: жывы! «Ляжу паранены ў шпіталі. Быў моцны бой, таму не пісаў. Трымайся. Хутка буду дома», — так мала і так многа было напісана.

І сапраўды, вярнуўся ў 45-м. А дзеці... іх пасля нарадзілася многа. З той пары дзень 9 Мая — самы светлы ў нашай сям'і. З пакалення ў пакаленне перадаецца наказ вашай прабабулі: не садзіце бульбу ў Дзень Перамогі, святкуйце, бо гэта самы дарагі дзень, які заваяваў ваш прадзед.

Я глянула на фотаздымак, і мне здалося, што мой бацька гарэзліва мне ўсміхнуўся: «Ну, што, палічылі твае ўнукі, колькі мне год?»

Кулінарыя

Ці прыходзілася каму-небудзь задумвацца: адкуль бяруцца назвы ў кулінарных выпечках? Не? Ніколі і я не задумвалася. А вось учора прыйшлося. Пачалося ўсё з таго, што нечакана прыехала старэйшая дачушка. Перакінуліся апошнімі навінамі, пабедавалі, што хутка скончыцца лета. І тут дачка кажа: «А давай спячом торт! Проста так, без усякай нагоды». Торт дык торт. Люблю пабыць гаспадыняй збоку, гэта значыць назіраць, як іншыя кулінараць. Пытаю: «А чаго даць для твайго торта трэба?» Адказвае: «Усяго! І пабольш!!!»

Мая дапамога была толькі ў тым, што я ўключыла духоўку і падавала то міксер, то блэндар, то інгрэдыенты. У суседнім пакоі гулялі малодшыя ўнукі, якія, як толькі пачулі пах ванілі і гаворку пра торт, стараліся часцей выходзіць на кухню. Кідаючы запытальныя позіркы ў бок стала, не праміналі што-небудзь ухапіць: то арэшак свіснуць, то трускаўку, то кавалачак банана адшчыкнуць, а то і згушчонкі лыжачкай чэрпнуць. Не цярпелася ўбачыць сам торт. Каб не быць назойлівымі для той, што займалася выпечкай, сталі жартам шукаць назву для торта: «Шэдэўр», «З рога ўсяго многа», «Выбрыкі кулінарнага мастацтва», «Сачыненне на вольную тэму», «Пяшчочта», «Само каханне», «Фантазія», «Настальгія». Я ж старалася хоць некалькі кадраў

гатоўкі схапіць у аб'ектыў. Калі быў зроблены апошні акорд, дачка сказала: «Я яго зляпіла з таго, што было». Гэта таксама магло сысці за назву, але надта ж грувасткая.

Я зрабіла апошні здымак. Вырашылі паставіць у холад для прапіткі. І тут дачка кажа: «Уяўляеш, колькі калорый нам прыйдзеца з'есці?» — «Уяўляю! Але ж гэта будуць у нас дадатковыя міліметры для пацалункаў і каханья», — адказала я дачцэ. «Ну ты і аптымістка!» — усміхнулася яна мне ў адказ.

А торт вырашылі назваць «Аптымізм».

нарадзілася 5 студзеня 1958 года ў вёсцы Райца Карэліцкага раёна. Скончыла Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы (1996). Педагог, краязнаўца, аўтар шэрагу артыкулаў пра родную зямлю і яе людзей.

**ТАЦЯНА
ВАЛЕНЦІК**

ВІКТАР ВАРАНЕЦ

Брама

Пачалося ўсё выхаднымі днямі. Напярэдадні я пазычыў у сябра, што не так даўно вярнуўся з камандзіроўкі ў Югаславію, відэамагнітафон «Электроніка» і касету з парнаграфічным фільмам. Ні першага, ні другога мы з жонкай ніколі ў жыцці не бачылі, паколькі «Электроніку» можна было купіць толькі за чэкі Знешэканомбанка, а дзе можна набыць такі фільм, нават і не ведалі. І вось суботнім вечарам я падключыў апаратуру, уставіў касету і павярнуўся да жонкі.

— Ну што, Аглая, гатова да ўспрыняцця буржуазнай псеўдакультуры?

Тая разгублена паціснула плячыма.

— Зразумела, — падвёў вынік я. — Тады канструктыўная прапанова: трэба прыняць грамаў па сто пяцьдзесят каньяку для лепшага разумення сюжэтнай лініі.

Жонка моўчкі кінула галавой. Я накіраваўся на кухню, дзе наліў у фужэры грам сто для суджанай і дзвесце для сабе добрага «Белага аіста», зрабіў два бутэрброды з салам і вярнуўся ў залу.

— Але ж ты і калгаснік, — здзекліва вымавіла Аглая. — Каньяк пад сала. А дзе морапрадукты, лімон нарэшце?

— Усё ў магазіне. А пад рукой была толькі традыцыйная закуска. Ну, за мастацтва!

Я кульнуў адразу ж усю вадкасць, каб потым не адрывацца ад прагляду. Жонка адпіла крышку, зірнула на мяне, на відэамагнітафон і таксама дапіла да рэшты.

— Можам пачынаць? — запытаў я.

— Можам, — дазволіла Аглая.

Я націснуў «Пуск», і мы прыпалі да экрана. Фільм быў на нямецкай мове пра сантэхніка, якога выклікалі рамантаваць краны, але нечакана гаспадыня выкарыстала яго ў сваіх плоцкіх інтарэсах.

— Што такое «dasistfantastisch»? — не паварочваючы галавы, запыталася жонка.

— Гэта проста фантастычна, — пераклаў я.

— Ты ж вучыў англійскую мову? — недаверліва перапытала Аглая.

— Гэта блізкія мовы, — запэўніў я яе.

Яшчэ хвілін праз пяць жонка здзіўлена вымавіла:

— Як гэта магчыма так выкруціцца?

— Галоўнае — жаданне, — сціпла патлумачыў я. — Можам паспрабаваць...

— Распранайся! — загадала Аглая і пачала сцягваць з сябе халат.

Не паспелі мы па-сапраўднаму заняцца эксперыmentам, як у дзверы нехта зазваніў.

— Не будзем звяртаць увагі, — прапанавала жонка.

А званок прарэзліва і несупынна звінеў.

— Не, дарагая, так немагчыма, — здаўся я. — Увесь імпэт губляецца!

Я абматаўся ручніком і накіраваўся да дзвярэй.

— Вам чаго? — строга запытаўся няпрошаных гасцей.

— Гэта сусед знізу, — пачуўся мужчынскі голас. — Вы нас заліваеце.

Я хуценька адчыніў дзверы. На парозе стаялі два здаровыя лбы ў чорных касцюмах. За імі быў ледзь бачны лысенькі мужчынка ў плашчы. Адзін з амбалаў адштурхнуў мяне ўбок і прайшоў у кватэру. Другі, наадварот, праявіў да мяне цікавасць, прыціснуўшы да сцяны і зашчоўкнуўшы на руках кайданкі. А лысік адразу ж пакрочыў у залу. Атрымаўшы добрага штуршка ў плечы, пацягнуўся за ім і я. Жонка сядзела на канапе, прыкрыўшыся плюшавым мішкам, і дзікімі вачыма глядзела на нас. На экране ў рэжыме стоп-кадр ўражвалі сваімі формамі і памерамі гаспадыня кватэры і сантэхнік. Чалавек у плашчы зірнуў на экран, хмыкнуў і сеў у крэсла.

— Даруйце, Іван Іванавіч, што перашкодзілі прагляду хатняга відэа. Але справа надта важная. Мы ведаем, што вы чалавек гарачы і непрадказальны, таму і пусціліся на крайнія меры. Але, паверце, справа таго каштуе...

Тут ён дастаў з кішэні чырвоную кніжачку, раскрыў і, падняўшыся, сунуў мне пад нос.

— Палкоўнік КДБ Мітрошын Якаў Якаўлевіч. Вы нам патрэбны, Іван Іванавіч.

— Няўжо я, просты правінцыяльны доктар, магу дапамагчы такой уплывовай і аўтарытэтай арганізацыі?

— Можаче, можаче, — ажывіўся палкоўнік. — Гэта ж вы мінулым летам пад Камянцом у пушчы без наркозу аперыравалі чалавека?

— Так, — пагадзіўся я, — аперыраваў. Але не зусім ужо без наркозу. Была шклянка гарэлкі, а ў чалавека пачынаўся перытаніт, і чакаць не было калі. Я ж пісаў на гэты конт тлумачальную запіску.

— Цудоўна! — узрадаваўся Мітрошын. — Зараз нам трэба будзе праехаць у адно цікавае месца. Не пашкадуеце. А кіно дагледзіце іншым разам. Прашу прабачэння ў гаспадыні дома!

І ён па-старасвецку пакланіўся Аглаі. І тут яе панесла.

— Ды што вы сабе дазваляеце? Уварваліся ў кватэру, схапілі чалавека без якой-небудзь прычыны. Сатрапы! Гэта вам не трыццаць сёмы год!

Тут яна хацела шпульнуць у гасцей медзвездзянём, але своечасова ўспомніла, што гэта яе адзінае адзенне.

— Поўнасцю падзяляю ваша абурэнне, шаноўная Аглая Сцяпанаўна, — зноў пакланіўся палкоўнік. — Але жыццё так складзена, што бываюць непрадбачаныя сітуацыі. І сёння менавіта такі дзень. Тым не менш запэўніваю вас, што з Іванам Іванавічам нічога дрэннага не адбудзецца, і хутка вы зноў будзеце займацца кінапраглядам, які дакладна падпадае пад артыкул 228 УК СССР. Іван Іванавіч, апранайцеся, калі ласка. Вельмі мала часу.

Я быў перакананы, што мы едзем на легендарную вуліцу Тэльмана, дзе мясцілася ўсім вядомая ў горадзе абласное ўпраўленне КДБ. Але машына накіравалася ў супрацьлеглы бок. Праз паўгадзіны мы праехалі вёску Казлы і спыніліся на краі мелавога кар'ера.

— Вось мы і на месцы, — вымавіў Мітрошын. — Прашу на выхад, шаноўны Іван Іванавіч.

Я выйшаў з машыны, з абодвух бакоў да мяне тут жа прыліплі маўклівыя спадарожнікі, і мы рушылі за палкоўнікам па сцежцы ўніз кар'ера. Я з цікавасцю азі-

раўся па баках. Паўсюль былі расстаўлены знакі «Праход забаронены», «Вядуцца выбуховыя працы», «За знаходжанне на тэрыторыі кар’ера штраф 50 рублёў». Тамсям соўкаліся людзі ў форме работнікаў кар’ера, але па выпраўцы няцяжка было здагадацца, хто яны на самай справе. Што ж тут робіцца? Тым часам мы спусціліся на дно кар’ера, якраз пасярэдзіне якога стаяў будаўнічы вагончык. Вось туды мы і зайшлі. Унутры вагончык ніяк не нагадваў будаўнічы: абшыты дрэвам, з утульнымі мяккімі крэсламі, халадзільнікам і мікрахвалёвай печкай, ён хутчэй быў падобны да заможнай аднапакаёвай кватэры. За сталом сядзеў сівы мужчына сталых гадоў у камуфляжнай форме без пагон, вакол яго пачціва замерлі два маладзёны ў робах зваршчыкаў.

— Таварыш генерал! Грамадзянін Судзілоўскі дастаўлены па вашым загадзе! — па форме даклаў Мітрошын.

Генерал з цікавасцю перавёў на мяне позірк, нечаму ўсміхнуўся і паказаў рукою на вольнае крэсла.

— Сядайце, таварыш Судзілоўскі, — ён зірнуў у нейкую паперыну і дадаў: — Іван Іванавіч. І ты, палкоўнік, сядай.

Я ўладкаваўся на прапанаваным месцы і пачаў чакаць. Хвіліны на тры завісла паўза.

— А ты малайцом, — парушыў нарэшце цішыню генерал. — Не абураешся, не мітусішся, нават не цікавішся, для чаго цябе прывезлі. Нервы ў парадку. Ну, давай знаёміцца. Мяне завуць Копач Станіслаў Пятровіч. Я намеснік старшыні Камітэта дзяржаўнай бяспекі Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Генерал-маёр, як ты ўжо чуў. А ты, Іван Іванавіч, хірург вышэйшай кваліфікацыі, аматар лазні і турыстычных падарожжаў. Так?

— Так, — пагадзіўся я. — Але чаму шанойны генерал-маёр мне тыкае: гусей мы разам не пасвілі, ды і кілішкі не кулялі? І што тут увогуле адбываецца?

Краем вока я ўбачыў, як у прысутных здервянелі твары. Затое генерал ажно заквітнеў добразычлівай усмешкай. Ён нават павярнуўся да сваіх падначаленых і ўзняў угору ўказальны палец:

— Во, глядзіце, нікому не дае спуску. Адразу бачна: наш чалавек!

І працягваў далей ужо спакойным, дзелавым тонам.

— Інфармацыя, якую вы, Іван Іванавіч, зараз пачуеце, выключна сакрэтная. Але спачатку падпішаце адпаведную паперу, і калі з вашага боку будзе нават ненаўмысны зліў пачутага, адказваць будзеце па артыкуле 66 «Разгалашванне дзяржаўных сакрэтаў», а гэта ўжо найвышэйшая мера пакарання.

— А калі я адмоўлюся слухаць вашу сакрэтную інфармацыю?

— А вы не адмовіцеся, шанойны Іван Іванавіч, — засмяўся генерал. — Я тут гартаў вашу асабістую справу — рызыковы чалавек, аматар экстрыму, прыгод. Душа кампаніі. Вы ж сябе потым да інфаркту загрызяце, што адмовіліся ад дзяржаўнага сакрэту. Ці не так?

І тут устрагнуў палкоўнік:

— Ды і за захаванне і прагляд парнаграфічных фільмаў таксама артыкул ніхто не адмяняў...

Генерал ажно скрывіўся.

— Фу, палкоўнік, ну што ў цябе за ментоўскія манеры. Быццам ты не глядзеў гэтых фільмаў... Іван Іванавіч — чалавек азартны, але не палахлівы. Ну што, падпісваем паперу?

Я пакорліва схіліў галаву.

Праз некалькі хвілін мы ўжо сядзелі каля невялічкага экрана, на якім дэманстравалася не вельмі якасны фільм, а генерал паволі каментываў яго.

— У час распрацоўкі гэтага кар’ера рабочыя выйшлі на добра ўмацаваны тунэль. Але метраў праз трыццаць сутыкнуліся з вадаспадам, прычым невядома, адкуль ідзе вада і куды сыходзіць. Проста як вадзяная фіранка вісіць на акне. І яна досыць тоўстая, паколькі выцягнутая рука не выйшла з супрацьлеглага боку. Зразумела, далей ісці рабочыя забаяліся, паведамлі кіраўніцтву, тое — вышэй, і так дайшлі да нас. На сценах тунэля ёсць запісы на нейкай старадаўняй мове, на падлозе — знакі. Усё як у фантастычных аповесцях. І мы вырашылі стварыць экспедыцыйную групу, якая пойдзе на той бок вадаспада. У тунэлі ўжо працуюць гісторык з Акадэміі навук Карнееў Мікола Архіпавіч, геалаг Дымаў Пётр Ільіч і біёлаг Сазонава Ірына Вітальеўна. А днямі прыйшлі да думкі, што ў такой экспедыцыі абавязкова павінен быць і доктар. Прычым з навыкамі прафесійнага турыста, уменнем карыстацца зброяй і здольнасцямі павесці за сабой людзей. Вы ж служылі, Іван Іванавіч, у войску?

— Так, тры гады ў пагранічных войсках на фінскай граніцы.

— Вось, і парушальніка там схопілі, за што былі ўзнагароджаны камандаваннем ганаровай граматай і дзесяцідзённым водпускам. Такі чалавек нам і патрэбны, тым больш што, скажу прама, астатнія члены групы — тыповыя батанікі, неарганізаваная інтэлігенцыя.

Я павярнуўся да генерала:

— Станіслаў Пятровіч, а чаму б вам у такім выпадку не ўзяць за кіраўніка групы якога-небудзь спецназаўца? З ім бяспечней будзе.

— Магчыма, і бяспечней, — пагадзіўся Копач, — але трэба мець на ўвазе і псіхалагічны момант: нашы спецназаўцы прывыклі дзейнічаць або паасобку, або з калегамі. І да членаў групы абавязкова будуць прымяняць патрабаванні як да спецназа. Вучоныя такога не вытрымаюць, а ў нас жа навуковая экспедыцыя. Па-другое, прысутнасць сілавіка таксама не спрыяе творчай атмасферы ў калектыве. Іншая справа доктар. Ужо падсвядома кожны ставіцца да яго прыязна. І па-трэцяе, мы не думаем, што на тым баку вадаспада з кімсьці прыйдзеца ваяваць. Проста дадатковыя меры перасцярогі.

— Зразумела, — адказаў я. — Можа, тады наведаемся ў тунэль?

Тунэль нагадваў Маскоўскі метрапалітэн: такія ж паўсферы, высокая столь, падлога з вялізных мармуровых пліт. Праўда, каля ўвахода стаяў не міліцыянер, а два вартаўнікі з аўтаматамі. Генерал паказаў ім пасведчанне, і мы пакрочылі наперад.

— Шырыня калідора — чатыры метры, вышыня — таксама чатыры, — праінфармаваў мяне Копач. — А вось і наш шаноўны гісторык!

Генерал паказаў на высокага хударлявага мужчыну, што стаяў на зялёных скрынях і нешта разглядаў на сцяне.

— Мікола Архіпавіч, спусціцеся, калі ласка, на грэшную зямлю і пазнаёмцеся з кіраўніком вашай групы.

Вучоны з хвіліну здзіўлена разглядаў мяне, як бы не разумеючы, навошта яму тут перашкаджаюць працаваць, але злез са скрыняў і працягнуў мне руку:

— Мікола Карнееў.

— Судзілоўскі Іван Іванавіч, — адрэкамендаваўся і я, тут жа дадаўшы: — Пра сваё кіраўніцтва групай даведаўся дзесяць хвілін назад.

Карнееў паціснуў плячыма і па-дзіцячы пальцам паказаў на сцяну, каля якой толькі што завіхаўся.

— Тут зроблены надпісы на мове, вельмі падобнай на санскрыт. Тоё-сёе ўдалося разабраць.

— І пра што паведамляюць нам старажытныя аўтары? — сціпла пацікавіўся я.

— Сэнс прыкладна такі: не прыспяшайце час, і пра ўсё даведаецца ў сваю пару.

— Гэта значыць, нас папярэджваюць не лезці не ў сваю справу? — падвёў вынік я.

— Так, — коротка пацвердзіў Карнееў.

Тым часам генерал падвёў да мяне яшчэ дваіх навукоўцаў.

— Вось група і ў поўным зборы! — зазначыў Копач. — Знаёмцеся, і прашу ўсіх у штаб-кватэру для ўдакладнення дыспазіцыі.

Мы пакročылі за генералам да палаткі, што высілася крокаў за трыццаць ад нас. У палатцы стаялі мяккія крэслы, прыемна гудзеў вентылятар, натужна падпяваў яму халадзільнік «Мінск II». Мы расселіся, генерал выцягнуў з халадзільніка бутэльку «Хванчары», талерку з бутэрбрэдамі (чорная ікра!), пару бутэлек «Баржомі». Усе не адводзілі вачэй ад такога багацця. Генерал абвёў прысутных позіркам, задаволена ўсміхнуўся.

— Як бачыце, гасцей мы ўмеем прымаць. І аддзячыць карысным для краіны людзям таксама зможам па-царску!

Ён разліў па фужэрах віно і аб'явіў тост:

— За знаёмства!

Калі ўсё выпілі і прыкусілі, генерал перайшоў да сутнасці справы.

— Яшчэ раз пазнаёмімся: кіраўнік групы Судзілоўскі Іван Іванавіч — выдатны доктар, надзейны чалавек і майстар выжывання ў экстрэмальных умовах. Дымаў Пётр Ільіч — найсвятлейшая галава ў геалогіі, чалавек, які адчувае прыроду і можа на яе станоўча ўплываць. Сазонава Ірына Вітальеўна — найбуйнейшы спецыяліст у галіне біялогіі ў Савецкім Саюзе, ведае больш за вялікую энцыклапедыю. Карнееў Мікола Архіпавіч — гісторык ад бога, аўтар шматлікіх адкрыццяў у галіне археалогіі. Кожны з вас — выдатны вучоны, таленавіты даследчык і, даруйце за шчырасць, няўтульны чалавек. Вы жывяце сваёй справай і не ўмееце прыстасоўвацца да людзей і сітуацый. І таму вас не любяць калегі, не прымаюць у вучоным свеце, не даюць абараніць доктарскую дысертацыю. Тут я не маю на ўвазе шанюўнага Івана Іванавіча. І сёння ў вас з'явіўся рэдкі шанц даказаць усім нядобразычліўцам, што вы геніі, людзі, якія на практыцы дабіліся неверагоднага. Праўда, пакуль невядома чаго, але неверагоднага. Выкарыстайце гэтую магчымасць па поўнай — і вас запомняць на вякі.

Прысутныя слухалі генерала, апусціўшы галовы. І тут Сазонава падняла зусім пашкольнаму руку ўгору.

— Можна пытанне, Станіслаў Пятровіч?

— Так, Ірына Вітальеўна, слухаю вас.

— Ну, з намі, вучонымі, усё цяпер зразумела, — гэтая маладая і досыць прывабная жанчына раптам пачырванела, вочы заблішчалі. — А што, наш кіраўнік у адрозненне ад нас белы і пухкі? Можа, і ў яго шафе засядзеўся які шкілет?

Генерал усміхнуўся і зноў наліў усім віна.

— І на кіраўніка ў нас ёсць справа, як, зрэшты, і на любога грамадзяніна нашай вялікай радзімы. Але кіраўнік, як сонца, павінен хаця б вонкава быць без плям і бруду.

— А на сонцы ёсць плямы, — утыкнуўся ў размову Дымаў.

— Значыцца, наш кіраўнік чысцейшы за сонца, — адказаў генерал. — Затое ён умее рабіць аперацыі без наркозу і ўжо выратаваў тым чалавека. Але да справы. Вашай групе трэба будзе прайсці на той бок вадаспада, агледзецца, узяць пробы грунту, вады, паветра, зрабіць замалёўкі ўсяго, што пабачыце. Як вы разумееце, мы нават прыблізна не ўяўляем, што там можа чакаць. Таму любыя рэчы, што трапяцца вам на шляху, нясіце сюды.

— Станіслаў Пятровіч, — ужо я падняў руку, — вы казалі зрабіць замалёўкі. А чаму не сфатаграфавачь?

Генерал нават уздыхнуў.

— Добрае пытанне, Іван Іванавіч. На працягу двух апошніх тыдняў мы правялі шэраг розных эксперыментаў. Спачатку адправілі на той бок ММ-2, механічную міну, з відэакамерай. Гэта такі невялічкі браніраваны танчык з дыстанцыйным кіраваннем, які выкарыстоўваецца для дастаўкі магнітных мін. На выпадак, калі раптам заглухне, прычапілі да танка трос, каб выцягнуць назад. Танк заехаў у вадаспад — і ўжо праз секунду знікла карцінка, а сам ён спыніўся. Уцягнулі назад. Замест машыны ўбачылі аплаўлены мячык, прычым вельмі халодны. А вось трос застаўся цэлым, паколькі быў з сінтэтычных матэрыялаў. Ну мы і пачалі пхаць у вадаспад што толькі маглі. У выніку стала зразумела, што любыя сплавы аплаўляюцца або знікаюць увогуле. Цэлымі засталіся толькі вырабы з жалеза, золата і срэбра. А таксама натуральныя і сінтэтычныя тканіны.

Сазонава ад хвалявання ажно ўскочыла з крэсла.

— Вы хочаце сказаць, таварыш генерал, што наша экспедыцыя зможа ўзяць з сабой толькі рэчы з названых вамі матэрыялаў?

— Так, Ірына Вітальеўна, толькі з іх, — пацвердзіў Копач.

— А як жа мікраскоп, кантэйнеры для ўзораў, палаткі?

— Штосьці мы паспелі падрыхтаваць з натуральных кампанентаў, астатняе будзе шукаць на тым баку.

— Тады як са зброяй? — запытаўся я.

— Зброя будзе першабытная! — нечакана рассмяяўся Копач. — Дамо кожнаму па нажу з жалеза, сякеру, а для вас, Іван Іванавіч, нашы ўмельцы зрабілі сапраўдны арбалет. Потым патрэніруецца страляць.

— Тады яшчэ пытанне, — працягваю я. — Ніхто не ведае, якой таўшчыні вадаспад. Як мы праз яго пройдзем, калі, скажам, дарога зойме дзесяць хвілін?

— Ну, па-першае, гэта малаверагодна. Думаю, вадаспад шырынёю пару метраў. Але для падстрахоўкі кожнага з вас апануць у вадалазны касцюм з шаўковай тканіны. На галаву — жалезны звон, на плечы — невялікі жалезны балон з паветрам. Шланг каўчукавы. Усё ўжо зроблена.

— Але ж гэта будзе цяжка на сабе несці, — запырэчыла Ірына.

— Нічога, — супакоіў генерал, — усяго ж пару метраў прайсці. Ну не з золата ж было іх рабіць.

— Я б не адмовіўся, — падаў нарэшце голас і Карнееў.

— Я б таксама, — пагадзіўся з ім генерал і гучна зарагатаў.

А далей пачалася падрыхтоўка да нашай экспедыцыі. Вучыліся хадзіць у вадалазных касцюмах, страляць з арбалета, арыентавацца на мясцовасці, здабываць агонь падручнымі сродкамі і так далей. А па вечарах наладжвалі ўзаемаадносіны ў групе з дапамогай псіхолога: вялі няспешныя размовы за жыццё, гулялі ў нейкія гульні, расказвалі розныя гісторыі. Калегі падабраліся вельмі розныя па характары. Карнееў — маўчун, сапраўдны флегматык па жыцці, становіўся актыўным і няўрымслівым толькі пры словах «гісторыя, археалогія». Сазонава, наадварот, здзіўляла і нават крыху раздражняла сваёю безапеляцыйнасцю разважанняў, выбухным характарам, поўнаю непрадказальнасцю паводзін. А вось Дымаў мне спадабаўся нейкай роднасцю душы. Аматар палаткі, гітары і добрай чаркі віна, ён паблажліва ставіўся да ўсяго свету, рэагуючы толькі на пазітыўныя моманты жыцця. Так прайшоў тыдзень. Увечары перад адпраўкай мяне выклікаў генерал Копач. На стала ўжо стаялі пляшка каньяку, талерка з бутэрбродамі, ляжаў пачак цыгарэт. Станіслаў Пятровіч напоўніў келіхі.

— Ну што, Ваня, сядай зручней і давай за ўдачу!

Мы выпілі, з хвілінку памаўчалі, закусваючы каньяк. Генерал наліў па другой.

— Другая чарка, як кажучь дактары, за здароўе.

Мы зноў выпілі. Копач зацягнуўся цыгарэтай.

— Ну як, Іван, табе нашы навукоўцы?

Я паціснуў плячыма:

— Людзі як людзі: не горшыя і не лепшыя за астатніх. Ну а час пакажа, хто ёсць хто.

Генерал прайшоўся па пакоі і спыніўся каля акна.

— Д’ябал ведае, што там, за вадаспадам. А вельмі хочацца даведацца!

Ён павярнуўся да мяне тварам.

— Разумееш, Ваня, шмат пастаўлена на вашу экспедыцыю. Калі ўсё будзе добра — гонар, слава, узнагароды і так далей. Усю інфармацыю адправім у Маскву і будзем героямі. А калі праз тры сутак ад вас не будзе ніякай інфармацыі, мы ўзвём кар’ер, як бы нічога і не было. Бо інакш паляціць шмат галоў. Разумееш мяне?

— Вы хочаце сказаць, Станіслаў Пятровіч, што за намі ніхто не пойдзе?

— Так, Ваня, ніхто! Гэта не маё рашэнне, а зверху, і казаць пра гэта я табе не павінен быў, але і не сказаць не магу. Прафесура хліпкая, таму іх не варта палохаць, а ты ведаць павінен.

— Дзякуй за праўду, — як мага бадзёра адказаў я. — Значыць, у нас толькі тры сутак?

— Так, тры, — пацвердзіў Копач. — Але калі вы вернецца з інфармацыяй нават праз гадзіну, будзеце сапраўднымі героямі. Нас цікавіць адно: што за той заслонай, хто яе паставіў і чаго адтуль чакаць?

— Зразумела.

— Ну тады давай па трэцяй — і спаць. Заўтра цяжкі дзень.

Мы яшчэ кульнулі па кілішку, я падняўся і моўчкі пайшоў да свайго будана. Паду-маць было над чым.

Раніцай нас праводзілі генерал і два тэхнікі. Размаўляць не хацелася, ды, зрэшты, і не было пра што. Па тварах калег было бачна, што ўсе моцна хвалююцца. Перад вадаспадам мы спыніліся, надзелі шлемы, тэхнікі праверылі, як паступае кісларод, і я першым рушыў наперад. Хоць гэта і быў вадаспад, але не адчувалася ніякага ціску вады, ды і яе слядоў на касцюме не заставалася. Навокал стаяў нейкі малочны туман, настолькі шчыльны, што не было бачна нават выцягнутай рукі. Я зрабіў яшчэ некалькі крокаў наперад — і апынуўся ў нейкай пячоры, вельмі падобнай на тую, з якой толькі што выйшаў. Адзін за адным з вадаспада пачалі выходзіць і мае спадарожнікі. Крыху павагаўшыся, я прыпадняў шкло шлема і зрабіў маленечкі ўдых. Нармальнае паветра! Мы хуценька пазбавіліся ад цяжкіх і нязручных шлемаў, балонаў з кіслародам і ўселіся на каменную падлогу пячоры.

— Віншую, панове, з паспяховым завяршэннем першага этапу нашай экспедыцыі, — адкрыў я наша пасяджэнне. — Мы невядома дзе, але жывыя, у розуме і мо-жам свабодна дыхаць. Таму час рухацца далей. Дыспазіцыя будзе наступная: Пеця застаецца ў гэтай пячоры і ўважліва яе аглядае. Магчыма, знойдуцца нейкія схо-ванкі, зноў жа, убачыш нейкія новыя мінералы. А галоўнае — калі мы не вернемся праз двое сутак, вяртаешся назад і раскажваеш усё генералу.

— Дык я... — пачаў быў гаварыць Дымаў, але я яго досыць груба перапыніў:

— Ніякіх «дык»! Дэмакратыя скончылася там, перад вадаспадам. І загадваю тут я. Так патрабуе справа. Астатнія ідуць за мной крок у крок. І ніякай самадзейнасці. Зразумела?

Я абвёў усіх цяжкім позіркам. Каманда моўчкі матнула галовамі ў знак згоды.

— Тады пайшлі.

Мы пакінулі пячору і апынуліся на схіле вялікага пагорка сярод густых хмызнякоў. Стаяла глыбокая ноч, але яркае святло поўні добра асвятляла мясцовасць. Напера-дзе ўзвышаўся амаль такі ж самы пагорак, апаясаны невялічкай рачулкай і штучным ровам. Правей несла свае воды шырокая імклівая рака. Такім чынам, гэты пагорак уяўляў з сябе добра збудаваную крэпасць са штучным валам і моцным частаколам па ўсім перыметры. Штосьці да болю знаёмае бачылася ў гэтым краявідзе. Раптам Ірына тузанула мяне за рукаў і паказала рукою за спіну. Я павярнуўся і ледзь не сам-леў. Над намі на вяршыні пагорка ўзвышалася Каложская царква.

— Мы што, у Гродне? — разгублена прамармытаў я.

— Падобна, што так, — пацвердзіў Карнееў. — Толькі царква поўнасю каменная і зусім навятоккая.

— А на тым пагорку, выходзіць, гарадзенскі дзядзінец дванацатага стагоддзя месціцца, — канстатаваў Мікола.

— А чаму на трэцім пагорку няма Новага замка? — крыху разгублена запытаў я.

— Таму, — царпліва, як дзіцяці, працягваў тлумачыць наш гісторык, — што гэта дванацатае стагоддзе, а Новы замак пабудаваны ў васьмнацатым.

— Ашалець, — я нават прысеў на кукішкі. — Мы ў дванацатым стагоддзі. Гер-берт Уэлс нервова курыць...

На ўсведамленне таго, што перанесліся амаль на дзесяць стагоддзяў назад, нам спатрэбілася хвілін дваццаць. А затым мы рушылі на верх гары да Каложскай (Барыса-Глебскай) царквы. Царква была зачынена, але наперадзе праз гушчыню дрэў пабліскаваў невялічкі агеньчык.

— Сядзіце тут! — загадаў я спадарожнікам, а сам, узяўшы арбалет напаятоўку, накіраваўся на агонь. Крокаў праз сто я выйшаў на круглую пляцоўку, па краі абазначаную камянямі. У цэнтры пляцоўкі стаў драўляны ідал, ля ног якога паліў вогнішча сівы стары.

— Сапраўднае капішча! — пачуў я за спінай усхваляваны голас і азірнуўся. За мной стаялі Карнееў і Сазонава.

— Вы што тут робіце? — узлавана запытаўся я.

— Не кідаць жа аднаго начальніка ў небяспечным лесе, — спакойна адказала Сазонава. — А тут такое...

Спрацацца не было ніякага сэнсу. Прынамсі зараз. Я зноў павярнуўся да вайдзілы, які сядзеў па-ранейшаму каля вогнішча, падкідваў туды нейкія зёлкі і неадрыўна глядзеў на нас. Я паволі наблізіўся да яго і сеў з другога боку вогнішча.

— Богі папярэдзілі, што да нас прыйдуць незнаёмы з іншага свету, — глуха прамовіў стары. — Мой бацька чакаў вас кожную поўню, і я чакаў. І нарэшце дачакаўся. Вы выйшлі з чорнай гары? — ён матануў галавою ў бок Каложы.

— Так, — пацвердзіў я.

— Тады пайшлі, — вайдзіла падняўся і пакрочыў углыб лесу. Мы рушылі следам. Хвілін праз дваццаць мы выйшлі з гушчару на бераг ракі і спыніліся перад высокай кручатай гарой.

— Бачыце зялёны камень? — стары паказаў пальцам кудысьці ў сярэдзіну гары. Я прыгледзеўся. Сапраўды, нават пры святле месяца была бачна вялікая цёмная пляма на вышыні метраў дваццаці.

— Адкаціце яго ўбок і заходзьце.

— А ты? — запытаў я дзёда.

— Мне туды нельга. Я вяртаюся на капішча.

Мы пачалі караскацца наверх. Камень на самай справе быў зялёны ад моху і памерам з чалавека. Я націснуў збоку плячом, і ён на дзіва лёгка адкаціўся, адкрыўшы нам невялічкі праход. Мы ўвайшлі, і тут жа камень стаў на сваё ранейшае месца. Перад намі прасціраўся дакладна такі ж тунэль, як і папярэдні. Толькі пасярэдзіне яго стаяла нейкая кабінка, з якой тырчэла нечая кудлатая макаўка і чулася незадаволенае буркаценне. Раптам паказалася ўся галава, і незнаёмы мужчына, убачыўшы нас, нешта запытаў.

— Яшчэ раз паўтарыце, калі ласка, — папрасіў я

— Вы з якога нумара? — ужо выразна пачулі мы.

Я разгублена павярнуўся да калег.

— З чацвёртага, — нечакана вымавіў Карнееў.

— Ага, — нарэшце ўсміхнуўся незнаёмец, — з чацвёртага. Гэта добра...

І зноў нырнуў у кабінку.

— Чаму з чацвёртага? — ледзь чутна запытаў я Міколу.

— Там каля ўвахода была вялізная рымская чацвёрка на падлозе. Вось я і паду-маў...

Мужчына тым часам выбраўся з кабінкі і падышоў да нас.

— Айк! — прадставіўся ён і працягнуў кожнаму руку. Мы акуратна яе паціснулі, назваўшы сябе.

— Давайце прысядзем, — прапанаваў Айк і паказаў рукою ўглыб тунэля, дзе ста-ялі стол і крэслы. Мы пакорліва пайшлі за гаспадаром. Калі кожны заняў прапана-ванае месца, Айк дастаў з тумбы, на якой месцілася сталешніца, бутэльку з нейкай ружовай вадкасцю і чатыры шклянкі. Наліў кожнаму прыкладна па палове, моўчкі кульнуў сваю і здзіўлена паглядзеў на нас.

— Штосьці не так? — запытаў пасля хвіліннай паўзы.

— Дык усё не так! — не вытрымаўшы, узарвалася Сазонава. — Хто вы такі? Дзе мы знаходзімся? Што гэта ўсё значыць? Вы можаце патлумачыць даходліва і разум-на?

Айк з цікавасцю паглядзеў на Ірыну, потым перавёў позірк на гадзіннік, што вісеў на яго руцэ.

— Які ў вас моцны эмацыянальны фон, — з павагай вымавіў гаспадар тунэля.

— Глядзіце, ён яшчэ і здэкуюецца, — зноў завялася Ірына.

— Што вы, — спалохана запырэчыў Айк, — я і ў думках не меў нічога такога. Про-ста вы не выпілі мірскую чарку, і я не ўпэўнены, ці вы прыйшлі з мірам сюды.

Не згаворваючыся, мы ўсе адначасова выпілі падазронага колеру вадкасць, якая на смак нагадвала лімонны лікёр. Айк з палёгкай уздыхнуў.

— Вы з чацвёртага партала. Значыць, дваццатае стагоддзе. Ці не падкажаце, які год?

— Тысяча дзевяцьсот восемдзесят першы, — праінфармаваў я.

— Ага, — задаволена пацёр рукі Айк. — туды мы яшчэ не заходзілі. Цікава.

Мне гэтая гульня пачала надакучваць.

— Паслухайце, паважаны Айк! Днямі мы знайшлі ў кар’еры каля Гродна тунэль, падобны на ваш. Зладзілі экспедыцыю праверыць, што знаходзіцца за вадаспадам. І трапілі зноў у свой горад, але, падобна, гадоў на восемсот назад. А зараз нам вельмі хацелася б атрымаць інфармацыю ад вас, як гэта сталася і што гэта ўсё значыць.

— Што ўсё гэта значыць? — перапытаў Айк і пачухаў свой немаленькі нос. — Канцэрн «Таск» дзесяць гадоў назад знайшоў магчымасць ажыццяўляць падарожжы ў часе. Спачатку быў створаны толькі адзін партал, і жадаючыя маглі трапіць праз яго ў XIX стагоддзе.

— Даруйце, а чаму менавіта ў дзевятнаццатае? — перапыніла яго Ірына.

— Чамусьці ў выніку апытання большасць грамадзян выбрала гэты перыяд, — паціснуў плячыма Айк. — Дык вось, папулярнасць такіх падарожжаў стала невера-годнай, і канцэрн пачаў адчыняць новыя парталы: XII стагоддзе, XVI, XVIII, а апошні партал размясцілі ў XX. Праўда, паслаць туды нікога не паспелі, паколькі нешта ў сістэме дало збой і парталы зачыніліся.

— А падарожнікі? — пацікавіўся Карнееў.

— Засталіся часова ў адпаведным стагоддзі.

— І як даўно адбыўся гэты збой? — запытаўся я.

— Чатыры гады назад, — адказаў Айк.

Мы толькі пераглянуліся.

— Атрымліваецца, — зноў запытаўся я, — што вы таксама турыст, які застраг у часе?

— Не, — усміхнуўся мужчына, — я не турыст. Я супрацоўнік канцэрна і суправаджаў групу ў XII стагоддзе, паколькі трэба было правесці тут пэўныя прафілактычныя работы ў так званым тунэлі. Але якраз па нашым прыбыцці прыйшла інфармацыя, што зачыняюцца ўсе парталы, а нам трэба набрацца цягнення і чакаць, пакуль яны адновяць функцыянаванне.

— І наколькі вялікая ваша група? І, дарэчы, дзе яна? — зноў падала голас Сазонава.

— Згодна з інструкцыяй, у групе павінна быць не больш за чатыры чалавекі, каб залішне не прыцягваць увагі туземцаў. Плюс інструктар. Адпаведна, наша група, апроч мяне і інструктара, складалася з трох чалавек: дзвюх жанчын і аднаго мужчыны. Пункт дванаццаты інструкцыі аб перамяшчэннях у часе кажа, што ў выпадку адключэння партала група павінна пачаць укараняцца ў структуру грамадства, якое існуе ў дадзеным перыядзе. Мы трапілі ў перыяд станаўлення ўдзельных княстваў і барацьбы з паганствам. Гарадзенскі князь Глеб Усеваладавіч аказаўся дрэнным палітыкам, воінам і гаспадаром. Цэлымі днямі бесперастанку піў віно і забаўляўся з вялжанкамі. А княства рабавалі ўсе, каму не лянота. Яшчэ б год-два — і горад быў бы канчаткова зруйнаваны, а народ разбегся б у розныя бакі. І тады, у адпаведнасці з пунктам трыццаць шостым інструкцыі аб перамяшчэннях, мы ўзялі справу ў свае рукі.

— А хіба падарожнікам па часе не забаронена ўмешвацца ў гістарычны ход падзей? — запытаўся я.

Айк нават не здзівіўся майму пытанню.

— Вы маеце на ўвазе пункт трыццаць другі інструкцыі аб перамяшчэннях? — у сваю чаргу спытаў ён.

— Так, — упэўнена кіўнуў я галавой.

— Дарагі мой, дык яго ўжо шэсць гадоў як замянілі на пункт дванаццаты. Вы, пэўна, даўно не праглядалі інструкцыю па перамяшчэнні?

— Ды неяк не было часу, — сціпла адказаў я.

— Ну вось, — задаволена працягваў гаспадар, — а пункт дванаццаты дае права падарожнікам пад кіраўніцтва падрыхтаваных інструктараў і супрацоўнікаў фірмы ў экстраных выпадках плаўна ўваходзіць у гістарычны ход падзей, прыстасаваўшыся да ўмоў гістарычнага часу.

— Гэта значыць, — загаварыў нарэшце Карнееў, — вы, не выкарыстоўваючы сучасных дасягненняў навукі і тэхнікі, можаце на свой густ карэктываваць гістарычны працэс?

— Так, — пацвердзіў Айк, — можам. Тым больш, калі гэта ідзе на карысць грамадству. Неўзабаве п'яны Глеб Усеваладавіч тоне ў рацэ, і месца князя становіцца вольным. І тут у Гародні з'яўляецца яго брат Мсціслаў Усеваладавіч, пра якога да гэтага часу ніхто не чуў. У малодшага сына князя Усеваладкі пры сабе грамата, якая пацвярджае яго княжаскі род і абгрунтаванасць прэтэнзій на княжаскае крэсла. Дружына прысягае новаму гарадзенскаму князю.

— І канешне, гэта вы прыклалі руку да з'яўлення граматы? — з'едліва запытала Іра Сазонава. — А князь Мсціслаў — ваш інструктар?

— Вы ўсё правільна зразумелі, — пагадзіўся Айк. — Грамату падрабіць з нашымі тэхналогіямі не ўяўляе вялікай праблемы, а наш інструктар Карх — і сапраўды добра падрыхтаваны спецыяліст. Да таго, уся група да гэтага амаль год праслужыла пры двары князя Глеба і добра вывучыла іх звычкі і правілы.

— Як гэта? — не зразумеў я.

— Мы дапускалі адразу ж па адключэнні парталаў, што працэс запуску можа зацягнуцца. Таму і распрацавалі план. Загрыміраваўшы ўсіх членаў групы пад мясцовае насельніцтва, размеркавалі ролі: паколькі жанчыны ў гэтым грамадстве стаяць на найніжэйшым сацыяльным узроўні, вырашылі іх прыкрыць. Адну з іх, Бэт, невысокую і хударлявую, выдалі за падлетка і прыстроілі да мясцовага вайдзілы, каб нам атрымліваць больш інфармацыі ад мясцовых сялян. Амаль усе яны паганцы. Карх выдатна валодае халоднай зброяй, і таму адразу ж быў прыняты ў дружыну, а нашу прыгажуню Зелу, каб ніхто не скраў і не выкарыстаў, абвясцілі жонкай Карха. Мужчыну па імені Торг апанулі манахам і ўладкавалі да князя пісарам. Адукаваных людзей на княжаскім падвор'і амаль няма. Ну а я застаўся тут, у тунэлі, паколькі трэба кантраляваць прыборы і назіраць за парталам. Паралельна наладзіў сувязі з мясцовым вайдзілам, паказаўшы яму пару фокусаў і назваўшы сябе магутным чарадзеям. У што ён хутка і ахвотна паверыў. А затым прадставіўся святару Барыса-Глебскай царквы святым адшэльнікам і сатварыў нават німб на галавой (прышлося падключыць галаграму). І той таксама паверыў. Таму я двойчы святы, мяне паважаюць, баяцца і не турбуюць.

— Ну а як княжаскі ваяр Карх ператварыўся ў князя Мсціслава? — пацікавілася Ірына.

— Разам з Глебам патануў у рацэ і ваяр Карх.

Мы з Ірынай пераглянуліся.

— Дык, можа, гэта Карх і паспрыяў смерці Глеба? — з абурэннем запытала Сазонава.

Айк глянуў на яе, як на малое неразумнае дзіця, і ўздыхнуў:

— Я ж казаў, што Глеб моцна піў, і Карх дыягнаставаў у яго цыроз печані. Жыць заставалася князю ад сілы месяц-два. Моцныя болі амаль не пакідалі яго. Але калі б князь проста памёр у ложку, пачаліся б размовы, што нехта атруціў Глеба. А па звестках і Бэты, і Торга, і самога Карха ваявода Барыс падбухторваў некаторых ваяроў абраць яго новым князем. Магла пачацца міжусобная вайна. А так Глеб патануў, з кім не бывае, пакуль аплаквалі і Барыс спакойна чухаўся, балючы з хаўруснікамі, з'явіўся Мсціслаў, памяняў ваяводу, адарыў грашыма дружыну, і ўсе засталіся задаволенымі. Ну апроч Барыса, зразумела. Яго пасадзілі спачатку ў яму, а потым далі магчымасць патаемна збегчы да балтаў.

— Слухайце, — вымавіў я, — у мяне галава кругам ад усёй гэтай інфармацыі. Як быццам байка якая. Айк, нам жа трэба вяртацца, бо праз тры дні кар'ер узарвуць разам з парталам, і нам ужо ніколі не вярнуцца дамоў.

— Даруй, Іван, але я не разумею, як можна ўзарваць нешта нематэрыяльнае? Партал — гэта тунэль у часе і прасторы, — запытаўся Айк.

— Час і прастору ўзарваць нельга, — пагадзіўся я. — Але можна ўзарваць кар’ер, які засыпле ваш партал, і як мы адтуль выйдзем?

Айк моўчкі ўзяў жменьку пяску з падлогі, роўненька рассыпаў на сталешніцы, падняў нейкую палачку і пачаў маляваць, папутна расказваючы:

— Вось так выглядаў ваш партал. Тунэль — гэта галаграфічны праход, зроблены шляхам сціскання элементаў прасторы. Для прыгажосці мы нанеслі малюнкi пліт, роспісу, знакаў, але гэта ўсё можна змяніць на любую форму і змест. Дапусцім, вашы знаёмыя ўзрываюць кар’ер. Партал праграмаваны такім чынам, што пры выбухах, землятрусах і іншых здарэннях ціск так званага тунэля кампенсуе знешні ціск матэрыялаў. Пясок абсыпецца, і складзецца ўражанне, што партала няма. Але як толькі ўсё супакоіцца, уваход у партал будзе закрыты тонкай сценкай спрасаванага пяску, як, зрэшты, было і тым разам, калі вы знайшлі ўваход. Таму парталу нішто не пагражае. Іншая справа, ці прапусціць ён вас. Мне таксама цікава на гэта паглядзець, бо зараз ён анамальна спрацаваў, прапусціўшы вас сюды. Дык, можа, паступова пачынаюць уключацца і астатнія парталы? Раніцай сходзім на чацвёрты паглядзець. А там будзем бачыць.

У гэты момант пачуўся скрыгат, і ў тунэль увайшоў высокага росту ваяр вельмі грознага выгляду. Ён кінуў каля ўвахода шлем і шчыт, але меч пагрозліва сціскаў у руцэ.

— А вось і наш князь Мсціслаў Усеваладавіч — прадставіў незнаёмца Айк.

— Хто гэта? — насцярожана запытаў князь

— Людзі з XX стагоддзя, — адрэкамендаваў Айк.

І ў той жа момант твар Мсціслава расплыўся ад шчасця. Ён кінуў меч, падбег да нас і пачаў кожнага абдымаць, прыгаворваючы:

— Ну нарэшце! Партал запрацаваў!

— Супакойся, — перапыніў яго Айк. — Яшчэ нічога невядома. Магчыма, толькі адзін з іх, самы новы і дасканалы, працуе. Зноў жа, не ведаем, ці задзейнічаны або два бакі. Усё трэба даследаваць. Дарэчы, а ты што тут робіш?

Мсціслаў, ужо крыху супакоіўшыся, прысеў у вольнае крэсла, наліў сабе шклянку міры і залпам кульнуў.

— Прышлі разведчыкі. На нас ідзе войска князя Рурыка Расціславіча. І немалое, заўважу вам. Аб’явіў па горадзе трывогу. Умацоўваем сцены, варым смалу, рыхтуем катапульты. Але, баюся, сіл супрацьстаяць не хопіць. Што будзем рабіць, Айк?

Айк на хвіліну задумаўся. Потым падняўся і пакрочыў да вялізнай шафы, што стала каля сцяны. Крыху пакорпаўся і выцягнуў аб’ёмістую скрыню.

— Што гэта? — пацікавіўся князь.

— Калі першы раз сюды ішлі, дык не ведалі, каго сустрэнем. А раптам тут шмат драпежных звяроў? Таму і ўзялі петарды. Забіць нікога не заб’юць, але напалохаць могуць. Вось іх мы і размесцім па схіле. А вось гэта я прыхапіў па ўласнай ініцыятыве.

І ён дастаў невялічкую бліскучую скрыначку.

— Плактыд! — гучна абвясціў.

— Плактыд? — здзіўлена перапытаў Мсціслаў. — Яго ж забаронена ўжываць?

— А што такое плактыд? — сціпла пацікавіўся я.

— Гэта жэлепадобнае рэчыва, якое пры невялікім удары ўзрываецца.

— Ага, як пластыд! — здагадаўся я. — І што будзем з ім рабіць?

— Трэба намазаць стрэлы — і эфект пераўзыдзе ўсе чаканні! — запэўніў Айк.

Мсціслаў задаволена хмыкнуў.

— Вынесі мне на вуліцу, я каго прышлю па гэта багацце.

— Не, — запярэчыў Айк, — без мяне вы не справіцеся. Па-першае, твае варвары ўзарвуць сябе і прыпасы яшчэ па дарозе ў замак. Па-другое, я лепш за ўсіх умею гэтым карыстацца. Ды і адных вас як кінеш? Яшчэ парэжаце адзін аднаго. А так буду за вамі прыглядаць.

— І мяне з сабой прыхапіце, — папрасіў я.

— Не, — сказаў Мсціслаў. — Вы пачакаеце тут, у тунэлі. Там і забіць могуць.

— І параніць, — дадаў я.

— І параніць, — пагадзіўся князь.

— Вось, а я добры ўрач, маю пры сабе аптэчку і таму абавязкова спатрэблюся.

Мсціслаў і Айк пераглянуліся. Князь паціснуў плячыма:

— Ну добра тады, ідзі.

— А я аднаго камандзіра не кіну, — раптам заявіў Карнееў. — Іду з вамі.

— А я, — пачала была гаварыць Сазонава, але Мсціслаў рухам рукі спыніў яе:

— А ты будзеш назіраць за парталам. Раптам з’явіцца інфармацыя, а нас нікога няма. Што, яшчэ чатыры гады чакаць? Таму сядзі тут, і калі хтосьці з’явіцца, усё яму і раскажаш.

Іра разгублена паглядзела на мяне.

— Так, Іра, — пацвердзіў я, — гэта разумна. Заставайся.

Айк даў нам з Карнеевым нейкія лахманы, пераапануўся сам, і мы рушылі за князем. Па вузкай сцяжынцы ўзняліся на самы верх да крапасных сценаў.

— Хто ідзе? — аклікнуў вартавы.

— Князь Мсціслаў! — адказаў Карх.

Са сцяны выпаўзла доўгая драбіна, па якой неўзабаве мы пачалі караскацца наверх.

— Гэта хто, княжа? — запытаўся барадаты ваяр у багатых строях, калі мы апынуліся на двары замка.

— Што, не пазнаеш, Святагор? Гэта магутны Айк, волхв і чараўнік. Ён нам сёння дапаможа. А гэта яго памагатыя Кій і Ізяслаў. Ну як, ваявода, дружына гатовая да сечы?

— Так, княжа, — пацвердзіў барадач. — Ніхто жывата свайго не пашкадуе!

Мы прайшлі праз двор у невялікую драўляную пабудову, якая аддалена нагадвала царкву. Унутры віселі абразы, гарэлі свечкі. Князь першым сеў на лаву і паказаў рукою астатнім, каб сядалі і яны.

— Што ж, другі мае, — загаварыў Мсціслаў, — давайце думу думаць, як сустрэнем ворага. І няхай Бог дасць нам розуму ў нашым доме.

— Дазволь, княжа, слова сказаць? — Святагор падняўся з лавы і пільна ўсіх агледзеў. — Я так мяркую, што нам трэба вывесці на сцены ўсіх мужыкоў, якіх толькі знойдзем, і няхай яны кідаюць у ворага камяні, льюць смалу і кіпень, пакуль тыя будуць лезці па схіле. А дружына да пары схаваецца за мурамі. І толькі ў апошні

момант з'явіцца на сценах, пачаўшы сечу. Гэта дазволіць нанесці страты ворагу і захаваць некранутымі ваяроў.

— Але ж мужыкі без кальчуг, лат, іх умомант паб'юць стрэламі, дзідамі, снарадамі з катапультаў, — запярэчыў Мсціслаў.

— Мужыкоў мы знойдзем новых, прыгонім з іншых месцаў, — усміхнуўся ваявода. — А вось дружыну набраць — справа куды больш складаная. Таму трэба выбіраць, княжа: ці мужыкі, ці ваяры.

— А можна мне? — я падняў руку ўгару.

— Кажы, чалавеча, — дазволіў князь.

— Я так разумею, што войска Рурыка значна большае за наша? — і зірнуў на ваяводу. Той, усеўшыся на лаву, няспешна кінуў галавою.

— Значыць, — працягваў я, — патрэбна вайсковая хітрасць. Мы дзелім дружыну на тры часткі. Першая разам з мужыкамі адбівае наступ ворагаў на крапасных сценах. Другую мы хаваем у лесе за Барыса-Глебскай царквой, а трэцюю — з супрацьлеглага ад дзядзінца месца, у ляску на пагорку. І як толькі ворагі застрагнуць на штурме, наша дружына справа і злева разам па камандзе ўдараць у тыл ворагу. Ну як?

Ваявода, абураны да чырвані на твары, ускочыў з лавы.

— Ты што, волхв, звар'яцеў? З адной і так невялікай дружыны зрабіць тры карузлікавыя горбачкі? Ды нас перашчоўкаюць, як вавёрка арэшкі. Скажы, княжа!

Князь у задуменнасці прайшоўся туды-сюды па царкве, паглядзеў на ваяводу, перавёў позірк на мяне.

— А што, — яго твар нават прасвятлеў, — у гэтым нешта ёсць. Саступаем у колькасці, дык возьмем хітрасцю. Я згодны з Кіем. Як сцямнее, збірай, Святагор, дружыну на плошчы, ды паклапаціся, каб нікога чужога не было: будзем дзяліць войска. На сценах застануся я сам, правае крыло павядзе ваявода, а левае я даручаю табе, Кій. Управішся?

— Так! — упэўнена адказаў я, тут жа адчуўшы, як халодныя струменьчыкі поту пабеглі па спіне. — А які сігнал дасі, княжа, да атакі?

Тут ужо выступіў Айк:

— Як убачыце ў небе рознакаляровы хвост фенікса, ведайце, што трэба выступіць.

Усе ўперыліся позіркамі ў Айку.

— Я начарую вам фенікса, — супакоіў ён прысутных

Неўзабаве звечарэла. Разведчыкі данеслі, што Рурык разбіў лагер недалёка ад горада, воіны робяць лесвіцы, чапляюць крукі на вярхоўкі, плятуць ахоўныя шчыты з лазы. Раніцай абвешчаны штурм Гародні.

З усімі перасцярогамі мы падзялілі ваяроў на тры невялікія атрады, пажадалі адзін аднаму поспехаў, і я павёў сваю дружыну пад сцены Барыса-Глебскай царквы. Маё войска з цікавасцю пазірала на новага камандзіра, якога князь шчодро надзяліў кальчугай, шлемам, мячом ды шчытом. З непрывычкі я ледзьве цягнуў ногі пад такім цяжарам. Падняўшыся на гару, я зразумеў, што ў такой амуніцыі больш не зраблю і кроку. Таму без шкадавання скінуў усё гэтае жалеза, пакінуўшы на сабе кальчужку, шлем ды кароткі меч з дзідай. Канешне, цяпер мяне лягчэй дастаць і стралой, і прашчай, але я, прынамсі, атрымаў свабоду ў рухах.

Я рассадзіў войска на невялічкай палянцы, выставіўшы дазоры, і строга ўсім забараніў распальваць агонь. І тут жа пачаў распавядаць пра нашу тактыку бою, успомніўшы кніжкі па гісторыі Старажытнага Рыма.

— Па сігнале спускаемся двума ланцужкамі з гары і строімся квадратам па дзесяць чалавек у кожным радзе. Прыкрываемся шчытамі. А ў сярэдзіне паставім лучнікаў. І такім шчыльным квадратам крочым на ворага. Па маёй камандзе: «Селі!» — усе прысядаюць, а лучнікі страляюць у ворага. Камандую: «Падняцца!» — і зноў сталі шчыльным квадратам. Крайнія прыкрываюць шчытамі бакі, сярэднія прыкрываюць верх. Так нас не кране ні адна страла. А калі каго дастане — не звяртаць увагі, самкнуцца і крочыць далей.

— А як мы квадратам падымемся на крапасны вал? — запытаўся адзін з ваяроў, і ўсе згодна загалі.

— А мы і падымацца не будзем. Ворагі, убачыўшы нас і адчуўшы стрэлы лучнікаў, самі спусцяцца ўніз.

— А калі не спусцяцца? — не заспакойваўся ўсё той жа ваяр.

— Яшчэ лепей, — усміхнуўся я. — Нашы лучнікі спакойна іх усіх перастреляюць. Але я ўпэўнены, што спусцяцца. А зараз мы павінны патрэніравацца станавіцца квадратам, каб кожны ведаў сваё месца.

Палову ночы я патраціў, пакуль больш-менш навучыў іх трымацца строю. І толькі тады дазволіў пару гадзін паспаць. Ну а мне не спалася. Усё навокал здавалася нейкім нерэальным, казачна-выдуманым. Але, магчыма, і з гэтае прычыны я не адчуваў ніякага страху, быццам бы ўсё адбывалася не са мной ці ў нейкім сне. І толькі калі засвяцілі першыя промні сонца, нешта незразумелае пачало сціскаць сэрца. Я пайшоў падымаць сваю армію.

Гадзіны праз тры напружанага чакання мы пачулі з боку горада крыкі, бразганне металу, а затым рэзкія выбухі. «Айк заняўся петардамі! — падумалася мне, і тут над галавой пачуўся аглушальны трэск. Некаторыя з маіх байцоў ажно прыселі ад нечаканасці. Усе задралі галовы ў неба. І праз хвіліну яно загарэлася прыгожымі рознакаляровымі палосамі.

— Фенікс! — усхвалявана крыкнуў я. — Усе за мной!

І мы, як я і вучыў, двума струменьчыкамі пацяклі ўніз па гары. Уперадзе поўным ходам ішоў бой. Ворагі шчыльна дапаўзалі да самых крапасных сценаў, тут і там закідаваючы на яе крукі з прывязанымі вяровачнымі лесвіцамі.

— Квадрат! — скамандаваў я і з прыемным здзіўленнем убачыў, што ён атрымаўся амаль бездакорным. — Нага ад шчыта! Пайшлі! Крок, крок, крок!

Пад мой імправізаваны рытм дружына рушыла да месца бою. Наблізіўшыся метраў за семдзесят да ворага, я скамандаваў:

— Селі!

Лучнікі досыць трапна стрэлілі, і добры дзясяткаў захопнікаў пакаціўся з гары.

— Падняцца!

Толькі тут нас і заўважылі. Нехта ў чырвоным плашчы гучна крыкнуў, і частка варажых ваяроў кінулася з гары на нас.

— Селі!

І зноў паляцелі смяротныя стрэлы ў непрыяцеля.

Тыя, што не пацярпелі ад стрэл, ужо амаль ушчыльную дабеглі да нас.

— Дзіды! — скамандаваў я. Лучнікі, якія ўжо замянілі лукі на новую зброю, рэзка выставілі між шчытоў дзіды. І зноў пачуліся смяротныя крыкі.

— Атака! — аддаў я апошнюю каманду, і тут пачалася сапраўдная сеча на мячах. Паколькі перада мной утварылася сцяна з ваяроў, мне досыць складана было дацягнуцца да ворагаў. Але раптам наперадзе ўпаў адзін з байцоў, і прама на мяне з перакошаным ад злосці тварам кінуўся нейкі здаравяк. Я чыста інстынктыўна тыкнуў яго дзідай у ступню. Ён аж узвыў ад болю. Я выхапіў з ножнай меч і рубануў таго па твары. Здаравяк тут жа абмяк і рухнуў на зямлю. У гэты самы момант я адчуў, як мая галава сплюшчылася ад удару, святло ў вачах патухла, і я праваліўся ў выратавальнае бяспамяцтва.

...Страшэнна балела галава. Неверагодным намаганнем сіл я расплюшчыў вочы і ўбачыў, што ляжу на шырокім ложку, а нада мной зіхаціць прыгожа распісаная святымі лікамі столь. Я здолеў крыху павярнуць галаву ўправа, і мой позірк сутыкнуўся з позіркам дзяўчыны неверагоднай прыгажосці, якая з ласкавай усмешкай глядзела на мяне.

— Апрытомнеў? — пшчотным голасам запытала дзяўчына.

— Здаецца, так, — паспрабаваў я ўсміхнуцца ў адказ, але гэта не вельмі ўдала атрымалася.

— Вось і добра. А мы так баяліся за цябе. Такі быў моцны ўдар, што шлем на тваёй галаве раскалоўся.

Я крышачку прыўзняўся на ложку і нецярпліва запытаў:

— Дык мы перамаглі Рурыка?

— Так, — пацвердзіла дзяўчына, — разбілі ўшчэнт. Твой план спрацаваў на выдатна.

— А адкуль ты ведаеш пра мой план? — шчыра здзівіўся я. — І ўвогуле, хто ты?

— Я Ізяслава, дачка ваяводы. Ён мне ўсё і раскажаў: і як твой план яго спачатку абурў, і як мужна ты змагаўся. А калі цябе паранілі, княжа загадаў прынесці цябе ў яго царам ды прыставіў мяне лячыць.

— А ты знахарка?

— Так, — сціпла апусціла вочы Ізяслава. — Яшчэ маленькай мяне розным травам, замовам навучыла мая бабуля. Вось і дапамагаю людзям.

Тут зарыпелі дзверы, і ў палаты ўвайшлі Мсціслаў, Святагор і Карнееў.

— Ну як наш ваяр? — гучна запытаў князь.

Ізяслава паднялася і няспешна пакланілася Мсціславу:

— Апрытомнеў, княжа. Дапамаглі мае зёлкі. Будзе жыць.

— Вось і малайчына, дзеўка, — узрадаваўся князь і падышоў да ложка. Ваявода тут жа падсунуў яму крэсла. Князь сеў, паглядзеў на мяне і нечакана зарагатаў:

— А я думаў, што ў плечы ўвагналі тваю разумную галаву. Гэткі ўдар вытрымаў! Малайца!

Я пачакаў, пакуль ён, а за ім і ўсе прысутныя адсмяюцца, і запытаў:

— Як бітва скончылася, княжа?

Мсціслаў адразу ж пасур'ёзнеў.

— Шмат людзей паклалі, Кій. Але каб не твой разумны план, усе б засталіся на полі. Калі на твой атрад кінулася палова войска Рурыка, нам на сценах адразу ж лягчэй уздыхнулася. Падцягнулі яшчэ камянёў, кіпеню і ўзмацнілі агонь. А тут у спіны ворагам ударыў ваявода. Рурыкавічы ледзь не звар’яцелі, калі ўбачылі, што іх б’юць з трох бакоў. Частка кінулася наўцёкі, але асабістая ахова Рурыка змагалася да апошняга, пакуль уся не палегла на полі. Багата і нашых пабілі, але горад мы адстаялі. Цяпер доўга будуць памятаць гарадзенскіх ваяроў.

Мсціслаў падняўся.

— Дзякуй табе, Кій, за дапамогу!

З нагоды перамогі над войскам Рурыка князь зладзіў увечары вялікі пір. Дружнына, Айк, мы з Карнеевым ну і, зразумела, сам князь размясціліся за сталом у княжаскім палацы. Простаму люду выкацілі на двор бочкі з медавухай, засмажылі быка, паклікалі скамарохаў. І пачалося вяселле. Жанчыны пасядзелі за сталом з гадзіну, а калі госці ўжо добра падпілі, ціхенька пакінулі палаты. І тут жа непрыкметна іх месцы занялі вылягжанкі, вясёлыя, ярка размаляваныя, імгненна запоўнілі палац песнямі, смехам, дзявочым віскам. Я выйшаў на двор падыхаць, бо ўжо добра-такі ачмурэў ад выпітага віна. Ды і галава яшчэ пабольвала пасля ўдару. Падняўся на крапасную сцяну, адкуль адкрываўся цудоўны від на Нёман і навакольныя лясы. Было ціха, час ад часу толькі чулася пераклічка вартавых на вежах. Раптам нехта паклаў мне руку на плячо. Я рэзка павярнуўся. Перада мной стаяла і ўсміхалася Ізяслава.

— А ты, — пачаў быў гаварыць я, але дзяўчына прыпала сваімі вуснамі да маіх, і я імгненна забыўся, пра што хацеў запытацца. А яшчэ праз хвіліну яна ўжо вяла мяне за руку, як малога, у невядомым мне кірунку. І толькі я адкрываў рот, каб запытацца, Ізяслава прыкладала палец да вуснаў, паказваючы, каб маўчаў. Неўзабаве мы апынуліся ў лесе. А яшчэ крокаў праз сто выйшлі на бераг невялічкага возера, каля якога ўзвышаўся вялізны драўляны ідал. Ізяслава павярнулася да мяне і адным рухам сцягнула з плеч маю кашулю. Затым скінула сваю і засталася зусім галюткая. Пры свеце месяца яна была падобнай на русалку. Зноў узяла мяне за руку і павяла ў возера. Ступіўшы ў ваду, Ізяслава крыкнула: «Даганяй! — і хуценька паплыла. Я кінуўся за ёй. Мы плавалі, пырскаліся, дурэлі, як малыя...

Не ведаю, колькі прайшло часу, але ранішнія крыкі пеўняў у горадзе вярнулі нас да свядомасці. Ізяслава паклала галаву на мае грудзі і ціхенька запыталася:

— Ты хутка пакінеш нас?

— У сэнсе «пакінеш»? — не зразумеў я.

— Пойдзеш у свой свет, — патлумачыла дзяўчына. Але я ўсё роўна нічога не зразумеў.

— У які гэта свой?

Ізяслава паднялася на ногі, працягнула мне руку. Я падняўся, але руку яе не выпусціў.

— Я ведаю. Кій, што ты тут не застанешся. Ты іншы. І Айк іншы, чым мы. І хутка вы ўсе сыдзеце. У цябе жонка ёсць? — нечакана запытала дзяўчына. Я ажно разгубіўся.

— Так, ёсць.

— А я ведала, — ледзь чутна прашаптала Ізяслава. — Але я павінна была пакінуць цябе ў сваім сэрцы. І даць кавалачак памяці табе ў дарогу. Не кажы нічога жонцы, бо гэта быў толькі сон. Бывай, мілы.

Дзяўчына вырвала руку з маёй і хутка пабегла да дзядзінца. Я сеў зноў на траву і прыплюшчыў вочы. А можа, і праўда ўсё гэта прыснілася?

Айк чакаў нас каля чацвёртага партала. Мы ўвайшлі ў тунэль і ўбачылі Дымава, які бесклапотна спаў каля кастра. Айк адразу ж падышоў да такой жа тумбы, што і ў ягоным тунэлі. Крыху пакорпаўся і вылез з задаволеным тварам.

— Хлопцы, партал працуе.

— Дык мы можам крочыць дадому? — нясмела запыталася Ірына.

— Так, толькі трэба актывізаваць партал.

— А як мы сюды трапілі без актывацыі? — падазрона запытаўся я.

Айк паглядзеў на мяне, як на малое неразумнае дзіця, і суцяшальна ўсміхнуўся:

— Разумееш, Іван, калі партал працуе, дык без дазволу аператара ты праз партал не пяройдзеш: ён будзе, як сцяна, цвёрды. А вось калі партал адключаны ці дае збой, ён можа набываць розныя якасці: быць у выглядзе полымя, вады, рознакаляровага дывана і шмат іншых варыяцый. Такая ж непрадказальнасць з падарожнікамі: партал можа знішчаць жывыя арганізмы, а прадметы прапускаць. І наадварот. А можа ўвогуле замарозіць смельчака ў самай сярэдзіне. Калісьці такое было на першым партале. Вы прайшлі таму, што партал не працаваў і вам проста пашчасціла, што біяматэрыі ён прапускаў. А вось падыдзі і пакранай «вадаспад» зараз.

Я павольна падышоў да вадаспада і працягнуў руку. Яна і праўда ўпёрлася нібы ў камень.

— І што, Айк, мы больш сюды ніколі не трапім? — запытаў я.

— Без дазволу аператара ніколі.

— А калі мы створым такую ж машыну часу?

Айк сумна пахітаў галавою.

— Іван, вы створыце абавязкова такую машыну часу, але не пры табе, і яе аператарам буду я. Бо тая машына — гэта і ёсць вось гэтая машына. Тэорыя часу і прасторы.

— Халера, — вылаяўся я, — мазгі хутка паплывуць тут ад вашых тэорый. Ты вось што скажы: зараз, калі партал запрацаваў, мы можам адсюль вынесці якія-небудзь сувеніры на памяць? А то ж нам ніхто не паверыць на слова.

Айк на хвіліну задумаўся.

— Можна ўзяць тое, што належала забітым. Гэта не парушыць часавы баланс. І паспяхайце: нам трэба актывізаваць іншыя парталы. У вас паўгадзіны.

Мы выскачылі з тунэля.

— Вы што возьмеце? — на бягу запытала Ірына.

— Шчыт, меч, кальчугу. У чым біўся. Хай будзе на памяць...

Мы сустрэліся зноў у тунэлі роўна праз трыццаць хвілін. Я быў пры поўнай баявой амуніцыі. Карнееў прыцягнуў цэлы мех збанкоў, місак, посцілак. Сазонава нейкім чынам злапала, ці, можа, выменяла на што, некалькі жывых рыб, кураня, пару матылькоў.

— Будзем вывучаць і параўноўваць, — адказала яна на мой здзіўлены позірк.

Дымаў, як і належыць геолагу, прынёс пробы вады, глебы, нейкія камяні, кавалкі дрэў.

— Ну што, панове, — падышоў да нас Айк, — час развітвацца.

— Перадай ад нас прывітанне князю, — папрасіў я.

— Добра, — пагадзіўся Айк, — перадам. Вось, — працягнуў мне нейкі кавалак пергаменту, — напішы свой адрас. Не абяцаю, але калі завітаем у ваш час, абавязкова знайду.

Я вугельчыкам напісаў хатні адрас і тэлефон, зусім не ўпэўнены ў рэальнасці яго слоў. Мы абняліся па чарзе з нашым новым сябрам і пакрочылі да вадаспада. На самым краі ляжалі нашы вадалазныя касцюмы, але рук вольных, каб іх забраць, не было.

— Скажам, што татары парубілі, — прапанаваў я.

Усе пагадзіліся. Мы прайшлі туманную сценку і адразу ж убачылі буданчык, дзе нас частаваў прысмакамі генерал Копач. Уваход ахоўваў аўтаматчык. Ubачыўшы нас, ён нешта крыкнуў, і тут жа з палаткі выскачылі Станіслаў Пятровіч разам з Мітрошыным. Генерал ірвануў быў на сустрэчу да нас, але палкоўнік моцна схпіў яго за рукаў.

— Таварыш генерал, а як жа радыяцыя? — ледзь не са слязьмі ў голасе запытаў ён.

Копач разгублена азірнуўся. А насустрач нам ужо беглі тры асобы ў супрацьрадыяцыйных касцюмах. Неўзабаве нас праверылі рознымі прыборамі, затым па чарзе памылі ў падрыхтаванай загадзя душавой, чымсьці папырскалі, далі новае адзенне і толькі тады правялі да генерала.

Станіслаў Пятровіч сядзеў перад накрытым сталом, дзе зноў былі і ікра, і фінскі сервелат, і армянскі каньяк, і яшчэ багата якіх прысмакаў. Ён прапанаваў нам сесці, разліў каньяк па кілішках і падняўся з крэсла.

— За вяртанне! — вымавіў ён і кульнуў сваю чарку.

Мы падтрымалі яго.

— А зараз добра прыкусіце, і Іван раскажа пра ваша падарожжа. Астатнія потым дапоўняць, — тым жа загадным тонам сказаў Копач. Мінут дзесяць вісела цішыня. Мы яшчэ двойчы выпілі, падсілкаваліся і ў вялікім задавальненні адкінуліся ў крэслах. Генерал не прыспешваў. Я пачаў расказваць, час ад часу паварочваючыся да калег, каб праяснілі той ці іншы момант.

Дзесьці праў паўгадзіны мой аповед скончыўся, і зноў над сталом запанавала цішыня.

— А гэта трафеі? — паказаў вачыма генерал на рэчы, што мы прынеслі з сабой.

— Так, — пацвердзіў я. — Аўтэнтчныя.

— Там яшчэ і пробы паветра, вады, глебы, — дапоўніла Сазонава.

— Малайцы, — задуменна вымавіў Копач. Затым падняўся, прайшоў некалькі кругоў вакол стала і, спыніўшыся, уважліва агледзеў нас.

— Значыць, так. Што вярнуліся жывыя і здаровыя, яшчэ раз малайцы. Зараз вас адвядуць на нашу базу. Гэта добры санаторый пад Ваўкавыскам. Адпачніце два дні, і падрабязна кожны напіша справаздачу з вашай камандзіроўкі. А там і зноў сустрэнемся і падвядзём вынікі.

— А ці можна патэлефанаваць дадому? — нясмела запытаў Дымаў.

— Не, — адрэзаў Копач. — Пакуль ніякіх кантактаў.

Пад вартай аўтаматчыкаў мы селі ў аўтобусік РАФ з цёмнымі шыбамі і паехалі ў санаторый. Здавалася, можна ўжо і расслабіцца, але нешта невядомае не-не ды і сціскала мне сэрца. Зрэшты, потым разбяромся.

Санаторый аказаўся закрытага тыпу, і апроч нас там была толькі абслуга. Прычым на дзіва маўклівая. Толькі кароткія фразы па справе, у астатніх выпадках або так, або не. Нас добра кармілі, правялі праз шэраг прыемных аздараўленчых працэдур, забяўлялі замежнымі фільмамі, рыбалкай, велапрагулкамі. Так і праляцелі двое сутак. А на трэція на тэрыторыю санаторыя ўехалі тры «Волгі» і адна «Чайка». Зразумела, усе чорнага колеру. Да нас у сталоўку прыбег сам дырэктар санаторыя і збялелымі вуснамі прамармытаў:

— Хуценька ў сталоўку. Сам Андробаў прыехаў! Вас выклікаюць...

Юрый Уладзіміравіч Андробаў — усёмагутны гаспадар Камітэта дзяржаўнай бяспекі СССР. Такого не чакаў ніхто. Але чаму ў сталоўку?

Калі мы ўвайшлі ў памяшканне, усё стала зразумелым: пасярэдзіне стаяў стол, на ім сапраўдны самавар, прычым не электрычны, а на дровах, вакол яго месціліся нейкія сподачкі з рознымі варэнькамі, пячэнькамі і, як я зразумеў, фірмовымі крамлёўскімі сушкамі, да якіх Андробаў (як сцвярджае народная плётка) вялікі аматар. Па краях стала ўзвышаліся шэсць кубачкаў на сподачках. Андробаў стаяў каля стала і сціпла нам усміхаўся. За яго спінай бачылася постаць генерала Копача, твар якога нагадваў сённа манумент з каменя.

— Ну а вось і нашыя героі, — прыязна загаварыў Юрый Уладзіміравіч. — Станіслаў Пятровіч, прадстаўце нам гэтых мужных людзей.

Мы пачалі па чарзе падыходзіць да старшыні КДБ, ён паціскаў руку, а Копач даваў кароткія звесткі пра кожнага. Я падышоў апошнім. Генерал нешта паспеў прашаптаць начальніку на вуха, перш чым гучна абвясціў мае прозвішча. Андробаў на імгненне затрымаў маю руку ў сваёй, з цікавасцю разглядаючы мяне. Я, хоць гэта і далася мне нялёгка, не адводзіў вачэй ад яго позірку. Юрый Уладзіміравіч нарэшце адпусціў руку і гучна абвясціў:

— Прашу ўсіх да стала.

Калі мы расселіся, карціна стала амаль камічнай: за сталом сядзяць чатыры ўдзельнікі экспедыцыі, Андробаў і Копач. А вакол стала стаяць адзінаццаць чалавек аховы Андробава і дырэктар санаторыя.

Андробаў таксама хутка заўважыў такі абсурд і махнуў рукою. Да яго тут жа падбег здаровы бугай у цывільным касцюме. Андробаў нешта сказаў яму, той адразу ж паказаў прысутным на дзверы, і праз імгненне апроч нас у зале нікога не было.

— Давайце піць гарбату, — аптымістычна прапанаваў начальнік КДБ. — Мне казалі, што з сапраўднага самавара гарбата найсмачнейшая.

Ён напоўніў кожнаму кубачак, а затым пачаў рэкламаваць варэнне, сушкі. Не чалавек, а бальзам на душу...

Паступова ўсе крышачку расслабіліся, пасёрбваючы гарбату, а Юрый Уладзіміравіч тым часам расказаў нам крамольны анекдот.

— Прыносіць малады аўтар рукапіс аповесці ў рэдакцыю савецкага часопіса. Рэдактар чытае: «На дварэ стаяла восень. У пакоі адзінока сядзеў граф і панура курыў сваю трубку. Тут увайшла пакаёўка і запытала:

— Граф, ці не выпіць вам кофію?

— Аднак, — адказаў граф і груба авалодаў пакаёўкай...»

— Нядрэнна, — сказаў рэдактар аўтару. — І канфлікт ёсць, і тыранія пануючага класа паказана. Але канцэпцыя сацыялістычнага рэалізму патрабуе адлюстравань у творы ролю народа, а таксама ўзняць праблему заўтрашняга дня.

— Добра, — адказаў аўтар, — я дапрацую.

Вярнуўся праз месяц і падае твор рэдактару. Рэдактар чытае: «На дварэ стаяла восень. У пакоі адзінока сядзеў граф і панура курыў сваю трубку. Тут увайшла пакаёўка і запытала:

— Граф, ці не выпіць вам кофію?

— Аднак, — адказаў граф і груба авалодаў пакаёўкай. На двары кавалі кавалі жалеза. Адзін з іх кінуў молат на зямлю і сказаў:

— Ды халера на яго, хлопцы! Пайшлі вып'ем. А заўтра скончым!»

І Юрый Уладзіміравіч гучна засмяяўся:

— Як вам сацрэалізм?

Мы таксама заўсміхаліся, прыкідваючы, які турэмны тэрмін атрымалі б, каб гэты анекдот зараз расказалі мы.

Андропаў раптам пасур'ёзнеў і загаварыў ужо іншым, больш канцылярскім тонам.

— А зараз да справы. Краіна і партыя дзякуюць вам, таварышы, за мужнасць і рашучасць пры выкананні дадзенага задання. Я пазнаёміўся з вашымі справаздачамі. Так, гісторыя неверагодная, але я вам веру. Пытанне ў іншым: ці зможа вам паверыць звычайны абывацель, просты савецкі чалавек? А калі нават нехта і паверыць, ці не прывядзе гэта да непрадказальных учынкаў? Усё гэта вельмі сур'ёзна, таварышы. Таму я вас папрашу на пэўны тэрмін нікому, нават самым блізкім, нічога не расказаць пра экспедыцыю. Для ўсіх вы былі на гары Арарат, дзе знайшлі старажытнае паселішча людзей. Вось яго і вывучалі. Дамовіліся?

— Але ж гэта сенсацыя ў навуковым свеце, — падаў голас Дымаў. — Ну як такое можна схаваць ад свету?

— А мы, шаноўны Пётр Ільіч, і не збіраемся хаваць інфармацыю ад усяго свету. Мы ж не амерыканцы якія... Проста патрэбны час на падрабязнае вывучэнне гэтага феномену, на аналіз небяспечнасці такіх кантактаў, магчымых плюсы і мінусы ад наладжвання адносін з тымі асобамі. А калі зараз абвясціць аб знаходках, падымецца такі вэрхал, што будзе не да вывучэння. Таму давайце крыху пачакаем. Згодны?

Усе моўчкі кіўнулі галовамі.

— Ну і добра, — павесялеў Андропаў. — А для поўнага спакою вы зараз пойдзеце з генералам у кабінет дырэктара і паставіце там свае подпісы аб нераспаўсюджванні інфармацыі. Але перад тым дазвольце павіншаваць вас усіх ад імя ЦК КПСС і асабіста ад Леаніда Ільіча Брэжнева з узнагароджаннем кожнага ордэнам Працоўнай Славы. Таксама Станіслаў Іванавіч перадасць вам дакументы на ВА3-2107.

— Кожнаму? — ачумела перапытала Ільіна.

Андропаў ажно засмяяўся.

— Так, кожнаму. Машыны ўжо чакаюць вас у магазіне «Аўтааматар» на...

— На вуліцы Белуша, — падказаў Копач.

— Вось-вось, на вуліцы Белуша. Зараз, таварышы, вы крочце з генералам, а да таварыша Судзілоўскага ў мяне будзе яшчэ пару пытанняў.

Мае калегі падняліся з крэсел, развіталіся і пайшлі за Копачам. Юрый Уладзіміравіч пачакаў, пакуль за імі закрыюцца дзверы, і тады прыцішана запытаў:

— Іван Іванавіч, толькі па праўдзе, што гэта за людзі, тыя прышэльцы?

— Людзі як людзі. Простыя, як мы з вамі. Можна, толькі больш разумныя.

— Добра, — пагадзіўся старшыня, — а на якой мове яны размаўлялі?

— На рускай.

— Дык гэта былі рускія, савецкія?

І тут я задумаўся. Айк, убачыўшы нас, сказаў нешта незразумелае. Мне падалося, што я недачуў. Але зараз дакладна памятаю, што не па-руску. Хутчэй на эсперанта (я, як і многія, спрабаваў вучыць эсперанта самастойна, але, зноў жа як і ўсе, хутка кінуў гэтую справу). Але як толькі я загаварыў па-руску, ён тут жа адказаў па-руску.

— Я думаю, Юрый Уладзіміравіч, што ў іх свеце ёсць агульная мова нахштальт эсперанта, але ёсць ці мініяцюрныя электронныя перакладчыкі, або яны ўсе ведаюць пэўную колькасць базавых моў: скажам, англійскую, рускую, кітайскую.

Андропаў зняў акуляры, пальцамі пацёр пераноссе. Затым зноў наचाпіў акуляры і запытаў:

— Гэта былі капіталісты?

— Думаю, што так.

— Чаму?

— Яны казалі, што ёсць прыватная фірма, якая і арганізоўвае падарожжы па часе. Не савецкая ж...

— Лагічна, — пагадзіўся Андропаў. — Атрымліваецца, што краіны капіталізму не зніклі ў будучым. А сацыялістычны лагер?

— Нават і не ведаю. Нічога пра гэта не гаварылі.

— А ці не дапускаеце вы, шаноўны Іван Іванавіч, што імперыялісты, выкарыстоўваючы сваю машыну, рухаюцца па часе і непрыкметна падрываюць устоі сацыялістычнага грамадства? Гэта вам нават не джынсы з жуйкай. Скажам, прыбываюць яны заўтра да нас, пачынаюць раздаваць грошы, рэчы, карыстаючыся нашымі часовымі цяжкасцямі, і ў некаторых не вытрымліваюць галовы, і яны пачынаюць прыўзнімаць капіталістычны лад жыцця. Асабліва моладзь...

— Мне падалося, Юрый Уладзіміравіч, што яны інтэлігентныя, культурныя людзі.

— Але гарантаваць, што інтэрвенцыі не будзе, вы, Іван Іванавіч, не можаце?

— Не, не магу.

— Вось у тым і справа, шаноўны, — Андропаў чамусьці павесялеў нават. — А калі партала не будзе, яны да нас не трапяць? Праўда?

Тут я ўспомніў словы Айка, што партал знішчыць немагчыма, але чамусьці прамаўчаў.

— Што ж, — працягваў Андробаў, ужо разважаючы сам з сабой, — капіталізм рыхтуе дыверсію, і мы павінны перасцерагчыся. І тады яны не здолеюць умяшацца. Так, гэта адзіна правільнае рашэнне.

І ён пакрочыў да выхаду, але раптам спыніўся, пэўна, успомніўшы пра мяне.

— Іван Іванавіч, дзякуй вам за супрацоўніцтва! Вас мы прадставілі да ордэна Леніна. І неўзабаве вас чакае павышэнне па службе. Бывайце.

І ён выйшаў.

Назаўтра мы, сабраныя, сядзелі ў маім пакоі і чакалі аўтобуса. Увайшоў Копач, прывітаўся і прысеў у вольнае крэсла.

— Ну што, сябры мае, дазвольце яшчэ раз падзякаваць вам за супрацоўніцтва і нагадаць просьбу Юрыя Уладзіміравіча: поўная тайна. І каб ведалі: заўтра партал будзе ўзарваны, а кар’ер зачынены для распрацовак. Так што ніякай машыны часу не было. І яшчэ. Згодна з распараджэннямі галіновых міністэрстваў Дымаў Пётр Ільч прызначаецца прарэктарам па навуцы геалага-разведвальнага інстытута ў Надывме; Сазонава Ірына Вітальеўна — загадчыкам аддзела Інстытута біялогіі Грузінскай ССР; Карнееў Мікола Архіпавіч — дэканам факультэта археалогіі Самаркандскага педагагічнага інстытута; Судзілоўскі Іван Іванавіч — намеснікам міністра аховы здароўя па лячэбнай справе Казахскай ССР. Кожнаму будзе прадстаўлена кватэра па месцы новай працы, пад’ёмныя грошы. Віншую, таварышы!

Мы моўчкі пераглынуліся. Тут і дурню зразумела, што ад нас пазбаўляюцца: раскідалі па ўсім белым свеце, прыкрыўшыся так званым службовым павышэннем. Але добра хоць не расстралялі.

Па дарозе да аўтобуса, у суправаджэнні аховы, да мяне падышла Ірына і ціхенька шапнула:

— Яшчэ абавязкова сустрэнемся. Гэтыя дурні ж не ведаюць, што партал нельга ўзарваць.

Я моўчкі кінуў галавою і непрыкметна паціснуў ёй руку. Канешне, сустрэнемся!

Знаходка

Калі гадзіннік на сцяне адбіў 14 гадзін, прыгожая маладая сакратарка з пагонамі унтэрштурмфюрара СС паднялася са свайго месца, адчыніла дзверы ў суседні кабінет і ветліва запрасіла прысутных:

— Праходзьце, панове, вас чакаюць.

У вялікім светлым пакоі стаяў доўгі стол у форме літары П, за якім сядзеў яшчэ не стары хударлявы мужчына, засяроджана праглядаючы нейкія паперы. Гэта быў камісар Гродзенскага ўезда фон Пец. Адзін за адным у кабінет прайшлі начальнік Гродзенскага гестапа оберштурмбанфюрар Эфрэліс, камендант Гродзенскага гета № 1 штурмбанфюрар Візо, начальнік жандармерыі Раймунд і начальнік гарадской турмы Шэдэль. Гаспадар кабінета рухам рукі запрасіў усіх сесці за стол. Счакаўшы з хвіліну, фон Пец пачаў гаварыць:

— Панове, часовыя поспехі рускіх прымушаюць нас крыху мяняць тактыку вайны. Патрэбны час, каб сканцэнтраваць усе сілы ў адзіны кулак, які канчаткова разаб’е бальшавіцкую зграю. Так, мы будзем змагацца за Гродна. Як і за іншыя гарады,

але на сённяшні дзень супраць нашых шасці ўзмоцненых дывізіі актыўна дзейнічаюць войскі 2-га і 3-га Беларускіх франтоў, і яны ў разы перавышаюць колькасць нашых салдат. Задача нашых доблесных дывізіі — стрымаць на Беластоцкім кірунку праціўніка, каб даць час перафарміраваць ваенныя часткі, падцягнуць свежыя сілы з еўрапейскіх краін і тады нанесці контрудар.

Камісар на хвіліну спыніўся. Госці слухалі моўчкі, не адводзячы позірку ад стала. Фон Пец дастаў з папкі паперу і пачаў чытаць:

«Сакрэтна. Загад № 94. Тэрмінова правесці мініраванне найбольш прыдатных для адміністрацыйнага функцыянавання будынкаў горада Гродна. Складзі план замініраваных кропак. Прызначыць камандзіра дыверсійнай групы, укараніць яго ў мясцовае асяроддзе. Справаздачу аб выкананні і 1 экзэмпляр плана ў пяцідзённы тэрмін накіраваць у Генеральны камісарыят “Беларутэнія”. Лічым мэтазгодным прыцягнуць да выканання загада асоб габрэйскай нацыянальнасці і асоб, якія знаходзяцца пад арыштам у гарадской турме. Пасля выканання задання правесці поўную ліквідацыю дадзеных асоб. Подпіс: Генеральны камісар Беларусі Курт фон Готберг».

— Такім чынам, панове, мы павінны выканаць гэты загад.

Шэдэль падняўся з крэсла.

— Дазвольце пытанне, спадар камісар.

— Слухаю вас, штурмбанфюрар.

— Я не зусім зразумеў, які сэнс у мініраванні, калі мы пакінем горад на працяглы час?

— А сэнс у тым, што ў горадзе размесцяцца ваенныя і адміністрацыйныя службы рускіх, будуць арганізаваны склады з харчаваннем і боепрыпасамі. І пры нашым контрудары ў тыле бальшавікоў усё гэта ўзарвецца. Адчуваеце, які ўзнімецца вэрхал, якая пачнецца паніка? Так мы дапаможам нашай арміі. Яшчэ ёсць пытанні?

Усе адмоўна заматалі галовамі.

— Тады давайце падрабязна абмяркуем сам план мініравання...

Мікалай Ягораў ужо чацвёртую гадзіну гартаў падшыўку нямецкіх дакументаў, пасылаючы няспынныя праклёны ў свой адрас: «Ну і трэба было табе браць такую дурную тэму дыпломнай работы: «Нямецкая штабная лексіка перыяду Вялікай Айчыннай вайны»? Ёсць жа і турыстычная лексіка, і архітэктурная. Не, паслухаў парады навуковага кіраўніка. Гэтым ніхто не займаўся... І што, я таксама не хачу гэтым займацца».

Мікола вучыўся ў лінгвістычным універсітэце, спецыялізаваўся на нямецкай мове і марыў разбагацець. Таму хапаўся за любую працу: працаваў гідам, перакладаў тэхнічныя тэксты, даваў прыватныя ўрокі. Але багацце было мізэрнае. А вось каб адразу і шмат... А тут яшчэ выпісвай гэтыя тэрміны з розных загадаў. Гэтую падшыўку, пэўна, з вайны ніхто не браў: старонкі пасклеваліся, роўненькія, непакамечаныя.

Ягораў адгарнуў чарговую старонку і раптам убачыў надпіс «Сакрэтна». Да загада быў прымацаваны аркуш з нейкім планам. Хлопец пачаў чытаць. Хвілін праз дваццаць адсунуў падшыўку і ашалела агледзеўся навокал. У невяліччай зале Нацыянальнага гістарычнага архіва, апроч яго, нікога не было. «Вось гэта падфарціла!» — мільганула ў галаве Міколы. Узяўшы сябе ў рукі, ён спакойна і няспешна выйшаў у

суседнюю залу, дзе стаяў ксеракс, і папрасіў скапіраваць два дакументы. Заплаціўшы грошы і атрымаўшы паперы, вярнуў падшыўку супрацоўніцы архіва, падзякаваў і пакрочыў у свой інтэрнат. Дзякуй Богу, суседзяў па пакоі не было. Мікола выцягнуў ксеракопіі і пачаў іх перачытваць. Так, гэта быў сакрэтны загад аб мініраванні Гродна 1944 года, да яго прыкладаўся план замініраваных будынкаў. І такіх налічвалася 16. Агульная колькасць закладзенага трацілу пазначалася як чатыры тоны. Чатыры тоны! Гэта ж горад можна зруйнаваць ушчэнт. Цікава, ці ўсе яны размініраваны? А калі не ўсе, дык можна траціл прадаць па добрай цане.

Раніцай у суботу Ягораў паехаў на маршрутцы ў Гродна. Дзякуючы інтэрнэту ён даведаўся, што ўсе пазначаныя дамы стаяць і па сённяшні дзень. Для пачатку выбраў чатыры, у якіх і колькасць закладзенага трацілу была вялікай і ў якія, на думку Міколы, лягчэй было трапіць.

Па адрасе Ажэшкі, дом 3 стаяў былы палац віцэ-губернатара Максімовіча. Вялікі прыгожы будынак 1803 года пабудовы шмат пабачыў на сваім вяку. Цяпер там мясціўся рэстаран «Каралеўскае паляванне». Ягораў зайшоў у двор дома і ўбачыў, як грузчыкі няспешна выцягвалі з машыны скрыні і адпраўлялі транспарцёрам у падвал будынка.

— Добры дзень, — прывітаўся з імі Мікола.

Мужыкі падазрона агледзелі хлопца, закурылі, выпусцілі клубы дыму, пасля чаго маладзейшы з іх запытаў:

— І што?

— А можна схадзіць у падвал будынка, сфатаграфаваць? Я студэнт-гісторык з Мінска. Мне для навуковай працы гэта трэба.

— Студэнт? — перапытаў другі грузчык.

— Так, вось і мой студэнцкі, — Мікола выцягнуў з торбы білет і паказаў мужчынам.

— І што нам з гэтага? — зноў пацікавіўся маладзейшы.

— А я вам дам на бутэльку.

— На дзве вермуту, — паправіў яго старэйшы.

— Добра, — пагадзіўся Ягораў, — дамовіліся.

— Тады на адну зараз, а на другую, як сфатаграфуеш.

Мікола адлічыў грошы, малады тут жа выхапіў аднекуль пакет і пабег у магазін. Яго напарнік павёў хлопца ў невялічкія дзверы, за якімі ступені вялі глыбока ўніз. Ён пстрыкнуў выключальнікам, і ў калідоры стала светла. Яны спушціліся ў вялікі халодны падвал, застаўлены рознымі скрынямі, мяхамі, каробкамі.

— Фатаграфуй, — хмыкнуў праважаты.

Ну і як тут праверыш? Мікола пару разоў шчоўкнуў камерай і, панурыўшыся, падняўся наверх. Што рабіць? І тут Міколу прыйшла цудоўная ідэя. А нашто яму самому правяраць, пераносіць тавар? Ён жа можа проста прадаць карту з кропкамі, дзе схаваны траціл. А новыя гаспадары няхай самі тлумяць галовы, як вынесці. Тады пытанне: дзе знайсці пакупніка? Аб'яву ў газету не дасі. І ўвогуле, каму можа спатрэбіцца столькі выбуховага матэрыялу? Адказ узнік тут жа. Канешне, каўказцам! Яны ж увесь час ваююць, штосьці ўзрываюць, праводзяць нейкія тэрарыстычныя акцыі. І грошы ў іх ёсць. Павесялелы Ягораў вырашыў заўтра ж пахадзіць па Паўднёвым рынку, па-

размаўляць з прадаўцамі скуранага адзення. А сам рушыў у хостэл здымаць месца на ноч.

Дзверы ціхенька рыпнулі, і ў кабінет палкоўніка КДБ Сонцава ўвайшоў начальнік інфармацыйна-аналітычнага аддзела маёр Сівец.

— Дазволіце, таварыш палкоўнік? — запытаў маёр.

— Так, Іван Іванавіч, сядай. З чым завітаў?

Сівец прысеў у крэсла насупраць начальніка.

— Ад нашых назіральнікаў атрымана інфармацыя, што ў горадзе з’явіўся нейкі студэнт з Мінска, завуць Мікалай, і ён, не паверыце, ходзіць сярод гандляроў з каўказскіх рэспублік і прапануе купіць у яго траціл.

Сонцаў ад здзіўлення ажно зняў акуляры.

— Што за траціл? Са снарадаў выплавіў?

— У тым і справа, Сяргей Віктаравіч, што ён прапануе не менш за чатыры тоны ўзрыўчаткі.

— Аферыст?

— Правяраем, таварыш палкоўнік. Я даў заданне Графу пазнаёміцца з гэтым Мікалаем, паабяцаць дапамогу і так далей. І я думаю, што ён не падманвае. Граф паведамляе, што хлопца ўжо паабяцалі звесці з патэнцыяльнымі пакупнікамі з арабскіх краін. Але гэта зноў жа неправераныя факты.

Сонцаў падняўся з-за стала, зрабіў некалькі крокаў па кабінэце.

— Гэта, маёр, вельмі важная інфармацыя. Можа, канешне, і проста блеф. А калі не? Уяўляеш: чатыры тоны ўзрыўчаткі ў нашым горадзе. Рай для тэрарыста. Таму шчыльна займіся гэтым Міколкам і трымай мяне ў курсе спраў.

Ягораў сядзеў пад парасончыкам летняй кавярні на Савецкай вуліцы і з асалодай еў вялізны чэбурэк, запіваючы халодным півам. Увесь дзень яго быў вольны. Сустрэча з Ахмедам, які абяцаў прывесці пакупніка, была прызначана ажно на дзевяць вечара. Таму хлопец адпачываў, глядзячы на групкі турыстаў, што шчыльна акупавалі цэнтр старажытнага Гродна, і пасмейваючыся з іх. Яны трацяць свае грошы, а ён, Мікалай Ягораў, сёння стане заможным чалавекам. Раптам да стала падышла росляя, прывабная з выгляду бландзінка ну ў вельмі кароткіх шортах і маленькім топіку, у руках — кубачак кавы і нейкае пірожнае. Яна агледзелася вакол і прысела да Мікалая:

— Даруйце, ці не занята ў вас? Тут самы цянек...

І так прыемна-збянтэжана ўсміхнулася...

— Калі ласка, — падхапіўся хлопец. — Сядайце, канешне.

Яны з хвіліну моўчкі елі, і ўвесь гэты час Міколу адольвалі розныя пачуцці: ад захаплення прывабнай дзяўчынай («Вось бы пазнаёміцца!») да адчування ўласнай зрэбнасці («Божухна, як жа, пэўна, ад мяне смярдзіць чэбурэкам і півам»). Дзяўчына ж, пакаштаваўшы чыскейк і зрабіўшы глыток кавы, раптам весела рассмяялася. Мікола здзіўлена ўзняў на яе вочы.

— Даруйце, — патлумачыла дзяўчына, — сёння такая спёка, і мне так хацелася халоднага піва, але неяк адной не выпадае піць, таму ўзяла гарачай кавы. А цяпер гляджу на вас і шчыра зайздросчу. Добра ж вам, мужчынам!

Невядома адкуль на Ягорава накаціла смеласць, і ён нечакана нават для самога сябе прапанаваў:

— А давайце разам пап’ём піва. Я збегаю!

Дзяўчына ўважліва паглядзела на яго і пагадзілася:

— А давайце, толькі плачу я сама, а вы прынесяце. Добра?

Мікалай і Алена (так звалі дзяўчыну) прасядзелі не менш за гадзіну пад парасончыкам, потым доўга гулялі па вулачках горада, пакуль Ягораў не ўспомніў, што праз паўгадзіны ў яго сустрэча з кліентам. Што ж рабіць: і дзяўчыну пакідаць шкада, і сустрэча патрэбна. Таму ён асцярожна прапанаваў новай знаёмай:

— Алена, у мяне тут тэрміновая справа. Трэба ўбачыць аднаго чалавека вось у гэтай кавярні. Ці можам мы сустрэцца пазней?

— А доўгай будзе ваша сустрэча? — пацікавілася Алена.

— Ну, думаю, хвілін дваццаць.

— Дык я таксама пасяджу тут за суседнім столікам. А потым пойдзем пагуляем. Нешта мне не хочацца развітвацца з табой.

Мікола адчуў, як яго накрыла хваля шчасця і задавальнення.

— Выдатная ідэя! — падхапіў ён.

Каля дзявятай гадзіны яны вярнуліся ў кавярню, Мікола сеў за адзін столік, Алена — праз два ад яго. Прайшло пятнаццаць хвілін, але ніхто да Мікалая не падыходзіў: ні знаёмы ўжо Ахмет, ні патэнцыяльны пакупнік.

«Штосьці сарвалася, — падумаў хлопец. — Ну што ж, пачнём па новай. Добра, што Алена тут».

А Алена тым часам падышла да хлопца і села насупраць.

— Ну паказвай, што прынёс, — ужо зусім іншым тонам прамовіла дзяўчына.

— У сэнсе... паказвай? — не зразумеў Мікалай.

— Мне Ахмет сказаў, што ў цябе ёсць тавар. Траціл. Гэта так?

— Так, — збянтэжана пацвердзіў Ягораў. — А ты і ёсць пакупнік?

— Я і ёсць, — пацвердзіла Алена.

Ягораў дастаў з сумкі план і, яшчэ канчаткова не апрытомнеўшы ад нечаканасці, пачаў расказваць, што да чаго.

— Ну, усё гэта яшчэ трэба праверыць, — даслухаўшы хлопца, сказала Алена. — Якая твая цана?

— Сто тысяч даляраў!

— Ну, гэта смешна. Дваццаць, і толькі пры ўмове, што ўсе схованкі на месцы.

Мікола нават пакрыўдзіўся:

— Тады я знайду іншага пакупніка.

— Ага, — пагадзілася Алена, — дастаткова даць рэкламу на АНТ. Пакупнікі хлынуць.

Яна паклала руку на калена хлопцу.

— Не выдурняйся, Мікола. Гэта не жартачкі. Зараз ты даеш мне адзін з адрасоў, які я выберу, і план яго мініравання. Я праверу, ці ёсць там тавар. А заўтра заеду па цябе на чырвонай «Джылі» № 3232. Тады і атрымаеш грошы. Зразумела, калі ўсё пацвердзіцца.

Узяўшы адрас і план аднаго з будынкаў, яна пяшчотна цмокнула Ягорава ў шчочку і пакрочыла да Савецкай плошчы. Мікола ашалела глядзеў ёй услед.

«Палкоўніку Сонцаву С. В. Службовая запіска. У выніку следчых дзеянняў намі быў зафіксаваны кантакт Ягорава Мікалая Яўсеевіча, грамадзяніна РБ, з прадстаўніком тэарыстычнай ісламскай групойкі Аленай Іванаўнай Хусам (у дзявоцтве Пятрэнка). Ягораў М. Я. прапанаваў названай арганізацыі купіць план замініраваных у гады ВАВ будынкаў горада Гродна. У час перадачы плана А. І. Хусам заўважыла з’яўленне прадстаўнікоў сілавых структур і прывяла ў дзеянне пояс шахіда. У выніку выбуху загінулі Ягораў М. Я і Хусам А. І. Некалькі нашых супрацоўнікаў атрымалі раненні. План мініравання будынкаў не захаваўся. Начальнік інфармацыйна-аналітычнага аддзела маёр Сівец».

нарадзіўся 18 красавіка 1962 года ў Гродне. Скончыў філалагічны факультэт Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы (1985). Працуе ў Гродзенскім дзяржаўным медыцынскім універсітэце. Аўтар 14 вучэбных і вучэбна-метадычных дапаможнікаў, шэрагу артыкулаў па пытаннях беларускай медыцынскай тэрміналогіі. Выдаў «Русско-белорусский медицинский словарь» (2005), «Руска-беларускі тлумачальны слоўнік медыцынскіх тэрмінаў» (2012), «Дыялектны слоўнік медыцынскіх тэрмінаў Беларусі», «Руска-беларускі слоўнік-даведнік лекавых раслін» (2018). Неаднаразова быў лаўрэатам літаратурных конкурсаў газеты «Звязда». Кіраўнік універсітэцкага літаб’яднання «Катарсіс», рэдактар трох літаратурных зборнікаў сяброў клуба. Аўтар зборніка паэзіі і прозы «Рамізік». Жыве ў Гродне.

УЛАДЗІМІР ВАСЬКО

Страта

Наша школа мясцілася наводшыбе ад вёсак, у полі, непадалёку ад сенажаці і альховага кустоўя. Гэта быў стары панскі дом, прыстасаваны пад навучальную ўстанову, з пачным ацяпленнем, без залы, і таму навагодні баль ладзіўся ў звычайным класным пакоі, крыху большым за астатнія. Парты былі вынесены ў калідор, рэшта распіхана па кутках і прытулена да сцен.

Я стараўся не прапусціць ні аднаго танца. Як толькі гарманіст націскаў на клавiшы акардэона, я аддзяляўся ад групы юнакоў і ішоў запрашаць на танец якую-небудзь са сваіх аднакласніц. Найчасцей танцаваў з Лідай Палубенка. Я адчуваў, што падабаюся ёй, а яна падабалася мне. Прыгожая, гнуткая, гаваркая, яна выклікала прыемныя пачуцці, узбударажвала фантазію. А на парце, прытуленай да сцяны, непадалёку ад дзвярэй, сядзела дзяўчынка, з чыстым авальным тварыкам, светла-сінімі вачыма, і сабою як бы зацьмявала астатніх аднакласніц, якія таксама не танцавалі: мабыць, не хацелі перашкаджаць нам, старшакласнікам, бо ў памяшканні і так было цеснавата.

Дзяўчынка наіўна, з непрыхаванай цікавасцю ўсё глядзела на нас.

— Чаго гэтая сяміклашка так уставілася на цябе? — спытала Ліда.

— Не ведаю. А можа, на цябе?

— Не. Я прыкмеціла, што ты яе чымсьці зацікавіў.

— Ну і няхай.

Аднак дзяўчынка запомнілася мне наіўнымі, дапытлівымі позіркамі.

У той час адзінаццаці класаў яшчэ не было, і цераз паўгода я скончыў дзесяцігодку і, як пасляваеннага пераростка, мяне адразу паклікалі ў войска. Тры гады адбэхаў на поўначы сярод лютых маразоў і пругкіх завеяў. І вось вярнуўся дамоў. Хлопцы падбілі мяне схадзіць у суседнюю вёску Ваўчкі на танцы. Калі мы ўвайшлі ў клуб, музыка не гучэла. Баяніст, напэўна, стаміўся і, паклаўшы рукі на баян, адпачываў.

Я пачаў разглядаць натоўп у спадзяванні ўбачыць каго-небудзь з маіх школьных сяброў ці сябровак. Маю ўвагу прыцягнула групка дзяўчат, якая тулілася да акна, — і адна з іх кінулася ў вочы. Знаёмыя рысы твару, той жа лагодны позірк, русавыя валасы. Яна стаяла ў цэнтры, аб чымсьці размаўляла з дзяўчатамі, раз-пораз усміхалася. Я прыгледзеўся пільней — так, гэта была яна, тая самая сямікласніца, якая на навагоднім бале тры з лішнім гады таму не зводзіла з мяне вачэй. Як яна пахарашэла, пасталела, поўнасцю аформілася, што хоць сёння выдавай замуж. Што ж, я павінен з ёю патанцаваць!..

Але музыка ўсё яшчэ не расцягваў мяхі свайго баяна, ціхмя сядзеў, нібы драмаў, і не варушыўся. Нарэшце, ён устрапянуўся і заіграў. Я ўздоўж сцяны пакрочыў да гэтай групкі дзяўчат. Аднак, пакуль я ішоў, тую, з якой я наважыўся патанцаваць, запрасіў нейкі незнаёмы хлопец — і я на паўдарозе спыніўся. Побач аказалася таксама неблагая дзяўчына. Я асцярожна даткнуўся да яе локця і прапанаваў:

— Ідзем патанцуем.

Яна ахвотна пагадзілася.

Як толькі мы ўвайшлі на круг, я адразу прыкмеціў, што тая былая сяміклашка зноў зыркае на мяне вачыма. Цяпер важна было не праяваць яе, і па заканчэнні танца я пастараўся стаць бліжэй да той жа групкі дзяўчат, што тулілася да акна.

Музыка трошкі памарудзіў, а мяне падмывала даць яму хоць які знак, каб хутчэй пачынаў. Урэшце ён апусціў уніз галаву і плаўна націснуў на гузікі баяна. Я тут жа сарваўся з месца. Наблізіўся да яе і злёгка пакланіўся.

— А я вас ведаю, — ціха сказала яна, калі мы пачалі танцаваць

— Адкуль?

— Вы хадзілі ў нашу школу.

— У якім класе вы тады займаліся?

— У сёмым.

— А я, мабыць, у выпускным.

— Так, у дзясятым.

— Малодшыя вучні заўсёды помняць старэйшых, а старэйшыя малодшых не заўсёды. Як цябе зваць?

— Ліля.

— А мяне Гвідон. Ну, раз мы вучыліся ў адной школе, то не будзем «выкацца», а будзем звяртацца адно да аднаго на ты.

— Згодна.

Я яшчэ некалькі разоў патанцаваў з Ліляй, а пасля далучыўся да сваіх хлопцаў-аднавяскоўцаў, і мы выйшлі на двор перакурыць.

— Ну ты і прыліп да яе, — усміхнуўся Цішка Дзятчык.

— Мы з ёю вучыліся ў адной школе, ёсць пра што паразмаўляць.

— Але на цябе касавурыцца Дапюра з Ваўчкоў. Раўнуе.

— Хто ён такі?

— Калгасны трактарыст. Хочаш, мы яму накастыляем?

— Не трэба. Сам разбяруся.

Аднак, калі мы ўвайшлі ў залу, Дапюра зноў танцаваў з Ліляй. Цяпер ужо ў мяне ў грудзях закіпела рэўнасць. Магчыма, і праўда варта было б правучыць яго...

Нейкі час я прастаяў у парозе. За вокнамі пачало святлець, наступала раніца. Танцы вот-вот павінны былі скончыцца. Неўзабаве баяніст устаў і абвясціў:

— Канец фільма!

Усе пачалі разыходзіцца. Я кінуўся да Лілі, узяў яе за руку, і мы разам выйшлі на двор. Каля нас, як сабачка, закруціўся Дапюра. Але ўжо было позна: я не адпускаў Лілю ад сябе — і Дапюра пахіліўся ў адваротны бок.

Ішлі мы вузкай палявой дарогай, якая пачыналася ад клуба. Вакол расавала малядое, зялёнае жыта. У неба ўзляталі і залівіста спявалі вясёлыя песні жаўранкі. Хораша і святочна было на душы.

Ліля старалася ісці шырокай каляінай, утрамбаванай машынамі, асцерагаючыся зарасіць свае беленькія туфелькі. Я крочыў побач і мала звяртаў увагу на мокрую ўюн-траву, на тое, што мае туфлі ўжо спрэс блішчэлі ад расы. Мы даволі часта спыняліся і раставалі ў абдымках.

Дарога плаўна паднімалася ўгору, і вось мы ўжо на вяршыні пагорка. Адсюль наўсцяж было бачна ўсё наваколле: мая і суседнія вёскі, яе хутар, які мясціўся пры зало-

ме Нёмана. Да хутара туліўся сасновы лес. Над ім узышло вялізнае чырвонае сонца. Удалечыні з ракі паднімалася белая пара і засланяла сабою паром. На тым беразе Нёмана, на пясчаным выступе, гарэў невялікі касцёр, пры ім на кароткім бярвяне сядзелі два хлопцы. Адзін з іх іграў на гармоніку.

— Хто там? — спытаў я.

— Гэта мой брат са сваім сябрам, — адказала Ліля. — Яны з вечара забіраюцца туды, закідваюць шнуры на рыбу, распальваюць касцёр, і мой брат усю ноч іграе на гармоніку. Ён лічыць, што пад музыку лепш клею рыба на нажыўку.

— Рамантыкі...

— Яшчэ якія!

З паўгадзіны мы стаялі, любаваліся наваколлем, узгадвалі сваіх настаўнікаў і знаёмых. На развітанне Ліля ашчаслівіла мяне гарчай буськай і прамовіла:

— Пайду... Мама прымусіць, напэўна, гнаць карову ў поле.

Я абняў Лілю, пацалаваў і адпусціў. Сам застаўся стаяць, пазіраючы, як плаўна апускаецца дзяўчына з пагорка ўніз. Ля веснічкаў яна спынілася, павярнулася і артыстычна памахала мне рукой.

Дамоў я ішоў у дзівосным, радасным настроі. Зусім не такімі, як раней, мне падаліся каровы, якія пасвіліся ўнізе на квітнеючым лузе, жыта паабапал дарогі, пабліскаваючая між лоз рачулка і наша вёска, уквечаная прамымі стужкамі белых дымкоў. Усё было нейкім адухоўленым, замілаваным.

У гэтым жа годзе я паступіў ў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт на факультэт журналістыкі. Збылася мая заповітная мара. Пасля вайсковай службы я акунуўся ў вольнае, вірлівае студэнцкае жыццё. Пісаў артыкулы, гумарэскі, пародыі, бегаў па рэдакцыях газет і часопісаў, абзавёўся новымі сябрамі, не прапускаў вечароў з музыкай і танцамі ва ўніверсітэце і неяк не тое што забыўся пра Лілю, а проста з дня на дзень усё адкладваў напісаць ёй ліст — і так прамільгнула паўгода.

І вось на канікулах паехаў дамоў. Як толькі прамінулі Беліцу, усхадзілася небывалая завея. Яна шалёна біла па вокнах аўтобуса, замятала дарогу. Бачнасць стала амаль нулявой, «дворнік» на лабавым шкле не паспяваў змятаць снег. Шафёр знізіў скорасць, не баючыся, што выб'ецца з графіка.

У Жалудок прыехалі вечарам. Я ўвайшоў у аўтавакзал, які на той час размяшчаўся ў звычайным жылым доме, займаючы вуглавы ад плошчы пакой, — і не паверыў сваім вачам: каля касы стаяла Ліля. На ёй было чырвонае кароценькае паліто з пясцовым каўняром, беленькая вязаная шапачка на галаве і замшавыя боцікі на нагах.

Я прывітаўся. Яна абрадавалася сустрэчы. За гэтыя паўгода Ліля яшчэ больш пахарашэла, стала нейкай самастойнай, разважлівай, а вочы па-ранейшаму свяціліся прыцягальнымі, трапяткімі агеньчыкамі.

— Ну што, пойдзе аўтобус на Орлю? — спытаў я.

— Не ведаю. Тэлефануюць у Шчучын на базу, — адказала Ліля.

— Не пойдзе, — прамовіла ў акенца касір, — усё замяло снегам.

— Што рабіць? — усхвалялася Ліля.

— Што рабіць, пойдзем пешшу.

— Страшнавата...

— Не бойся. Дваіх праб'ёмся. Іншага ж выйсця няма.

— Ну пайшлі.

На вуліцы ў Жалудку шалёныя пасмы снегу густа зляталі з дахаў дамоў і рэзка білі нам у твар, засыпалі адзенне. Я раз-пораз злёгка струшваў снег з Лілінай шапачкі, з пясцовага каўняра, з плячэй, здымаў сваю аблавушку і біў ёю па полах свайго паліто, па каленях, але гэта не надоўга выратоўвала: праз некалькі хвілін мы зноў станавіліся белымі.

У полі пры моцным парыве ветру змыкаліся электрычныя правады — і чырвоныя іскры ўрасыпную падалі ўніз, да дарогі. Ліля палахліва войкала і прыпадала да маіх грудзей.

— Не бойся, — супакойваў я. — Яны да нас не даляцяць.

— А раптам?

— Калі раптам, я засланю цябе.

У лесе стала крыху зацішней: высокія, гонкія сосны захіналі сабой дарогу, абаранялі нас ад завеі. Ногі да кален грузлі ў снезе, але ісці было лацвей: не біў у грудзі пругкі вецер. Спакваля палепшылася бачнасць, завея пачала слабець, сціхаць, між прарэджаных хмар часцей стаў прарэзвацца серп месяца.

Неўзабаве непадалёку ўзнікла цьмяная постаць чалавека.

— Гэта, мусіць, мой муж, — сказала Ліля.

Мяне быццам штосьці падкасіла.

— Хіба ты замужам?

— Нядаўна выйшла. Месяц назад. Мама прымусіла ісці. Ёй патрэбен трактарыст апрацоўваць соткі, агарод.

— Не Дапюра ён?

— Дапюра... Адкуль ты яго ведаеш?

— Сустракаўся... Паспяшыла дзеўка. Трэба было пачакаць мяне.

— Ты ж пасля тых танцаў ні словам не абмовіўся. Нават пісьма не прыслаў. Я ні за што не пайшла б за Дапюру замуж...

— Прамаргаў я цябе. Ах, як недаравальна прамаргаў!... Дзе зараз працуеш?

— Я вучуся ў Гродзенскім педінстытуце на завочным аддзяленні. Зараз еду з сесіі. А працую сакратаром у сельсавеце.

Праз некалькіх хвілін між намі апынуўся Дапюра. Ён, напэўна, пазнаў мяне і не лез у размову. Рэшту шляху мы ішлі амаль моўчкі. На развілцы дарог я павярнуў направа, у сваю вёску, а яны пайшлі прама. Я аглянуўся назад, паглядзеў ім услед і цяжка ўздыхнуў — гэта была мая першая страта...

Пашчасціла

Мы пазнаёміліся выпадкова. Ён стаяў на супрацьлеглым беразе нешырокага возера і, паклаўшы вудзільна на прыбярэжную, зляжалую кучу сухога галля, нацяганага з лесу бабрамі, сачыў за паплаўком. Я наравіў закінуць восцік з нажыўкай у акенца між круглых лістоў белых гарлачыкаў, прыгожа аздобіўшых водную гладзь, дзе шчыравалі краснапёркі.

Некаторы час мы стаялі моўчкі, хоць адлегласць паміж намі і дазваляла перакідавацца словамі.

Першым аклікнуўся ён:

— Курыва няма?

— Ёсць.

— То я зараз прыйду.

— Прыходзь.

Губляючыся ў зарасніках арэшніку, ён даў невялікага кругалю і неўзабаве наблізіўся да мяне, нерашуча працягнуў руку.

— Ну што, не бярэцца?

— Ні адна яшчэ не ўчапілася. А во як гуляюць...

— Нічога, зараз пачнуць.

Я дастаў з пачкі цыгарэту і падаў яму. Другую закурыў сам.

— Часта бываеш тут? — запытаў ён.

— Не часта, але калі-нікалі прыязджаю. На веласіпедзе.

— Мусіць, з палявой вёскі?

— З Гурыноў. Чулі такую?

— Ведаю. На тым беразе Нёмана. Кіламетры за чатыры адсюль?

— Так. Каля нас дык ні аднаго азерца, ні адной рачулікі. А рыбацыць хочацца. Вось і прыязджаю сюды, у Ліпчанскую пушчу.

— І правільна робіш. Тут месца для рыбалкі во якое! — ён павёў рукой. — Цэлы ланцуг азёр!

— Я ўжо аглядаў іх. Прыгожыя, чыстыя. Усе злучаюцца паміж сабой раўчукамі. І з Нёманам таксама. Але мне найбольш падабаецца рыбацыць вась на гэтым. Тут водзяцца краснапёркі. Здатныя такія, з чырвонымі плаўнікамі. Іншы раз як пачнуць брацца... адна за адною, толькі нажыўку паспявай надзяваць.

— У крайнім возеры і самы ёсць. Вунь у тым, што забірае налева, убок ад сасняку. Калі-небудзь сходзім.

— А як жа! Абавязкова!

Над нашымі галавамі ціха шумеў ад лёгкага подыху ветрыку стары размашысты дуб з глыбокімі маршчынамі на кары. У возеры, марудна праплываючы, адлюстроўваліся белыя кудлатыя воблакі. Пахла аерам, водарам лясных траў. Мясіна тут даволі экзатычная, прывабная. Берагі тупкія, мурожныя. Наўсцяж аж да Нёмана растуць магутныя старасвецкія дубы, пакідаючы між сабой лапінкі сенажаццяў. На некаторых дрэвах здалёк бачны бусліныя гнёзды, да якіх час ад часу, плаўна вяслюючы крыламі, ляцяць чырвананогія веліканы. У іншых месцах да азёра блізка падступае стары сасновы лес.

— Што, мусіць, нідзе не працуеш, што буднім днём на рыбалку прыехаў? — запытаў ён, скінуўшы мезенцам попел з цыгарэты.

— Чаму? Працую ў Лідзе на мясакамбінаце, у каўбасным цэху.

— Майстрам?

— Дзе там... Рабочым. Зараз у водпуску. Да бацькоў прыехаў.

— Жанаты?

— Халасцяк. Стары халасцяк.

— Трэба жаніцца, а то зараз пераспееш...

Я пачаў прыглядвацца да гэтага сярэдняга росту, крыху флегматычнага, з добрадушным выразам твару чалавека. Штосьці знаёмае ў яго абліччы ўзгадвалася мне.

— Ці не сустракаліся мы дзе-небудзь? — спытаў я.

— Не помню. Я працую тут лесніком. Арсень мяне зваць. Усё магло быць...

— Ага, успомніў. Мы з бацькам везлі дровы з лесу, сухастой. А ты нас запыніў і давай чапляцца.

— Не дужа прыставаў?

— Таксама... Усё трапятаўся каля воза і крычаў, чаму не выпісалі.

— Але адпусціў?

— Махнуў рукою і сказаў: «Ладна, едзьце».

Я глянуў на паплавок — ён імгненна схваўся пад вадой. Я рэзка рвануў вудзільня ўгору — у паветры затрапяталася важкая таўставатая краснапёрка.

— Ну, можа, зараз пачне, — сказаў Арсень, — пайду і я да сваёй вудачкі.

Ён няспешна паплёўся вакол возера.

У прыродзе прыкметна сцішылася. Лісце на дрэвах перастала шапацець. Сонца пакінула зеніт і пахіліла да захаду. Аднекуль збоч праляцелі дзве дзікія курыцы і плаўна апусціліся ў прыбярэжныя карчы.

Я паглядзеў у бок Арсеня — у яго таксама пачало кляваць.

Насцёбалі мы з ім платвы ў той дзень больш чым па тры кілаграмы. Перад развітаннем зноў зышліся.

— Дай яшчэ адну, — папрасіў ён.

Я дастаў цыгарэту і падаў. Ён прыкурыў і сказаў:

— А-а... гэта не рыбалка. Давай заўтра сходзім на самоў.

— Не пярэчу. Дзе сустранемся?

— Над тым возерам.

Арсень паказаў указальным пальцам.

Назаўтра Арсень прыйшоў не адзін, а з дзяўчынай, вабнай, з выразнымі формамі і лініямі. У руках ён трымаў два шнуры з крукамі і курыцу з адсечанай галавой.

— Віка, — звярнуўся ён да дзяўчыны, — назбірай галінак і падсмаж курыцу.

Дзяўчына, спружыніста перабіраючы ножкамі, пашыбавала пад сосны, пад якімі валялася сухое голле з рыжымі іголкамі.

— Што, курыцу будзем есці? — спытаў я.

— Ды не. Гэта прыманка для самоў. Яны пльвучь на пах смажанай курыцы.

— А-а... І дзяўчыну прывёў з сабою... Сваячка ці з адной вёскі?

— Мая пляменніца. Кандытарам працуе ў Мастах. Зараз, як і я, у водпуску і пажадала ісці разам са мною на рыбалку.

— Займальна.

Неўзабаве вярнулася Віка з бярэмам сасновых галінак. Яна, прысядаючы на кукішкі, спрытна раскладвала дровы, уладкоўваючы пад ніз галінкі з іголкамі. Пасля ўстала, паправіла салатавую, у абцяжку, міні-сукенку і падышла да нас.

— Запалкі ёсць? — чамусьці звярнулася яна да мяне, а не да свайго дзядзькі.

— Маю.

Я дастаў з кішэні пачак і працягнуў дзяўчыне. Віка, беручы запалкі, кончыкамі пальцаў дакранулася да мае рукі — і нешта зайграла ў мяне ўнутры. Я перастаў слу-

хаць Арсеня, а пазіраў ёй услед, паглядзеў, як Віка далікатна чыркнула запалкай і падсунула агеньчык пад сухія іголки. Галінкі імгненна ўспыхнулі — і полымя ахапіла ўсе дровы. Арсень падняў з травы маленькую курыцу і кінуў у агонь — пах смажанай курыцы паказытаў нам у носе.

У прыродзе панавала цёплае зацішша. Каля берага ў вадзе нават не ўздрыгвала асака, не варушыўся стройны трыснёг, не лепятала на дубах свежае лісце. І на душы было святочна, чыста, здатна, светла.

Віка зноў прысела на кукішкі і канцы падгарэлых галінак асцярожна пачала падсоўваць да сярэдзіны. Пасля ўстала і пруюцікам перавярнула курыцу на другі бок.

— Не можа быць, каб самы не клюнулі на такую нажыўку, — самаўпэўнена прамовіў Арсень. — Яна для іх смаката...

— Паглядзім, — сказаў я. — Хоць каб не пайсці дамоў з пустымі рукамі.

Віка стаяла і толькі пяшчотна ўсміхалася, пазіраючы то на мяне, то на свайго дзядзьку.

Нарэшце курыца падсмажылася. Арсень сукаватай галінкай выкінуў яе з кастра і адкаціў далей ад вогнішча. Даў астыць. Пасля дастаў з кішэні ладны сцізорык і разрэзаў птушку на дзве палавіны, выскраб з жывата вантробы і ўкінуў у возера:

— Самы і гэта з'ядуць.

Адну палавіну курыцы Арсень з веданнем справы надзеў на адзін крук, а другую — на другі.

— Цяпер размахвайся і кідай чым далей ад берага, — загадаў ён мне. — Толькі не ў адно месца, а ў розныя.

Я ўзяў шнур непадалёку ад нажыўкі, пакруціў у паветры і шпурнуў — курыца шлёпнулася амаль на сярэдзіне возера. Тое самае зрабіў і з другім шнуром. Свабодныя канцы вярвак мы навязалі на калы, увагнаныя ў зямлю.

— Цяпер будзем чакаць, — заспакоіўся Арсень.

Я паглядзеў на Віку і прыкмеціў, з якой цікавасцю дзяўчына пазірае на нас, на возера. Тут жа падумаў: патрэбна ўзяць яе адрас, завязаць на першых парах перапіску, а там будзе бачна.

Вочы і твар Вікі праменілі прывабнае дзявочае святло і натуральнае душэўнае замілаванне ўсім — і я не ўстрымаўся:

— Дрэнна, што ты жывеш у Мастах, а не ў Лідзе... А так мы сустракаліся б...

— Бяда не вялікая...

— Я хачу напісаць табе любоўнае пасланне.

— Ого! І на колькі лістоў?

— На агульны сшытак.

— Жах! Дык я ж яго і за месяц не прачытаю... І пра што ты там будзеш пісаць?

— Знайду пра што... Патрэбен адрас.

— Забаўна. Ну раз на агульны сшытак, то запісвай.

— У мяне няма ні аўтаручкі, ні паперы.

— Тады запамінай. Горад Масты, вуліца Міхася Васілька, дом адзін. Я жыву на кватэры ў прыватным доме. Атрымаю.

— А прозвішча?

— Медуніца.

— Што?! Медуніца?! Кветка медуніца?! Дык вось жа яна расце каля альховага кусціка.

— Прынясі мне.

Я адлучыўся і прынёс адростак гэтай расліны з белавата-ружовымі кветачкамі.

— Пакаштуй, якія салодкія.

Віка адрывала іх і смактала:

— Сапраўды, як мёд, і пахнуць мёдам. А я і не ведала...

Пульхныя вусны дзяўчыны яшчэ больш пачырванелі:

— Не забыўся адрас?

— Помню.

Арсень стаяў збоч і маўчаў. Самы, пра якіх я ўжо і забыўся, і не збіраліся кляваць на кураціну. Рэшткі скручаных на беразе шнураў не расцягваліся, не выпрамляліся, але гэта мяне зусім не хвалявала.

І тут Арсень, абмераўшы мяне позіркамі і нібы правяраючы, што мне перадалося ад бацькоў, які ў мяне характар, запытаў:

— Не сварыцца твая маці з бацькам?

— Не, — адказаў я. — Калі, бывае, паспрачаюцца з бытавых дробязяў. А так жывуць дружна.

— А во ў нашай вёсцы ёсць адна сямейка — не пазайздросціш... Жонка есць мужа поедам, грызе, калі ён аказваецца побач, бяdotнік, затыкае ватай вушы, і летам і зімой ходзіць у зімовай шапцы з апушчанымі вушамі, з падвязанымі пад барадой каснікам. І ноччу спіць у той жа шапцы. Яна крычыць, бэйштае яго, папракае за ўсё, а ён маўчыць, бо нічога не чуе.

— Вяроўка раскручваецца! — ускрыкнула Віка. Арсень кінуў свой аповед і ўхапіўся за шнур.

— Здаровы бычына. Дапамагай!

Я таксама ўхапіўся за шнур, і, перабіраючы рукамі, мы цягнулі ўлоў да берага. Сом (а гэта, пэўна, быў ён) кідаўся з аднаго боку ў другі, супраціўляўся, валтузіўся, аднак мы, упіраючыся нагамі ў цвёрды грунт, не давалі рыбіне паслаблення. І неўзабаве вывалаклі яе з вады. Адцягнулі далей ад берага, каб не сарвалася і не ўцякла.

Сом, буйны, дужы, выкручваючыся ўсім тулавам, ёрзаў на траве, шукаючы выйсця.

— Не менш за тры пуды будзе, — прыкінуў Арсень. — Вось гэта ўлоў. Не тое што якіясьці там краснапёркі...

Мы з Вікай упершыню бачылі такога сама і не хавалі свайго здзіўлення і захаплення. Ён яшчэ ніколькі не аслаб і быў у сіле, і, каб не шнур з круком, няпроста было б перакрыць яму дарогу да возера, куды ён пахіляўся.

— У цябе, Віка, ногі, як два самы, — раптам сарвалася ў мяне з языка.

— Жах! Ну і знайшоў параўнанне... За такое параўнанне можна і пакрыўдзіцца.

— Прабач. Я не хацеў. Проста мільганула такая думка ў галаве і выскачыла адразу. Не паспеў стрымаць.

Віка апусціла вочы, прамаўчала. Сом прыкметна аддаляўся. Прышлося зноў узяцца за шнур і падцягнуць рыбіну на ранейшае месца.

Між тым мне неабходна было ўжо ехаць дамоў: бацька наказваў, каб да абеду прыехаў, бо на сенажаці нас чакала сухое сена. Я сказаў пра гэта Арсеню.

— Едзь, — адказаў ён. — Раз трэба, то трэба...

Нарэшце сом выдыхся, спыніў сваю валтузню, застыў на месцы. Арсень прынёс рагаціну і падаў мне:

— Пары горла, крук трэба дастаць.

Я саўгануў і адчуў, што крук паддаўся, пацягнуў шнур — і ён выскачыў вонкі. Сом не варушыўся.

— Што будзем рабіць? — запытаўся я. — Рассякаць напалавіну? Альбо забірайце вы з Вікай усяго.

— Не, — адказаў Арсень. — Забірай ты. Цэлага. Мы з Вікай, можа, зловім яшчэ аднаго.

Ён адвязаў шнур ад крука і сказаў:

— Ім прывяжам сама да рамы. Калі-небудзь аддасі...

Я прыцягнуў з-пад дуба веласіпед. Віка трымала яго за ручкі, а мы з Арсенем узгрувасцілі сама на раму. Прывязваць яго было нязручна: саслізгваў, падаў уніз. І тады Арсень узяў рыбіну за галаву і працягнуў разам з часткай тулава між ручак веласіпеда. Цяпер стала лепш: Віка трымала сама за хвост, Арсень за тулава, а я ўвіхаўся са шнуром. Прывязаў да рамы туга, моцна, так што можна было не хвалявацца і спакойна цягнуць веласіпед з паклажай дахаты.

На развітанне я паціснуў руку Арсеню, паглядзеў у вочы Вікі.

— Напішаш ліст? — запытала яна.

Не замаруджу. Прыеду ў Ліду і адразу напішу. Толькі куды мне высылаць пісьмо — у Масты ці ў вёску?

— У Масты.

* * *

Між намі завязалася непрацяглая перапіска, пасля мы перайшлі на перамовы па мабільніках, некалькі разоў я ездзіў да яе на вуліцу Міхася Васілька. Пад восень мы пажаніліся. Віка пераехала ў Ліду і уладкавалася ў сталовую будтрэста № 19.

І вось аднойчы мы паехалі ў яе вёску. Частаваліся спачатку ў яе бацькоў, а пасля зайшлі ў госці да Арсеня. Арсень на шырокую нагу адзначыў сустрэчу. Я перадаў яму шнур і падзякаваў за сама. Пакуль Віка размаўляла з яго жонкай на кухні, мы выйшлі на двор перакурыць.

— Ну як, Арцём, не ў зімовай шапцы спіш ноччу? — спытаў Арсень.

— Не, сплю без шапкі. Мы з Вікай самыя шчаслівыя ў свеце. Мы як адно цэлае.

Жалеза перажыве чалавека

У пачатку вёскі паказаўся чалавек з віламі на плячы. Ён сем'яніў падбегам, зрэдку стрыкаючы позіркамі па падворках, цікуючы, што робіцца там.

Параўняўшыся з пенсіянерамі, якія сядзелі на лаўцы насупраць Сямашкавай хаты, ён адварнуў галаву ў другі бок, каб не вітацца з імі: навошта яму яшчэ такі клопат.

— Бач ты, Вінцуська ніколі не ідзе дамоў з пустымі рукамі, — заўважыў Гоман, гледзячы на каслаўку саломы, уплеценую ў вілы праходзячага, — хоць перавясла, а нясе з сабой.

— Гэты нічога не ўпусціць, з карэннем з зямлі выдзера ўсё, — дабавіў Шлапik.

У сям'і Вінцуські ўсе былі прывучаны да нажывы. Ніхто не павінен ісці дамоў проста так, без нічога. Нават дзевяностагадовая Мальвіна, цешча Вінцуські, загнаўшы на рэчку гусей і вяртаючыся дамоў, заглядвала ў калгасны двор, дзе будаўнікі ўзводзілі нейкі драўляны будынак, і набірала ў прыпол фартуха столькі трэсак, колькі магла панесці.

Прыклад у сквапнасці паказваў сам Вінцуська. У яго штанах былі глыбокія, аж да каленяў, кішэні, і ён набіваў іх спелымі каласамі — для курэй смачны пачастунак.

Любіў Вінцуська хадзіць у лес у грыбы, але збіраў іх без усялякай паэзіі і заміланасці, а проста, як воўк накідваецца на соннага зайца, нападаў на іх і выдзіраў з глебы з карэннем, абы пабольш нахапаць. Шыбуючы дамоў, яшчэ думаў і аб навары: зламае, бывала, на ўскрайку бярозку ці арэшыну, пачэпіць кошык на кій і, задаволены, крочыць... Кошык можна было б несці і ў руках, як гэта робяць іншыя людзі, але кій для яго — дадатковы прыбытак. Некалькі разоў схадзіў у лес — і ўжо можна адзін раз прапаліць печку.

Аднойчы Вінцуська заглянуў за хлеў у свой сад і ўбачыў, як яго малодшы сын Цішка і суседскі хлопчык Паўлік абіраюць з куста жоўтыя парэчкі. Вінцуська ўзвінціўся, зняў з порткаў дзягу і давай сцябаць па плячах то Цішку, то Паўліку.

— Калгас развёў, недавярак! — крычаў ён на сына. — Навёў тут усякіх. Будзеш прыводзіць больш?

— Не буду, татачка, не буду! Колькі жыць буду — не прывяду чужога.

— Вон адсюль! — крыкнуў Вінцуська на Паўліка, і хлопчыкі дваіх праз садок пабеглі на аселіцу.

* * *

Восень у тым годзе выдалася цёплай, сухой. Па палетках і лугах густой сеткай сла-лася павуцінне, чапляючыся людзям і жывёле за ногі.

Бульбу людзі капалі ў адных кашулях. Пыл з-пад матыкаў сляпіў ім вочы, але гэта было не горш, чым калі б імжыў халодны, нудны дождж.

Да Вінцуські прыехалі з горада на дапамогу дочки з мужамі і сыны, якія ўжо паспелі вырасці, з жонкамі. Яны раней за іншых пачалі завіхацца на полі, бо Вінцуська, як толькі пачало світаць, самы першы наганяў барознаў. Хто яшчэ і не прыступіў да копкі, а на сотках Вінцуські ўжо бялелі поўныя мяшкі бульбы.

Коней для выгорвання клубняў было малавата, аднак яшчэ горш пакутавалі калгаснікі ад недахопу плугоў. Многія з тых, якія яны здалі ў калгас, знасіліся ці паламаліся, астатнія, як толькі трактары выцеснілі конскую сілу, людзі разабралі па хатах.

Вінцуська і тут усіх перахітрыў: прыцягнуў дамоў аж два плугі. Іншым увогуле ні аднаго не дасталася. Затуплены, пакрыўлены, заржавелы прывалок на свой падворак і Сарафім Крынчык, з якім зараз і пакутаваў на сваіх сотках.

— Схадзі пазыч у Вінцуські лепшага, — дапякала яго жонка Стэпка. — Ты ж бачыш, што палавіна бульбы застаецца ў зямлі пасля твайго выгорвання.

Сарафім спыніў каня, агледзеўся. У баразне сапраўды было малавата клубняў: плуг слізгаў па паверхні і не выгорваў іх ці разрэзваў напалавіну. Сарафім як ні паднімаў ручкі ўгору, а плуг усё роўна не ішоў у глыбіню: забулавацеў канчаткова.

— Не дасць, — аднекваўся Сарафім.

— А ты папрасі, — настойвала Стэпка. — Можа, перад сваімі дзецьмі пасаромеецца адмаўляць.

— Ён не пасаромеецца. Бачыш, аднёс плуг ад дарогі аж на сярэдзіну і прыкрыў бульбоўнікам, каб ніхто не ўбачыў, каб нікому не даць, — настойваў на сваім Сарафім.

— Ну, што будзе, тое будзе, — не адступала Стэпка. — Не заб'е ж ён цябе там.

Сарафім памікаў, памікаў і пайшоў. Дарогай да яго далучыліся яшчэ некалькі мужчын, у якіх таксама альбо зусім не было плугоў, альбо былі такія ж зношаныя. Яны ўшчыльную наблізіліся да Вінцуські, які завязваў крайнія ад дарогі мяшкі. Першым пачаў Сарафім:

— Вінцук, дай плужка дзве баразны выгнаць.

Вінцуська нібы не чуў, маўчаў і ўвішна корпаўся каля мяшка.

— Ці чуеш? — паўтарыў Сарафім. — Пазыч плужка на мінутку.

— Няма ў мяне плужка.

— Дык вунь жа стаіць... пад бульбоўнікам.

— Гэта не плуг.

— Ручкі ж тырчаць.

— Адчапіся. Няма ў мяне плуга.

Сарафім не ўтрымаўся:

— Чаго ты шкадуеш? Жалеза? Жалеза перажыве чалавека!

Вінцуська раззлаваўся:

— Ідзі адсюль!

Астатнія мужчыны не сталі прасіць плуга і апанураныя пайшлі на свае соткі.

Стэпка назірала за гэтай сцэнкай і абурылася, калі муж вярнуўся з пустымі рукамі:

— Каб яму бог пашкадаваў пяску на вочы. Няшчаснага плуга і таго не пазычыў.

Вядома ж, золата.

Яе зычны голас пачулі суседзі на сотках і прыкра паглядзелі ў бок Вінцуські, які ўвішна завязваў мяшкі.

* * *

Неўзабаве ранішняя мітусня на полі спала. Мужчыны, хто лепшым, хто горшым плугам, наганялі барознаў і пачалі выбіраць з іх клубні. Усе так захапіліся работай, што мала хто і паглядаў на сваю вёску, якая масцілася ў даліне кіламетры за тры ад бульбянога поля.

Першым агонь убачыў Рыгор Жук.

— Пажар! — распачна крыкнуў ён і, падняўшыся з каленяў, працягнуў руку ў бок вёскі. — Пажар!!!

Усе, хто пачуў ягоны голас, выпрасталіся і ў жаху на імгненне застылі: у вёсцы сапраўды бушаваў пажар. Чорны шырокі шалік дыму густа катлаваў у неба, а знізу яго падпіралі чырвоныя, вострыя языкі полымя, прасвечваючыся праз галіны старых дрэў.

Людзі ў жаху кідалі ў барозны матыкі і, хто як мог, праз палеткі беглі да вёскі, якую ў 1914 і ў 1950 годзе пажары знішчалі дарэшты. Кожны раз яна аднаўлялася, аднак будынкі і зараз стаялі ў ёй даволі шчыльна, і сяляне баяліся, што вогненная стыхія зноў разгуляецца на ўсю моц. Абнадзейвала толькі тое, што было ціхае бязветранае надвор'е і агонь увесь час шугаў угору, не скакаў на суседнія дахі.

Маладзейшыя мужчыны і жанчыны абганялі старэйшых, некаторыя з іх ужо ўзбеглі на грэблю, дзе было лацвей бегчы, чым полем.

— Ды рухайся ты хутчэй! — крыкнула Стэпка на Сарафіма. — Бачыш, гарыць на сярэдзіне. А там наша хата.

— Усё... Я выдыхся, — адказаў Сарафім і паклаў рукі на грудзі. — Гарыць... Няхай гарыць. Няхай усё пойдзе дымам і прахам.

Вінцуська ж імгненна запрог у воз каня і са сваім сямействам абагнаў усіх бягучых, першым прыскакаў на пажар.

Гарэў якраз яго дом. Увесь будынак разам з прыбудоўкамі і хлявамі быў ахоплены прагным полымем агню. Ужо ўпаў дах, правалілася столь, чырвоныя языкі рэзка выбіваліся праз вокны і дзверы на двор.

Вінцуська схапіў з плота коўдру, сунуў яе ў вядро з вадою, накінуў сабе на галаву і памкнуўся праз акно паглядзець, што там робіцца з грашыма пад ложкам. Але агонь моцна апёк яму нос, бараду, апаліў вейкі.

Вінцуська адбегся ад сцяны, ухапіўся рукамі за галаву і — бац! — абшырны інфаркт...

Усё згарэла да падмурка... Застаўся на полі толькі адзін плуг, схаваны пад бульбоўнікам...

Жалеза перажыло чалавека...

МІХАСЬ ЗІЗЮК

Тры жанчыны і сабака

1

Мае магчымасць чалавек змяніць свой лёс або не? Фаталісты сцвярджаюць, што аднекуль звыш усё наканавана, і ты не ў стане паўплываць на яго — што б ні зрабіў, а шляхі твае даўно акрэсленыя. І як высветліць, што адбылося выпадкова, а што не, якое дзеянне зменіць тваю дарогу, значна паўплывае на будучыню, а якое дробязнае? Зробіш штосьці, на першы погляд, нязначнае, а яно пасля вылезе такім бокам, што ніколі і не падумаў бы. І паспрабуй разбярыся. Нездарма людзі кажучь: ведаў бы, дзе ўпадзеш, — саломку падаслаў бы.

Вось што ён зрабіў не так? Можа, не варта яму было ўвогуле сабаку заводзіць? Суседка, пенсіянерка Алена Іванаўна, так і сказала яму: ты хоць зноў хутчэй ажэнішся. Толькі ці так яно. Шлюбы, сапраўдныя шлюбы, бадай што ствараюцца на нябёсах, а пасля прыходзяць на зямлю, трэба толькі знайсці тую самую, сапраўдную, палову.

Так разважаў Андрэй Берастовіч пасля смерці Вальтэра. Вальтэр. Ці вінаваты сабака, што ён зноў самотны? Мо ў яго самога такая натура, такі характар, што ён занадта патрабавальны да іншых, з-за чаго з ім ніхто не ўжываецца? А магчыма, яму трапляліся такія дзяўчаты, якія не вартыя яго, сярод іх не было той самай, адзінай. Адказаў няма і не будзе.

Сабака... Берастовіч на той час не збіраўся заводзіць ні сабаку, ні ката, ні нават хамячка — анікога. Не тое каб ён не любіў жывёлу, не, наадварот. Колькі Андрэй сябе памятаў, у іхняй кватэры заўсёды жылі каты — маці любіла іх. Тата ставіўся да гэтага нейтральна: хоча — хай трымае і клапаціцца, абы яго не чапала. А калі Андрэю на дзясятых ўгодкі падарылі сабаку, то ён быў на сёмым небе ад шчасця. Ягоны сабака — жвавы і няўрымслівы джэк-расел-тэр'ер Алекс — хутка стаў любімцам у сям'і. Нават тата, для якога ўлюбёным заняткам з'яўлялася ляжанне на канапе перад тэлевізарам, іншы раз выходзіў з ім пагуляць. Алекс меў лагодны характар, неўзабаве паладзіў з рудым Барсікам — маміным гадаванцам. Яны разам гулялі, маглі спаць у абдымку, Барсік мог паласавацца з сабачай міскай. Алекс загадкава знік за некалькі месяцаў да смерці таты. На выгуле Берастовіч спусціў яго з павадка, сабака забег за кусты і як растварыўся. Юнак не мог уцяміць, куды ён падзеўся. Абегаў увесь парк, наваколле. Пасля даў аб'яву ў сацыяльных сетках, расклеіў абвесткі ў мікрараёне, але ўсё марна. Хутчэй за ўсё, нехта спрытны падабраў спакойнага, прыгожага і разумнага сабаку.

А пасля заўчаснай смерці бацькоў, якія неяк хутка сышлі адно за адным, трагічна загінуў і Барсік. Неўзабаве пасля матчыных саракавін Берастовіч, збіраючыся на працу, пакінуў прыадчыненымі дзверы на лоджыю. Ён не памятаў, ці зачыняў там акно, але калі вярнуўся з працы, то ўбачыў, што яно разнасцежана, а ката няма. Зірнуўшы ўніз з вышыні дзвянтага паверха, не адразу ўсвядоміў, што на асфальце ляжыць цела ката. Як і чаму тое сталася — невядома. Так ён застаўся зусім адзін, праўда ненадоў-

га: праз паўгода ажаніўся. Але ўсё гэта — і жыццё з бацькамі, і з былою жонкаю — засталася ў нейкім далёкім, іншым жыцці, цяпер яно ўсё здаецца як бы несапраўдным, чужым. Дзіўна, але факт.

Той дзень пачаўся звычайна. У Берастовіча зменная праца, два праз два, у яго быў якраз вольны дзень. Адаспаўшыся, ён пайшоў у краму на закупку прадуктаў. Сёння Насця абяцалася згатаваць нешта смачнае і склала яму спіс таго, што неабходна купіць. На падыходзе да крамы стаў сведкам таго, як камунальшчыкі адлоўлівалі бадзялых сабак. Чорны з белымі плямамі сабака сярэдніх памераў, не пародзісты, а самы звычайны дварняк, кідаўся ў розныя бакі, адчайна спрабуючы схвацца, але не знаходзіў паратунку. З аднаго боку дарогу перагароджвала будыніна крамы, далей да яе ўшчыльную прымыкаў бетонны плот. З трэцяга боку якраз і набліжаўся той, ад каго ўцякаў сабака. Калі топішся, і за касу хопішся: заставалася толькі адно выйсце — ходнікі, дзе ішлі людзі. Туды і кінуўся сабака, трапіўшы пад ногі Берастовічу. Бедная напалоханая жывёліна ўзняла галаву, іх позіркі перасякліся. У сабачых вачах свяціўся ці то сполах, ці то адчай, ці то прабліск апошняй надзеі, ад чаго ў Берастовіча ажно прыпынілася дыханне. Магчыма, гэта была нейкая чалавечая слабасць, магчыма, узгадаўся загадкава зніклы Алекс, але ён нават не раздумаў у той момант, нейкая сіла прыціснула і агаломшыла яго да такой ступені, што хлапец быў гатовы парваць любога, хто кране сабаку. У тое ж імгненне, як толькі спалоханая жывёліна зазірнула яму ў вочы, Берастовіч ведаў: ён нікому не аддасць сабаку.

Мужчына прысеў, асцярожна схапіў яго за поўсць і ціха сказаў:

— Ну-ну, што ты, дурненькі, не бойся, не бойся — я не дам цябе ў крыўду.

Сабака, калоцячыся ўсім целам, рыхтык зразумеў яго: ён нават не рабіў спробы вызваліцца ці ўцячы, а, наадварот, прытуліўся да каленяў. Малады вусаты хлапец, які лавіў сабаку, наблізіўшыся, утаропіўся ў Берастовіча:

— Што, твой?

— Мой, — упэўнена адказаў мужчына.

— Твой? — недаверліва хмыкнуў хлапец. — Калі твой, то чаму без нашыйніка?

— Парваў, калі ён пагнаўся за другім сабакам. Я яго паўдня ўжо шукаю, — Берастовіч адказаў першае, што прыйшло ў галаву.

— Твой, не твой — мне адна халера, — хлапец прабурчаў гэта такім тонам, быццам Берастовіч пакрыўдзіў яго сваім адказам. — Як сабе хочаш, але калі твой — то глядзець трэба. А то ганяліся за ім, як кот за мышкай, а тут знаходзяцца разумнікі.

Ён раздражнёна сплюнуў сабе пад ногі ды нетаропка пашкандыбаў да машыны. Берастовіч падняўся. Што ж, у краму, мабыць, прыйдзеца ісці пасля.

— Ну што, дружа, чый ты будзеш?

Сабака зірнуў на яго, злёгка вільнуў хвостом і прысеў, нібы нечага чакаючы. Усім сваім выглядам ён выказваў сваю прыязнасць і давер да гэтага чалавека, які абараніў яго, не даў пакрыўдзіць. І Берастовіч зразумеў, што сабака нічый, бадзялы. Як даўно ён без гаспадароў — зразумець цяжка. Але тое, што ён давярае, што ідзе да рук, разумее добрую інтанацыю, паказвала, што сабака наўрад ці нарадзіўся і вырас на вуліцы.

— Ну, вось што з табою рабіць? Скажаў на сваю галаву, што мой. Эх, была не была — станеш маім. Будзем думаць, як цябе абуладкоўваць.

Андрэй сцягнуў з джынсаў папругу, прыладзіў на сабачай шыі.

— Што, пойдзем?

Сабака паслухмяна патрусіў за ім, як за сапраўдным гаспадаром. Праўда, ён прыпыніўся на ўваходзе ў пад'езд, нават спрабаваў падацца назад, як бы нейкая патаемная сіла не давала яму ўвайсці ў адчыненыя дзверы. Берастовіч пачакаў.

— Давай, не бойся, ідзі — там цябе ніхто не пакрыўдзіць. Я табе абяцаю.

Ці спакойны лагодны голас падзейнічаў на сабаку, ці то ён зразумеў сказанае і паверыў чалавеку, але пераступіў парог.

У кватэры Берастовіч адшукаў стары выцеры дыванок, на якім некалі ляжаў Алекс. Не выкінуў тады, а цяпер ён і спатрэбіўся. Сабака адразу ж лёг на прапанаванае месца, супакоіўся, выцягнуў лапы і паклаў на іх галаву. Берастовіч прысеў побач, прылашчыў сабаку. Прыдбаў клопат на сваю галаву. Цяпер трэба думаць, як яго выгульваць — працуе ж па дванаццаць гадзін. Трэба купляць міску, ежу, прышчэпкі рабіць. Нашыйнік, шворка і напыснік дзесьці ляжаць — трэба толькі пашукаць на лоджыі. Па памеру павінны падысці. Вось толькі навошта яму сабака? Але падсвядома ён разумее, што зрабіць іначай ніколі не змог бы, што раней ці пазней, але сабаку ён займеў бы.

2

З жонкаю ён пражыў амаль паўтара гады. Усё было як быццам бы добра, але сумеснае жыццё ў іх не склеілася. Пачалося з нейкіх дробязных папрокаў, нейкіх звычак, якія ні ён, ні яна не захацелі змяніць, на саступкі жонка ішла надта неахвотна. Яна лічыла, што мужчына павінен ва ўсім саступаць слабаму полу. Пасля гэта дробная дурнота перарасла ў штосьці большае, глыбіннае, і пераплыць тую раку непаразумеання, якую яны стварылі самі сабе, ніхто з іх ужо не змог. Спачатку жонка сыходзіла на нейкія дзень-два да бацькоў, потым яны мірыліся, пасля зноў сварыліся. У рэшце рэшт аднаго разу яна пайшла і не вярнулася, а пасля патэлефанавала і сказала, што падала на развод. Развяліся яны без асаблівых папрокаў і здаваў, дзяцей у іх не было, як не было і агульнай маёмасці — кватэра Берастовічу дасталася ў спадчыну ад бацькоў. Што ж, не памогуць чары, як каму хто не да пары. Так ён застаўся адзін.

Праз два месяцы ён сышоўся з Насцяю — працавалі разам, але ў розных аддзелах. Дзіўна, але спачатку яны перапісваліся ў фэйсбуку, пасля ўжо пазнаёміліся, папілі разам кавы і сталі сустракацца. Насця — танклявая, спрытная і вясёлая — мела даволі прывабную знешнасць, адно крыху яе псаваў нос бульбінай. Пасля другога спаткання дзяўчына засталася ў яго на ноч. Не доўга думаючы, Андрэй даў ёй ключ ад кватэры, і Насця перабралася да яго. Дзяўчына жыла з бацькамі і сястрою ва Уручы, адсюль жа ёй было нават зручней дабірацца да працы.

І вось праз месяц пасля таго, як Насця пераехала да яго, у кватэры з'явіўся Вальтэр. Адкуль, з якіх глыбінь выплыла такая мянушка, ён і сам не ведаў, слова неяк само па сабе сарвалася з вуснаў.

— Вальтэр. Разумееш, я не ведаю тваёй ранейшай мянушкі. Яна ж пэўне была ў цябе, так? Мне падабаецца Вальтэр. Добра? Я зараз у краму, куплю ўсё патрэбнае, а ты ляжы ціха і чакай. Зразумеў?

Сабака ўважліва глядзеў яму ў вочы, пасля злёгка варухнуў хвостом, нібы даючы згоду на ўсё, што яму сказалі.

Берастовіч справіўся хутка. Калі ён адчыніў дзверы, Вальтэр узняўся са свайго месца, радасна завяляў хвостом, тыцнуўся пысаю ў торбу.

— Вось гэта твая міска, корм табе. Пакуль неяк так. Гэта ж і памыць цябе трэба было б.

Берастовіч уздыхнуў. Сапраўды: не было б смутку, дык чэрці ў бясмудку. Але не, цяпер гэта яго гадаванец. Ён насыпаў сабаку корму, паставіў міску з вадою:

— Давай, падсілкоўвайся.

А дзвянтай гадзіне ў дзвярах шчоўкнуў замок. Насця спачатку не заўважыла сабаку, а калі згледзела, войкнула ад нечаканасці.

— Андрэй, што гэта?

— Не што, а хто. Знаёмся, гэта Вальтэр, мой сабака. Не бойся, ён добры, не ўкусіць.

— Твой? — дзяўчына недаверліва скрывілася. — Адкуль ён узяўся?

— Ведаеш, на вуліцы гэтыя гіцлі адлоўлівалі сабак, а Вальтэр кінуўся да мяне. Я проста не мог не дапамагчы яму.

Дзяўчына раптам спахмурнела. Берастовіч заўважыў рэзкі змен у яе настроі.

— Што здарылася, Насця?

— А ведаеш, я не люблю сабак, у мяне ўвогуле алергія на іх.

— Навошта ты так, — Берастовіч падышоў да дзяўчыны, паспрабаваў абняць, але яна адсунулася.

— Насця, ты зразумей, каб я яго не забраў, то ён трапіў бы ў часовы прытулак, а пасля яго б усыпілі. Гэта азначае — забілі. Разумееш? Гэта ж нашы меншыя браты. Ці ты так не лічыш?

— Чаму ты вырашыў, што ён твой? Можна, у яго ёсць гаспадары і яго шукаюць.

— Наўрад ці каму ён патрэбны. У мяне быў час, я пасядзеў у сетках — аб'явы пра такога сабаку не знайшоў. На ўсялякі выпадак пакінуў аб'яву пра яго, але сумняваюся, што яго хтосьці шукае. Я думаю, што яго проста выпхнулі на вуліцу — пацешыліся і выкінулі.

— Дык ты будзеш усіх сабак з вуліц збіраць?

— Нічога я не буду, Насця, але ж хоць аднаму мы ў стане дапамагчы, разумееш? Шкада яго, загіне. Ён нам не будзе замінаць, — Берастовіч стараўся залагодзіць дзяўчыну.

Насця памаўчала, пасля сама прытулілася да Берастовіча:

— Андрэй, а давай ты яго прагоніш. Ну навошта нам сабака: непатрэбныя клопаты, дый расходы таксама. Яшчэ мэблю пагрызе. Нам і без яго было добра.

— Насця, як ты не разумееш — я не магу выкінуць на вуліцу жывёліну. Я ж яго толькі падабраў і выратаваў ад смерці. Табе ён таксама спадабаецца, вось паглядзіш.

Насця моўчкі пайшла ў другі пакой. Яна так і не згатавала абыццанаю страву. Яны павячэралі моўчкі тым, што мелася ў лядоўні. Як Берастовіч ні спрабаваў разгаварыць Насцю, яна ўнікала яго, мала размаўляла і спаць пайшла асобна. Вальтэр ціха ляжаў у кутку, уважліва сачыў за іх перасоўваннямі па кватэры.

Насця рана сышла на працу. А праз некалькі гадзін Берастовічу прыйшло кароткае паведамленне «Я або ён. Выбірай».

Берастовіч нейкі час тупа глядзеў на экран смартфона, пасля зірнуў на сабаку і ўпэўненым рухам выдаліў Насцін нумар. Па-першае, ён не любіў ультыматумаў, і, па-другое, галоўнае, памятаў, як некалі мама сказала: «Сыноч, не можа быць добрым той чалавек, які не любіць жывёл, асцерагайся такіх людзей».

3

Вальтэр выявіў сябе кемлівым і паслухмяным сабакам. Берастовіч нават не разумеў, чаму яго хтосьці выкінуў на вуліцу, калі такое было насамрэч. Сабака хутка прывык да свайго кутка, цяпліва чакаў выгулаў, з ежаю не перабіраў — еў усё, што даваў гаспадар. У тыя дні, калі Берастовіч працаваў, у дзённы час Вальтэра выводзіла Алена Іванайна — яна сябрвала яшчэ з яго бацькамі і да Берастовіча ставілася па-бацькоўску, клапаціва апекавала як магла. І ён сам хутка ўпадабаў сабаку, нават не думаў, што будзе атрымліваць такое задавальненне ад шчырай сабачай адданасці і ўдзячнасці.

Самае дзіўнае, няведама як, але Вальтэр навучыўся вызначаць настрой гаспадара, як толькі той уваходзіў у кватэру. Калі хлопца нішто не радавала, хацелася плюнуць на гэтае жыццё і занурыцца ў самы глухі кут, сабака падыходзіў да яго, заглядаў у вочы, лізаў руку і з вінаватым выглядам ціха клаўся на сваё месца. І не падыходзіў да таго часу, пакуль яго не паклічуць. Але калі Берастовіч прыходзіў у гуморы — што было, канешне, значна часцей, — Вальтэр падскокваў, становіўся на заднія лапы і стараўся лізнуць гаспадара ў твар. Пасля радасна бегаў па кватэры, круціўся пад нагамі, перашкаджаў рабіць сякія-такія хатнія справы. Але ж Андрэй, канешне, не злаваўся, а толькі весела адпыхваў сабаку, ад чаго той прыходзіў у яшчэ большае ўзбуджэнне. Вальтэр па-сабачаму самааддана ставіўся да гаспадара: на вуліцы ён нікога блізка не падпускаў да Берастовіча, адразу пачынаў гырчаць і скаліць зубы на кожнага, хто спрабаваў падысці да Андрэя. Калі гаспадар клаўся спаць, падыходзіў да ложка і лажыўся побач, ахоўваючы яго сон.

І сам Берастовіч нават нейк павесялеў, пажвавеў: з'явіўся сякі-такі клопат, ён стаў больш бываць на вуліцы, а не вылежвацца гэтулькі часу на канапе, як раней, дома яго з непрыхаванай радасцю сустракаў сабака, а гэта ціхай і светлай узрушанасцю адклікалася ў душы. У ранішні і вячэрні час Берастовіч звычайна гуляў з сабакам у невялічкім парку метрах у трохстах ад яго шматпавярховіка, бавячы ў добрае надвор'е па дзве-тры гадзіны на свежым паветры. З такімі ж, як і ў яго, гадаванцамі ў ранішнія і вячэрнія часы там гулялі жыхары бліжэйшых мікрараёнаў. Месца, ціхае і спакойнае, прыцягвала туды аматараў бегу трусцою і скандынаўскай хадзьбы. Таму ў парку амаль заўсёды можна было каго-небудзь сустрэць.

Яшчэ на першым месяцы сваіх выгулаў ён прыкмеціў дзяўчыну з жвавым рудым спаніэлем. Берастовічу ўпадабаў яе адразу ж: гнуткі стан і доўгія валасы, правільныя рысы твару — усё гэта прыемна лашчыла мужчынскія вочы, а белыя красоўкі і шэра-бэзавы спартовы касцюмчык падкрэслівалі дзявочыя вабноты. Сабака ж у дзяўчыны, хутчэй за ўсё, быў яшчэ малады, бо ён не мог стаяць на месцы і ўвесь час ірваўся

з павадка, цягнуў яе наперад, спрабаваў дагнаць нахабную варону ці сароку або абнюхаць іншага сабаку. Гаспадыня час ад часу пакрыквала на спаніэля:

— Рудзі, стой! Рудзі, фу!

Але Рудзі не надта паслухмяна выконваў яе загады. Дзяўчына злавалася і сярдзіта абцягвала павадок на сябе. Аднаго разу, з некім размаўляючы па тэлефоне, яна не ўпільнавала гадаванца: той вырваўся і паімчаў на здаравеннага чорнага ратвейлера. Ратвейлер натапырыўся і, злосна пырскаючы слінаю, пацягнуў гаспадара насустрач. Як бы нічога страшнага, звычайная сітуацыя для сабачнікаў, але ратвейлер, як на тое, быў без напысніка. Гаспадару байцовага сабакі не раз выгаворвалі за гэта, але ён упарта ігнараваў усе заўвагі і нярэдка выгульваў апошняга без сродкаў засцярогі.

На крыкі дзяўчыны неслух не зважаў, імчаў, падбрэхваючы тоненькім галаском. Берастовіч зрэагаваў хутка: разам з Вальтэрам кінуўся напярэймы, разумеючы, што павінен паспець. І сапраўды, ён змог схапіць павадок літаральна ў некалькіх кроках ад узбуджанага ратвейлера. Падбегла ўзлаванае дзяўчына, учапілася за павадок і, трасучы яго канцом перад носам спаніэля, закрычала на яго:

— Нягоднік! Ты што вырабляеш? Я цябе навучу добрым паводзінам. Вось табе, вось табе.

Яна адразу ж і выканала свае пагрозы, некалькі разоў моцна сцёбнуўшы павадкаком сабаку. Берастовічу непрыемна кальнула ў грудзях: ён ніколі не біў жывёлу і не любіў, калі хтосьці рабіў гэтак. Спаніэль жаласліва завішчаў, закруціўся на месцы, а дзяўчына, не зважаючы на віск, падцягнула сабаку да сябе.

— Не трэба, навошта вы так, — спыніў дзяўчыну Андрэй, — ён жа яшчэ малады, паразумнее.

— Вось цяпер паразумнее, — дзяўчына павярнулася да яго. — Дарэчы, дзякуй. Каб не вы, то не ведаю, што было б тут.

— Я бачыў, што паспею.

Тут і адбылося знаёмства. Нэля — так звалі дзяўчыну — жыла ў суседняй шматпавярхоўцы, вучылася на маркетолога. Сабаку бацькі падарылі ёй на васьмнаццацігоддзе, а да гэтага ў іх жыў ёркшырскі тэр'ер, які памёр з-за хваробы.

Берастовіч стаў сустракацца з Нэляй: спачатку яны бачыліся на прагулках, хадзілі побач, выгульваючы сабак, размаўлялі. Нэля нечым нагадвала яму яго былую жонку: такая ж лёгкая на пад'ём, усмешлівая і гарэзлівая. З ёю можна было паразмаўляць на розныя тэмы, абменьвацца думкамі пра навіны і падзеі — дзяўчына ведала даволі шмат. Пасля прагулак у парку, актыўнай перапіскі ў месенджары яны неяк пасядзелі ў піцэрыі, і Андрэй запрасіў дзяўчыну да сябе.

— Праходзь, калі ласка, распранайся.

— А ў цябе даволі ўтульна, — прамовіла Нэля, разглядаючы кватэру, — нават чыста — не скажаш, што тут няма жаночай рукі. А, вось і Вальтэр. Прывітанне, Вальтэр. Сабака ў адказ вільнуў хвостом.

— Мамы даўно няма, але я не люблю жыць у брудзе, — коротка адказаў Берастовіч.

— Выдатна, спадар сабачнік. Не ўсе мужчыны могуць гэтым пахваліцца.

Вечар абяцаў быць неблагім. Яны пілі віно — такайскае, купленае ў «Еўраопце», мела нядрэнны смак, прыемна адгуклася водарам далёкіх краін. Гучала лёгкая му-

зыка, гэтак жа лёгка было думкам ад выпітага — яны ўзляталі ў паветра і раствараліся ў паўзмроку. Нэля сама пацягнулася да яго. Зліўшыся ў салодкім пацалунку, яны пайшлі ў суседні пакой. Вальтэр пацягнуўся следам, але Берастовіч адпіхнуў яго і зачыніў дзверы перад сабачым носам. Нейкі час Вальтэр скробся ў дзверы, пакрыўджана павіскваючы. Пасля ён сціх.

Андрэй угаворваў Нэлю застацца, але дзяўчына адмовілася:

— Бацькі не дадуць спакою, пачнуць тэлефанаваць, а я пакуль не хачу ім нічога тлумачыць. Да таго ж заўтра на заняткі, ды і Рудзі трэба выгуляць. Іншым разам.

Нэля схапіла сваю вопратку і слізганула ў ванны пакой. Берастовіч не настойваў — яму таксама заўтра а восьмай трэба быць на працы. Паляжаў трохі, нетаропка падняўся. Мабыць, і яму трэба вывесці сабаку.

Вальтэр ляжаў на сваім месцы. Запаліўшы святло ў вітальні, Берастовіч ціха вылаяўся. Беленькія дзявочыя красоўкі былі безнадзейна сапсаваныя — сабака добра папрацаваў над імі сваімі зубамі.

— Што гэта?

За яго спінаю стаяла Нэля.

— Прабач, я ніколі не думаў, што ён такое зробіць. Не ведаю, што на яго найшло. Я куплю табе новыя.

— Дык ён у цябе таксама нявыхаваны? І ты яго не пакараеш за гэта? — дзяўчына ўтаропілася ў сабаку.

— Як? Не карміць або не выводзіць на вуліцу?

— Мне здаецца, ён заслужыў добрую лупцоўку.

— Ведаеш, я лічу, што біць слабага, а тым больш жывёлу, неапраўдана. Пагадзіся, яны ж не могуць нам адказаць.

— Я не пагаджуся. Кожны павінен адказваць за свае ўчынкі, нават калі гэта сабака. Інакш ён нічога не зразумее.

— Ты лічыш, што біццём можна выхаваць?

— І гэтым таксама. Мне мама расказвала, што тата неяк у маладосці спрабаваў гуляць, хадзіць з сябрамі да поўначы, цягацца па барах. Мама сустрэла яго ў вітальні, яны пасварыліся. І яна схапіла, што было пад рукой, лупіла тату так, што нават палец на рuce зламала. Пасля таго ён спыніў свае бадзянні. І нічога, жывуць разам ужо болей як дваццаць год.

— Не ведаю, што табе й сказаць нават.

— Дык ты пакінеш сабаку без пакарання за такія паводзіны?

— Я пагавару з ім.

Нэля нічога не адказала. Яна пакруціла ў руках пагрызеныя красоўкі, моўчкі абула іх, нацягнула на плечы байку.

— Не праводзь, не варта, мне ўсяго два крокі.

Шчоўкнуў замок. Андрэй павярнуўся да сабакі. Вальтэр апусціў галаву, і, вінавата віляючы хвостом, падпоўз да гаспадара.

— І што з табою рабіць? Навошта ты так, га?

Сабака тыцнуўся яму ў калені. Берастовіч адпіхнуў яго:

— Не падыходзь, не хачу цябе бачыць.

Андрэй прысеў на тумбу. Настрой быў сапсаваны канчаткова.

Пасля, гуляючы, ён думаў пра сённяшняе здарэнне, узгадваў ранейшыя паводзіны Вальтэра на людзях. Хутчэй за ўсё, сабака проста раўнуе яго да старонніх, да тых, хто парушае ўмоўныя межы, спрабуе пераступіць іх і наблізіцца да гаспадара. Ён бязмежна адданы Андрэю, не жадае падзяляць яго больш ні з кім. І хоча, каб гаспадар адказваў такой жа ўзаемнасцю. Вось такая сляпая любоў. Паспрабуй пакарай яго за гэта.

4

Нэля ўзяла грошы за красоўкі, але пасля гэтага выпадку яна пачала ўнікаць Андрэя. Размова ў іх не клеілася, дзяўчына гаварыла, што кудысьці спяшаецца, на выгулах яна амаль увесь час гаварыла па тэлефоне. Пасля некалькіх беспаспяховых спроб Берастовіч зразумеў, што ранейшыя адносіны не адрадзіць. Ці то Нэля пакрыўдзілася за той выпадак, ці то палічыла яго слабаком, які не можа пакараць сабаку, а магчыма, хоча, каб ён быў падобным на яе тату, толькі назад нічога не адкруціш. Нэля бярэ прыклад з маці: усіх трымаць у шэнкелях. І наўрад ці змог бы ён патлумачыць Нэлі сваю жыццёвую пазіцыю, калі тады, у кватэры, яна не хацела нічога разумець. Такое здараецца, на жаль, нярэдка: людзі быццам бы гавораць на адной мове, але яна ў кожнага свая, і яны ніяк не могуць параумецца. Можа, яно і да лепшага, што ўсё так здарылася. Бо калі б іх адносіны перараслі ў штосьці большае, то цалкам магчыма, што такое несупадзенне жыццёвых поглядаў паставіла б крыж на сумесным жыцці. Як гэта адбылося ў першым шлюбе.

Прайшло восем месяцаў пасля з'яўлення ў яго жыцці Вальтэра. А яно бегла свая, вядомай толькі некаму там, нават персе, плынню, у турботах і будзённасці. Вальтэр памажнеў, нават паводзіны яго зрабіліся больш павольнымі, спакойнейшымі. Але ён, як і раней, нікому не дазваляў спакойна, без боязі, падысці да гаспадара, пільна сачыў за ўсімі, хто набліжаўся да Андрэя, пагрозліва гырчаў на любога, хто рабіў хоць нейкія рухі ў бок гаспадара. Сябры жартавалі, што ў Андрэя найлепшы целахоўнік, які і без зброі абясшкодзіць любога ворага. Берастовіч жа таксама прыкіпеў да сабакі, нават больш, чым некалі да Алекса.

На дні нараджэння ў свайго сябра Алега Берастовіч пазнаёміўся з Вольгаю. Вольга працавала бухгалтарам у невялікай прыватнай кампаніі, сама ж дзяўчына прыехала ў сталіцу з Аршанскага раёна, жыла на здымнай кватэры з каляжанкаю. Андрэю яна падалася спакойнаю, разважліваю. Нешматслоўная, сціпла апранутая, але і кампаніі не цураецца, таварыская і прыязная. Гэтым яна адрознівалася і ад яго былой жонкі, і ад тых дзяўчат, з якімі Берастовіч меў блізкія адносіны раней. Спадабалася яму і тое, што яна не «завісала» ў смартфоне, як многія іншыя іх равеснікі. Пасля той вечарыны яны пачалі сустракацца. Спачатку Андрэй запрасіў яе ў кафэ, пасля яны схадзілі разам у начны клуб, хлапец запрасіў дзяўчыну да сябе. Ён крыху перажываў за тое, як адрэагуе Вальтэр на з'яўленне Вольгі. Перад гэтым Берастовіч правёў з сабакам выхаваўчую працу.

— Глядзі ў мяне, — Андрэй патрос павадком перад сабачаю пысаю. — Калі ты і яе пакрыўдзіш, далібог, я цябе адсцябаю. Разумееш? Каб ніякіх выбрыкаў.

Вальтэр ціха віскнуў, апусціў вочы, варухнуў хвостом: маўляў, я ж нічога, што ты, гаспадар, я ж сама сціпласць.

Калі дзяўчына ўвайшла, сабака падышоў да яе, абнюхаў і прывітальна вільнуў хвостом.

— Ты яму спадабалася, — зазначыў Андрэй.

— Прыгожы сабака, — адказала Вольга. — Прывітанне, Вальтэр.

Пасля Андрэй з Вольгаю сядзелі на канапе, пілі віно. Вальтэр не аказваўся, ляжаў на сваім дыванку ў вітальні. Вольга згадзілася застацца ў яго, і Андрэй узяўся слаць бялізну. Дзяўчына пайшла ў ванны пакой. У гэты момант Берастовіч пачуў пакрыўджаны сабачы віск. Здзіўлены Андрэй паспяшаўся ў вітальню.

— Вальтэр, ты чаго?

Сабака падышоў да яго, тыцнуўся пысаю.

— Што, Вальтэр? Прагуляцца хочаш? Пачакай, зараз сходзім.

Раніцай Андрэй падняўся а шостаі. Вольга яшчэ салодка спала. Ён асцярожна падняўся, зазірнуў у вітальню. Вальтэр прыўзняўся, пацягнуўся і падышоў да яго. Берастовіч, з палёгкаю ўздыхнуўшы, прылашчыў сабаку: здаецца, усё добра, сабака нічога не пашкодзіў з рэчаў госці.

У хуткім часе Вольга перабралася да яго. Андрэй бачыў, што яна стараецца спадабацца яму: ласкавая і жарслівая ў ложку, спрабуе гатаваць розныя стравы, прыбіраецца ў кватэры. Праўда, з сабакам у яе мінімальныя кантакты, але хлапец не крыўдаваў на тое: кожны мае права выбару, у тым ліку і ў сваім стаўленні да хатніх гадаванцаў. Усё ў іх складвалася добра — так здалося Андрэю. Ён хацеў менавіта такіх адносін: роўных, спакойных, разважлівых, без сварак і высвятлення адносін. Але Берастовіча не пакідала пачуццё нейкага фальшу ў паводзінах дзяўчыны, нейкай штучнасці, быццам бы ўсё тое, што яна робіць, робіць напаказ, а не таму, што так патрабуе яе сэрца. Ён гнаў ад сябе такія думкі, лічыў іх перабольшваннем і сваімі прыдзіркамі з-за таго, што Вольга не любіла сабаку так, як ён. Яна, канешне, выгульвала Вальтэра, калі Андрэй быў на працы, але рабіла тое толькі з-за Андрэя. Берастовіч адчуваў гэта. І менавіта гэтае пачуццё стрымлівала яго ад таго кроку, які б падняў іх адносіны на больш высокі ўзровень. Хоць па паводзінах дзяўчыны было заўважна, што яна чакае ад Андрэя прапановы рукі і сэрца.

Вальтэр жа, на дзіва, з першага дня рэагаваў на Вольгу спакойна, быццам яна жыла тут даўно, яшчэ да яго з'яўлення ў гэтай кватэры. Але ён унікаў дзяўчыны, як і яна яго, стараўся не падыходзіць да яе, можна нават сказаць, абыходзіў. Такая акалічнасць здзіўляла Берастовіча. Затое ён нічога не сапсаваў з яе рэчаў, не гырчаў, калі Вольга сядзела на каленях у Андрэя, абдымала яго. Што ж, як ёсць, так ёсць. Андрэй насалоджваўся спакоем і ўтульнасцю.

Неяк, лежачы ў ложку, Вольга прылашчылася да Андрэя і ласкава сказала:

— Андруша, скажы: а ты б хацеў стаць татам?

Хлапец прыўзняўся:

— А ты што, ты гэтае самае?

— Ды не, не хвалюйся, пакуль не, я так проста спыталася, — засмяялася Вольга.

— Дзіўнае пытанне — канешне.

— Мне здаецца, калі такое адбудзецца, сабака будзе тут лішнім. Малое дзіця, клопаты, а яго трэба выгульваць. Пасля дзіця падрасце, будзе поўзаць, а тут на падлозе шэрсць, бруд, нават інфекцыя. Уяўляеш?

— Слухай, ты перабольшваеш. Мноства сем'яў з дзецьмі маюць сабак. І нічога, выдатна сябе адчуваюць.

Вольга нічога не адказала, адно толькі жарсна абняла за шыю.

5

Гэта здарылася на чацвёртым месяцы іх сумеснага з Вольгаю жыцця. Ён прыйшоў з працы позна. Зняў красоўкі і здзіўлена застыў: Вальтэр не зрэагаваў на яго з'яўленне, застаўся ляжаць на сваім месцы.

— Вальтэр! Што з табою, га?

Сабака з цяжкасцю ўзняўся, вінавата вільнуў хвостом. Берастовіч падышоў да яго. Так і ёсць — хворы, нос гарачы. Толькі гэтага не хапала.

— Што ж ты, брат, хварэць уздумаў? Не, так не пойдзе. Давай кладзіся.

Ён зазірнуў у пакой. Вольга глядзела па тэлевізары нейкі серыял.

— Андрэйка, прывітанне, любы. А я не чула, як ты ўвайшоў. Табе падагрэць вячэру?

— Не пакуль, дзякуй. Вальтэр захварэў, думаю, што рабіць.

— А што з ім?

— Не ведаю. Ты яго выводзіла?

— Так.

— Ён прагулцы нічога такога не схапіў, не бачыла?

— Ды не, — Вольга паціснула плячыма, — я яго, праўда, спускала, ён бегаў крыху па кустах. Я нічога падазронага не бачыла, але хто ведае, што там магло быць. Людзі цяпер усялякія ёсць, сам ведаеш.

Што ж рабіць? Ужо позна, хутка поўнач, мабыць, прыйдзеца чакаць раніцы. Андрэй адкрыў бляшанку з любімым Вальтэравым кормам, наліў вады ў міску.

— Паеш, Вальтэр. Ну давай.

Але сабака нават і не пакаштаваў ежы. Ён крыху пахлябтаў вады і зноў лёг на месца. Берастовіч заўважыў, што ў яго пачырванелі вочы, дыханне зрабілася цяжэйшым. Андрэй прысеў каля сабакі, прылашчыў. Што з ім адбываецца? Берастовіч цяжка ўздыхнуў — пакуль нічым не можа дапамагчы.

Уначы ён прачнуўся ад таго, што Вальтэр заскуголіў. Андрэй падняўся. Сабаку званітавала нечым чорным. Усё ж атручэнне, вось жа бяда. І як такое магло здарыцца — Вальтэр ніколі не падбіраў нічога з зямлі. Прынамсі, Андрэй не заўважаў за ім такога. Дзіўна.

Вальтэр зразумеў, што зрабіў штосьці дрэннае, таму ён спрабаваў падлашчыцца да гаспадара, хоць яму было цяжка падымацца. Берастовіч прыбраўся, прысеў каля сабакі.

— Як жы ты так, га? Што ж ты такое з'еў?

Раніцай Вальтэру пагоршала, ён нават не падымаўся з дыванка. Берастовіч змовіў таксі, паімчаўся ў ветклініку. Ветурач агледзеў сабаку і пацвердзіў атручэнне.

— Стан цяжкі. Я паспрабую зрабіць усё, што змагу. Пакінем яго на стацыянары. Глядзець трэба лепш, што ж вы?

Берастовіч няўцямна паціснуў плячыма, яшчэ раз зірнуў на Вальтэра і пайшоў на выхад.

Засмучаны і паглыблены ў непрыемныя роздумы, ён ціха ўвайшоў у кватэру, сцягнуў красоўкі, увайшоў у пакой. У суседнім пакоі Вольга з некім размаўляла па тэлефоне. Міжволі Андрэй прыслухаўся.

— Так, канешне. Я думаю, усё будзе добра. Ну а што было рабіць? Таня, уяві: мы пажэнімся, дзіця з’явіцца. А тут гэты сабака: сліна псіная, шэрсць, ад іншых сабак хваробу яшчэ якую прывалачэ. Ой, і не кажы. Я яго з першага дня мусіла трываць толькі дзеля Андрэя. Не, Андрэй класны, не тое што іншыя: уважлівы, клапацілівы, не выпівае, не зануда. І кватэра трохпакаёвая. Супер. Ну, трохі паперажывае і забудзе. Так. Добра, пасля яшчэ патэлефаную. Мне трэба збірацца.

Яна выйшла ў пакой і, убачыўшы агаломшанага Андрэя, зразумела, што той чужы размову.

— Андрэйка, любы, усё не так, як ты падумаў. Вальтэр штосьці з’еў у кустах. Я табе проста казаць не хацела, каб не засмучаць. Праўда. Андрэйка, ты што, не верыш мне?

Берастовіч ледзь стрымаўся. Ён чакаў чаго заўгодна, толькі не такой жорсткасці і подласці.

— Не падыходзь да мяне. Каб праз паўгадзіны цябе тут не было.

— Андрэйка, любы, што ты, — захліпала носам Вольга.

— Я сказаў: не падыходзь.

Збіраючы прыхапкам свае рэчы, Вольга намагалася ўгаварыць Андрэя, але той не рэагаваў на яе словы. Сабраўшы валізу, тая падышла да дзвярэй.

— Усё роўна ён здохне. А ты будзеш жыць адзін, бо ты дурань. Табе сабака даражэйшы за чалавека. Ты яшчэ пашкадуеш, на каленях да мяне прыпаўзеш. Я ж для цябе ўсё зрабіла, а ты...

— Ключ пакінь.

— Ды пайшоў ты...

Вольга бразнула дзвярыма. У кватэры павісла гнятлівая цішыня.

Праз нейкі час патэлефанаваў ветурач і паведаміў, што яны не змаглі выратаваць сабаку: доза атруты была вялікай, а дапамога спазнілася.

Андрэй папрасіў Алега, каб той дапамог яму. На сябравай машыне яны вывезлі Вальтэра за горад. Машына заехала ў лес, спынілася на невялікай светлай палянцы, што патанала ў жоўтых кветках святаянніку. Пад маладою зялёнаю сасонкаю Андрэй выкапаў неглыбокую яму. Яны крыху пастаялі. У лесе хараша цяпер. Пачатак жніўня — цёпла, ціха, лёгкі сум пагойдвае верхавіны. Нішто не замінае проста пабыць сам-насам, ніхто не пазайздросціць, не скасавурыцца, каб учыніць табе шкоду. Алег паклаў руку на плячо:

— Паехалі.

Па дарозе Андрэй чамусьці ўзгадаў той дзень, калі ён убачыў Вальтэра, убачыў ягоныя вочы, якія з надзеяю глядзелі на чалавека. Ён абнадзеіў сабаку, але не змог выратаваць ад чалавечай злобы і хцівасці. Дзіўна, але Вольга сказала праўду. Вальтэра яму шкада, быццам згубіў штосьці самае блізкае, а калі б нешта здарылася б з самой Вольгай, ён, напэўна, не пашкадаваў бы. Вось такія мы, людзі — розныя, быццам усё з розных планет.

Прайшло два месяцы. Андрэй звыкла хадзіў на працу, звыкла штосьці гатаваў, звыкла рабіў няхітрыя хатнія справы. Ён крыху адышоў ад здарэння, але больш ні з кім не знаёміўся і не заводзіў сабаку.

Апоўдні ён ішоў па звычайным базарчыку, якіх цяпер хапае ў кожным мікрараёне. Каля выхаду яго спыніла жанчына пенсійнага ўзросту ў выцвілай сіняй куртцы:

— Малады чалавек, вазьміце сабачку. За так, без грошай.

Андрэй азірнуўся. Каля ног жанчыны стаяў невялікі кошык, у якім варушыліся і павісквалі тры чорных маленькіх шчанюкоў.

— Вазьміце, яны нявелькія вырастуць. А то я не дагледзела, і мая сучка прывяла другі раз за год, каб яе халера. Паглядзіце, якія харошанькія.

Яна падхапіла аднаго са шчанюкоў. Той гучна завішчаў, затрапятаўся ў яе руках: малы і безабаронны.

— Не, дзякуй, не трэба.

Берастовіч хуткім крокам падаўся прэч. На прыпынку ён спыніўся, глянуў на гадзіннік. Хутка павінен быць яго тралейбус. Увагу Андрэя прыцягнуў белы лісток, што трапятаўся на слупе. Хлопец падышоў.

«Прытулак для жывёл “Шанец” просіць аб дапамозе. У нас каля пяцідзесяці кінутых сабачак і коцікаў, усе яны маюць патрэбу і ў ежы, і ў сродках гігіены. Нам патрэбна любая дапамога, як фінансавая, так і матэрыяльная. Калі ласка, падтрымайце нас, не дайце загінуць жывёлам».

Пад гэтым допісам на ветры трапяталіся надрэзаныя кавалачкі паперы з імем Дар’я і тэлефонным нумарам. Андрэй літаральна нейкае імгненне павагаўся, пасля адарваў адзін кавалачак. Потым падумаў і адарваў яшчэ адзін. Для надзейнасці. Ён абавязкова патэлефануе Дар’і і дапаможа. Як жа інакш?

нарадзіўся 30 чэрвеня 1967 года ў вёсцы Лучыцы Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці. Скончыў Новасібірскае вышэйшае ваенна-палітычнае вучылішча, Акадэмію МУС Рэспублікі Беларусь. Аўтар кніг прозы «Пропавшая судьба» (2007), «Храм его души» (2011), «Зелянее рунь» (2011), «Оракулы Междуречья» (2013), «Планктон» (2017), кніг для дзяцей «Янка, Шмурдзік, Бухматка ды іншыя», «Таямніца гары Міндоўга» (2019) і «Чаму знікла сонейка» (2021). Жыве ў Наваградку.

ВІКТАР САЗОНАЎ

Спарон

Урывак з аповесці «Надзея»

З бодем у душы за ўсіх ненароджаных і кінутых...

Лёгкі, як летні ранішні ветрык, стук у дзверы вывеў Наташу з гіпнозу разваг і перажыванняў. Гэта Асамі нясмела цокала па дзвярах сваімі тонкімі пальчыкамі, нібы маленькі коцік нясмела скрэбаў, каб упусцілі. Ну як не ўпусціць?!

— Прабач, мне не спалася, і я выйшла прагуляцца на паветра. Ubачыла, што і табе не спіцца. Бо гарэла святло ў акне. Вось вырашыла наведацца, — патлумачыла яна прычыну свайго позняга візіту.

— Правільна зрабіла, — супакоіла яе Наташа і прапанавала сесці на крэсла ля часопіснага століка.

Сама размясцілася насупраць.

Здавалася, гэтай ноччу нават ноч не спіць. Нейкая таямнічая атмасфера нібы выцягвала вобразы з калектыўнага несвядомага і неразгаданымі выявамі бударажыла імі душы людзей з падобнымі лёсамі. Як быццам змушала падзяліцца сваімі эмоцыямі, досведам і перажываннямі, каб знайшлі яны адказы на свае пытанні і сумневы і больш нічога не баяліся ў гэтым жыцці.

— Што цябе непакоіць? — спыталася Наташа ў позняй госці.

— Чаму ты вырашыла дапамагчы мне? — адказала пытаннем на пытанне Асамі.

Наталля на хвіліну задумалася, але толькі на хвіліну. Што тут доўга думаць, калі ўсё ясна, як светлы дзень. Мала калі ў жыцці ўсю яе сутнасць перапаўняла такая непарушная ўпэўненасць у правільнасці і неабходнасці свайго ўчынку, як цяперашняе цвёрдае жаданне дапамагчы гэтай маладзенькай і недасведчанай дзяўчыцы. І сэнна гэтае жаданне было асэнсаванае да канца і розумам, і эмоцыямі. І выпакутаванымі ды цвёрдымі перакананнямі.

— Шмат гадоў назад увесь свет аб'яднаўся супраць майго будучага дзіцяці і прымусіў мяне зрабіць спарон. Усё астатняе жыццё я пра тое шкадую, — прагучала праўдзівае тлумачэнне з яе вуснаў.

Асамі нібыта чакала такога адказу. Хіба што асэнсоўваючы іх сустрэчу за вячэрай, яна прыйшла да такіх высноў.

— А што муж? — спытала яна.

— А муж аб'еўся груш, — засмялася Наталля заезджаным сярод замужніх жанчын постсавецкай прасторы жартам, які англамоўная Асамі не да канца ўцяміла.

Толькі інтуітыўна схопіла яго сэнс. Бо хоць слоўны пераклад быў дасканалым, але ж рознасць моўнага менталітэту не дазваляла перадаць глыбінную пазаслоўную сутнасць таго крылатага выслоўя. Таму Наталля паспрабавала ўдакладніць:

— Муж у мяне быў несапраўдны. Гэта была тэатральная дэкарацыя, а не муж. Напачатку. Пазней адносіны памяняліся, і ён стаў нейкім там паўмужам. І хоць паў-

мужам, але ўжо нарэшце праўдзівым. А вось тады быў фікцыяй. Гэта доўга і складана растлумачыць. Але я пагадзілася на тую дэкарацыю толькі для таго, каб пазбегнуць перарывання цяжарнасці. І ён нібыта выглядаў на таго, хто падтрымае.

— А што сапраўдны бацька дзіцяці? Хто ён?

— А вось гэтая гісторыя яшчэ больш забытаная. Скажам так — не будзем пра яго зараз. А вось пра астатняе, то раскажу.

Жанчына глыбока ўздыхнула і глынула з крыштальнага бакала на высокай ножцы некалькі глыткоў вады. Задумалася, ці варта ўсё гэта распавядаць юнай прыяцельцы. Прыйшла да высновы, што варта.

Ды і самой хацелася ўрэшце выгаварыцца. Не грызці ж самую сябе тымі ўспамінамі ў адзіночку. У адзіночку нават гарэлка горкая. Яны ж усё адно лезуць у галаву кавалерыйскай навалай, тыя ўспаміны, і не спыняюць свае атакі. Пакуль усе не перажывуцца наноў і не пераасэнсуюцца — не адчэпяцца, як барэліёзны клешч.

А гэтая маладая слухачка не толькі аб'ект для расповедаў, але і асоба зацікаўленая. Яна ж у падобнай сітуацыі зараз.

І можа, сам лёс звёў іх у будынку былога каханага, каб усё распавесці. А далей хай думае сама. Хоць, здаецца, тая сама ўжо ўсё перадумала і ўсё вырашыла.

І тым не менш раскажаць трэба.

Яе аповед выклікаў у абедзвюх аднолькавыя асацыяцыі. Хіба што і сэрцы біліся ва ўнісон. І хутчэй, і павольней, але аднолькава ў абедзвюх.

Асамі пачула, як фіктыўны муж напачатку нібыта падтрымаў фіктыўную жонку. Але ўжо праз пару тыдняў, як аднёс у дэканат усе дакументы пра сваю жаніцьбу, а асабліва пра цяжарнасць маладой жонкі і зарэгістраваў іх, дык тая цяжарнасць асабіста яму перастала быць патрэбнай. Яна існавала на афіцыйных паперах і ўжо жыла сваім жыццём асобна ад першапрычыны. І гэтага было дастаткова, каб пасля размеркавання студэнтаў на так званую адпрацоўку яму застацца ў Гародні.

Тым больш што пасля фіктыўнага шлюбу яго ўладкаваннем заняўся сам шчаслівы цесць, які пра фіктыўнасць адносінаў зяця з яго дачкой і не здагадваўся. Ці не хацеў здагадацца. А вось сувязі і мажлівасці яго ў гэтым кірунку працаўладкавання былі хай сабе не бязмежнымі, але дастаткова важкімі.

Увогуле, на той момант перспектывы стаў прарочыць сам факт шлюбу з дачкой уплывовага медыка, а не яе цяжарнасць, як гэта было зусім нядаўна. Шлюб набыў рысы нечага вельмі патрэбнага, цяжарнасць жа наадварот...

— Табе яшчэ не позна перарваць цяжарнасць, калі хочаш, канешне ж, — нібыта між іншым скінуў ён нечаканую для Наталлі фразу.

Яны ўжо жылі разам у сямейным інтэрнаце. Рабілі на іншых уражанне шчаслівай пары. Справа з размеркаваннем Валеркі ў адзін са шпіталяў Гародні была на стадыі завяршэння. Ды і ўвогуле, усе мажлівыя дывідэнды з цяжарнасці жонкі былі вычарпаныя цалкам.

— Ты пра што? — ледзьве не аслупянела студэнтка.

— Ну не, я так, — заікаючыся, пралепятаў ён. — Я проста падумаў, што ты яшчэ замаладая, каб нараджаць. Я пра цябе турбуюся. Ну глянь на сябе! Якая з цябе мама?!

Табе вучыцца трэба. Медыцынскі інстытут — гэта не курсы кройкі ды шыцца. Тут на заняткі хадзіць трэба, а не з дзіцём няньчыцца.

Студэнтка не магла паверыць сваім вушам. А муж ужо ўвайшоў у кураж. Яго голас пацвярдзеў, набыў упэўненасць і цвёрдыя ноткі перакананасці ды мажлівасці пераконваць іншых.

— Ды і ў нас з табой усё неяк наладжваецца, — прадаўжаў ён. — Твой бацька пра кватэру для нас хадайнічае. Ды і пара мы някепская. Усе так кажуць. Можна, і застанёмся сапраўднымі мужам ды жонкай на значна большы час, чым думалі. А там, можна, вырашым і на яшчэ большы. Хто яго ведае. Жыццё непрадказальнае. Адным словам, могуць узнікнуць розныя варыянты. А твая цяжарнасць іх звужае да аднаго цалкам бесперспектыўнага. Гэта так легкадумна. Падумай добра. Прыкінь адно да другога, і сама ўсё ўбачыш. Зрэшты, табе вырашаць. Я ні на што цябе не намаўляю. Гэта проста думкі ўслых.

— Я ж ужо даўно ўсё вырашыла, і ты пра гэта ведаеш! І мы з табой дамовіліся, — вырваўся з дзявочых грудзей крык, і яна, схапіўшы балонневую куртку, куляй выскачыла на вуліцу.

Толькі б падалей адсюль.

Пад нагамі слізгаўся мокры снег. Нават адліга імкнулася абцяжарыць ёй крокі. Непрыемная такая, ненатуральная адліга, бо пасярод зімы. Не магла вясны дачакацца. Ні туды і ні сюды. Ні мароз, ні сонца, ні сонца на марозе.

Ногі прамоклі, бо не памянцала абутку ў спеху. Так і выскачыла ў пакаёвых пантофлях. Але ішла наперад невядома куды, як вершнік напралом. Куды вочы глядзяць. Галоўнае, каб адсюль.

Асамі слухала так уважліва, што здавалася на першы погляд, не дыхала. Баялася перарваць аповед нават лёгкім рухам. Наталля заўважыла гэта і паспрабавала апусціць падрабязнасці ды пакінуць толькі галоўнае.

— Усё ў гэты дзень было падобна на адну вялікую сусветную глабальную змову, — сумна прамовіла яна. — На плошчы Леніна я напаролася на маладую дзяўчыну. Яна трымала плакат з надпісам «Жанчына таксама мае правы». Тады грамадскі рух у Беларусі толькі зараджаўся. Само з'яўленне чалавека з плакатам было дзівам. Ну а такі надпіс мяне тым больш прывабіў. І я падышла да яе на сваю бяду.

Пазней мы даведаліся пра феміністычныя рухі і іншыя ім падобныя. А тады я нічога не ведала пра іх. Таму спыталася, пра якія правы ідзе гаворка. А яна адказала, што «змагаецца за права жанчыны на аборт». Я ледзьве не абамлела...

Справа ў тым, што ў Савецкім Саюзе рабіць спароны ніхто і нікому не забараняў. Таму і змагацца за тое не было патрэбы. Наадварот. Іх рабілі так проста, як у сталовую сядзіць. Надумаўся, то пайшоў і зрабіў сабе, абсалютна бясплатна і нават не афішуючы. Уся сістэма была збудавана так, што не ўзнікала аніякай перашкоды для спарону. І самі адносіны да перарывання цяжарнасці ў грамадстве выходзіліся як да звычайнага прамывання страўніка. Атруціўся, то ідзі ў клініку, там табе паставяць клізму і прамыюць вантробы.

І вось яна я, стаю перад той актывісткай, знерваваная, дабітая ціскам блізкіх і не блізкіх людзей, што настойваюць акурат на аборце, а не наадварот. Па сутнасці, мяне змушалі яго зрабіць. І аніхто не забараняў.

І вось стаіць нейкая смаркачка, якая змагаецца за маё «права на аборт», якое мне і так пручь сілай. Не ваюе за тое, што мне трэба. Не змагаецца за маё права не рабіць таго абарту, а наадварот.

І яшчэ сцвярджае, што стаіць тут з плакатам за мае правы.

Для мяне ў той момант гэта падалося так, што не толькі асобныя людзі згуртаваліся супраць майго дзіцяці, але і само грамадства. Бо нібыта прадстаўнік таго грамадства абараняў толькі права рабіць спарон і нічога не згадваў пра маё права не рабіць яго...

Прынамсі, я тады ўспрыняла ўсё менавіта ў такім святле.

Наталля паднялася і адчыніла акно. Свежае паветра аблашчыла яе пачырванелыя шчокі і запоўніла прастору пакоя, у які спакойным крокам начной каралевы няспешна ўвайшла восень.

Нешта памянялася ў той восені за апошнія некалькі гадзін. Кудысьці прапала халодная вільготнасць, і толькі пах мокрага лісця нагадваў пра яе нядаўнюю прысутнасць. Вецер сціх. І пра свае нядаўнія атакі на акно пакоя Наталлі больш не нагадваў нічым. Дождж спыніўся, як і не было яго.

Напэўна, урэшце змяніўся атмасферны ціск, бо і галава перастала балець. А можа, гэта ад размовы перастала.

— Я хацела той дзяўчынцы растлумачыць, што ў мяне акурат сітуацыя адваротная, — уздыхнула Наталля. — І што мне сапраўды трэба падтрымка хаця б чужых людзей. Бо свае не дапамагалі. Ну хоць добрым словам. Але ў яе пасля маіх тлумачэнняў нібыта ўсяліліся дэмань. Вочы сталі шклянымі. Твар набыў шалёны драпежназвярыны выгляд. Брутальная атака на мяне аказалася імгненнай. Яна стала патрабаваць, каб я адышлася ад яе. Стала абзываць мяне падасланай правакатаркай, жанчынаненавісніцай, пачала праклінаць, пагражаць.

Нейкая сямейная пара, якая прагульвалася з дзецьмі, заступілася за мяне. І што тут пачалося! Аднекуль наляцелі паплечнікі той дзяўчыны, абзывалі жанчыну з той пары курыцай і казалі, каб яна ўцякала з сваім вывадкам, пакуль не позна. Здавалася, найгоршыя цёмныя дэмань свету накінуліся на мяне і маё будучае дзіця, а абараніць няма каму.

Я бегла назад як ракета. Да Валеркі. Там было не так страшна, хоць і не ўтульна. І ўсю дарогу думала пра тое, за што яны так ненавідзяць маё дзіця?! Што яно ім зрабіла?! Яно ж яшчэ нават не нарадзілася! Можа, гэта будзе вялікі чалавек, які прынясе многа добра і шчасця і ім таксама?!

Але ж не. Усе былі супраць. І свае, і чужыя. І тыя, хто шчыра мяне любіў, і тыя, каму я была абыякавай.

Так мне тады падалося. Хоць сітуацыя насамрэч была значна лепшай. Бацькі ўжо былі толькі за, раз я нарэшце стала замужняй жанчынай. Але мая псіхіка склала ўсю ранейшую мазаіку і выдала менавіта такую выснову...

— Няўжо гэтая сустрэча з неадукаванай фанатычнай дурніцай так істотна паўплывала на тваё рашэнне? — напалоханым голасам прашаптала Асамі.

— Ды не, — уздыхнула суразмоўніца. — Гэта была сукупнасць усіх фактараў. Не ведаю, які з іх быў той кропляй, якая перавысіла крытычную масу. Можа нават мае калегі медыкі. Бо ў інтэрнаце мне стала кепска, пачаліся болі ў жываце і нядобрыя сімптомы. Валерка выклікаў хуткую. Ён сапраўды клапаціўся пра мяне і вельмі моцна перажываў за нядаўнюю размову. Хацеў, хай бы лепш яе не было, той праклятай размовы. Але яна была. Час назад не вернеш. Ён ляціць толькі ў адным кірунку.

У шпіталі мне паведамілі, што верагоднасць выкідышу вельмі высокая. У дадатак я прастыла. І яшчэ ў адзін дадатак аналізу аказаліся не зусім добрыя для цяжарнасці. Мне заявілі, што верагоднасць выкідыша будзе захоўвацца і далей. Плюс мой псіхалагічны стан. Бо даведаліся, што я ляжала ў псіхбальніцы і рэзала сабе вены. А на завяршэнне падсумавалі, што калі дзіця і народзіцца, то не выключаныя паталогіі. Раілі перарваць цяжарнасць...

Наташа закрыла твар далонямі і заплакала. Ціха так, як і прызвычаілася плакаць за ўсё жыццё, калі ўспамінала тыя падзеі. Каб ніхто не чуў, што плача. І каб не здагадаўся і назаўтра.

Асамі зрабіла тое ж самае. Здаецца, і ноч заплакала. Бо вецер зноў ірвануў, застагнаў, стаў матлашыць фіранкі. Як быццам прасіў, каб жанчыны супакоіліся, а бо і яму невыносна. Прышлося зачыніць акно.

— З той пары мяне наведвае адзін сон, — праз слёзы прамовіла Наталля. — Нібыта адна маленькая дзяўчынка працягвае да мяне ручкі і просіць, каб я яе забрала да сябе. І называе мяне мамай. А мамай я стаць не магу. І больш ніколі не змагу.

Расказ пра сон не паспрыяў спыненню плачу. Наадварот. Чулая Асамі спантанна стала ў думках шукаць, хто б мог дапамагчы Наталлі ў такой сітуацыі.

— А ты каму-небудзь гэты сон расказвала? — пацікавілася яна. — Ну, якім спецыялістам. Ёсць жа такія.

— Не. Толькі свайму мужу Валерку.

— А што ён?

— А што ён! Не ён жа аборт зрабіў, а я. Мне цяпер усё жыццё і расплачвацца. Я нікога не абвінавачваю, акрамя сябе. Напачатку вініла ўсіх. А зараз толькі сябе.

Невядома калі ўсё скончылася б, і, напэўна, жанчыны выплакалі б саміх сябе, але будзільнік на тэлефоне Асамі ўратаваў. Ён абвясціў джазавай мелодыяй, што ўжо надышоў ранак.

— Я заўсёды падымаюся ў адзін і той час, — патлумачыла Асамі. — Доктары раць прытрымлівацца адпаведнага рэжыму. Хоць і сумняваюцца, што гэта нейкім чынам істотна палепшыць мой стан. А з мужам ты развялася?

— Не, — Наталля чарговы раз наліла ваду з графіна ў бакал. — Напачатку ён апекаваўся мной, бо меў згрызоты сумлення. Мне было цяжка і фізічна, і псіхалагічна, і ён мяне не кінуў. Пасля захварэла яго старая маці ў Слоніме, і мы ўзялі яе да сябе. Спаць з фіктыўным мужам прыйшлося ў адным не фіктыўным, а цалкам сапраўдным

ложку. А там, нарэшце, і сталі жыць як сапраўдныя муж і жонка. І хоць усё пачалося спантанна, усё ж гэта быў абдуманы выбар.

— А раскажы пра гэта, — папрасіла Асамі.

Хацелася сярод мора негатыву пачуць нешта прыгожае, пяшчотнае, добрае, што дае хоць якую надзею на тое, што ў жыцці не толькі праблемы. Радасці таксама існуюць. Мусяць быць, па закону раўнавагі. І хай сабе раўнавага не такая ўжо і роўная, хай сабе яна не дзеліць добрае і злое на дзве абсалютна аднолькавыя паловы, але ж не зусім ўсё аднатонна і кепска.

Ёсць жа і другая палоўка...

— Ён шчыра апекаваўся мной, я — ягонай матуляй, і гэта нас зблізіла, — пагадзілася працягнуць аповед Наталля.

Ёй і самой хацелася ақунуцца ў больш прыемныя ўспаміны. А то ўсё пераважна негатыў лез у галаву, як звар'яцелы агрэсар, што жадае захапіць усю тэрыторыю. Гэты ж успамін быў куды больш прыемны. Наталля часта наведвала яго, калі было зусім невыносна і ў галаву лезла толькі кепскае. А ў тым успаміне ўсё як у казцы. Прычым нечаканай казцы. Спантаннай. Як у дзяцінстве, з добрым заканчэннем.

Для яе тая казка пацвярджала, што фатум у нейкім не абсалютным выглядзе, але існуе. І што яе Валерка ёсць частка таго фатуму...

Яна расказала:

— Зблізіліся мы тады з Валеркам не настолькі, каб пакахаць, але каб сумесна цягнуць цярпімае існаванне, то дастаткова. Хоць ён мне неаднаразова прызнаваўся ў сімпатыях, але я не верыла. Была ўпэўненая, што хоча проста пераспаць са мной. Я ж ведаю Валерку. Яго мусіў заядаць мужчынскі гонар, бо ёсць на свеце жанчына, якая не адказала яму ўзаемнасцю. І гэтая жанчына, у дадатак, яго афіцыйная жонка.

І вось аднойчы ўначы я ўжо праз сон адчула яго далонь на сваім плячы. Пасля прыезду яго маці нам прыходзілася дзяліць адну канапу. Яна была даволі шырокая, месца хапала, каб размясціцца, адсунуўшыся адно ад аднаго. Як заўсёды, я спала, адварнуўшыся да яго спінай. Мы накрываліся кожны сваёй коўдрай, але зараз коўдры на плячы не было. А была яго далонь. Цёплая, пяшчотная, добрая, заманлівая, моцная, мужчынская...

А я была слабая, знерваваная, кінутая, адзінокая і вельмі самотная. Я злавiла сябе на думцы, што мне хочацца, каб ён не прымаў сваю далонь з майго цела. Каб яна прадаўжала там ляжаць. І я вельмі здзівілася гэтаму пачуццю.

І яго далонь працягвала абдымаць маё плячо. Але не ляжала як нежывая, а крыху шавялілася. То пяшчотна сціскала маё плячо, то адпускала. Па ўсім маім целе праляцелася цяпло і стала пранікаць у душу.

Мне ўжо самой хацелася павярнуцца да яго і патрапіць нарэшце ў моцныя мужчынскія абдымкі. Але я стрымлівала сябе. Бо не магла разабрацца, што са мной робіцца. Ці гэта проста адчай, які выліўся ў часовую аднаразовую жарсць да мужчыны, ці я сапраўды прызвычалася да яго так, што з'явіліся нейкія пачуцці і зніклі ранейшыя бар'еры.

Ён нібыта перахапіў мае сумневы, бо яго далонь папаўзла па маім целе і спынілася на грудзях. І мне яшчэ больш захацелася, каб яна не прападала. Каб сціснула мае грудзі так, што душа выскачыць.

І ён сціснуў. Ну, не так моцна. Душа ўсё ж засталася ў целе. Але дастаткова крэпка сціснуў, каб дарогі назад ужо не было.

Я прытулілася да яго спінай. Зусім крыху. Ледзьве скалыхнулася. Але яму таго было дастаткова, каб зразумець, што цяпер можна ўсё.

Валерка плаўна перакуліў мяне на спіну і стаў цалаваць. Цалаваў у вусны, у шыю, цалаваў живот...

Я памятаю жар яго вуснаў. Мне так хацелася, каб яны казалі, што кахаюць мяне. І яны гэта казалі. Толькі я так пажадала, і ён прашаптаў гэтыя словы мне ў вуха. І я адразу паверыла.

Ніколі так я не верыла яму і гэтым словам, як тады. Хоць ён мне іх гаварыў і пазней. Але ніколі больш не было такой веры. Адкуль яна толькі ўзялася? Я ж ведала, што са мной дасведчаны лавелас, які гэтыя словы гаварыў многім жанчынам да мяне і будзе гаварыць пасля. Але ўсё адно верыла. Напэўна, хацелася верыць у гэта так, што сіл не было і думаць пра іншае. Тым больш сумнявацца. Мне так хацелася, каб мяне нехта кахаў. І вельмі хацелася, каб гэты нехта быў менавіта мой Валерка.

Я дзівілася сама сабе і мрела ў яго абдымках. Я старалася абдымаць яго таксама, але рукі звісалі без сілаў. Мне хацелася проста падпарадкоўвацца яму, яго жаданням і яго фантазіям.

Мне здавалася, што час застыў і гэта цягнецца вечнасць. І я прагла, каб тая вечнасць не канчалася. Я здзіўлялася, чаму ён не спяшаецца дайсці хутчэй да галоўнага. Я і зараз гэтага не ведаю. Бо ўсе наступныя нашы зліцці або адразу пачыналіся з гэтага, без усялякай цялячай пяшчоты, або да гэтага даходзіла нашмат хутчэй, чым я жадала. А тады ён не спяшаўся. А ў той момант, як гэта адбылося, то перавярнуўся свет...

Ніколі ў жыцці: ні калі сустракалася са сваім першым каханнем, ні калі здрадзіла свайму мужу, ні са сваім мужам Валеркам у далейшым — ніколі больш не было нічога падобнага, як тады...

Наталля спынілася і адчула, як пачырванелі яе шчокі сарамлівымі адценнямі.

Ну сапраўды, хто ж такое расказвае? Раней яна і сабе не заўсёды дазваляла капацца ва ўспаміне той ночы аж так падрабязна. Нават перад сабой саромелася, як школьніца за двойку. А тут зусім чужы чалавек. І яна адкрыла яму душу і агучыла настолькі пікантныя падрабязнасці самай інтымнай ночы свайго жыцця.

Відаць, ёй гэта было вельмі патрэбна, раз так зрабіла. А інакш не растлумачыш.

— Напэўна, я дарэмна палезла аж так глыбока, — засмяялася яна.

— Не, — прашаптала зачараваная аповедам Асамі. — Гэта так прыгожа! Спадзяюся, што і ў маім жыцці хоць раз здарыцца падобнае.

— Здарыцца, — запэўніла расказчыца. — Я адчуваю, што здарыцца.

— А што было далей?

— А далей банальнасць, — уздыхнула жанчына. — Валерка стаў, як я яго называю, сапраўдным паўмужам. Ці паўсапраўдным мужам. Тут ад перамены складнікаў сума не мяняецца.

Іншым ён не мог стаць, і я гэта ведала. Мы жылі нейкім такім-сякім сямейным жыццём, былі прызнанні ў каханні, былі кветкі на дзень народзінаў, яшчэ нейкія дробныя знакі ўвагі. Але ён не адмаўляў сабе ў задавальненні здраджваць мне пры

любой магчымасці. Хоць у нас была цвёрдая дамова, што мы сталі сапраўднымі мужам і жонкай і здраджваць не будзем. Толькі распаўсюджвалася тая дамова выключна на мяне.

У яго ж былі сябры, алкаголь, вечарынкi, папойкі, п'янкi, гулянкі. А ў мяне самотныя вечары з маімі ўспамінамі.

Як стала хадзіць у царкву, то палягчэла крыху. Але гэта ўжо было пазней. І гэта вельмі інтымная і асабістая гісторыя. Такая мусіць быць у кожнага свая, і толькі для яго самога. Не для аповеду.

— Вы не планавалі сваіх дзяцей?

— Вось у гэтым і ёсць галоўная трагедыя і майго жыцця, і нашых адносін. Дзіця мы вельмі праглі. Хацелі абое. Нават стараліся, — усміхнулася Наталля. — Жыццё тады пачало набываць нейкі сэнс. Хацеў і ён, вельмі хацеў, хацела і я. Яшчэ больш, чым ён. Здавалася, аддам усю сябе дзіцяці.

Пасля года няўдалых спробаў зацяжарыць прайшла медыцынскае абследаванне. Аказалася, што з-за перарывання цяжарнасці ў мяне дзяцей больш не будзе.

У пакоі запанавала ненатуральная ціша, як у касмічным вакууме. Здавалася, нават восень пакінула яго. У ім сядзелі толькі дзве жанчыны і выціралі слёзы.

Кожная свае.

Сватава падагра

Свату Алегу прысвячаю

— Ты што гэта робіш?! — напалохана выгукнуў сват, калі ўбачыў, што я празрыстую, як крынічная вада, самагонку разбаўляю сапраўднай крынічнай вадой, такой жа празрыстай, што на першы позірк і не адрозніш, што дзе.

Такімі немудрагелістымі дзеяннямі я змяншаў моц самаробнага алкагольнага напою з пяцідзесяці дзевяці градусаў да пяцідзесяці васьмі. Сваёй руплівай і ювелірнай працай я імкнуўся дасягнуць пэўнага лагічнага, на маю думку, выніку. Напярэдадні, за кілішкам добрага шатландскага віскара, знаёмы лекар параіў мне не ўжываць такіх напояў, моц якіх перавышае мой узрост. Бо незнаёмыя дактары яшчэ раней забаранілі мне жартваць з алкаголем увогуле і зусім не прывязвалі той забароны да ўзросту. А толькі выключна да пастаўленага дыягназу — падагра.

Гэты ж, мой знаёмы лекар, аказаўся больш чалавечным і разумным. Таму я і вырашыў трымацца тых інструкцый, якія і прагучалі з яго вуснаў пры адкаркоўцы літроўкі шатландскага напою, купленага ў беларускай краме «Белмытсэрвісу».

Сват жа ў маім чараванні з крынічнай вадой і зробленай з яе самагонкай аніякай логікі не ўгледзеў.

У яго голасе гучала натуральнае спантаннае абурэнне, чыстае, наіўнае, як у дзіцяці, якому ў цукерачнай паперцы замест чакаемага паласунку падсунулі папярковую падробку. У мяне ажно спіртамер з рук выпаў, што неяк ускосна, па народных прыкметах даказвала правату яго слоў. Але не разбіўся, што даказвала маю правату. Такім чынам, хто з нас большую меў рацыю, засталася нявысветленым.

А яшчэ ў яго ўстрывожаным тоне адчуваліся непрыхаваны страх і шчыры клопат за мой псіхічны і псіхалагічны стан.

— Ты што гэта прадукт псуеш?! — не супакойваўся ён. — Людзі рабілі, стараліся, сумленна і аддана змагаліся за кожны градус, а ён вадой разбаўляе! Ты яшчэ мачой разбаў! Дзе тваё сумленне?! Дзе павага да майстроў і вынаходнікаў гэтага цудоўнага нацыянальнага напою?! Дзе павага да самога напою?! Зрэшты, дзе павага да мяне?!

Мы са сватам тады ўбачыліся ў сем гадзін вечара, у пятніцу, калі ён завітаў у Гародню з працоўнай паездкі. Ну і адразу вырашылі не пакідаць без належнай увагі веліч і значнасць гэтай падзеі ды паставіцца да яе з належнай пашанай і павагай. Таму не пазней за сем гадзін дваццаць пяць хвілін на нашым стале хораша, як на карціне, ужо размясціліся агуркі, памідоры, іншая зеляніна, смажаныя каўбасы, тушаныя скабы, ну і той прадукт, дзеля якога, зрэшты, усе гэтыя агуркі ды памідоры і патрэбныя.

І вось тут сват і выгукнуў напалоханым голасам гэтую нібыта банальную фразу, якая ўсё ж стала крылатым выразам у нашых далейшых размовах. А вось калі што і было банальным ва ўсім гэтым гармідары, дык гэта мая хвароба, якая і прымушала мяне змяншаць моц нацыянальнага беларускага напою, зробленага з любоўю і цяроўнасцю ў маляўнічых гушчарах Налібоцкай пушчы.

Адтуль сват і прывалок той ўзор народнай кемлівасці і вынаходлівасці. Усё адно ехаў па дарозе. Дык чаму б не захапіць яе з сабой, калі рэч нармальная. А што яна нармальная, мы ведалі не з чужых слоў. Гэта было не аднойчы праверана намі ж самімі.

— Ну, ты ж ведаеш, што ў мяне падагра, — тлумачу я яму. — І я ніколі нічога не меў супраць моцы налібоцкай гарэлкі. Я толькі за. Гэта дактары супраць.

— Ты дактароў то слухай, але сваю галаву май, — дзяліўся жыццёвым досведам сват. — Мала што яны навядумляюць. Работа ў іх такая, гаварыць, што гарэлка шкодзіць. Нібыта мы і без іх таго не ведаем. Ага, адкрылі мне таямніцу! Вочы яны нам расплюшчылі! Але ж разбаўляць гэты прадукт — тое не па-нашаму.

Сват, а завуць яго Алег, глянуў на мяне так папрокліва, што ў натуральнасці яго абурэння не ўзнікала аніякіх сумневаў. Ну, а мне на нейкі час суставы перасталі балець. Вось яна, сіла мудрага слова.

А апошнім выразам ён дабіў мяне, як абухом з размаху:

— Калі мы не можам паводзіць сябе як несмяротныя, дык давай паводзіць хаця б як цяжказабіваемыя.

Такая яго прамудрасць патрабуе асобнага асэнсавання. Думаю, яна апырэдзіла свой час і да канца будзе разгаданая толькі ў далёкай будучыні. Таму зараз паглыбляцца ў яе бяздонны сэнс асабліва не будзем.

— Ну, ты ж чытаў мой аповед «Панская хвароба», — апраўдваўся я. — Там я дакладна раскажаў, якія праблемы могуць узнікнуць пры сяброўскай сустрэчы падагры і гарэлкі ў адным і тым жа чалавечым арганізме. І калі хвароба моцная, і гарэлка моцная, дык іх сумесная моц пачынае падвойвацца і з патроенай сілай атакаваць суставы ні ў чым не вінаватага чалавека. Таму я і стараюся хоць крыху зменшыць моц падагры лекамі, ну і моц гарэлкі невялічкай разбаўкай. Надта ж крэпкая гэтая з Налібокаў. Яе там, відаць, на пякельным агні гоняць.

Сват крыху змякчыўся пасля майго тлумачэння. Ён мяне ведае даўно, як свой любімы мазоль. Яшчэ з тых часоў ведае, калі я пра такую хваробу, як падагра, нават не чуў. І ён таксама ў тых часы ні слыхам ні духам пра яе. Алег ведае мяне як аблупленага з той светлай даўніны, калі я да гарэлкі ставіўся да найўнасці проста — чым мацнейшая, тым лепшая. Як і ён, зрэшты. А наяўнасць грошай у левай кішэні маіх портак заўсёды былі нагодай выпіць.

І звязала нас не толькі каханне нашых дзяцей, і не толькі агульнае зямляцтва Віленскага краю, але і рэчы асабістага характару ды блізкага філасофскага погляду на многія жыццёвыя з’явы.

І нават нашы жонкі, пасля першага сумеснага застолля, ва ўнісон упэўнена падмецілі пра нас адну характэрную акалічнасць: гэта аднаго поля ягады. Ці два боты пара. Ці абое рабое. Або яшчэ неяк у гэтым рэчышчы пра нас казалі.

Ну і добра, што падмецілі. Хоць было ім пра што пагаманіць.

Тым больш што не асабліва памыліліся. Акурат тут іх жаночая інтуіцыя не падвела сваіх уладарак. Так яно ўсё і было, і далейшыя многія падзеі гэта пацвердзілі, як пячатка натарыуса.

Заўсёды мы рады былі сустрэцца са сватам і за кілішкам-другім абмеркаваць справы розныя. Дыяпазон цягнуўся ад асабістых да сусветна-глабальных з’яў і падзеяў. Бо разыходзіцца не спяшаліся.

Сапраўдныя сваты. Такія ўжо не так часта сустракаюцца ў гэтым свеце. Павыводзіліся ў вялікіх аб’ёмах. Але гэта ўжо праблемы гэтага свету.

Ды ўсё тое справы мінулыя. Як і нашая сустрэча ў тую пятніцу, у сем гадзін вечара, ці ў сем дваццаць пяць, гледзячы ад якога моманту лічыць правільна. Вечная з тым праблема, як лічыць. Вось і той час мінуў, як мінае ўсё на свеце згодна з не намі прыдуманым законам быцця.

А прыйшоў час іншы. Не горшы, не лепшы, а проста іншы.

І ў гэтым іншым часе тэлефануе мне сват Алег і вясёлым, як у нявесты пасля першай шлюбнай ночы, голасам запрашае ў госці:

— Прыходзь, ёсць добрая нагода. І сям’ю ўсю прыводзь з сабою. І дзяцей запросім. Адзначым дзень народзінаў маёй.

Нагода сапраўды важкая, ды і запрашэнне не абы ад каго. Ды і калі гэта я адмаўляўся ад падобных запрашэнняў?! Не прыпомню. Таму пагадзіўся адразу і з непрыкрытай радасцю. Тым больш што Алег запрасіў мяне зараней, за некалькі дзён, каб я паспеў належным чынам падрыхтаваць да гэтай вялікай падзеі сваю печань і аслабленую праклятай падаграй псіхіку.

І нічога не прадказвала праблем. Дзень быў у меру сонечны, з лёгкімі хмаркамі на небе і лёгкім ветрыкам на зямлі. І пачаўся, як яму і належыць, з усходам сонца ў чатыры гадзіны пяцьдзесят чатыры хвіліны раніцы. Яшчэ і пяці не было. За шэсць хвілін да пяці пачаўся.

Здавалася б, ну што такое шэсць хвілін? Дробязь. Але не ў гэты дзень. Бо ўжо праз шэсць хвілін пасля пачатку працы нашай паліклінікі мне зноў пазваніў сват, і голас у яго быў сумны ды трывожны, як у начной савы пад раніцу пасля няўдалага палявання.

— Ніколі не думаў, што скажу такое, але вымушаны сказаць, хоць і праз сілу, — пачаў ён нібыта здалёк і сапраўды праз сілу.

А для мяне ўжо ўсё стала зразумелым з паўслова. З першага ж гуку.

— Ніколі не думаў, што дажыву да таго дня, калі пачую ад цябе такое. Але ж я першы некалі сказаў табе падобнае, — аблягчыў я яму невыканальную на першы погляд задачу.

— Ну так, — ацаніў Алег маю падтрымку ў гэтую няпростую для яго хвіліну. — Мне толькі што дактары паставілі дыягназ. Падагра праклятая. І забаранілі піць. Хаця б нейкі час. Ды мне і самому не зальеш нават сілай. Не да гэтага зараз. Цэлую ноч пакутаваў ад болю ў суставах. Па сценах поўзаў, як здаравенны павук, усіх мух у хаце да смерці напалохаў, і ўсё адно не праходзіла. Паганая хвароба. Трываць без кілішка горкай невыносна, а з кілішкам нельга. Скажыце хто-небудзь пра тое Сілам Нябесным. Упэўнены, яны не ведаюць. А то ўжо прынялі б хоць якія меры.

— Ну, дык я ж табе распавядаў пра яе, тую праклятую хваробу, якая садзіць людзей на дыету хутчэй, чым усялякія філасофскія перакананні.

— Казаў! А што толку?! Пачуць адно, а адчуць другое! Зараз што рабіць?

— Напэўна, трэба хоць нейкі час прытрымлівацца доктарскіх інструкцый, — смяюся я. — Хоць можна дактароў то слухаць, але жыць сваёй галавой. Мала што яны навядумляюць. Работа ў іх такая, гаварыць, што гарэлка шкодзіць...

Сват так рассмяяўся, што на нейкі кароткі момант боль у суставах прыціх нават больш, чым ад лепшых абязбольваючых лекаў. Вось яна, сіла мудрага слова.

А я, з таго факту, што настрой падняўся, вырашыў нагадаць тое-сёе з размоў мінулых:

— Ну то што, — кажу, а ў самога ажно чорцікі ў жываце залёталі. — Прыйдзецца і табе зараз самагонку разбаўляць. А я буду крычаць нашу крылатую фразу «Што робіш?!».

— Ну, не ведаю, ці падымецца ў мяне рука на такое, — задуменна адказвае Алег. — Калі я хоць раз на такое адважуся, то гэты парадокс будзе даказваць, што на свеце ўсё магчымае. Нават тое, што і ў пекле бывае снег.

Гэтым разам рассмяяўся я.

Запланаванае застолле прыйшлося перанесці да лепшых часоў. Бо можна падмануць лекара, але не хваробу. Замест яго адбылася яшчэ адна размова па тэлефоне.

— Здароў, — вітаецца сват. — Я зараз ведаю, што такое жыць чаканнем і надзеямі, — жартуе. — Я ж яшчэ замалады для дыназаўра. Але ўжо дастаткова пажыў, каб гарэлка, моц якой не будзе перавышаць майго ўзросту, была ўжо даволі крэпкай. І такім людзям, як я і ты, не было сорамна падносіць яе да сваіх вуснаў.

— Цалкам з табою згодны, — адказваю. — Я ўжо даўно, як ты ведаеш, жыву такімі правіламі, надзеямі ды спадзяваннямі. І пры правільным падыходзе яшчэ тое-сёе з тае сітуацыі можна выціснуць. Вось толькі пазнаёмлю цябе з маім добрым лекарам, і ён дазволіць табе ўжываць такі напой. Бо без лекарскага дазволу нельга. А іншыя дактары то не дазваляюць.

— Так, пазнаём, — ухапіўся за прапанову сват. — Добры шатландскі віскар я маю, пасядзім крыху, замахнём за каўнер. Можна, злітуецца ён нада мной, як некалі над табой, і дасць такі дазвол, — смяецца.

— Дасць, — смяюся і я. — Чалавек ён добры. Не адмовіць і не кіне няшчаснага ў такой бядзе. А як праходзіць тваё сумеснае пражыванне з падаграй?

— Ты ведаеш, пагана ўсё выглядае, — дзеліцца Алег сваімі ўражаннямі. — Болі не адпускаюць, пухліна з ног не спяшаецца зыходзіць. Медыцынскія спецыялісты пасадзілі мяне на нейкую страшную дыету. Адчуваю сябе як траваядны сярод драпежнікаў. Мясца нельга, тлустага нічога не можна ўжываць, не дазваляюць ані вострага, ані салёнага. Толькі траву і застаецца жаваць. Гародніну вось ем і ўсялякую іншую херню. Баюся замычаць неўзабаве.

— Ды я па сабе ведаю, — стараюся хоць неяк падтрымаць яго, хоць атрымліваецца гэта як карове воз цягнуць. — Нічога нельга. Цяжка выпяўзаць з гэтага крызісу.

— Цяжка, — выгукнуў ён. — Ды ўсё было б нічога, каб можна было хоць тры законныя традыцыйныя кілішкі налібоцкай гарэлачкі на ноч замахнуць за вячэрай. Усё можна было б вытрымаць. І забарону мяса, і забарону курэння, і ад салёнага адмовіўся б з лёгкасцю, і ад салодкага, і ад горкага, і ад кіслага, і ад смачнага, і ад нясмачнага. Ад усяго. Але вось гэтыя тры кілішкі, дзеля якіх і растуць тыя агуркі ды памідоры...

— Цалкам падзяляю тваю філасофію, — цяжка ўздыхнуў я. — Без тых трох традыцыйных няма свята ў жыцці. Усё можна было б вытрымаць. І забарону мяса, і ад салёнага адмовіўся б з лёгкасцю, і ад салодкага, і ад горкага, і ад кіслага, і ад смачнага, і ад нясмачнага. Ад усяго. Але вось гэтыя тры кілішкі, дзеля якіх і растуць тыя агуркі ды памідоры...

Я заўважыў, што мае думкі наконт тых трох кілішкаў супадаюць са сватавымі да апошняй коскі. Думкі-блізнюкі. Ну кропелька ў кропельку. Як пастаўлены лекарамі нам абодвум дыягназ. Ды і далейшыя развагі супалі таксама.

— Але ва ўсім трэба шукаць добрае, — філасофствуе сват. — Вось прыезджалі дзеці павіншаваць. Унучку нашу, Алесю, з сабой прывезлі. А я то нават выпіць не магу. Ну то і ніхто не п'е за кампанію. Добрыя яны, спачувальныя. Пасядзелі, пагаманілі, марожанае з'елі. І раптам унучка заяўляе, што гэта было найлепшае святкаванне дня народзін, якое яна толькі бачыла. Ніхто не налізаўся горкай, ва ўсіх вочы ясныя, ды і мазгі таксама. Сказала, што свой дзень народзінаў яна хоча правесці менавіта так.

Вось і я падумаў, што ва ўсім трэба шукаць добрае. Падагра хвароба то паганая. І мая паганая, і сватава. Але вось куды яно ўсё павярнулася...

ГАЛІНА САМОЙЛА

Снег

Слёзы капалі на снег, і ён ператвараў іх у малюсенькія лядзяшыкі. Сонца рассыпала па снезе мільярды іскрыстых усмешак. Мая душа ўсміхалася ім у адказ, таму што я плакала не ад гора і не ад крыўды. Ад таго расчулілася, што мне паспачувалі.

Ішла да прыпынка на ўскрайку вялікай вёскі ў прыгарадзе Гродна. Прыехала сюды па аб'яве пра магчымае працаўладкаванне ў невялікую прыватную мэблевую фірму. Дырэктар прадпрыемства ацаніў мае магчымасці так: «Па вас відаць, што вы будзеце старацца, але ў вас не будзе атрымлівацца. Вам лепш займацца разумовай працай». Я прамаўчала пра тое, што настаўнічаць я больш не магу і не хачу, што ні ў якую мясцовую рэдакцыю карэктарам мяне не ўзялі, што ў бібліятэцы для мяне замалая зарплата, бо ад былога мужа на выхаванне двух сыноў-школьнікаў не атрымліваю нічога, што не ведаю, якая яшчэ разумовая праца можа быць у філолага. Наважылася сказаць «Да пабачэння» і рушыць да дзвярэй. Але пранікнёнасць дырэктара на першым назіранні не закончылася. Ён прамовіў:

- У вас, напэўна, ёсць дзеці.
- Ёсць, два сыны.
- А вы, прабачце, адна іх выхоўваеце?
- Адна.

— Даруйце, што я нічым не магу вам дапамагчы. Але мы можам узяць на працу вашага сына. Няхай прыходзіць пасля школы, і мы тут вызначым, ці здольны ён да нашай вытворчасці.

Мне было адмоўлена так па-чалавечы... А на чалавечнасць у мяне аўтаматычная рэакцыя — слёзы. Яны пачалі імкліва паднімацца з душы да вачэй, і я хуценька падзякавала за сына і развіталася, каб не расплакацца перад дырэктарам.

У цэх падсобнай гаспадаркі на прадпрыемстве «Гродна Азот» мяне не хацелі браць па той жа прычыне: «Не справіцеся, вялікія фізічныя нагрузкі». Я меркавала, што на некалькі гадоў мяне хопіць: я ж з вёскі і пра ўсё, што мне давядзецца рабіць у гэтым цэху, добра ведаю. Таму настойліва хадзіла то да начальніка падсобнага цэха, куды мяне пасылаў загадчык аддзела кадрў, то да загадчыка аддзела кадрў, куды мяне пасылаў начальнік падсобнага цэха. Нарэшце загадчык аддзела кадрў здаўся: «Ладна, аформлю вас, раз вы ўсё ходзіце і ходзіце. Але Здановіч (начальнік цэха) вас выгане, калі вы не справіцеся». На грубасць, абразлівасць у мяне аўтаматычная рэакцыя — упартасць, таму з гэтага моманту я ўжо дакладна ведала, што або спраўлюся, або памру на працоўным месцы. Так атрымала я чарговы запіс у працоўную кніжку аб новай для сябе пасадзе з прыгожай назвай — «рабочая зялёнага будаўніцтва».

А зіма разлютавалася так, нібы мой лёс спецыяльна перанёс яе з майго вясковага заснежанага дзяцінства ў маю гарадскую амаль бясснежную даросласць, каб мяне выпрабаваць. Снегу намятала мне па грудзі, і мы, брыгада з шасці жанчын, павінны былі вызваляць ад яго дарожкі на прызотаўскай тэрыторыі, у так званай санітарнай зоне. Нам на дапамогу далі мужчын-касцоў, якія летам сачылі за ўзроўнем травы

на газонах, а зімой накіроўваліся на «розныя работы». Працаваць з намі касцам не падабалася, і яны агучылі чаму: «Гэтыя бабы ачышчаюць дарожак менш за нас, а грошы атрымліваюць такія ж самыя». Каб падагнаць працу да грошай, яны вызначылі для сябе «нормы» і перыядычна паседжвалі ў бытоўцы.

А мароз усё кусаецца і кусаецца. А снег усё падае і падае.

* * *

Вера снег шугуе. Яна з-пад Дзятлава.

Пачынае шугаваць снег, пакуль яшчэ гэтаму працэсу не замянаюць людзі, гадзін у шэсць ці нават пяць, хоць працоўны дзень — з сямі. Для Веры гэта нескладана, таму што жыве яна недалёка ад месца працы, на азотаўскім лецішчы. Верына лецішча знаходзіцца ў забароненым месцы, «пад трубамі». Яно набытае танна, таму што папярэднім гаспадаром не магло быць афіцыйна аформленым. На сапраўднае лецішча ў Веры не было грошай. І не было ўжо сілаў пасля разводу жыць у адной кватэры з былым мужам ды паціху тыя грошы збіраць. Сэрца патрабавала неадкладна хоць куды-небудзь хоць на цёплы перыяд з'язджаць, і Вера яго патрабаванне задаволіла такім вось чынам. Дзеці не былі супраць, яны ўжо дарослыя, з бацькам ладзяць, і на лецішча да мамы ім спадабалася наведвацца. Дачка ўжо некалькі гадоў як працуе. А сына, калі закончыў ПТВ, Вера ўладкавала трактарыстам на «Азот».

На суседнім, таксама падпольным дачным участку апынуўся Паша, такі ж уцякач ад сумеснага пражывання ў гарадской кватэры з былой жонкай пасля разводу. На Пашавым участку стаяў толькі вагончык, і мужчына пачаў часта гасцяваць у Верыным доміку, знайшоўшы там больш утульнасці і прыемнасці, чым у сваім жытле. З цягам часу Вера з Пашам перайшлі ад статусу суседзяў да статусу сямейнікаў. Уцяплілі цяпер ужо іх агульны домік, паставілі шклопакеты, нарыхтавалі на зіму дроваў і купілі генератар, бо электрычнасці на нелегальных лецішчах не было. Уключалі яго зімовымі вечарамі гадзіны на дзве-тры: памыюць адзенне ў пральнай машыне, паглядзяць трохі тэлевізар і кладуцца спаць. Устануць раненька, і першай з усіх нас Вера ўжо шугуе снег на сваім участку: спачатку на прыпынку аўтобуса, потым пераходзіць на дарожкі.

У Веры баляць калені і пазваночнік. Яна носіць з сабою на працу лекі, якія абязбольшваюць іх абязбольваць і аднаўляць. Але пакуль што зусім мала дапамагаюць. А на працы, як заўсёды, несастыкоўкі. Пасля таго як Вера раненька-рана вышугуе ад снегу свой прыпынак, выязджаюць пасля сямі машыны, якія счышчаюць снег з шашэйнай дарогі і нагортваюць яго валам ізноў на прыпынак. Даводзіцца шугаваць паўторна.

Вера марыць пра справядлівасць, і таму яна шмат разоў выказвала кіраўніцтву прэтэнзіі з гэтай нагоды і з іншых нагодаў, і не толькі за сябе, але і за ўсіх нас. Але слушных зменаў не адбылося, а толькі стварыліся праблемы ў яе адносінах з вышэйстаячымі. Таму Вера павесіла абразок Ефрасінні Полацкай у сваім шафіку ў бытоўцы і кожны раз, калі адкрывае дзверцы шафіка, звяртаецца да святой абаронцы жанчын беларускіх — просіць у яе даць сілаў перажыць усялякую несправядлівасць і гэтую зіму ды не стаць інвалідам.

* * *

Ірынка снег вашуе. Яна з-пад Іўя.

У яе самы адказны ўчастак — насупраць офіса прадпрыемства. Ірынка ходзіць так імкліва і лёгка, што здаецца, нібы ляціць над самай паверхняй зямлі. Гаворыць таксама хутка і з пералівамі тонаў. За ўсё гэта яе называюць Птушачкай. Муж Ірынкі памёр, пакінуўшы яе з дзвюма дачушкамі. Кватэру пабудаваць паспелі разам, але абставіць не. І цяпер удава бярэ бясконцыя крэдыты, каб набыць мэблю то ў залу, то ў спальню, то на кухню. Дзеля выплаты на іх ходзіць у цёплы перыяд яшчэ і на дадатковую працу: у прыватныя цяпліцы, дзе вырошчваюць ружы. Дачок шкадуе і фізічнай працай не абцяжарвае. Яны ў яе разумныя, вучацца ў гродзенскім універсітэце на розных факультэтах. Асабліва здольная старэйшая, якая вывучае ядзерную фізіку, на што здатныя амаль што адны хлопцы. Да таго ж ужо ў дзяцінстве старэйшая дачка зацікавілася кітайскай мовай і ва ўніверсітэце пачала наведваць гурток, які вядзе дзяўчына-кітаянка. Кітаянку тую дачка запрашала ў госці, і, як сказала Ірынка, гаварылі яны кожная па-свойму, але добра адна адну разумелі. Гэта не дзіўна, таму што Ірынка знешне вельмі нагадвае кітаянку, цалкам верагодна, што жывуць у ёй кітайскія гены далёкіх продкаў і дачцэ перадаліся.

З цягам часу старэйшую дачушку за добрае засваенне кітайскай мовы вырашылі накіраваць у Кітай на цэлы год, каб там удасканальвалася. І Ірынцы давялося ўзяць яшчэ адзін крэдыт на зборы дачкі ў дарогу. У дзяржаўным банку ўжо не далі, дык мусіла браць у прыватным — з вялікімі адсоткамі. Атрымае зарплату, аддасць што-месячныя сумы па крэдытах, заплаціць за кватэру і паслугі, а рэшту расцягвае на месяц. Але добра, што і на выплаты хапае, і рэшта застаецца. Яшчэ добра, што маці з вёскі гароднінай дапамагае.

У Ірынкі баляць рукі. Яна абмотвае іх эластычнымі бінтамі. А ў час абеду аж па локці кладзе на стол са словамі: «Рукі баляць». Ірынка нашмароўвае рукі рознымі мазямі, на масаж ды праграванне хадзіла ў азотаўскую паліклініку. Але рукі баляць і баляць... І ўжо посуд пачалі дрэнна ўтрымліваць. Прыходзіць Ірынка на працу і адзін раз кажа: «Сёння кубак з рук выпаў ды разбіўся», а другі раз: «Талерка выпала, разляцелася на кавалачкі». Але шуфель з яе рук не выпадае.

Ірынка марыць пра дапамогу. Яна ўяўляе яе ў выглядзе новага мужа, які прыкладзе грошы, каб даабставіць кватэру, і прыкладзе рукі, каб дарабіць у ёй розныя дробязі. Ірынка прыгожая, і мужчыны ў яе з'яўляюцца, і ў кватэру яна іх бярэ. Але не хочуць яны ў яе кватэры нічога да ладу даводзіць і на грошы нейкія няшчодрыя. Таму Ірынка з імі развітваецца. Усё ж надзею не губляе, і мне кажа: «Вер, Галечка, вер. Трэба верыць».

* * *

Воля снег ламасае. Яна з Гродна.

У гэтым горадзе сустрэліся яе бацькі: мама прыехала з Гродзеншчыны, а тата ажно з Гомельшчыны. Воля па спецыяльнасці выхавацель дзіцячага садка. І адпрацавала там некалькі гадоў да замужжа. А калі нарадзіла сыночка, то і зразумела, што зарплата яе вельмі малая, каб займаць неабходны для нармальнага сямейнага жыцця стандартны набор: дачу, машыну і кватэру. А зразумеўшы, садок пакінула і заня-

лася продажам карцін свайго мужа-мастака. І ў цэнтры Гродна з імі стаяла, і ў польскі Сопат вазіла, прыхапіўшы з сабою ў Польшчу яшчэ сёе-тое на продаж, і ў Маскву з імі ездзіла. Сам сябе яе муж заўсёды лічыў не мастаком, а рамеснікам, бо майстэрству пісаць карціны нідзе не вучыўся. Навучаўся гэтаму яго дзед, а яму прырода проста так узяла і перадала набытае дзедам за жыццё. Карціны Волінага мужа былі запатрабаваныя: іх і заказвалі ў яго, і куплялі. Машынай і лецішчам іх сям'я даволі хутка абзавялася, а кватэра шмат гадоў была ўсё ў праекце ды ў праекце. Зразумеўшы, што, па ўсім відаць, яна там і застанеца, не так даўно Воля пачала рабіць рамонт у кватэры свекрыві і свёкра, дзе ўжо амаль выгадала сыноў.

З цягам часу муж стаў меней маляваць, у Польшчу Воля ездзіць перастала, у сваім горадзе для людзей карціны зрабіліся задарогімі, а ў Маскву прыстасаваліся перапраўляць іх з правадніком цягніка. І Воля ўладкавалася на «Азот». На працу яна дабіраецца на ўласнай машыне, бо даўно ўжо здала на правы. Праца яе не напружвае, таму што яна такая ж, як на лецішчы, а шчыраваць на дачным участку і аздабляць яго рознымі цікавымі раслінамі Воля вельмі любіць. Пра асабістае жыццё яна гаворыць без падрабязнасцей. Ніхто, з кім працуе ўжо некалькі гадоў, не ведае нават пра тое, што два яе сыны — ад розных мужоў, то бок што мастак — гэта яе другі муж, а з першым яна праз год пасля вяселля рашуча рассталася, бо выявіла, што ён ненадзейны нясябар і непатрэбны ёй такі на ўсё жыццё. За сумесь прывабнасці і малакантактнасці Волю называюць Дзікай Ружай.

У Волі баліць душа. Працаваць у калектыве яна не мае ні звычкі, ні, што самае важнае, схільнасці, бо ёй вельмі падабалася працаваць менавіта на сябе і ў адзіноце. Нітачкі і вярвачкі, якімі звязаная яна з астатнімі людзьмі ў брыгадзе, для яе непрыкметныя, а за іх тузаюць. А яна рэагуе не так, як прынята. І таму нейкая «не свая». Яна і знешне «не свая». Калі ламасала снег на тралейбусным прыпынку, то падышоў да яе мужчына і спытаў: «А за што і на які тэрмін вас сюды асудзілі?» Расказваючы пра гэта, Воля смяялася. Але наўрад ці было ёй смешна на самай справе, бо мужчына агучыў тое патаемнае, што носіць яна ў глыбінях душы: «За што я сябе сюды асудзіла?», «За што мяне жыццё сюды асудзіла?»

Воля марыць пра спакой і звязвае яго з такой яшчэ далёкай для яе пенсіяй, бо неспакоем напаўняе яе жыццё шматлюднасць. Яна ўжо цяпер ведае, што на пенсіі працаваць не будзе ні ў якім разе. Азмрочвае мару думка, якая з'яўляецца ў яе час ад часу: ці застануцца на пенсіі сілы заняцца чым-небудзь цікавым, ці не занадта старой будзе яна тады для свайго ўласнага свабоднага жыцця?

* * *

Люся снег прыбірае. Яна з-пад Ваўкавыска.

Вырасла ў дзіцячым доме разам з сястрой-блізнючкай. У яе бацькоў-калгаснікаў было чацвёрта дзяцей і малых даходы. Савецкая дзяржава такім сем'ям дапамагала, прымаючы частку іх дзяцей у дзіцячыя дамы, дзе іх кармілі і апраналі за дзяржаўны кошт. Да дзевяці ці дзесяці гадоў сёстры нават і не здагадваліся, што ў іх ёсць бацькі. А прыкладна ў гэтым узросце пасля заканчэння навучальнага года, напачатку чарговага лета, ім абвясцілі, што да іх прыехала мама. Падвялі да жанчыны «ў хустачцы», і тая сказала, што яны яе дочки і што яна забярэ іх на лета дадому. Тое лета ў памяці

Люсі адкрышталізавалася дзвюма падзеямі: яны бясконца палолі буракі на калгасных палетках і вельмі часта елі «белы суп» — локшыны або зацірку з малаком. З гэтага часу «лета на вёсцы ў мамы» пачало паўтарацца кожны год.

Пасля заканчэння школы сёстры паступілі ў хіміка-тэхналагічны тэхнікум і сталі хімікамі. Люсю накіравалі ў цэх водазабеспячэння, і яна добрасумленна шчыравала там многа-многа гадоў, але набыць увесь працоўны стаж на адным месцы ў яе не атрымалася. Пачало балець сэрца, і яе перавялі на «лягчэйшую працу» на вуліцу. Пайшоў ужо другі год, як Люся прыбірае зімою снег з дарожак.

Сэрца ў Люсі вялікае і добрае. Яно змагло зразумець маму з татам і дараваць ім дзіцячы дом. Яно з самага маленства ўзяло пад апеку сястру-блізнючку, таму што тая заўсёды была малая і худая, а Люся высокая і мажная. І гэтае апякунства над сястрою не спынілася пасля таго, як выявілася, што мама Люсю прыкметна недалюбівае, а сястру відавочна любіць. У Люсіным сэрцы не пасялілася ад гэтага зайздрасць, і па сёння ўсе праблемы сястры — гэта Люсіны праблемы. Замуж Люся выйшла за міліцыянера, жылі яны дружна, выгадалі двух сыноў. Прычкалі трох унучак, якія нарадзіліся ў старэйшага сына. Люсіна сэрца найбольш прыхіляецца да сярэдняй унучачкі, з яе найбольш цешыцца і замілавана за ёй сочыць. Але Люся бярэ да сябе заўсёды ўсіх трох і ўсё паміж імі дзеліць аднолькава. Толькі нам прызналася ў сваёй незвычайнай любові да сярэдняй дзяўчынкі і найбольш пра яе нам з захапленнем расказвае.

Люсін муж ужо шмат гадоў назад кінуў працу ў міліцыі і паехаў на заробкі ў Расію. Працаваў у Маскве будаўніком. Прыязджаў дадому на пабыўку. Люся радавалася яго прыездам, чакала яго, і нічога дрэннага яе сэрца не адчувала. Але аднойчы патэлефанавала яму нейкая Галінка з Масквы, а Люся ўзяла трубку і неспадзявана даведалася, што муж мае другую жанчыну. Можна, з гэтага моманту і надарвалася Люсіна сэрца так, што цэх водазабеспячэння стаў для яго непасільным. Люся рассталася з мужам раз і назаўсёды. Ён паехаў у Маскву да Галінкі і застаўся там. А калі ўсё ж надумаў вярнуцца на радзіму, то пасяліўся не ў іх агульным з Люсяй доме, а ў сям'і старэйшага сына, дзе быў вельмі патрэбны, бо тры ж унучкі патрабавалі прыгляду. Але нешта і з яго сэрцам зрабілася нядобрае: нядоўга ён у сям'і сына пажыў, памёр раптоўна ад інфаркту, не дачакаўшыся ўнука, які нарадзіўся нядаўна ў сям'і малодшага іх з Люсяй сына.

Люся марыць пра добры свет вакол сябе і ажыццяўляе сваю мару, ствараючы яго: у яе добрыя сыны, нявесткі, унукі, сваты, сёстры і брат, бацькі, кіраўнікі, паплечнікі па працы. І муж быў добрым. Магчыма, і Галінка ягоная добрая была, ва ўсякім разе Люся не жадала ім нічога злага.

* * *

Іна снег варочае. Яна з-пад Мастоў.

Начальнік падсобнага цэха — яе зямляк. Ён ахвотна прыняў яе на работу і доўгі час па-зямляцку заплюшчваў вочы на Ініну слабасць да спітнага. Яна сказала мне пра гэтую слабасць у першыя ж дні маёй працы на «Азоце», калі нас удзвюх паслалі пагрузіць на машыну кустоўе, спілаванае мужчынамі каля возера. Спачатку Іна моўчкі вывучала, як я працую: колькі бяру галля ў ахапак, з якой хуткасцю нашу

да машыны і вяртаюся назад. Сама дэманстравала вельмі высокую працавітасць, і я па магчымасці старалася не адставаць. Раптам Іна спынілася і сказала: «Я піла, Галя». І тут тэмп нашай працы значна запаволіўся і ў зімовы парк ды ў мае вушы паліўся Інін расповед пра тое, як яна з-за п'янак ледзь не страціла кватэру. Муж з ёю развёўся, у двухпакаёвай кватэры ім падзялілі па пакоі. Дачку, якая засталася з Інай, ён «не пашкадаваў» і свой пакой вырашыў прадаць. Іна не мела грошай, каб той пакой выкупіць, таму пакупніком стаў «чалавек з вуліцы». Новы гаспадар пакоя сам у ім не пасяліўся, а пачаў здаваць кватарантам. Колькі іх там перавярнулася, ужо і палічыць цяжка. І ў асноўным трапляліся ўсе з такой жа слабасцю, як у Іны. То яны яе частавалі, то яна іх частавала, а дачка неяк непрыкметна падрасцала, галодная і раздзетая не была. Але ўрэшце дайшло да фінансавага крызісу, бо на спіртное Іне патрабавалася ўжо столькі грошай, што яна перастала плаціць за свой пакой. ЖЭС падаў у суд пазоў на продаж пакоя з высяленнем Іны ў якую-небудзь вёску.

І вось тады яе душа схамянулася, прасвятлілася і павяла Іну да касцёла. Пасярод яго Іна ўкленчыла, малілася, галавой да падлогі схілялася і так прасіла, так прасіла: «Божачка, дапамажы... Божачка, дапамажы...» Бог яе пачуў. Ён уклаў у яе галаву думку закадзіравацца на ўсё астатняе жыццё, што Іна і зрабіла. Ужо некалькі гадоў, як яна зусім не п'е, паставіла сабе прыгожыя зубы, купіла моднае адзенне, пачала рэгулярна наведвацца ў цырульню, а найперш зліквідавала даўгі па квартплаце. І самае галоўнае: дзякуючы яе немаленькай азотаўскай зарплатце банк даў ёй крэдыт, і яна выкупіла назад страчаны пакой у кватэры — для дачкі. Апошнім у тым пакоі жыву мужчына, хворы на туберкулёз, якога перад смерцю паспелі забраць у шпіталь, а то і памёр бы за сценкай. Мабыць, гэтая акалічнасць яксьці дапамагла Іне дамовіцца з саўладальнікам кватэры пра вяртанне прададзенага мужам пакоя да яе, бо «толькі цудам гэты кватарант не заразіў Іну і яе дачку».

Я сказала Іне, што яна здзейсніла подзвіг, таму што пазбавіцца ад прыцягнення да алкаголю вельмі мала хто можа. Асабіста я, акрамя яе, ведаю яшчэ толькі аднаго такога чалавека. І цяпер Іна час ад часу падыходзіць да мяне, каб згадаць пра сваю былую праблему і пачуць, што яна гераіня. Іна марыць пра тое, каб яе ўсе прызналі значнай, а не абы-кім; каб яе хвалілі і падбадзёрвалі. З гэтай нагоды і снег яна вярочае з вялікім імпэтам. І іншых падганяе прыказкамі: «Не катай вату!» або «Бог не цяля, пазнае круцяля!».

Іна выглядае маладой і спартыўнай. Яна была галоўнай у нашай камандзе з трох чалавек (яшчэ я і Воля), якая ўзяла ўдзел у спартыўных спаборніцтвах паміж цэхамі «Азота». Іна тады прабегла 100 метраў ажно тры разы: сама, а потым з кожнай з нас, каб мы за ёю «гналіся». У выніку наша каманда заняла прызавое месца. У Іны часам баліць паясніца, але яна падлечвае яе ў дактароў. Яшчэ яе непакоіць схільнасць да залішняй вагі, і, каб не набраць яе, яна практыкуе разгрузачныя дні, у якія п'е толькі зялёную гарбату без цукру. А так у яе ўсё цяпер добра.

* * *

Я снег чышчу. Шуфель са снегам я трымаю справа налева, і асноўная вага пападае на левую руку. Рука нічога сабе, трымаецца, а пачало балець недзе між рэбрамі злева. Туга абмотваюся вялікай хусткай і працягваю чысціць снег. Жанчыны кажучь,

што за мяккі пушысты снег я яшчэ падзякую цяперашняй зіме. А вось калі здарыцца адліга і ён набрыняе ды закамняе — вось тады сапраўды шувель з ім як падняць.

Чысціць снег мне дапамагаюць двое мужчын — Пеця і Ваня. Пецю трохі за трыццаць. Калі ён прыйшоў з касцамі на дапамогу да нас, то ўсё паглядаў на мяне неяк змрочна. Я не пацікавілася ў Пеці аб прычыне ягоных позіркаў. І тады ён загаварыў сам:

— Вы мяне не памятаеце, не пазнаяце...

— А чаму я павінна вас пазнаць, малады чалавек? — здзівілася я.

— Вы былі маёй выхавальніцай у дзіцячым садзе. Я вас адразу пазнаў.

— Гэта прыемна, значыць, я яшчэ не вельмі змянілася, — засмяялася я. — А цябе пазнаць немагчыма, бо ты вельмі змяніўся. Хто ты?

— Нашто вам? Вы ж не памятаеце...

— Я ўсіх вас памятаю, але толькі такімі, якімі вы былі ў дзіцячым садзе. У мяне і фотаздымак нашай групы ёсць. Я люблю яго разглядаць. Дык хто ты?

— Пеця Васільеў.

— А-а-а... Пеця! Вельмі добра цябе памятаю таго, маленькага...

— Вы білі мяне шапкай па галаве ў раздзявалцы за тое, што я марудна апранаўся, — тужліва сказаў Пеця.

— І ты да гэтага часу крыўдзішся... Прабач мне, Пеця, калі ласка. Я тады многага яшчэ не разумела.

Пеця мне прабачыў і кожны дзень цяпер дзяўбе лёд і чысціць снег на маім участку. Робіць усё гэта ён па-ранейшаму вельмі марудна. Але я ўжо не падганяю яго, а толькі дзякую яму ўсмешкамі і словамі.

Ваню недзе за сорок. З першага ж дня нашай агульнай працы яго не напружыў той факт, што я адкідваю снегу меней, чым ён. У бытоўку з іншымі мужчынамі ён не пайшоў, а застаўся чысціць ад снегу разам са мною «мае» дарожкі. Трохі пагутарыўшы падчас перадыху, мы выявілі, што абое наведвалі школу крыя-ёгі «Мастацтва жыцця», што Ваніна жонка таксама педагог, дэфектолаг, і яе вучні — цяжкія дзеткі, але ж «нехта і з такімі дзеткамі павінен займацца». Да нас прыйшла аднолькавая думка і мы агучылі яе адно аднаму: што гэта Бог зрабіў так, каб дзве падобныя душы пазналі адна адну. Я была толькі на базавым курсе «Мастацтва жыцця», а Ваня наведваў і падоўжаныя, таму менавіта яго душа першай пазнала маю і пачала мне дапамагаць.

Я мару, каб мне хапіла здароўя хаця б гадоў на пяць даглядаць азотаўскую санзону, бо за гэта мне будуць налічваць нядрэнную зарплату і я забяспечу ўсім неабходным сябе і сваіх сыноў. А там, глядзіш, і яны пачнуць працаваць. А яшчэ я мару пра тое, каб хто-небудзь добры і мудры ўсё праясніў мне пра мяне і мой лёс, бо і ў сабе, і ў лёсе сваім я забыталася: ніяк не магу зразумець, чаму я сваім жыццём зусім не кірую, а яно кіруе мною, не ўлічваючы маіх жаданняў і марай.

* * *

Ура! У красавіку зіма закончылася. Апошні снег паслаўся на зямлю лёгкім покрывам і растаў, магчыма, да кастрычніка, магчыма, да лістапада ці нават снежня.

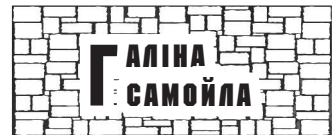
У нашай брыгадзе ўсе жывыя і адносна здаровыя. Садзім кветкі і падграбаем траву на газонах. Пабялілі дрэвы на ўсіх нашых участках. Людзі ходзяць і любуюцца:

некаторыя моўчкі, а некаторыя падыходзяць і гавораць: «Якія вы малайцы. Такую прыгажосць ствараеце». Нам радасна, мы таксама любуемся створанай намі прыгажосцю.

І вось ужо напрыканцы май. «Азот» рыхтуецца святкаваць Дзень хіміка. Усім дадуць прэміі, і нас не абмінуць. Прэміі мы абагулім і адзначым Дзень хіміка на Верыным лецішчы. У нашай брыгадзе ёсць сапраўдны хімік Люся, ды і астатнія мы не дзе небудзь, а ля падножжа хімпрадпрыемства атабарыліся. У нас абавязкова будуць шашлык, бульбачка, салаты, фрукты, шмат яшчэ таго-сяго, і многа-многа дарагога віна. Мы вырашылі, што ўсе, акрамя Іны, нап'ёмся. А Іна будзе нас кантраляваць і нікому не дасць зваліцца на падлогу — усіх расцягне на ложка і канапы.

Р. С. Мы не напіліся. Іна не змагла выканаць сваю вялікую місію і ў нас расчаравалася.

нарадзілася 26 верасня 1960 года ў вёсцы Бандары Гродзенскага раёна. Скончыла Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы (1981). Выдала зборнікі вершаў «Сола трох галасоў» (2001), «Между светом и тьмой» (2004), «Зоркі над маўклівай адзінотай» (2011), «Чароўны літарык» (2014), «Паляцелі птушкі ў вырай» (2019). Жыве ў Гродне.

ЯНКА ТРАЦЯК

Прыпавесць пра планету Алатар у цемнаце неабвержных фактаў

*(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда,
які хацеў стаць чалавекам...»)*

У выніку вельмі моцнай глабальнай ядзернай рэакцыі (Вялікага Выбуху?) цвярдыня нейкай адной планеты падверглася суцэльнай трансмутацыі і пакрылася металам і скалам і яркага жоўта-ружовага колеру (трансмутацыя металаў пад уздзеяннем ядзернай рэакцыі пацвярджаецца сучаснай навукай). Можна бясконца і бессэнсоўна спрачацца наконт таго, наколькі такая ядзерная рэакцыя была з'явай стыхійнай ці справакаванай розумам у пэўных і канкрэтных мэтах змены формы планеты, рэльефу, цывілізацыі, але добра вядома адно, што такі працэс не застаўся незаўважаным у космасе і метал яркага жоўта-ружовага колеру ў працэсе тэрафармавання планеты з цягам часу стаў мацярынскай платай высокаразвітой цывілізацыі. З гэтага металу і каменю тут сталі будаваць палацы, храмы, дарогі, караблі, касмалёты і рабілі ўсе астатнія вырабы, патрэбныя для жыцця і працы. Болей таго, паветра тут было насычаным пылам жоўта-ружовага металу, і такім паветрам тут дыхалі, пілі такую ж залаціста-празрыстую ваду, настоеную на каштоўным метале і каменю ў жыватворных крыніцах, а парашкі з металу і каменю дабаўлялі ў ежу. І расліннасць на планеце свяцілася багатым зместам утрымання металу яркага жоўта-ружовага колеру. Тут ніхто не ведаў, што такое хваробы і што такое смерць.

І называлася планета Алатар, і жылі на ёй алатыры.

...Але праз пэўны час у некалькі мільёнаў гадоў зноў здарылася касмічная катастрофа: Вялікі Выбух (ВВ), альбо, як пісалі ў старых кнігах, ада (небяспека, бяда, няшчасце). Тут можна шмат разважаць пра тое, што стала нагодай для ВВ. Планета не размінулася з іншай планетай ці астэроідам?.. Адхіленне ад сваёй арбіты?.. Ці нешта здарылася з ядром самой планеты?.. Або адбыўся звычайны калапс дваінога пульсару?.. Ці выбух справакавалі Зорныя войны высокаразвітых цывілізацый, якім бляск планеты сляпіў вочы каштоўным металам?.. Але ва ўсякім разе Алатар быў падвергнуны трансфармацыі, якая суправаджалася маштабнымі тэктанічнымі і кліматычнымі зменамі, бясконцымі землятрусамі і вывяржэннямі вулканаў, што стала істотнай перашкодай сонечных прамянёў да рэльефу планеты з далейшымі адпаведнымі цёмнымі катастрофічнымі наступствамі без ультрафіялетавага і інфрачырвонага ўздзеяння.

...У тым нічога здзіўнага не было, — сёння мы добра ведаем, што ў космасе такія змены здараюцца вельмі часта з рознымі планетамі, а калі гутарка ідзе пра высокаразвітую цывілізацыю, дык вядома, што ўсякая цывілізацыя праходзіць пэўныя стадыі, якія звязаны з зараджэннем, развіццём і заняпадам. І заняпад тут уяўляецца завяршальнай і непазбежнай формай існавання цывілізацый, і асабліва тых цывілізацый, якія падымаліся на каштоўных металах. Не выключэннем у гэтым кантэксце

была цывілізацыя алатараў. Працэсы заняпаду на Алатары працякалі не год і не два, а мільёны гадоў, пакуль ярка-ружовы Алатар не пераўтварыўся ў чорна-шэрую магневію масу з радыяцыйным попелам, з пылам і іншым касмічным брудам. А гэта гаварыла пра тое, што ранейшыя формы існавання жыцця тут сталі немагчымымі.

...Ставіць пытанне пра алатараў з пазіцыі іх добрай ці нядобрай прысутнасці ў сусвеце не будзе карэктным і правільным. Магчыма, у іх час не існавала такіх кантрастных паняткаў, як Дабро і Зло, і іх прысутнасць, як і місія, вызначалася зусім іншымі крытэрыямі, нормамі і ўкладам жыццядзейнасці ў сусвеце, які быў і застаецца пастаяннай вечнасцю і ў якім, калі нешта і мяняецца недзе, дык толькі параметры, вымярэнні і формы існавання. Так, нешта падобнае прадэманстравала сабой планета Алатар.

...Алатарцы — так пачалі называць тых алатараў, якія сталі шукаць паратунку ў космасе на іншых планетах, але адпаведнікаў Алатару не было... Амаль што ўсе планеты былі прыдатнымі для існавання толькі ў скафандрах. Выхад быў знойдзены алатарцамі ў каштоўным метале з Алатара, якім яны сталі адгароджваць сваю новую планету ад космасу, ад касмічнага пылу і смецця — ад усяго, што было забруджана радыяцыяй, смяротнымі вірусамі і бактэрыямі... І там, на новай Планеце*, сталі будаваць з гэтага каменю небасхіл. І каштоўны метал з Алатара так і сталі называць — золата, тое, што з Алатара.

...А на былой залатой планеце запанавалі чад і дым, рэчкі агню і горы цемры, як пісалася ў вельмі старых кнігах. І стала планета мёртвай, і тое, што засталася ад Алатару стала Адалатарам — ад слова *ады* (небяспека, бяда, няшчасце — з моваў сусвету). Пазней назва трансфармавалася ў *Ад*, альбо *Гад*: *hades*, *haides* — апраметная, нябачны, апушчаны ў цемру. І на розны лад сталі называць былую планету паводле яе характэрных адметнасцей: Авадон (месца знікнення), Адр (месца смерці) Бор (яма), Думá (месца нерухокасці і маўчання), Зямля (ніз, нізкае месца, нізіна цемры), Кэвар (магіла), Ляды (выпаленае месца, пажарышча), Пекла (месца пякельнага агню), Тартар, Тартарары (прадонне ў нетрах), Тэрра (суша, сухое месца, цвердзь), Эртэ (Эрдэ, Ардэ, Эрэц: *Jorden*, *Ddaear*, *Jörðin*, *Aarde* — месца цемры), Яма (глыбіня, бездлань, прадонне смерці) — не выпадкова ў некаторых народаў богам смерці з'яўляецца Яма (Ямараджа).

...Праўда, яшчэ пра Алатар могуць нагадаць некаторыя артэфакты. Так, да прыкладу, на старажытных картах Мацерыка можна было знайсці Алатарскае мора (Балтыйскае мора, Прыбалтыка і частка Альбарутэніі), Алатарскі паўвостраў (між Енісеем і Ленай). Магчыма, як памятка пра алатараў застаўся горад Алатар у былой Тартарыі. Яшчэ, у старажытных індаеўрапейскіх мовах захавалася светлая словаўтваральная аснова з ал: *al* — алы (ярка-чырвоны, светла-чырвоны, ружовы) альбо *altun* — алтын (золата); *album* — белы.

У гэтым кантэксце можна згадаць і слова *алчнасць*, якое характэрна некаторым народам, а першапачатковы сэнс слова быў звязаны з неабмежаванай прагай да золата.

---

* Новай планетай, якую абралі алатарцы, можа быць зорка Альтаір — самая яркая зорка з сузор'я Арла з вельмі падазронным бляскам. Знаходзіцца яна ўсяго за 5,14 парсека (159 трыльёнаў кіламетраў), альбо ўсяго ў 16,7 светлавога года, ад былога Алатара.

А яшчэ можна гаварыць пра цудадзейны залаты Алатыр-камень, які, верагодна, надзейна схавалі алатарцы.

Усе гэтыя гісторыі з'яўляюцца ўмоўным пацвярджэннем таго, што не ўсё золата было вычарпана з Алатара. Паводле навуковых дадзеных, ядро планеты складаецца з 99 адсоткаў усяго золата былой планеты алатарцаў... Астаткі засталіся глыбока ў нетрах планеты, нешта прыхаванае ў марскіх пуцінах, а нешта закапалі самі алатарцы...

Асобна можна разглядаць факт стварэння алатарцамі першых антрапаморфных двухногіх. Так, істотаў у ззяючых (алых) залатых скафандрах у анакаўскіх граматах называлі алатахамі, у самых старажытных мовах сустракаюцца назвы алахімы, элахімы, элахіўмы. У пазнейшых тэкстах словамі іль і эль называлі Бога-Творцу (Энліль, Элахім, Алах), а пасля сталі так называць і тых вертыкальных двухногіх: «ілу» — нашчадак, і значэнне слова захавалася ажно да элінаў. Цікавым можа быць і факт таго, што шмат у якіх мовах літара «л» гучала як «эль» і ў азбуках мела назоў «людзі» («людзі»)...

Ад цывілізацыі алатарцаў перадаўся новым пасяленцам былой залатой планеты архетып жоўтага металу як сімвалу багацця, улады, велічы і славы: залатыя самародкі, залатыя алтары і купалы ў храмах, залатыя медалі, упрыгажэнні, грошы... І абвалілася на планету залатая ліхаманка, якая цягнулася і цягнецца тысячагоддзямі: у космасе шукаюць Залатую Планету, недзе шукаюць залатыя горы і залатыя гарады, нехта шукае залатую рыбку, ці залатога чалавека (эльдарада), ці філасофскі камень (а ён можа быць толькі залатым), ці залатую бабу, а нехта — золата інкаў, золата скіфаў, панскае золата і золата партыі...

І вось такія ўстаноўкі, з такімі архетыпамі і сэнсамі, сталі дамінуючымі асновамі існавання людзей на Зямлі...

Вялікая тайна закрытых архіваў

Прыпавесць

Адным з першых, хто расчараваўся ў справядлівасці, быў біблейскі Адам. Праўда, ён не траціў веры адшукаць сваю праўду пошукамі страчанага Раю.

Другім быў Каін, які засумняваўся ў справядлівасці... і забіў свайго брата...

Трэцім (магчыма, і не трэцім, а трыццаць трэцім) быў Хам. Вельмі крыўдна было Хаму, і ён даўно расчараваўся ў справядлівасці: ну, зрабіў ён адзін раз у жыцці нешта не так — расмяяўся над непакрытым целам бацькі свайго, які, разамлеўшы ад віна і сонца, заснуў на падворку...

І смехам сваім абняславіў сябе Хам на ўсё жыццё, на ўвесь сусвет як недарэчным і хамскім учынкам... І імя яго стала намінальным...

Але што тут такога — гэта ж сям'я, чаго толькі ў сям'і не бывае...

...А яшчэ больш несправядліва і крыўдна ад таго было Хаму, што імя таго суседа (дыверсанта, разведчыка, шпіка), які падглядаў за чужой сям'ёй праз шчыліну ў плоце і пра гэта раструбіў усяму свету, да гэтага часу застаецца вялікай тайнай і надзейна захоўваецца ў закрытых наглуха архівах...

Ці не такі лёс...

Прыпавесць

Ён маўчаў, калі забіралі яго суседа, які быў у КПЗБ (хаця ён і спачуваў іхняй барацьбе супраць паланізацыі), пасля хаваўся, калі прыйшлі саветы (1939) і арыштавалі яго суседзяў, пасля — яго братоў, а пасля арыштавалі цесця і ўсю яго сям'ю як «ворагаў народа»; пасля хаваўся, калі прыйшлі арыштоўваць яго як «члена сям'і ворагаў народа» і заместа яго забралі жонку і дзяцей... а ён тады схаваўся ў бульбе, а пасля сядзеў у лесе. Пасля хаваўся, калі прыйшлі немцы. Тут ужо ён хаваўся ад усіх: і ад партызанаў польскіх, і ад партызанаў савецкіх, хаваўся і ад сваіх суседзяў і землякоў, хаваўся і ад сваякоў, асабліва жончыных. Хаваўся ён і ад немцаў, бо здагадваўся, што пра яго гаварылі людзі і невядома, як успрынялі б яго немцы...

Тады для яго надышоў такі час, калі яму для выжывання патрэбны былі людзі, але іх навокал не было... Некага вывезлі ў Сібір ці застрэлілі, нехта ўцёк у Польшчу, нехта пайшоў на вайну і адтуль не вярнуўся, а астатніх вывезлі ці застрэлілі немцы або застрэлілі бандыты...

Той, хто застаўся, застрэліў бы яго на месцы сам...

І ён не жывіць... Ён хаваўся...

І паміраў... паміраў ад голаду... ад холаду... ад адзіноты. І ён памёр, не раўнуочы, як сабака пры дарозе... Паміраў адзін... нікому не патрэбны... нікім не адпеты... не пахаваны як трэба...

І сёння ніхто не ведае, дзе яго магіла.

— Ці не такі лёс...

Але тут не пра гэта...

А калі б ён вызначыўся і памёр як герой у абароне сваёй сям'і, сваякоў, суседзяў, ці мела б яго гісторыя шанцунак на паўтор у пакаленнях яго ўнукаў і праўнукаў?..

?..

Нэрык

Апавяданне

Сабака ў Нэрыка (так звалі ў вёсцы аднаго гаспадара) быў злы і непрадказальны, а таму ўвесь час быў наважаны. Паскудны быў сабака — нікога не падпускаў да сябе. Нават на дзяцей кідаўся. Але на ланцугу куды яшчэ ні ішло, прыносіў хоць нейкую карысьць сваім брэхам. І калі хто праходзіў вуліцай, дык біў ён у той ланцуг з такой моцай і страшным брэхам, што, здавалася, калі сарвецца, дык парве на месцы. Але варта толькі было яму сарвацца, дык адразу кідаўся ў поле, чым далей ад людзей. І пакуль не нацешыцца воляй, яго людзі не цікавілі. А пасля ўжо мог моўчкі падкрасціся ззаду, раптоўна забрахаць і ўчапіцца клыкамі ў сцягну. Паскудны быў сабака.

Войт з гміны — пан Сакульскі — усё абяцаў прыстрэліць «злэго псяру», але, відаць, рукі ў яго не даходзілі да стрэльбы. І Нэрык, вядома, не спяшаўся нагадваць войту пра «псяру», толькі ланцуг той стаў правяраць часцей, каб, барані божа, сабака не сарваўся.

Была ў гэтага сабакі адна адметнасць — вусы. Чорныя, пухнатыя, яны з двух бакоў сіметрычна абступалі сабачую морду.

А неяк раз зайшоўся да Нэрыка старац Лойка з мястэчка, і звярнуў ён увагу на дзіўнага вусатага сабаку:

— А як ты клічаш свайго сабаку?

— Ну, так, як усе: «сабака, на-на-на...» — адказаў Нэрык.

— У сабакі павінна быць свая мянушка: Бобік, Цюлік, Шарык, Рэкс, Вафлік нарэшце, — падказваў Лойка.

— Ат, і так добра, — махнуў рукой Нэрык і ў сваю чаргу падзівіўся таму, што вусаты чалавеканенавіснік не брахаў на старца, спакойна глядзеў у іх бок, быццам падслухоўваў іх гутарку пра мянушкі.

А на развітанне старац заўважыў:

— У твайго сабакі вусы ўсё роўна як у Сталіна, — і рассмьяўся.

Калі Лойка пайшоў, Нэрык задумаўся: сапраўды, у кожнага дрэва ёсць сваё імя, у кожнай раслінкі, у кожнай скацінкі, а тут — сабака. Трэба, мусіць, каб і ў гэтага кудлатага і вусатага стражніка было нешта сваё.

Але на ўсе «на-на-на», кшталту Бобік, Шарык, Рэкс, Цюлік, вусаты сабака ні вусамі, ні вушамі не веў.

— Ах ты, скаціна! — абурывіўся Нэрык. — Вусы адпусціў, як усё роўна ў Сталіна...

І тут сабака радасна заскуголіў, замахаў хвостом, як прапелерам, стаў лётаць каля Нэрыка і кідацца яму на грудзі, каб лізнуць у твар...

І пасля варта было Нэрыку толькі агучыць псеўданім «бацькі народаў», як сабака з вялікай сабачай радасцю з усіх ног кідаўся да Нэрыка.

Так безыменны сабака Нэрыка стаў Сталінам. Мянушка, відаць, самому сабаку спадабалася, і ніхто не мог ведаць, з якой такой нагоды.

Спадабалася такая мянушка і мясцоваму войту, які праязджаў неяк вуліцай на брычцы са стрэльбай, а нехта з сямейных Нэрыка клікаў сабаку. Праўда, сам пан Сакульскі не вельмі падабаўся Сталіну (сабаку), бо той заўсёды зацята на яго брахаў. Брахаў сабака на войта і на гэты раз, але пан Сакульскі высакародна паабяцаў прыстрэліць Сталіна як сабаку іншым разам, калі толькі той сарвецца з ланцуга.

У вёсцы былі ўсялякія людзі: адны смяяліся з такой мянушкі, другія абураліся такім, як яны казалі, «паганялам», асабліва абуралася тая частка моладзі, якая сімпатызавала Савецкай Беларусі і СССР. Адзін раз, калі ўся сям'я была ў полі на жатве, яны закідалі Сталіна каменнем, праўда, той схаваўся быў у будку, а патрапіць каменем у даволі такі вузкую дзюрку не так ужо было і проста... Другі раз, калі яны прыйшлі дабіваць сабаку, каб не знеслаўляў імя «вялікага чалавека», той сарваўся з ланцуга і амаль што з усіх паспускаў порткі і абадраў лыткі і нават вышэй лытак... Прыходзіў да Нэрыка з пастарунка гмінны паліцэйскі разбірацца ў гэтай справе, правёў допыты і сказаў, што тут яны былі самі вінаватыя, маўляў, справакавалі сабаку... Хай не лезуць...

Усё было б добра і далей з гэтым Сталінам-сабакам, нават войт пан Сакульскі прымірыўся з ім, больш таго, нават стаў яго паказваць павятовым уладам, калі тыя былі ў гміне, і ганарыцца тым, што толькі ў яго гміне ёсць сабака Сталін...

Дык вось, усё было б добра, калі б не 1939 год і каб не прыйшлі саветы...

Неяк аднойчы з'явілася на падворку цэлая дэлегацыя новай улады. Здзівіла тады Нэрыка тое, што былі яны апранутыя ў розную вопратку: хто ў міліцэйскай, хто ў армейскай форме, а хто і ў цывільных строях. І кожны ўсё нешта выпытваў, і кожны ўсё нешта хацеў ад Нэрыка...

Сабака тады быў сарваўшыся і лётаў недзе сваімі сабачымі справамі, а сямігадовы Уладзік, сын Нэрыка, выскачыў на вуліцу з міскай у руках і, не звяртаючы ўвагі на прышлых, закрычаў што ёсць моцы:

— Сталін, Сталін!. На-на-на-на!.. — і дадаў звычайнае: — Каб ты здох...

Усе прысутныя на падворку анямелі раптоўна.

Першым апомніўся той, хто быў у міліцэйскай форме.

— Не панял, — сказаў ён. — Эта што за іздэвательствы?..

— Ды я меншага сына так назваў... у гонар самога, — знайшоўся што сказаць Нэрык.

Але тут з-за хлява выскачыў вусаты сабака, гаўкнў пару разоў на людзей у форме і без формы і прагна накінуўся на міску, якую каля ганка паставіў Уладзік.

— Не панял! — зноў прамовіў міліцэйскі. — Эта што жа такое палучаецца?..

І тут загаварылі ўсе астатнія, і з такім абурэннем і нянавісцю ў адрас Нэрыка, што той міжволі ўспомніў гвалтаўніка непаўналетняй дзяўчынкі з мястэчка — тым гвалтаўніком людзі абураліся значна менш...

Калі шум трохі прыціх, прагучаў вырашальны голас незнаёмага Нэрыку чалавека ў цывільным, відаць, нейкага начальніка:

— У нас тут дастатчна кворуму прысутных, каб рашыць вапрос на месце... Прадлагаю: за іздевацельствы над іменем велікаго вождя хазяін сабакі і члены яго сям'і як саучастнікі і як ворагі савецкай улады падлежат немедленнаму арышту і суду... Сабака як насітель іздевацельств і вешчдок падлежыць немедленнай ліквідацыі...

Сабака адчуў, што нешта нядобрае задумалі гэтыя злыя людзі, гаўкнў яшчэ пару разоў у іх бок і даўся бульбоўнікам за хлёў... І ліквідатары толькі хвост убачылі ад таго «вешчдока».

А Нэрыка і ўсю яго сям'ю арыштавалі ў той жа дзень. Прыступілі і да ліквідацыі сабакі, і некалькі дзён два чырвонаармейцы сядзелі ў засадзе, але сабаку ўратавала сабачая інтуіцыя — не паказваўся на людзі Сталін (сабака) у тыя дні.

...А Нэрыка тады ўратаваў швагер — быў ён актывістам і не апошнім чалавекам пры новай уладзе. Праўда, шмат прыйшлося Нэрыку пакідацца на падлогу перад розным начальствам, вялікім і малым; і плакаць прыходзілася, і шчыра каяцца, і завяраць у сваёй вернасці і паслушэнстве, і даваць абяцанкі адным з першых уступіць туды, куды толькі можа прапанаваць новая ўлада (так навучыў швагер): у камуну дык у камуну, у калгас дык у калгас з усёй сваёй маёмасцю, з усёй сваёй сям'ёй, з каровай, з канём, са свіннямі і нават з курамі... А можна, хоць у камсамол, хоць у партыю, хоць куды хочаш ён гатовы быў уступіць, хоць у г-но... Маўляў, ён не вораг савецкай уладзе... А свайго вусатага сабаку, каб той здох, ён сам знойдзе і прыстрэліць, здзярэ скуру і павесіць боўтацца на плоце, каб усе бачылі...

...Так Нэрык стаў камунарам, а пасля і першым калгаснікам... А сабаку ён знайшоў (сам прыляцеў), але не стаў забіваць, пашкадаваў і перавёў вусатага псяру на часовае пражыванне ў хлёў да свіней. Праўда, Сталінам яго больш ніхто не клікаў — на

такое імя было жорсткая забарона. Увогуле, сабаку больш ніякімі мянушкамі не называлі: толькі сабака, і дзеці гаварылі цюцька.

Прыходзілі неяк камсамольцы, цікавіліся вусатым сабакам. Нэрык сказаў, што няма больш сабакі, маўляў, застрэліў. А на пытанне: «Чаму скура не боўтаецца на плоце?», Нэрык адказаў, што скуру нехта ноччу на бубен сцягнуў... А сабаку тады хапіла розуму не падаваць свой «гаў» з хлява, і ўсё абышлося.

А тут у свеце сітуацыя стала рабіцца напружанай. Усё больш і больш сталі гаварыць пра палітыку, пра Гітлера, пра Сталіна (кіраўніка Савецкага Саюза).. Любіў пра гэта пагаварыць і Нэрык. І не падабаўся Гітлер Нэрыку гэтак жа, як некалі не падабаўся і Сталін (палітык). Злыя яны нейкія, і гэты Гітлер усё брэша і брэша, як усё роўна злы сабака... І такі ж вусаты...

І стаў Нэрык неяк аўтаматычна называць свайго вусатага сабаку Гітлерам. Сабака не можа быць доўга без свайго імя. Напачатку сабака ўпіраўся, бурчэў, але з часам звыкся. А куды дзенешся: калі не паверне Гітлер (сабака) галаву на сваю новую мянушку, Нэрык адцягваў далей міску з ядой.

А яшчэ праз нейкі час сабака ў новай іпастасі вярнуўся на сваё старое месца пражывання ў будку каля хлява. І смела брахаў ужо на астатніх не як Сталін, а як Гітлер.

Праходзілі аднаго разу камсамольцы вуліцай і звярнулі ўвагу на сабаку, маўляў, ці не той самы вусаты сабака, бо вельмі ж падобны?..

— Не, не, што вы!.. — заверыў тады Нэрык. — Гэта ўжо зусім другі сабака, у таго і вусы былі большыя, і той жа быў Сталін, а гэты — Гітлер...

Вусы Нэрык сабаку трохі падрэзаў спецыяльна.

— Але ж надта падобны, — сумняваліся камсамольцы.

— Прырода... Відаць, ад адной маткі, — удакладняў Нэрык.

Камсамольцы хоць і пакрывіліся, але змірыліся з прыродай і з новым «паганялам» і Гітлера не закідвалі каменнем.

Усё было б добра, а тут 1941 год... і прыйшлі ў вёску немцы...

І з'явіліся яны на падворку Нэрыка гэтак жа, як некалі і саветы. І быў сярод іх адзін паліцай, які да іх прыходу быў камсамольцам і на Нэрыкавым падворку бываў не раз і добра ведаў усю сабачую гісторыю.

Сабака Гітлер, як усё роўна адчуў, што прыйшлі «свае», і паводзіў сябе больш-менш спакойна. Але трапіў ён на вочы камсамольцу-паліцаю, і той, радасны, стаў нешта расказваць таўставатаму немцу, відаць галоўнаму. Немец спачатку смяяўся, відаць, калі гутарка ішла пра тое, як сабака называўся Сталінам. Ён узяў у салдата аўтамат, падышоў да сабакі і гучна абвясціў:

— Сталін капут...

Але паліцай прадоўжыў свой аповед:

— Гаспадзін афіцэр, але цяпер гэты сабака называецца Гітлерам...

Афіцэр, які ўжо быў ускінуў аўтамат у бок сабакі, каб стрэліць, апусціў моўчкі рукі з аўтаматам.

— Найн, найн! — закрычаў Нэрык. — Гэта няпраўда. Гэта Сталін! Сталін капут!

А паскудны паліцай стаў дакладваць немцу, як і за што Нэрыку даравала савецкая ўлада, маўляў, адзін з першых, хто падаўся ў камуну і ў калгас...

Сітуацыя для Нэрыка вымалёўвалася прыкладна такая, як і для сабакі, — можа быць абодвум «капут».

Афіцэр на хвіліну задумаўся, а пасля нешта скамандаваў сваім салдатам, і тых колькі разоў ударылі Нэрыка, пасля звязалі рукі і кінулі ў кузаў машыны.

Каля дзесяці сутак правёў Нэрык у нямецкай камендатуры ў мястэчку. На гэты раз дапамагчы Нэрыку не было каму — швагер уцёк разам з савецкай уладай некуды на ўсход. І білі немцы Нэрыка, і здзекаваліся, і дапытвалі, але што было дапытваць. І ён раскажаў каменданту ўсё як было, бо і не было чаго ўтойваць: і пра камсамольцаў раскажаў, і пра тых, хто яго арыштоўваў пры саветах, і пра швагра свайго, і пра тых, хто ўцёк і хто застаўся... На дзiesiąты дзень яго адпусцілі, і вярнуўся ён у сваю вёску... солтысам. Так, нямецкім старстам, начальнікам, кшталту войта ці старшыні сельсавета.

Пайшоў на павышэнне і сабака: камендант загадаў новаму солтысу прывесці сабаку да камендатуры, і сабака стаў верна службыць ахоўнікам пры гарнізоннай камендатуры. І, зразумела, сабаку камендант даў новае і вельмі цікавае імя — Нэрык.

Чомба і Эцім

(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда, які хацеў стаць чалавекам...»)

...Тут адсутнічае такі панятак, як беспрацоўе, бо нешта прыдумалі не тое, не так нешта сабралі і наладзілі, і выпраўляць усе гэтыя ляпсусы пакліканы дэфіцытныя асобы са спецыфічнымі навыкамі — дэфектчыкі.

У межах рэалізацыі праграмы «Эманацыя і ПіП (прафарыентацыя і прафанацыя)» мне выпала накіраванаць трапіць у брыгаду дэфектчыкаў аднаго цэха зборкі вялікага трактара-танкавага завода. Я не разумеў, што гэта такое — дэфектчыкі, і вельмі цьмянае меў уяўленне пра дэфекты і тым больш пра такую працу. У нас, у Цараце, пры ўсім маім патрыятызме да яго, усё, што мела адносіны да тэхнапрацэсу, не мела адносінаў да дэфектаў. А тут цэлая брыгада здаровых хлопцаў бегаюць з прыборамі, з манціроўкамі, ключамі, ламамі, з іншымі прыстасаваннямі і матамі ў выяўленні і ліквідацыі вынікаў парушэння тэхналогіі вытворчасці і тэхнапрацэсу. І колькі было такіх вынікаў парушэнняў, лёгка прасочвалася ў колькасці цэлай брыгады дэфектчыкаў, якія ніколі не сядзелі склаўшы рукі, а толькі калі-некалі згарнуўшы. Да прыкладу, завозяць новае і вельмі дарагое абсталяванне, і тут ужо не важна, з якім яно прывадам, рухавіком ці турбінай (унутранага згарання, электрапрывад ці атамны рэактар), — новае абсталяванне ўстанавіваюць, а яно не працуе. Прытым пры ўстаноўцы яго колькі разоў стукаюць аб зямлю, можа для таго, каб працавала лепш, а яно ўсё роўна не працуе... Вось тады тэрмінова выклікаюць брыгаду дэфектчыкаў.

Гэта ж трэба было так хітра прыдумаць: рацыяналізатар-вынаходнік — нехта адзін (ну, можа быць, ад сілы два-тры ці нейкі нешматлікі аддзел), а дэфектчыкаў, калі браць у глабальным плане, — мільёны. Не кожны здагадаецца, што дзякуючы такім вынаходнікам і рацыяналізатарам, а яшчэ зборшчыкам і наладчыкам тут адсутнічае такі панятак, як беспрацоўе, бо нешта прыдумалі не тое, не так нешта сабралі і на-

ладзілі, і выпраўляць усе гэтыя хібы пакліканы дэфіцытныя асобы з спецыфічнымі навыкамі — дэфектчыкі.

Дэфектчыкі, у сваю чаргу, падзяляліся на розныя катэгорыі: адны спецыялізуюцца на псіха-мазгавых дэфектах і засядаюць у розных апаратах, камітэтах, установах як кантралёры, сакратары, палітработнікі, ідэолагі, супервайзеры, абсерватары, назіральнікі і вертухаі; гэта — вышэйшы статус. Другія займаюцца моўна-прамоўнымі дэфектамі (сярэдні статус) і трэція — дэфектамі тэхнічнымі, бытавымі і каналізацыйнымі (ніжэйшы статус). Паводле рангу, іерархіі і важнасці ў грамадскім працэсе дэфектчыкі тут ідуць трэцімі (пасля цэнтральнага кіраўніцтва і вынаходнікаў-рацыяналізатараў). І толькі пасля іх ідуць усе астатнія работнікі і прысутныя: настаўнікі, медработнікі, культработнікі, прафесура і іншае.

Я ж трапіў у ніжэйшы статус, і мне калі і свяціла ў далёкай будучыні нейкая перспектыва, дык хіба што пасада кантралёра АТК — аддзела тэхнічнага кантролю.

Брыгадзірам дэфектчыкаў, куды мяне накіравалі, быў нехта Чомба, а яго намеснікам нехта Эцім.

Я павінен быў падысці да іх, паказаць накіраванне, пасведчанне і пазнаёміцца бліжэй, каб яны прынялі мяне як маладога стажора-практыканта і адну працоўную адзінку ў сваю знакамітую гераічную брыгаду. І на гэтым падыходзе адбыўся нечаканы непрыемны ляпсус. Я падышоў да адной такой працоўнай адзінкі, якая стаяла збоку і паглядала, як працуюць астатнія, і спытаўся: «Дзе тут знайсці нейкага Чомбу?» Працоўная адзінка на мяне паглядзела, як на нейкага марсіяніна, і злосна закрычала: «А не пайшоў бы ты вон, скаціна!» Адкуль мне, маладому стажору-практыканту, было ведаць, што такое «скаціна», і я, зразумела, нікуды не пайшоў, а толькі ўдакладніў: «Дык, што, не ведаеш, дзе гэты Чомба?» І тут твар у працоўнай адзінкі зрабіўся чырвоным, і яна закруцілася на месцы. У наступную хвілінку ў яе руках мільгануў жалезны лом, і я адчуў інтуітыўна, што калі гэты лом апусціцца нездарок на мой скафандр, дык на гэтым можа скончыцца не толькі мая практыка дэфектчыка, але і місія... Адкуль мне тады было ведаць, што Чомба — гэта не імя і нават не прозвішча, а мянушка такая ў брыгадзіра і ён яе страшна не любіў. І трапіў я якраз на гэтага самага Чомбу... Лом з грукатам апусціўся на такарны станок, але там мяне ўжо не было...

Прышлося пасля прабіваць імя і імя па бацьку брыгадзіра, а заадно і яго намесніка Эціма. І неяк, улічыўшы момант, калі брыгадзір і яго намеснік былі ўдвух, я нясмела падышоў да іх, пасыпаў попелам галаву і звярнуўся да брыгадзіра строга як да таварыша начальніка паводле яго імя і імя па бацьку... папрасіў прабачэння і паказаў яму свае паперы практыканта...

У паперы таварыш начальнік нават і не глянуў. Ён нейкі час глядзеў на мяне, бы праз нейкую каламутную сцяну, а пасля нечакана прагаварыў:

— Чом бы эта цібя стукнуць?

— Эцім! — вельмі ўслужліва яго намеснік падаў яму малаток.

Я ўявіў сабе, што можа быць, калі стукнуць у мой шматядзерны працэсар малатком: удар выклікаў бы непатрэбны рэзананс, які стаў бы прычынай імгненнага росту электрамагнітнага выпраменьвання, якое пацягнула б за сабой павышэнне напругі,

і, урэшце, увесь працэс завяршыўся б выбухам альбо калапсам мясцовага значэння, у выніку якога разнесла б не толькі гэты цэх, але і завод і, магчыма, палавіну горада...

І я тут жа пусціў пыл у вочы. Я хутка стаў гаварыць, што дэфекталогія — гэта такая навука, за якой ужо стаіць вялікае будучыня, бо ніхто так не ведае ўсякае ноў-хаў, як той, хто гэтае ноў-хаў выпраўляе і даводзіць да дасканаласці... Што менавіта дэфектчыкі павінны стаць вынаходнікамі і рацыяналізатарамі, атрымліваць за гэта добрыя грошы, і тады не будзе дэфектаў...

Намеснік брыгадзіра толькі прысвіснуў, а брыгадзір, трымаючы малаток у руках разважліва прагаварыў:

— Стукнуць паспею, — і спытаўся: — Калі прастава?

— Хоць зараз! — з гатоўнасцю адказаў я, хаця элементарнага панятку не меў, што гэта такое.

— Чом бы эта... пацвердзіць?

— Эцім! — намеснік брыгадзіра паказаў на гару пустых пляшак з-пад гарэлкі, якія валяліся ў дальнім нячыстым куце цэха дэфектчыкаў.

І я ўсё зразумеў і тут жа праявіў гатоўнасць тэлепартавацца па праставу, але напачатку я павінен быў ачысціць кут і прыбраць з вачэй пустыя пляшкі. А пасля ўжо іншыя дэфектчыкі мне растлумачылі, якім такім хітрым шляхам можна даставіць праставу ў працоўны цэх, бо праз заводскую прахадную так проста з праставай не пройдзеш — трэба было дзяліцца з прайдохамі, якія там сядзелі і правяралі торбы, а дзяліцца з імі нікому не хацелася...

Працэс праставы праходзіў у цёмным куце вялікага цэха за разабраным на запчасткі і «на загон» новым трактарам. Падымалі тосты за мяне, за брыгадзіра, за калектыў і за дэфекты, якія нас кормяць. У час праставы да мяне звярнуўся намеснік брыгадзіра Эцім:

— Ты нешта там казаў, ці мне падалося, што не будзе дэфектаў і дэфектчыкаў — гэта як?

Усе астатнія дэфектчыкі насцярожыліся і прыціхлі.

І я, як добры лектар-тэарэтык, стаў натхнёна расказваць пра методыкі якасці тэхнапрацэсаў і касмічныя якасці матэрыялаў складаемых частак, пра сучэльную аўтаматыку, робатаў і электронныя дэтэктары, якія малейшыя адхіленні бракуюць на заводзе... Але мяне бесцырымонна спыніў намеснік брыгадзіра:

— Ты эцім нас не возьмеш — яшчэ раз пачуем пра тое, што дэфектаў не будзе, такіх табе дэфектаў наробім, што і мамка родная не пазнае...

— І не адзін дэфектчык у белым халаце не выправіць, — дадаў брыгадзір. — Уехаў?

Я не куды «не ўехаў» і нічога не разумеў. Я інтуітыўна кіўнуў галавой, каб не атрымаць малатком па галаве і замаўчаў.

Як дэфектчыку мне тут прыходзілася працаваць і малатком, і кувалдай, рознымі адкруткамі і зубіламі, лапатамі і сякерамі, паяльнікамі і абцугамі... Як маладому і маладасведчанаму гегемону, мне гэтымі інструментамі часта даручалі рабіць псуў нечага добрага, каб дэфектчыкі не сядзелі склаўшы рукі. Праўда, пасля святаў нам хапала працы на цэлы тыдзень без ніякіх псуяў.

Пры такой прафарыентацыі я часта думаў пра тое, вось бы на маё месца нашага Хайтэка Тэха — ён тут паказаў бы ім веды, майстэрства і спрыт, але я вельмі моцна сумняваўся ў тым, што ім гэта было патрэбным...

Белы конь

Апавядальная прыпавесць

Калі чалавек п'е алкаголь адзін, дык ён п'е з чортам.

З народнага

Жыў адзін чалавек, у якога жонка заўсёды правакавала скандал, калі ён часам наступіць на корак ды і паслізнецца. Жонка не хацела разумець аднаго: была зарплата (і не такая ўжо вялікая, каб яе дахаты несці) і, маўляў, уся брыгада наступіла на той корак... І ўся брыгада паслізнулася...

Не хацела жонка разумець і іншыя варыянты слізкасці, як да прыкладу: сустрэўся выпадкова з сябрам дзяцінства... Іншы раз, можа, сустрэўся незнарок з аднакласнікамі... з аднагрупнікамі... ды мала з кім... А яшчэ былі і такія варыянты, як: служылі разам, сядзелі разам, ляжалі разам...

Заўсёды, калі толькі жонка спрытна лавіла носам ад мужа знаёмы водар *spiritusa*, яна пачынала лямантаваць, крычаць і плакаць, маўляў, як яна памылілася і як ён, пракляты прапойца, змарнаваў і загубіў яе маладосць...

А «пракляты марнатраўца маладосці», у сваю чаргу, ніяк не мог зразумець, дзе, што і каму ён паспеў загубіць, калі ўсё ўжо было загублена да яго...

А ўсякія карпаратывы, «праставы», «паляны» ў працоўным калектыве не ён прыдумаў. І такія ўжо склаліся традыцыі, закладзеныя нейкімі хітрымі заканадаўцамі моды, пры якіх абавязкова трэба было рабіць «замочку»: ці дзень народзінаў, ці дзень нейкага работніка, ці адноўку, ці пасаду, ці нешта некаму «загналі», ці проста за сустрэчу, ці па сто грамаў пасля лазні, ці за ўзяцце Бастыліі, ці мала за што... У апошнім выпадку, хоць проста пасядзець з калегамі і піва выпіць пасля працы...

І, зразумела, яму было крыўдна чуць ад жанчыны, якую ён некалі кахаў, звязаў з ёю свой лёс, якая стала маці яго дзяцей, чуць кожны раз, што ён алкаголік, прапойца і страчаны чалавек. Ці не хоча яна, каб ён такім і застаўся...

А яшчэ, як можна было растлумачыць жонцы, што людзі (і, галоўнае, нармальныя!) ходзяць у лазню, ездзяць на рыбалку, гуляюць у більярд і ў карты і часта збіраюцца ў гаражах... А там... Там — зусім іншая стыхія, зусім іншае жыццё, а не тое нуднае, якое тупа абмежавалася абыходамі гандлёвых кропак з жонкай у пошуках танных пральных парашкоў і туалетнай паперы, а вечарам — сумесным праглядам расейскага тэлешоу «Давай пажэнімся!».

Чамусьці пад гэтае тэлешоу так і хочацца гучна крычаць: «Давай развядзёмся!»

Але, якімі б цікавымі ні былі мужчынскія тэмы, усякі муж стараецца вярнуцца ў сям'ю з тупой надзеяй на тое, што яго рана ці позна зразумеюць і ён з панядзелка пачне новае жыццё...

Але прыходзіла пятніца (лазня, більярд), субота (рыбалка), нядзеля (пахмелка, карты)... Прыходзіў панядзелак... і цуда не здаралася.

А тая няшчасная і загубленая ім заўсёды знаходзіла зачэпку, каб абвінаваціць яго ў сваіх, чужых і ўсіх грахах свету... І тады зноў пачыналася: «Ах, як я памылілася...»

Праўда, было адзін раз такое: жонка прапанавала, маўляў, калі ён пасля працы будзе прыходзіць дахаты цвярозы і заставацца з ёй, дык яна сама яму налье дома колькі яму захочацца...

І паддаўся быў ён на такую правакацыю... Спакусіўся на дранікі, і наліла яму жонка, але гарэлка тая пад пільным яе позіркам, бы пад пракурорскім наглядам, далей гландаў не пайшла, як толькі ні стараўся ён яе прапхнуць...

І стаў тады чалавек шукаць іншыя варыянты, сцежкі і дарожкі; каб хоць трохкі адарвацца ад абыдзённасці і быту і скараціць цягучую нудоту, бо глядзець на такое аднастайнае суіснаванне бялковых цел цвярозымі вачыма ён больш не мог...

І тады, калі зноў па тэлевізіі цёткі-сваці прыгожа афармлялі чарговую ахвяру ў эксплуатацыю, ён незнарок выходзіў на кухню ці на балкон або спускаўся ў склеп быццам за нейкай патрэбай...

І жыццё рабілася трохкі іншым... лепшым.

«Ну і што, калі адзін? Калі няма каму наліць і да каго прапіць, ну і што?.. Калі няма з кім абмовіцца словам? Ну і што? — думаў ён. — Але затое ціха ўсё і спакойна!»

А з часам стаў ён гэтыя думкі выказаць услых:

— Ну і што?.. — казаў ён сам сабе. — Дзе наша не прападала...

Але «наша» прападала ўсюды. Жонка знаходзіла яго патаемныя схованкі і здзелківа вылівала пахнучыя астаткі напойў у ракавіну. І глядзець на такое марнатраўства было невыносна цяжка. І купіў ён раз са сваёй зарплаты дарагі каньяк, пакаштаваў яго і адчуў смак, і паставіў яго на віднае месца... І калі жонка з садысцкім натхненнем занесла прыгожую пляшку над ракавінай, ён сказаў кошт... І тая злосна паставіла пляшку на месца. Так ён перастаў хаваць свой стратэгічны прадукт, і з часам жонка змірылася, маўляў, абы толькі не блытаўся з ханыгамі завуголлямі...

А неяк, ідучы на веранду, зачাপіўся ён позіркам за сваё няхітрае аблічча ў люстэрку і спыніўся.

— Ага! — усклікнуў ён. — З добрым чалавекам не толькі пагаварыць можна, але і прапіць да яго... Будзь здароў! — кінуў ён у люстэрка на нейкую далёкую падабізну сябе і пайшоў на веранду.

А пасля і люстэрка перанёс на веранду, бо хацелася пагаварыць.

А пасля неяк усё часцей і часцей стала жонка заўважаць свайго мужа за незразумелым заняткам: ці катой ганяе на кухні (хаця ў іх няма катой), ці талеркі б'е, ці сядзіць за сталом і разлівае на чатыры шклянкі пладова-выгаднае віно і з кімсьці размаўляе:

— Ты вось тут будзеш сядзець, — некаму прапаноўваў ён. — А ты сядзі тут... Я табе сказаў: «Сядзі тут!»

— З кім гэта ты тут гаворыш? — неяк раз спыталася здзіўленая жонка.

— Ты што, не бачыш, што ў мяне госці? — не менш здзівіўся ў сваю чаргу чалавек і загадаў: — Відэльцы давай!

Жонка доўга глядзела на мужа і ніяк не магла ўцяміць, у чым тут падвох, бо за сталом, апрача мужа, нікога не было.

— А колькі ж у цябе гасцей? — раптам здзекліва пацікавілася яна.

— Трое! Ты што, не бачыш? — абурывся чалавек не на жарты.

— А як іх завуць? — здзекавалася жонка далей.

— Вось гэты, — муж паказаў рукой на адно пустое крэсла. — Лысы, ён сярод іх галоўны. А гэты (тут ён паказаў на другое крэсла) — Зялёнка, а гэты — Сінюшка... Ты не глядзі, што ў іх рожкі, затое рукі валасатыя... Відэльцы нясі!..

— Ну, хопіць мяне дурыць! — залямантавала жонка, але, калі ўбачыла яго асалавелья вочы, спалохалася і выскачыла з кухні.

Яна хацела пагаварыць з ім, калі «госці» сыдуць, але муж адключыўся за сталом.

А праз колькі часу чалавек гэты стаў крычаць у сне, ускокваць і хавацца ў шафу, некуды ўцякаць і ляцець у чыстае поле...

— Што з табой? — дапытвалася жонка.

А ён маўчаў, маўчаў, але неяк раз загаварыў, палахліва зыркаючы навокал туманымі вачыма:

— Гэтая цётка з перадачы... як яе?.. Страшная такая, валасатая, навальваецца цыцкамі на мяне, душыць за горла і хрыпіць мне ў твар: «Давай пажэнімся!»

А далей жыццё для жонкі стала проста невыносным: днём ці вечарам у мужа былі «госці», і не заўсёды яны мірна разыходзіліся — адзін раз посуд пабілі, другі раз люстэрка, трэці раз не падзялілі хмары на небе і між сабою пабіліся. А ноччу да яго прыходзіла нейкая цётка з тэлеперадачы «Давай пажэнімся!» і душыла яго сваімі цыцкамі... І лямант і крыкі зноў стаялі ў хаце.

А аднаго разу дайшло да таго, што муж са «сваімі гасцямі» сталі выганяць з хаты нейкага каня...

І ў жонкі лопнула цяргенне, і яна рашуча абвясціла свой ультыматум: ці афармляем лячэнне ў адпаведнай установе, ці развод.

Пра першы варыянт чалавек і слухаць не хацеў, маўляў, гэта ёй лячыцца трэба, бо яна мала таго што аслепла, — госці ў хаце, а яна гасцей не бачыць, дык яшчэ і прыдурнела — плача цэлы дзень без нагоды...

Заставаўся толькі другі варыянт. І жонка падала на развод.

На разводным працэсе жонка выказала свае прэтэнзіі, расказала пра «гасцей», начныя тэлеперадачы, пра разбітыя талеркі і нават пра нейкага каня.

Тут суддзя больш падрабязна папрасіла расказаць віноўніка і адказчыка пра разбітыя талеркі.

— А што тут гаварыць? — шматзначна і пакрыўджана пачаў ён. — У нас няма катой, а яна ў хату стала прыносіць ката...

— Якога ката? — перапытала суддзя.

— Рыжага і бліскачага... І калі ён выпаўзае з-пад крэсла — я тады ў яго талеркай...

— Якой талеркай?

— Незнавальнай і лятучай! — упэўнена адказаў чалавек.

— Вы хочаце сказаць НЛА?.. А адкуль ён узяўся?

— Ён праз акно прылятае і сядзе на стол... А з яго выскокваюць такія зялёныя чалавечкі і давай танцаваць прама на стале... і кілішкі перакульваць... Дык я іх нажом паразганяю, паразганяю... А талеркай той запускаю ў рыжага ката...

— І што?

— І талерка разбіваецца... Але гэта, гавораць, на шчасце, калі талеркі разбіваюцца...

— Так... — шматзначна адзначыла суддзя.

— Вы, таварыш суддзя, зразумейце мяне правільна: як можна жыць разам у адной хаце са сляпой! — тут чалавек стаў скардзіцца на свой гаротны лёс. — Конь па хаце ходзіць, кажу, выгані каня, выгані каня, а яна яго не бачыць!.. Хай вочы спачатку вылечыць!..

— Які конь? — перапытала суддзя.

— Ну, белы... Як можна не ўбачыць каня? Гэта ж не блыха якая...

— А адкуль узяўся конь? — пацікавілася суддзя.

Суддзя, дарэчы, была жанчынай, а таму яе ўсё цікавіла.

— Я не ведаю, але спачатку я думаў, што яго Лысы прыводзіць. Я Лысаму так і сказаў: «Ведаеш што, Лысы, забірай сваю скацінку...» Падумайце самі, суддзя, навошта мне белы конь на кухні ці ў спальні на другім паверсе?.. А Лысы, аказваецца, не прыдзялах... Ён мне так і сказаў: «Я не прыдзялах...» І Зялёнка з Сінюшкай пацвердзілі... Тады я зразумей — гэта яна прыводзіць каня сама, бо конь з'яўляецца тады, калі яна прыходзіць разабрацца з маімі гасцямі... Спачатку прыходзіць яна, а за ёю ўслед скача белы конь... Цок-цок-цок-цок...

Тут чалавек стаў нязграбна паказваць, як скача конь.

— У кватэры скача белы конь? — перапытала суддзя.

— Ну, так... Я думаю, што гэта конь таго рыцара, якога яна чакала, але, калі ён бачыць, што я дома, — недзе хаваецца ці ўцякае, а белы конь застаецца...

— Ты лепш раскажы, як таго каня асядлаць хацеў! — выкрыкнула жонка. — Усё мэблю ў кватэры перавярнуў...

— Цікавы факт. — адзначыла суддзя. — Раскажыце...

— А што тут расказваць... Кажу ёй: «Я табе зараз пакажу рыцара... Патрымай за аброць», а яна — ні ў якую, — тут чалавек з нянавісцю паглядзеў на жонку. — Крыўда мяне такая ўзяла — хіба я не магу быць рыцарам?!.. Ну, я са стала спрабаваў на каня ўскочыць, пасля пару разоў з шафы скакануў...

— Та-ак, — адзначыла суддзя і пацікавілася далей: — А хто такія вашы госці, гэтыя лысыя, зялёныя, сінія?

— Гэта мае сябры, аднадумцы... Мы стварылі свой гурток і рэгулярна займаемся спірытуалізмам, — неяк загадкава прагаварыў адказчык і ўсклікнуў: — Во! Яна ж і іх не бачыць! І каня прыводзіць, каб мяне скампраметаваць перад людзьмі... Каб пасля ўсім гаварыць: «Вось глядзіце, людзі, як з такім жыць — да белых конікаў дапіўся...» Не выйдзе ў цябе нічога, не выйдзе... Не на таго трапіла! Скажы, Лысы...

Тут чалавек махнуў рукой, так, як звычайна робяць, калі некага ляпаюць па плячы, і ў зале пачуўся адпаведны гукавы ляп.

Суддзя толькі шматзначна сказала: «Та-а-ак...»

У дачыненні да таго чалавека судовы вырак быў вельмі суровым: узяць пад варту ў судовай зале з накіраваннем у наркалагічную лячэбніцу і прымусовым лячэннем ў ЛПП (лячэбна-працоўны прафілакторый).

У залу ўвайшлі два здаровыя санітары ў белых халатах і пад крыкі адказчыка «Не маеце права! Я буду скардзіцца ў Вярхоўны суд!.. У адміністрацыю!.. У Думу!.. Там мяне зразумеюць!..» вывелі яго з залы.

Прыпавесць пра планету Малпаў

(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда...»)

Будучы навучэнцамі КАШМаРу (Касмічная астра-школа маладога рэзерву), мы з захапленнем цікавіліся гісторыяй планеты Малпаў, а пазней, у час адной міжгалактычнай экспедыцыі, выпадкова трапілі на такую планету. Трапілі якраз у той момант, калі іх навуковы цэнтр праводзіў эксперыменты над папуляцыяй новага віду малпа сапіенса. Нас, зразумела, і блізка не падпусцілі да эксперыментаў. Толькі дазволілі ў суправаджэнні натоўпу шымпанзэ прайсціся вуліцай. Неяк дзіўна было чытаць транспаранты «Чалавек з вялікай літары — нікчэмнасць!» і «Уся ўлада малпам!», якія былі развешаны, дзе толькі можна было іх развесіць. Але, што больш за ўсё ўразіла на той казначай планеце, дык гэта палітыка двух стандартаў: з аднаго боку, паўсюль на вуліцах і на пляцах стаялі помнікі і манументы Чарльзу Дарвіну, яго партрэты віселі ў кожнай установе, кожным кабінце, кожнай аўдыторыі і ў кожным школьным класе, яго імем былі названыя ўсе пляцы і вуліцы з дадаткамі нумарацыі (вул. Ч. Дарвіна, 1, вул. Ч. Дарвіна, 2, і г. д.), з другога — уся ідэалогія, уся філасофія, адукацыя, мараль і культура выцякалі з паняткаў філасофіі антыдарвінізму, а менавіта: як не стаць чалавекам... Паказваючы на партрэты і манументы Дарвіну, настаўнікі і выкладчыкі ў навучальных установах, кіраўніцтва і начальства, экскурсаводы на пляцах заўсёды нагадвалі адно і тое ж: «Вось, глядзіце, якое страшылішча зрабіла праца з нашага аднаго дурнога прародзіча...»

Прыпавесць пра тое, як застрэліўся Трохгаловы Змей

(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда...»)

Залаты Алатыр-камень ахоўваў Трохгаловы Змей, але пайшлі нейкія nelaды ў яго з галовамі. Аднай галаве стала не падабацца, што робіць другая, другой — што робіць трэцяя, трэцяй — што робяць абедзве. І сталі галовы між сабой грызціся, і так іншы раз счэпяцца, што ледзь не на смерць адна другую загрызала...

А тут цэнтральная галава стала тайком гандляваць налева Алатыр-самародкамі, заяўляць, што стане прэзідэнтам сусвету, і стане надоўга, але ёй мяшаюць ворагі, і яна стала выношваць план ліквідацыі канкурэнтаў і караць усіх, бо ёй не было калі разбірацца, хто вінаваты...

Другая галава стала гучна гаварыць па фені, лётаць з пісталетамі, страляць і заяўляць пра тое, што яна можа за нейкія баксы купіць усе белыя і чорныя сусветы разам узятыя... А пасля запіла вёдрамі горкую вогненную ваду, вытворчасць якой неле-

гальна наладзілі вясковыя мужыкі каля дзвюх алатарскіх жывых крыніцаў з-пад залатога каменя Алатыра...

Трэцяя галава стала фарбаваць тоўстыя лупы чырвонай фарбай, гаварыць жаночымі галасамі, прымяраць розныя спадніцы перад люстэркам і пытацца ў іншых дзвюх галоў «Ну, як я вам?»... І калі тыя не ведалі, што сказаць, тая галава стала страшна абурацца, пагражаць ім, што пашле ўсіх некуды «нафік» і з'едзе ў Амэрыку...

А пасля галовы сталі спрачацца між сабою і даводзіць адна другой і трэцяй: хто з іх — галоўная галава, хто — найразумнейшая і хто — найлепшая і найпрыгажэйшая... І неяк, пасля чарговай грызні, прыселі тры галавы каля алатыр-бровара, асушылі яго і сталі абліваць адна другую вогненным полымем. А пасля справа дайшла да пісталаў і ракетаў... Пальба тут такая стаяла — не падыдзеш.

Вось так і застрэліўся Трохгаловы Змей...

P. S.

На Трэцім Вялікім Міжгалактычным навукова-практычным кангрэсе футурыстаў і эсхатологаў (III ВМН-ПК Фу і Эсху) наш вядучы касмаганіст Фраер Ман выступаў з дакладам на тэму «Каўзульныя матывацыі самаліквідацыі ў касмічнай прасторы». У якасці жывога прыкладу Фраер Ман прывёў вядомую ўжо нам гісторыю пра тое, як застрэліўся Трохгаловы Змей: «Вядома, што ўсякая аднастайная бессэнсоўная дзейнасць без уліку аксіялагічнага пазнання непазбежна прыводзіць да адхілення і паталогіі цэнтральнай сістэмы, што ў сваю чаргу выклікае збой наладжанай супрацы галоўных функцыянальных структур адзінай сістэмы і, у канчатковым выніку, з'яўляецца нагодай для празмернага прагрэсу антаганізму, канфрантацыі, канфлікту і варожасці... А ўсякія высвятленні і зацямненні вакол ацэначных і аксіялагічных катэгорыяў з прэтэнзіямі на абсалютныя якасці аналітыка-разумовай функцыянальнасці, на абсалютную асабістую дасканаласць і абсалютныя эстэтычныя каштоўнасці носяць такі ж паталагічны характар дыскусіі, абвастраюць канфліктную сітуацыю і даводзяць да лагічнага трагічнага завяршэння, што і прадэманстраваў нам выпадак з Трохгаловым Змеем... Сярод шматлікіх каўзульных матывацый выдзяляем найбольш важныя матывы: прага да ўлады і зайздасць, празмернае багацце і пагарда, прыродныя збачэнствы, адступленне і грэх...»

P. P. S.

Я ледзь стрымліваў смех, гледзячы на сур'ёзнасць і нават трагічнасць голасу Фраер Мана. Але яшчэ больш стала смешна, калі пасля яго дакладу ўзнікла шумная дыскусія. Яно дык і зразумела — ніхто сам страляцца не хацеў... Шмат гаварылі пра першую і другую галовы, пра тое, што між прэзідэнтамі, феняй, пісталетамі і ракетамі ёсць вельмі шмат агульнага, гаварылі нават пра *Dones lupinotuum pectinem* — сэксуальных пярэваратняў і транссексуалаў, якіх вельмі шмат развялося ў космапрасторы, але гаварылі так, як гавораць філосафы, без якіх-небудзь ацэнак і прысудаў, быццам хваліліся, што яны разумеюць сітуацыю...

Свісток*Павучальная гісторыя-прыпавесць, якую чытаць не абавязкова*

1

Калі сабачнік любіць свайго сабаку больш, чым людзей, дык яшчэ больш ненавідзіць тых, каму яго сабака не падабаецца...

Кожнай раніцай адзін студэнт рабіў прабежкі гарадскім лесапаркам. І кожную раніцу ў гэтым лесапарку на лепшых дарожках сабачнікі выгульвалі сваіх любімцаў, у асноўным гэта былі байцоўскія пароды. І выгульвалі звычайна без наморднікаў, нягледзячы на тое, што лесапарк лічыўся зонай адпачынку гараджан і выгульваць абы-каго без наморднікаў было быццам бы забаронена... На заўвагі студэнта, чаму сабака без намордніка, усе сабачнікі адказвалі адназначна: «Ты на сябе наморднік надзень!» І каб не сутыкацца з імі лоб у лоб, студэнт стараўся бегаць такімі сцежкамі, якімі нават сабакі не бегалі.

Але сабака на тое і сабака, каб некага дагнаць і прадэманстраваць свае сабачыя навыкі перад сваім гаспадаром, пабрахаць ды ўчапіцца вострымі клыкамі ў калошу ці чалавечае сцягно. А тут бяжыць задумлівы студэнт з голымі лыткамі ў спартовых брыджах і майцы з надпісам на грудзях «Яська-гаспадар» — чым не аб'ект для такой дэманстрацыі...

...Амерыканскі бульдог выскачыў аднекуль з кустоў, і калі б студэнт не павярнуўся да яго тварам, дык той збіў бы яго з ног. А так сабака толькі паспеў цапнуць за бок, сарваўшы скуру з мясам да самых худых студэнцкіх скабаў. Пасля на сцежцы паказаўся здаровы дзядзька ў сінім спартовым касцюме і пракрычаў: «Вальдэмар, фу!». Але Вальдэмар на гэтае «фу» толькі сваё нешта злосна прабурчаў і далей круціў галавой убакі, учапіўшыся жалезным хватам за майку студэнта з надпісам «Яська-гаспадар». Студэнт адбіваўся ад сабакі рукамі і нагамі, але той спрытна выкручваўся.

Здаровы дзядзька ў спартовым касцюме на гэты раз прарэзліва свіснуў у свісток два разы, так, як гэта звычайна робяць міліцыянеры, калі патрабуецца ім тэрміновая дапамога, і сабака тут жа забыўся пра студэнта і кінуўся з усіх ног да гаспадара.

Студэнт не стаў нагадваць дзядзьку пра наморднік — не было сэнсу, а толькі даў параду наконт таго, што для байцоўскіх пародаў ёсць спецыяльныя вальеры для выгулу.

На такую заўвагу здаровы дзядзька гэтак жа злосна, як і яго сабака, накінуўся на студэнта:

— Гэта я табе вальеру магу ўстроіць... Бегаюць тут усякія дармаеды без наморднікаў...

Але тым не менш дзядзька начапіў свайго бульдога на павадок, хоць той, адчуўшы смак крыві, смела рваўся ў бой і цягнуў за сабой свайго гаспадара.

А калі яны трохі адышлі, студэнт дастаў з задняй кішэнькі брыджаў мабільнік і зрабіў пару кадраў. Адзін здымак атрымаўся проста ідэальным, бо дзядзька ў гэты час азірнуўся. Але лепш бы ён не азіраўся.

«Вальдэмар! — скамандаваў здаровы дзядзька. — Фас!» — і радасны Вальдэмар з усіх ног кінуўся ў бок незадачлівага фатографа. Той, не раздумваючы, без аглядкі даўся наўпросткі праз густыя зараснікі хмызняку бліжэй да бегавой дарожкі — на ёй маглі б быць людзі. І тут яму пашэнціла — дарожкай бегла група спартоўцаў са школы маладога рэзерву. Яны для беднага студэнта і сталі ратавальнікамі.

А далей было ўсё проста. Спартоўцы правялі студэнта да бліжэйшай бальніцы, дзе яму аказалі першую дапамогу, зафіксавалі ўкусы і далі слушную параду звярнуцца ў міліцыю.

Назаўтра студэнт з усімі дакументамі і довадамі быў ужо ў раённым аддзеле міліцыі. Малады капітан без энтузіязму праглядзеў яго заяву, даведку з бальніцы і без інтарэсу стаў разглядаць здымкі.

— Вы хочаце, каб мы па гэтых здымках знайшлі сабаку і яе гаспадара, але ж гэта немагчыма, — заявіў капітан. — А нам такія вісякі тут не патрэбныя. У нас ёсць больш сур'ёзныя справы...

У гэты момант у кабінет зайшоў чалавек у форме маёра, які нечым нагадаў студэнту ўчарашняга здоровага дзядзьку з бульдогам Вальдэмарам.

— Што тут у цябе? — пацікавіўся маёр, не звяртаючы ўвагі на наведвальніка.

— Ды тут ізноў, таварыш маёр, — і капітан падаў маёру паперы студэнта.

Маёр узяў паперы і толькі пасля гэтага развярнуўся, глянуў уважліва на студэнта і даў параду:

— Гэта ты пісаў?.. Праз такую дробязь... Забірай паперкі свае і валі адсюль!..

— Я не думаю, што гэта дробязь, — спакойна прагаварыў студэнт і паказаў акрываўлены перабінтаваны бок. — А калі так, дык я мушу паскардзіцца ў пракуратуру...

— Ах так! — злосна абурывся чалавек у форме маёра і тут жа звярнуўся да капітана: — Аформі яго на трое сутак як затрыманага ў нецвярозым стане ў час мітыngu, выкрываў няправільныя лозунгі, прыставаў да жаншчынаў, мацюкаўся і абражаў прадстаўнікоў праваахоўных органаў... Увесь страх страцілі...

Далей пайшла неразборлівая ляянка.

І калі чалавек у форме маёра выйшаў, капітан толькі і сказаў:

— Ну ты і ўляпаўся, студэнт...

Тое, што ён уляпаўся, зразумеў і сам студэнт, але ўжо было позна.

Яго пасадзілі ў ізалятар часовага ўтрымання да суда, а за гэты час задняй датай паспелі адлічыць з універсітэта «за шматлікія сістэматычныя прагулы». Студэнту ставалася толькі цешыць сябе кволенкай надзеяй на справядлівы суд.

На закрытым раённым судзе ніхто сур'ёзна не ўспрымаў нейкія легенды студэнта пра сабаку і нейкага чалавека, які можа быць нават маёрам. А разарваная майка з нейкім незразумелым надпісам праходзіла як «вешчдок» і толькі абцяжарвала складаную сітуацыю. Не ўспрымаліся сур'ёзна і медыцынская даведка-пасведчанне пра яго цвярозасць у той дзень, і медыцынская даведка пра ўкусы, і нават акрываўлены перабінтаваны бок студэнта. А фотакартачкі бульдога з гаспадаром выпалі з справы, быццам іх і не было. Але справядлівы суд уважліва выслухаў двух сведкаў — міліцыянераў, якіх абвінавачаны ніколі не бачыў, але яны бачылі, як студэнт «мітынгаваў, у нецвярозым стане, прыставаў да “жаншчын”, мацюкаўся і абражаў іх». ...І справядлі-

вы суд абрадаваў яго паводле такіх і такіх артыкулаў крымінальнага кодэкса трыма гадамі калоніі пасялення і штрафам на сто пяцьдзясят базавых адзінак. «Дык гэта ж каля дзвюх тысяч долараў!» — усклікнуў студэнт і страціў прытомнасць...

А праз колькі дзён студэнт вымушаны быў злегчы ў бальніцу. Ад раны, нанесенай клыкамі бульдога, пайшлі пухліны і нарывы на ўсім абгрызеным баку студэнта.

(Далей можна не чытаць...)

2

Як сабаку ні кармі, а ён ваўком не стане і ў лес не ўцячэ.

Законнік (не манах, а злодзей у законе) таксама любіў сабак. Любіў за сабачую вернасць, бо колькі ён ні рабіў «ходак», а калі вяртаўся назад, толькі адзін сабака яго і сустракаў. І нікому не было сакрэтам, што Законнік — у яго такое было паганяла — нашмат больш любіў свайго бультэр'ера, чым добрых людзей у форме. Больш таго, бультэр'ер для яго быў верным сябрам, а людзі гэтыя ў пагонах не былі для яго сябрамі — так чамусьці выходзіла... І дрэсіраваў ён свайго Бульціка спецыфічным спосабам: пераапранаўся ў міліцэйскую форму і са свістком пачынаў здэкавацца над сабакам. Плён такіх трэніровак меў поспех: аднойчы пайшоў Законнік «на дзела» тварыць беззаконне (трэба было ўзяць у аднаго нядобрага чалавека прыхаваны чамадан з грашыма, каб хто не ўкраў) і сутыкнуўся нечакана са сваімі не сябрамі ў форме, і тыя сталі яго «замятаць». І адзін з іх без ніякіх папярэджанняў стрэліў з пісталета, і кулька весела ціўкнула каля самага яго вуха, і Законнік стаў, бо хацелася яшчэ трохі пажыць. А той, з пісталетам у адной руцэ, другой рукой дастаў свісток і гучным пералівістым свістам клікнуў сваіх калегаў на падмогу. Але тут выскачыў аднекуль з-за вугла Бульцік Законніка. Ён першым прыйшоў на падмогу. І пакаціў Бульцік таго свістуна... Пакуль яны качаліся, Законнік паспешліва зрабіў ногі разам з чамаданам.

Але ў свістуна быў не толькі адзін свісток пад рукамі...

Калі ўсё супакоілася, Законнік вярнуўся на месца пабоішча і адшукаў скрываўленага, ледзь жывога Бульціка...

З таго часу Законнік стаў называць свайго бультэр'ера Ваўкадавам.

3

Так, як яблык ад яблыні далёка не падае, так і добры гаспадар ад свайго добрага сабакі далёка не адыходзіць.

У той дзень здаровы дзядзька ў сіняй спартовай форме выгульваўся са сваім бульдогам Вальдэмарам краем лесапарку. У глыб лесапарку на гэты раз яны не пайшлі, бо Вальдэмар быў вельмі тонкім спецыялістам вынюхваць усякіх яськаў і рваць ім майкі. Зразумела, што радасны бульдог лётаў, як шалёны, без намордніка.

У метрах якіх дзвесце-трыста ад шчаслівай пары выгульваў свайго бультэр'ера Законнік. Законнік тым больш не любіў усякія вальеры і наморднікі. І так атрымалася, што сабакі зляцеліся. Мала таго, што зляцеліся, дык яшчэ і знюхаліся. Адкуль было ведаць Ваўкадаву Законніка, з якім ён знюхаўся сабакам?.. І сталі дзве байцоўскія пароды насіцца ў пары, пагражаючы нанесці незажываючыя раны першай жывой істоце, якая трапіла б у іх поле зроку.

Здаровы дзядзька ў сінняй спартовай форме першым зразумеў небяспеку і, каб яе прадухліць, вырашыў адклікаць свайго чатырохногага гадунца. І ён дастаў свой свісток. На прафесійны свіст сабакі пайшлі з такім імпэтам, быццам хацелі абагнаць адзін аднаго. Але першым прыйшоў да фінішу Ваўкадаў Законніка. І хаця чалавек быў не ў форме, але Ваўкадаў добра запомніў таго свістуна, які гнаўся за яго гаспадаром, а пасля, калі Ваўкадаў збіў таго свістуна з ног, той стаў пароць яго ножыкам, як які гарбуз...

Такое не забываецца...

Пакуль Законнік дабег, здаровы дзядзька ў спартовай форме быў ужо ўвесь у крыві. Болей таго, Ваўкадаў ужо паспеў прайсціся сваімі клыкамі па яго здаровай чырвонай шыі...

(Далей вярта зусім не чытаць.)

4

Каб усе ведалі, на што трэба глядзець, дык глядзелі б нашмат інакш і ў іншы бок...

У палату, дзе ляжаў з абгрызеным бокам студэнт, завезлі на качалцы новага хворага. Замест галавы ў хворага быў суцэльны белы кулёк з бінтоў. Нават нос і вочы былі забінтаваныя. І толькі там, дзе павінен быць твар, праступалі чырвоныя плямы крыві. Студэнт яшчэ дапамог сёстрам і доктару перакласці яго з качалкі на пасцель. Пры гэтым доктар неяк несучешна, звяртаючыся да студэнта, праінфармаваў:

— Вось вам і сябра ў няшчасці... Сабакі нос адгрызлі, вуха, твар пакусалі, шыю... Прывезлі б на паўгадзіны пазней, мы нічога ўжо не зрабілі б...

— На што глядзіць міліцыя? — сталі абурацца хворыя ў палаце. — Гэта ж у лесапарк не выйсці за гэтымі сабачнікамі!..

На што глядзіць міліцыя, ведаў хіба што толькі адзін незадачлівы студэнт.

— Яго «хуткая» прывезла ў непрытымным стане, — працягваў доктар. — Пры ім ніякіх дакументаў, рэчаў, адзінае што, дык гэта міліцэйскі свісток, заціснуты ў кулаку... Міліцыя зараз удакладняе асобу...

Тое, што міліцыя ўстанавіла асобу і гэта была не простая асоба, стала вядомым з таго, што ў горадзе і прыгарадзе быў аб'яўлены план-перахоп у вышуку сабакі пароды бультэр'ер і яго гаспадара.

Здаецца, калі быў бы пакусаны бультэр'ерам студэнт ці нехта іншы, такога ж плану ніхто не аб'яўляў бы.

5

Сабачнікі вельмі часта пазычаюць вочы ў сабакі.

Студэнта выпісвалі з бальніцы ў той дзень, калі хворага, які быў пакусаны сабачнікамі, павінны былі перавесці ў другую бальніцу, але перад гэтым у яго знялі бінты з галавы, а раны на твары абляпілі лейкопластырам. Студэнт упакаваў свае няхітрыя рэчы ў пластыкавы пакет і сядзеў у палаце, чакаў выпіскі з гісторыі хваробы, а на калідоры чакалі яго два міліцыянеры. І ў гэты момант у палату прасунуўся «лейкапластыр». Студэнт пільна прыгледзеўся, і хоць палову твару займаў лейкопластыр,

але ж вочы... Вочы ў сабакі не пазычыш... І шчаслівая і радасная здагадка працяла свядомасць студэнта.

— Ці не таварыш маёр?! — у захапленні ўсклікнуў студэнт.

Але, ці не таварыш маёр, ці таварыш, ці «гражданин начальник» толькі злосна зірнуў на студэнта, моўчкі сеў на сваё ложка і адварнуўся.

— Хлопцы, гэта той самы здаровы дзядзька ў сіняй спартовай форме, пра якога я вам раскажыў, — звярнуўся студэнт да астатніх у палаце, і тыя з непрыхаванай цікавасцю сталі разглядаць дзядзьку...

ППС заместа P.S.

Калі сабака мог бы адбрахаць назад усё, што набрахаў, дык ён быў бы нікому непатрэбным.

Здавалася, пасля ўсіх гэтых падзей справядлівасць і святасць закону павінны былі б узяць верх, але такое звычайна адбываецца ў казках...

Студэнт адбываў свой тэрмін. Ва ўніверсітэце яго, вядома, не аднавілі. Для гэтага трэба было, каб міліцыя адклікала назад сваю «свінню», маўляў, выйшла памылачка, а справядлівы суд перагледзеў справу. Але дзе хто калі бачыў ці чуў нешта падобнае?..

Ваўкадава з Законнікам так і не знайшлі, нягледзячы на ўзмоцненыя нарады ППС (патрульна-паставая служба) у лесапарках і за горадам.

А ў лесапарку цяпер кожны дзень можна было ўбачыць дзядзьку ў сіняй спартовай форме з лагеткай на шыі і з амерыканскім бульдогам без намордніка. Прагульваліся яны звычайна каля сукаватых, разголістых хвояў і неяк, дапаўняючы адзін аднаго, падазрона прыглядаліся навокал, быццам вынюхвалі чарговую ахвяру з цішоткамі падазронага зместу. Толькі калі раптам дзе чуўся нейкі свіст, дзядзька той малпай скакаў на хвоі, а бульдог яго пачынаў жаласліва скуголіць...

(А той, хто дачытаў да канца, мусіць таксама хадзіць са свістком у кішэні?)

Прыпавесць пра шалёнага сабаку

Быў у аднаго нядобрага гаспадара сабака, які раптам ашалеў, — бывае такое... І шалёны сабака, калі чуў носам ці бачыў дзе-небудзь колер крыві, асабліва на снезе, так біў у ланцуг, што людзі пачыналі хрысціцца і гаварыць малітвы, але сабаку гэта яшчэ больш раздражняла.

«Калі шалёны сабака сарвецца — будзе бяда», — гаварылі талковыя дзядзькі.

...І шалёны сабака сарваўся. І стаў кідацца на ўсіх, хто дзе-небудзь ішоў, стаяў, крычаў ці маўчаў... І шмат каго пакусаў шалёны сабака і пакалечыў, і шмат каму атруціў жыццё, і шмат каго нават загрыз да смерці. Але раптам прапаў шалёны сабака: ці яго шалёная машына падбіла, ці знайшоўся такі паляўнічы і прыстрэліў яго шалёнай куляй, ці сам недзе ад свайго шаленства здох пад плотам...

І людзі сталі гаварыць: «Шалёнаму сабаку — шалёная сабачая смерць»...

Жабрак

Прыпавесць

Каля святых варот царквы
 Стаяў, нядоляю прыкуты,
 Бядняк змарнелы, ледзь жывы
 Ад смагі, голаду, пакуты.

Ён міласці, якою жывё,
 Прасіў тут у людзей і ў неба,
 І нехта камень палажыў
 Яму ў руку заместа хлеба.

Міхаіл Лермантаў (пераклад Юрася Свіркі)

У адным горадзе судзілі жабрака за забойства.

Справа выглядала так: нейкі чалавек, калі праходзіў каля храма, дзе стаяў сляпы жабрак з працягнутай рукой, паклаў камень у яго руку і сказаў са здэкам, што гэта золата...

Жабрак запусціў тым «золатам» услед «ахвярадаўцу» і трапіў якраз у патыліцу...
 І той у бальніцы сканаў.

...На судзе сведкі пацвердзілі той факт, што пацярпелы, г. зн. забіты, неаднаразова дэманстраваў такім чынам свае адносіны да жабрака, балазе жабрак быў сляпым. У якасці доваду, каля таго месца, дзе стаяў жабрак, ляжала невялікая кучка камянёў, якія ўсякі раз складваў жабрак з рук пацярпелага.

Пракурор даводзіў наўмыснае забойства, адвакат — забойства з неасцярожнасці. Толькі жабраку было усё роўна.

...Пасля судовага працэсу сляпога жабрака больш ніхто не бачыў.

Прыпавесць пра планету Эрдаман

(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда...»)

У розных сейскасмічных перыяды, у розных сістэмах космасу і ў розных галактыках можна назіраць адну малавядомую борзапланету, якая называецца Эрдаман. Эрдаман — блукаючая планета. Такой яна стала ў выніку адсутнасці (страты) сваёй арбіты, і нейкая невядомая сіла гравітацыі стала кідаць планету ад аднаго бязмежнага краю космасу да другога, пры тым спрытна і загадкава абыходзячы сутыкненні з іншымі нябеснымі планетамі і цэламі.

У сувязі з такой адметнасцю колькі пагарэла на гэтым Эрдамане астралагаў свету — цяжка сказаць. Атрымлівалася так: толькі што якая-небудзь суперзорка астралогіі адкрывае новую планету, называе яе сваім імем, прэзентуе на міжпланетным кангрэсе і падае дакументы на атрыманне прэстыжнай прэміі Шыку-Шобеля... А праз нейкі момант гэтай планеты і блізка няма там, дзе яна павінна была быць

паводле звестак таго ж астролога і аматара Шыку. І беднаму астрологу застаецца толькі пшык...

Трапіць на Эрдаман з іншых планетаў было вельмі цяжка. На яго ніколі не наваліся нейкія місіі загадзя, бо немагчыма было прасачыць нават найноўшымі маштабнымі тэлескопамі, дзе ў дадзены час можа знаходзіцца гэты няўлоўны Эрдаман. Трапіць на планету можна было знянацку: альбо праз чорныя дзюры, альбо (калі яшчэ пашэнціць) пасля якога-небудзь калапсу дваінога пульсару. Праўда, яшчэ можна было трапіць на Эрдаман, выпадкова заблукаўшы ў космапросторы, але такія выпадкі ў наш час былі рэдкасцю.

Блукаючая наканаванасць планеты аказала вялікі ўплыў на экзістэнцыю жывой і нежывой матэрыі і духа на Эрдамане. У межах такіх крайнасцей усе прыродныя, грамадскія, сацыяльныя, эканамічныя, палітычныя, рэлігійныя і іншыя катаклізмы былі нормай суіснавання на Эрдамане, калі такое суіснаванне пры такіх катаклізмах можна было назваць існаваннем...

На Эрдамане жылі эрдаманцы — антрапаморфныя шматклетачныя істоты, якія толькі і рабілі, што калупаліся ў глебе і нікога ніколі не чапалі, бо чапаць не было каго. Але нікога не чапаць — гэта не гарант таго, што і цябе ніхто не будзе чапаць і не будзе прэтэндаваць на тваё шматклетачнае бялковае цела. І некаму, відаць, ці клеткі спатрэбіліся, ці цела... толькі з'явіліся да эрдаманцаў з боку суседзяў нейкія крыўды і прэтэнзіі, якія прыводзілі да частых канфліктаў, аперацый і войнаў... І войны сталі пастаяннымі, з невялікімі перапынкамі ў часе. І так праз усю гісторыю...

А пасля настаў момант, калі эрдаманцы сталі ўражваць сваім укладам жыцця, мэтамі, сэнсам, светапоглядам...

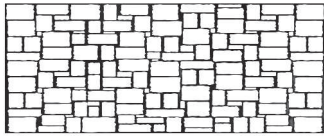
Так, кожнага прышла з іншых планетаў яны ўспрымалі як месію, які пасланы ўвекавечыць іх і зрабіць несмяротнымі... А таму кожнага іншапланетніка яны з зацятай заядласцю закопвалі жывымі глыбока ў нетрах Эрдамана. Праўда, некалькі дзясяткаў разнаполых эрдаманцаў удалося было перасяліць на адну неабжытую эксапланету-двайнік, але і там яны замест таго, каб пладзіцца і размнажацца, сталі курыць нейкую гадасць, калоцца, піць атрутныя напоі і насіцца адзін за адным з сякерай ці якой-небудзь цагелкай, каб раскалоць чэрап свайго сабрата і тым самым яго ашчаслівіць...

Найвялікшым няшчасцем, нацыянальнай альбо сусветнай трагедыяй для эрдаманцаў была сітуацыя, пры якой на працягу пэўнага перыяду на планеце нічога ні дзе добрага і цікавага не адбывалася: не было войнаў, рэвалюцый, патопаў, землятрусаў, вулканаў, пажараў... І чым больш працягвалася такая ніякая сітуацыя, тым больш актывізавалася спецыяльная праграма экскаляцыі, пры якой такі дабрабыт і такі супакой выклікаў інцыдэнты абурэння і незадаволенасці. Здавалася, чаго ім яшчэ не хапала, але ніхто не мог зразумець гэтых эрдаманцаў са складанай быццам бы душэўнай арганізацыяй, якую яны самі сабе прыдумвалі. Ім здавалася, што з-пад іх ног выцякае платформа, на якой яны трымаліся дзясяткі гадоў, а ўсе навокал — во-рагі, якія хочучь іх смерці... Што да прасветленай прапагандай масы, адурманенай і дэградаванай да спецыфічнага прымітыўнага пустамоўя, дык яна была яшчэ далей ад сутнасці Жыцця як такога, чым былі некалі рабы. У выніку такіх пертурбацый дабрабыт пагаршаўся, падала эканоміка, бяднелі масы розумам і душой і ўсё больш і

больш звярэлі адзін да аднаго шматклетачныя... І ўрэшце рэшт усё завяршалася для іх нашмат лепш, чым добра, а менавіта: бунтам, рэвалюцыяй, вайной, вулканамі, тайфунамі, буранамі, тарнада, цунамі і атамнымі бомбамі, якімі яны з радасцю раскідваліся навокал... І такая развязка была закладзена ў іх свядомасці і падсвядомасці. Незадаволеныя такой палітыкай былі абвешчаныя здраднікамі радзімы, ворагамі народа і падлягалі ліквідацыі. Крытычныя масы таксама былі знішчаныя цалкам, і эрдаманцы цешыліся і радаваліся таму, што палова іх у выніку такой разумнай палітыкі войнаў, рэвалюцый і катаклізмаў адправілася ў лепшы свет, а іх пакутніцкае існаванне працягваецца да чарговага радаснага дня экзістэнцыйнага калапсу, а менавіта: да чарговага прыроднага, касмічнага ці штучнага катаклізму альбо да чарговага чорнага перадзелу і сусветнай зорнай вайны.

Бальніцы і медыцына на Эрдамане займалася толькі адным пытаннем: як можна скараціць фізіябіялагічнае існаванне шматклетак і хутчэй прыспешыць скон жадаючым эрдаманцам, бо жыць ім не хацелася. І найбольш заслужаным быў той лекар ці доктар навук, у якога было найбольш магільнікаў на эрдаманскай зямлі. А яшчэ ўшанаванымі ў эрдаманцаў былі розныя героі войнаў і рэвалюцый, розныя забойцы і бандыты, якія загубілі найбольшую колькасць эрдаманцаў. І чым большую колькасць яны загубілі (пасеклі, парэзалі, парвалі, пастралілі, павесілі, патапілі, замачылі), тым больш яны былі тут ушанаванымі. Іх імёнамі і прозвішчамі называлі вуліцы, плошчы, гарады, школы і іншыя ўстановы; іх партрэты віселі ў кабінетах, а на пляцах і вуліцах ім ставілі помнікі. А тыя, хто ўчыняў найбольшы генацыд эрдаманцаў у розныя перыяды, былі ў іх галоўнымі начальнікамі; ім помнікі ставіліся пры жыцці, партрэты іх абвяшчаліся іконамі, а самі яны ўзводзіліся ў ранг святых. У іх гонар праводзіліся набажэнствы, святы і рытуалы; на іх маліліся, іх прасілі, каб як мага хутчэй яны прыйшлі ў ботах, загрузалі ў дзверы і паслалі на смерць родных, блізкіх, знаёмых і ўсіх астатніх... І, відаць, даходзілі іх малітвы куды трэба, бо планета ўсякі раз уцягвалася ў чарговую зорную вайну, у выніку якіх пастаянна траціла сваю арбіту... І такая сітуацыя было некаму вельмі патрэбнай...

Так Эрдаман стаў планетай-ізгоем. Яго незразумелая гравітацыя тлумачылася гравітацыйным супрацівам іншых планет, каб не толькі пазбегнуць сутыкнення, але і не дапусціць распаўсюду эрдаманскай заразы на сваіх планетах і ў космасе. Так выштурхоўвалі Эрдаман з адной галактыкі ў другую да таго моманту, пакуль такая «штурханіна» не набыла запраграмаваны характар — усё ж такі гэта некаму было трэба... Сёння Эрдаман — планета-палігон, начыненая ядзернай зброяй у такой колькасці, якой можна тысячы разоў знішчыць не толькі сябе і суседнія планеты, але і суседнія галактыкі... А ад эрдаманцаў застаўся вельмі абмежаваны кантралюемы кантынгент для абслугі палігона...

ПЕРАКЛАДЫ

ВІСЛАВА ШЫМБОРСКА

Не бывае штосьці двойчы

Не бывае штосьці двойчы
і не будзе. З той прычыны
мы прыйшлі без прывілеяў
і памром тут без руціны.

Нат калі ў самай дрэннай
нас вучылі школе свету,
павярнуць назад не можам
ані зімку, ані лета.

Не паўторацца ніколі
І дзве зоркі цёплай ночы,
самы смачны пацалунак
і твае з імпэтам вочы.

Як тваё імя пачую,
акрыляе анёл сэрца,
быццам ружу нехта кінуў
у адкрытае акенца.

Сёння я з табою разам,
а між намі зімкі намець.
Дзе ж ты знікла, мая ружа?
Ці ж ты кветка? Можа, камень?

Чаму ж злосная хвіліна
з непатрэбным лезе пеклам?
Калі ёсць, то мусіць знікнуць.
Мусіць знікнуць — гэта ж пекна.

Усміхаемся ўзаемна,
узаемна, як заўжды,
падабенства паміж намі,
як дзве кропелькі вады.

Гутарка пра любоў да радзімы

І без любові можна жыць
з пустотай сэрца, бы ў арэху,
маленькі лёс напарсткам піць
здалёк ад бойні і пацехі.
На чорны дзень расціць надзею
заўжды апошнюю на Бога,
пра дым пустэчы мовіць днее,
пра промні сонца анічога.

Айчына сонечнага краю,
не стану я упаўшым дрэвам.
Штодня ў цябе я урастаю
пашанай, радасцю і гневам.
Не буду рваць з табою ніці
узнёслым словам з нашым лёсам.
І без любові можна жыць,
але, на жаль, не пладаносіць.

Яе мінуласць пад пластамі...
Падчас сярод дарогі стану:
магчыма, песня вабіць снамі,
што ў сіняве плыве над намі,
а можа, збан, ці той нарог
які ва ўлонні зямлю грэе,
ці наш прадзедаўскі парог
з якога крочыла падзея?

Адсюль гавораць мне вякі,
дзе уяўленняў многа маю.
Ляжачы камень з дна ракі,
падняўшы, шчыра вывучаю.
З яго разьбяр, няйначай прышлы,
разьбярыць твар сваім патомкам.
А камень той з вытокаў Віслы
засведчыць час скульптурай ёмкай,

каб на тым твары быў спакой,
дабро з разумнаю усмешкай.
Народзе мой, і я з табой
пайду на смерць тваёю сцежкай.
Гадоў нязлічана над намі.
Зямля радзімы пад нагамі.
Я без цябе амаль ніхто,
Як беспрытульнае гняздо.

Цень

Мой цень як блазен з той гульнёю.
Як каралева з крэсла ўстане,
то й ён падскочыць на тапчане
і столь тараніць галавою.

Цікава, пэўна, гэтак жыць
на гэтым свеце, дзе ёсць болі,
дзе пуцяводнай блазна ніць
не можа быць у іншай ролі.

Падчас як гляне каралева
з вяршыняў замкавых у сад,
то й блазен долу ляціць смела.
На жаль, не роўненькі расклад.

Мой блазен згроб стырно улады —
карону, скіпетр, алілуя,
чаму і я не вельмі рада,
і з бессаромнасцю кіруе.

Ах, буду лёгкаю ўдвайне
і галаву схілю ў паклоне
калі, кароль, прыйдзеца мне
з табой расстацца на пероне.

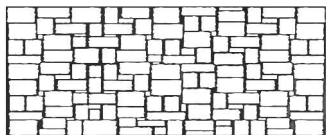
Паглянь, кароль людскіх дарог,
вунь блазан мой на рэльсы лёг.

Пераклаў з польскай М. Курыловіч.

Віслава Шымборска (Wisława Szymborska; 2 ліпеня 1923 года – 1 лютага 2012 года, Кракаў) — польская паэтка, эсэістка, літаратурны крытык, лаўрэатка Нобелеўскай прэміі ў галіне літаратуры за 1996 год. На беларускую мову яе творы перакладалі М. Танк, Я. Семяжон, А. Пысін, В. Швед, Е. Лось, А. Лойка, А. Вярцінскі, Я. Чыквін, Н. Мацяш, А. Хадановіч, Н. Русецкая, А. Брусевіч, С. Прылуцкі, М. Казлоўская, Х. Граматовіч.

ДАКУМЕНТАЛЬНАЯ ПРОЗА

ВАЛЯНЦІН ДУБАТОЎКА

Слядамі «камандзіра»

Белае і чорнае. Дабро і зло... Усё жыццё мяне цікавіла, чаму чалавек, знаходзячыся ў зоне камфорту, выбірае бок цемры? Якія жыццёвыя праблемы прымушаюць яго прыняць такое рашэнне? І што гэта: выпадковая памылка ці ўсё ж свядомы выбар?.. Адна справа, калі яшчэ дзеянні чалавека датычаць толькі яго аднаго, і зусім іншая, калі здзейснены выбар прыносіць гора людзям навокал. Гэта ўжо трагедыя грамадства ўвогуле, і даравання не будзе ніколі. Кожны, перайшоўшы на бок зла, павінен цвяроза ўсведамляць гэта.

Нядаўна мне трапіла ў рукі кніга гарадзенскай пісьменніцы Ірыны Шатыронак «Камандзір». Твор напісаны на аснове біяграфіі камандзіра Першай беларускай кавалерыйскай партызанскай брыгады Дзмітрыя Анісімавіча Дзенісенкі. Пра літаратурны бок твора нічога дрэннага не скажаш, і да аўтаркі, як на маю думку, няма прыწყывовых прэтэнзій, за выключэннем адной: выбар галоўнага героя, які выклікае вялікія сумневы сваім «гераізмам».

На працягу многіх гадоў я збіраю гістарычныя дакументы і сведчанні людзей пра дзейнасць савецкіх партызанаў. І вельмі часта даводзіцца сутыкацца з вынікамі баевых аперацый камандзіра кавалерыйскага эскадрона Д. А. Дзенісенкі, чый атрад дзейнічаў у Наваградскім і Карэліцкім раёнах. Дык вось, будучы ад прыроды, безумоўна, чалавекам рашучым і насамрэч смелым, «Міцька», а менавіта так называлі Д. Дзенісенку месцічы, здзяйсняў у часе вайны ва ўзгаданых вышэй раёнах абсалютна недапушчальныя, а іншым разам і наўпрост злачынныя дзеянні.

На прадвесні 2022 года мне пашчасціла пазнаёміцца з сапраўдным даследчыкам жыцця Д. Дзенісенкі краязнаўцам з Карэлічаў Алесем Самцом, які, як аказалася, ужо многа гадоў займаецца вывучэннем «гераічнай» дзейнасці згаданага партызанскага ваяка. Вось менавіта аб'яднаўшы матэрыялы, што адшукаў спадар Алесь, з маімі прыватнымі даследаваннямі, я, каб раскрыць як мага глыбей вобраз галоўнага героя кнігі Ірыны Шатыронак, запрашаю цябе, наш паважаны чытач, прайсціся разам з намі не па міфічным гасцінцы «слаўнага» партызанскага камандзіра-кавалерыста, а па рэальнай жыццёвай дарозе Дзмітрыя Анісімавіча Дзенісенкі, радавога Чырвонай Арміі, якога, разам з многімі такімі ж, як ён, маладзёнамі, выкінула на ўхабістую партызанскую дарогу мінулая страшная вайна.

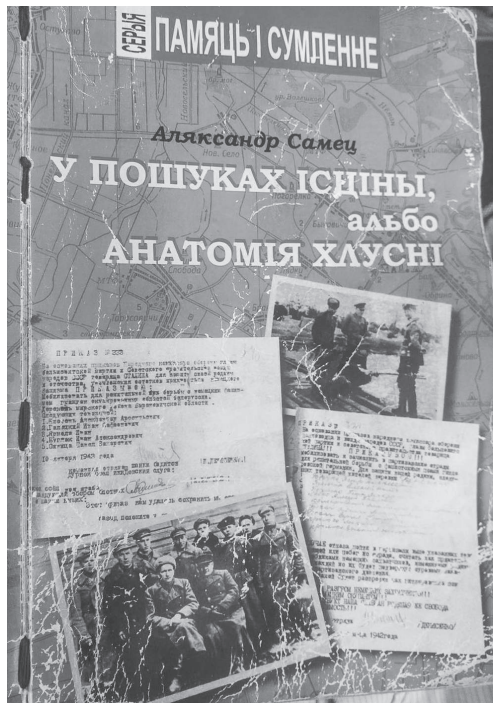
Нарадзіўся будучы камбрыг на Кубані ў 1917 годзе ў казацкай станицы Пластуноўская Краснадарскага краю. Сям'я Д. Дзенісенкі жыла да рэвалюцыі няблага, можа,

таму бацькі дазволілі сабе мець аж сямёра дзетак. Сям'я адносна спакойна перажыла Першую сусветную і дзве рэвалюцыі, выжыла падчас братазбойчай грамадзянскай вайны. Нягоды пачаліся ў галоўнага героя з пачаткам калектывізацыі. Дарэчы, усё было, як апісаў М. Шолахаў у «Паднятай цаліне». У пачатку 1929 года паміраюць Міцькавы бацькі. Улічваючы адносіны савецкіх уладаў да заможных казакоў, гэты факт не падаецца вельмі загадкавым. У саветаў існавала багата розных спосабаў, як крэатыўна расправіцца з сацыяльна «чуждымі элементамі». Ну, а далей пайшло паехала: дом заможнага казака Анісіма Дзенісенкі разрабавалі суседзі, зямлю прыехаўшыя падымаць на Кубань калектывізацыю «дваццаціпяцітысячнікі» адабралі і перадалі навастанованаму калгасу, ну а дзяцей, як і было прынята ў маладой Савецкай дзяржаве, у 1930 годзе адправілі ў дзіцячы дом.

Я з жахам уяўляю, што прыйшлося перажыць невялічкага расточку хлапчуку сярод азвярэлых бязлітасных «беспрызорніков». Але малодшы Дзенісенка выжыў і, як толькі скончыў пяты клас, у 1932 годзе накіраваўся ў калгас імя Мянжынскага. Там жа ў 1939 годзе Міцька Дзенісенка ўступіў у камсамол і ў тым жа годзе быў прызваны ў шэрагі Чырвонай Арміі. Як і большасць навабранцаў з Кубані, былы калгаснік і казак трапіў у шостую Кубана-Церскую казачую дывізію, што мясцілася на той час у толькі што акупаваным войскамі Чырвонай Арміі польскім мястэчку Ломжа. Вось у гэтым гарадку радавога Дзмітрыя Дзенісенку, памочніка старшыны каменданцкага эскадрона, і напаткала вайна. Пасля некалькіх тыдняў баёў стварыўся так званы Налібоцкі кацёл, куды неўзабаве трапіў увесь Заходні фронт, пасля разгрому якога на пачатку ліпеня 1941 года лёгка паранены ў руку Дзенісенка здаўся ў нямецкі палон. У Стоўбцах, выдаўшы сябе за ўкраінца, пазбег адпраўкі ў лагер ваеннапалонных і быў накіраваны ў распараджэнне мясцовага начальніка паліцыі, які набіраў супрацоўнікаў для мясцовай управы. Але медычнай камісіі Міцька не прайшоў, бо, як згадвалася раней, быў ён малога расточку і не меў дастатковай для будучага паліцая вагі. Вось менавіта таму яго і адправілі на пілараму гаспадара Ігната Уладзіміравіча Тулікоўскага ў вёску Новы Свержань. (Цікавы факт: на гэтай жа пілараме ў той час працаваў бацька прафесара Аляксея Міхайлавіча Пяткевіча.) І ўсё ў палоннага Д. Дзенісенкі пайшло няблага. Сталая праца на тулікоўскім тартаку, ежа, адпачынак, у суботу танцы, — што яшчэ трэба, каб дачакацца канца вайны? Але тут немцы, атрымаўшы па зубах пад Масквой, вырашылі больш рацыянальна выкарыстоўваць чалавечы рэсурс, таму пачынаючы з зімы 1941/42 года, акупанты пачалі зганяць усіх былых палонных каго ў Нямецчыну на прымусовыя працы, а каго да лагераў з аховаю. Настаў час Дзмітрыю Дзенісенку прымаць рашэнне. І ён з яшчэ трыццаццю двума такімі ж, як сам, гаротнікамі ўцякае з Новага Свержня ў Берштанскі лес.

Вось з гэтага часу і трэба распачаць апісанне дзейнасці партызанскай групы Дзенісенкі. Але дзеля таго, каб больш поўна і падрабязна перадаць феерычны ўзлёт будучага камандзіра Першай беларускай партызанскай брыгады Д. Дзенісенкі, варта звярнуцца да біёграфа Налібоцкай партызанкі **Алесь Самца**. (*Інтэрв'ю са спадаром Алесем запісана 28 траўня 2022 года ў Карэліцкім раёне.*)

Аўтар: Спадар Алесь, я пішу кнігу пра Баранавіцкае абласное партызанскае злучэнне. Мяне цікавіць лёс камандзіра Першай партызанскай кавалерыйскай брыга-

ды Дзмітрыя Дзенісенкі. Я ведаю, што вы падрабязна вывучалі баявы шлях яго атрада. Напісалі пра гэта кнігу, якая выйшла ў Мінску пад назвай «У пошуках ісціны, альбо анатомія хлусні». Тым больш што яго партызанская брыгада якраз дзейнічала на тэрыторыі Наваградчыны і Карэлічыны. Калі можна, раскажыце пра гэта.

А. Самец: Дзмітрый Дзенісенка, а яго тут называлі Міцька, пасля таго як збег з яшчэ трыццаццю такімі ж акружэнцамі ў траўні 1942 года з піларамы ў вёсцы Новы Свержань, праз нейкі час блуканняў па мясцовых лясах перабраўся ў Налібоцкую пушчу.

Аўтар: Спадар Алесь, вось пісьменніца з Гародні Ірына Шатыронак піша ў сваёй кнізе «Камандзір», што Д. Дзенісенка там, у Новым Свержані, знаходзіўся ў лагеры ваеннапалонных. Гэта было так?

А. Самец: Міцька Дзінісенка ні ў якім Навасвержанскім лагеры не сядзеў. Ён жывіў

па гаспадарскіх хатах і працаваў на пілараме ў месцачкоўца Ігната Туміловіча і толькі ў жніўні 1942-га збег у лес.

Аўтар: Скажыце, а на базе чаго пачынала стварацца вось тая знакамітая кавалерыйская брыгада і як Міцька стаў на яе чале?

А. Самец: У жніўні 1942 года Міцька за некалькі тыдняў памяняў аж некалькі партызанскіх падраздзелаў. Атрад Балабанава, атрад Афонава і яшчэ дзве невядомыя партызанскія групы, у якіх на той час яшчэ не было вызначаных камандзіраў. Але ні ў адным з пералічаных атрадаў ён са сваімі сябрамі не засядзеўся. І галоўнае: Міцька адчуваў, што пакуль сярод партызан існуе неразбярыха, можна было стварыць свой атрад. А тут якраз і падварнуўся выпадак. Жыхары вёскі Бярэжна паведамілі партызанам, што ведаюць, дзе ў мясцовай рэчцы адступаючыя чырвонаармейцы ўтапілі кулямёт. Каб выцягнуць яго з вады, знайшліся дзве незалежныя адна ад другой групы. Першай камандаваў Дзенісенка, другой — малодшы палітрук Клім Міронаў. Дарэчы будзе сказаць, што Міцька, у адрозненне ад Кліма Міронава, не меў афіцэрскага чыну. Дык вось, пасля таго як нарэшце кулямёт з ракі дасталі, паміж партызанскімі камандзірамі пачалася спрэчка, хто мусіць зброю забраць сабе. Міцька, пакуль Клім Міронаў бяспечна аглядаў кулямёт, зайшоў ззаду і стрэліў таму ў патыліцу. Пасля чаго амаль што прымусам падпарадкаваў сабе яго атрад. Але асноўнае ўзбуйненне эскадрона адбылося пасля таго, як Дзенісенка ў вёсцы Тарасава застрэліў другога партызанскага камандзіра Дзмітрыя Семянцова. Той быў таксама з акружэнцаў, меў афіцэрскае званне. Мушу сказаць, што Дзмітрый Семянцоў валодаў добрымі арганізацыйнымі здольнасцямі і сам з жыхароў вёсак Новае Сяло, Лядкі, Пагарэлае, Вялікая Слабада сабраў свой атрад.

Аўтар: Відаць, Д. Семянцову паверылі вяскоўцы?

А. Самец: Мясцовыя добрымі словамі ўзгадваюць Д. Семянцова. Ён людзям не рабіў шкоды, а яшчэ прыгожа спяваў ды іграў на баяне. Але вернемся да той зімы ў вёсцы Тарасава. Ноччу ў хату мясцовага жыхара Ламана ўваліліся адна за адной некалькі партызанскіх груп, першай камандаваў Міцька, другой — афіцэр Чырвонай Арміі Дзмітрый Семянцоў; пілі гарэлку доўга, потым Міцька неспадзявана выцягнуў пісталет і застрэліў Семянцова проста ў хаце. Гаспадар хутара прапанаваў пахаваць забітага, але партызаны яму адмовілі, пасля чаго вывалаклі мёртвае цела былога савецкага камандзіра за вёску і кінулі, як сабаку, на ўзбоччы дарогі, перад тым распрануўшы няшчаснага дагала. Мясцовыя людзі назаўтра знайшлі нябожчыка і там жа каля дарогі пахавалі.

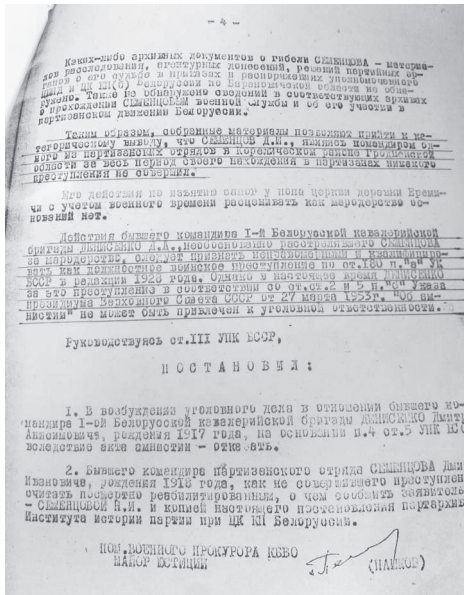
Аўтар: І гэтаму ёсць сведчанні?

А. Самец: У 1977 годзе па заяве сястры Дзмітрыя Семянцова ваеннай пракуратурай Беларускай ваеннай акругі было праведзена расследаванне гэтага забойства. На працягу следства Міцька сцвярджаў, што ён застрэліў Семянцова нібыта за марадзёрства мясцовых вяскоўцаў. Але пры апытанні жыхароў Карэліцкага раёна і партызан з атрада Семянцова Смалянкі (л. с. 40–46), Кныша (л. с. 83–93), Германа (л. с. 120–125), як і партызан Першай кавалерыйскай брыгады Сініцы (л. с. 94–100), Брасаліна (л. с. 109–115), Кеды (л. с. 120–125), якія добра ведалі забітага, факты марадзёрства не пацвердзіліся. Наадварот, апытаныя саслужыўцы лічылі, што Семянцоў быў першым, хто ў траўні 1942 года арганізаваў у Налібоках партызанскі атрад і абсалютна лаяльна ставіўся да мясцовых. А забойства Д. Семянцова было банальным змаганнем за ўладу. Расстрэл Д. Семянцова Міцькам акрамя ўласнага прызнання пацвердзіў і гаспадар хаты, дзе здарылася трагедыя, грамадзянін Ламан (л. с. 32–39). Тут важна адзначыць, што хлусіў па гэтай справе не толькі камандзір брыгады Д. Дзенісенка, але і былы камандзір Баранавіцкага абласнога партызанскага злучэння, з красавіка 1943 года першы сакратар Баранавіцкага падпольнага абкама ВКПБ(б) Герой Савецкага Саюза В. Я. Чарнышоў (Платон), менавіта Чарнышоў выратаваў Міцьку ў 1950 годзе ад крымінальнай адказнасці. Але звернемся да пастановы Ваеннай пракуратуры ЧБВА ад 18.07.1977.

...З тлумачэння Яроміна, былога старэйшага ўпаўнаважанага Мірскага РА НКУС, бачна, што ў 1949–50 гадах праводзілася праверка па супрацьпраўных дзеяннях Дзмітрыя Дзенісенкі падчас яго партызанскай кар’еры. А менавіта пра факт забойства Д. Семянцова. Але справа раптоўна была прыпынена пасля таго, як правяраючыя атрымалі пісьмо ад былога камандзіра Баранавіцкага партызанскага злучэння Героя Савецкага Саюза В. Я. Чарнышова, у якім ён тлумачыў, што ліквідацыю Д. Семянцова грамадзянін Д. Дзенісенка правёў па загаду камандавання злучэння (л. с. 167–171). Але справа ў тым, што ні В. Я. Чарнышоў, ні хто іншы з кіраўніцтва Баранавіцкай партызанкі не мог аддаць такі загад, бо згаданае злучэнне ўзнікла толькі ў красавіку 1943 года, а забойства Д. Семянцова адбылося ў снежні 1942 года.

3 Пастановы ваеннай пракуратуры ЧБВА ад 14.07.1977:

«...Дзеянні былога камандзіра Першай Беларускай партызанскай кавалерыйскай брыгады Дзмітрыя Анісімавіча Дзенісенкі, неабгрунтавана растраляўшага Дзмітрыя Семянцова, прызнаць неправамоцнымі і кваліфікаваць як службовае вайско-

вае злачынства па арт. 180, п. «а» КК БССР у рэдакцыі 1928 года. Але па Указу прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 27 сакавіка 1953 года «Аб амністыі» Д. Дзенісенка не можа быць прыцягнуты да крымінальнай адказнасці». Вось так...

Аўтар: Дзякуй, спадар Алесь.

Дарэчы, гісторыя забойства Д. Семянцова не з'яўляецца нечым неверагодным сярод савецкіх партызанаў. Тутэйшыя камандзіры часта па п'янцы забівалі сваіх калегаў без ніякай патрэбы. Напрыклад, палкоўнік Чырвонай Арміі камандзір разведдыверсійнага атрада і адзін з герояў кнігі «1060 дней в тылу врага» Лінькоў забіў 28 траўня 1943 года маёра Чырвонай Арміі камандзіра 15 стралковага палка 49 стралковай дывізіі Нішчэнкова

Канстанціна Барысавіча, камандзіра партызанскага атрада на Брэстчыне. Яшчэ адзін выпадак: у лютым 1944 года намеснік атрада імя Кірава партызанскай дывізіі імя Сталіна маёр Белякоў несправакавана застрэліў начальніка штаба вышэйзаданага атрада капітана Шамятко. Але гэта асобныя гісторыі, мы ж вернемся да «гераічнай» дзейнасці Дзімітрыя Дзенісенкі.

Пры даследаванні партызанскай дзейнасці Міцькі ўражвае тое, як люта ненавідзеў сын заможнага кубанскага казака сацыяльна блізкіх яму месціцаў з беларускіх хутароў, якія, прынамсі, з'яўляліся асноўнымі, як кажуць сёння, бенефіцыярамі жыццядзейнасці яго «народных мсціўцаў». Але чаму тады партызаны ўвогуле, а «міцкаўцы» ў прыватнасці, нішчылі хутаранаў і палілі іх фальваркі? Можна, таму, што хутарскія сяляне з'яўляліся антаганістамі збыднелых сялян, якія ў асноўным і складалі ядро партызанскага руху на Панямонні? Але закавыка ў тым, што Дзімітрый Дзенісенка сам быў з сям'і багатага казацкага афіцэра, пра што яго падначаленыя не ведалі. На маю думку, адказ трэба шукаць у даваенным жыцці будучага партызанскага камандзіра. Найперш, малы і ўбогі недалетак, які за сваё кароткае, але цяжкае жыццё пабачыў многае (а гэта і загадкавы адыход у лепшы свет бацькоў, і дзіцячы дом, і невыносная праца з пятнаццаці гадоў на калгасных палатках). Усё перажытае, безумоўна, паспрыяла ўсведамленню асноўнага прынцыпу зварынага жыцця, калі выжыць можа толькі мацнейшы. Па-другое, з дзяцінства Міцька добра ведаў, як адносяцца саветы да заможных сялянаў, калі рабаванне маёмасці апошніх лічылася амаль што гераізмам, а забойцы безбаронных «кулакоў» для маскоўскіх куратараў з'яўляліся сапраўднымі рэвалюцыйнымі волатамі. Дый банальную магчымасць няблага нажыцца не варта скідваць з рахункаў. І самае галоўнае: налёт на аддаленыя ад населеных пунктаў фальваркі, дзе бяззбройныя хутаране не неслі ніякай небяспекі для нападаючых. Гэта ж табе не штурм умацаваных паліцэйскіх гарнізонаў,

калі выпадкова можна было атрымаць раненне ці загінуць. Вось пералік знішчаных міцькаўцамі жыхароў Тарасавіцкіх і Валетаўскіх хутароў за перыяд 1942-44 гадоў:

1. Булгак Іосіф
2. Бык Уладзімір
3. Бык (дзеці), двое, імёны невядомыя
4. Доська Васіль
5. Доська Сяргей
6. Доська Яўген
7. Капрол (вясковая мянушка)
8. Кныш Аляксандр
9. Кныш Міхась
10. Кныш Марыя
11. Кныш Фрося
12. Мароз Міхась
13. Напорка Пётр
14. Свірыд Мікалай
15. 15 Скок Кастусь
16. Скок Якім
17. Чачотка Іван
18. Чачотка Васіль
19. Чачотка Кастусь .
20. Чачотка Павал
21. Чачотка Рыгор
22. Чачотка Язэп
23. Шэўка Тодар

Асабліва ўзрушвае трагедыя некалькіх сем'яў, якіх пакаралі партызаны Д. Дзенісенкі за нібыта дзэзерцтва іх дзяцей і сваякоў. На пачатку 1943 года з Тарасаўскіх хутароў Міцька прымусам мабілізаваў двух маладых хлопцаў. Аднаго з хутара сям'і Рокачаў, другога з фальварка Шэўкаў. Хутары месціліся непадалёк ад вёскі Тарасавічы, на гэтым месцы цяпер знаходзіцца жывёлагадоўчы комплекс мясцовага калгаса. Забраныя маладзёны прабылі ў атрадзе Міцькі нядоўга. Пабачыўшы тое, што адбываецца ў кавалерыіскім эскадроне Дзенісенкі, працавітыя і выхаваныя ў хрысціянскай традыцыі беларускія хлопцы праз нейкі час сышлі з атрада Міцькі. Адзін з хлопцаў перайшоў у іншы партызанскі атрад, другі падаўся вучыцца ў Наваградскую беларускую настаўніцкую семінарыю. У чэрвені 1943 года на хутары Рокача і Шэўкі наведалься дзенісенкаўцы. Не знайшоўшы там так званых дзэзерцраў, яны бацькам і сваякам паставілі ўмову, каб хлопцы вярнуліся ў атрад. І калі тыя за тыдзень не з'явіцца ў партызанскім лагеры, сем'і ўцекачоў будуць пакараныя. І вось у вызначаны час, зразумела, маладзёны ў пушчы не з'явіліся. Партызаны Дзенісенкі летняй цёмнай ноччу напалі на хутары. Кара была бязлітасная і жорсткая, усе жыхары былі забітыя, а фальваркі абрабаваныя і спаленыя дарэшты. Усяго той ноччу загінула дзесяць чалавек, сярод якіх было шасцёра малалетніх дзяцей. Суседзі, сярод якіх быў вясковец Дзямяннік, раніцай сабралі парэшткі загіблых і пахавалі ў дзвюх сямейных магілах на Тарасавіцкіх могілках.

Вось спіс забітых дзенісенкаўцамі той чэрвеньскай ноччу 1943 года:

1. Рокач Уладзімір (спалены разам з сям'ёй: чатыры чалавекі, у тым ліку двое дзяцей)

2. Шэўка Купрэі (спалены разам з сям'ёй: шэсьць чалавек, з іх чацвёрэ дзяцей).

(Дадзеныя ўзяты з архіва А. Самца).

Яшчэ адно злачынства Дзенісенка здзейсніў непадалёк ад Тарасавічаў у вёсцы Вялікая Слабада. Трагічная гісторыя вельмі падобная на папярэднюю. Зноў жа — прымусовая мабілізацыя. Хлопцы ўцякаюць у Наваградак, але міцькаўцы іх ловяць і расстрэльваюць без суда.

Гутарка з жыхаром вёскі Вялікая Слабада Канстанцінам Мікалаевічам Карвігам:

Аўтар: Канстанцін Мікалаевіч, раскажыце, калі ласка, пра тое, як загінулі два хлопцы з вашай вёскі.

Карвіга: Тут у нас непадалёк у Новым Сяле стаялі партызаны. Імі камандаваў Дзмітрый Дзенісенка. Міцька яго тут называлі. Дык вось, спачатку ў яго атрадзе былі толькі восточнікі, пад сядлом у яго тады ўсяго чалавек сем было. А Міцька ж быў сам з казакаў. Дык вось, у нас тут хата была непадалёк, дзе моладзь вясковае збірала-ся. І аднаго разу на вечарыну завітаў Дзенісенка. Мўзыка адразу скончылася, а ўсе прысутныя прыціхлі. А Міцька і кажа: «Танцы будуць пазней, а цяпер усе пойдзем ваяваць». Ну і прама з танцаў пагнаў мясцовых хлопцаў у Новае Сяло.

Аўтар: Што вось так проста забраў і павёў? І чаму ў Новае Сяло?

Карвіга: У Новым Сяле яго база была. Там ён кватараваў са сваімі казакамі. Ну, а хлопцы нашыя з ім пайшлі, таму што баяліся яго. Дарэчы, яго баяліся ўсе: і свае, і чужыя. Таму ніхто і не супраціўляўся. А вось два хлопцы Пацэйка і Арабей да гэтага ўжо вучыліся ў Навагрудскай настаўніцкай семінарыі. Яны яму кажуць, што мы вучымся ў Навагрудку і нам на заняткі трэба. А ён кажа: «Потым вучыцца будзем, а цяпер трэба ваяваць». Ды і забраў іх у Новае Сяло. Дарэчы, адзін з іх жыў на хутары крышку наводдаль ад сяла, другі тут, у вёсцы. Ну вось, яны пабылі ў тых партызанах некалькі дзён, пабачылі, што там робіцца, пасля чаго пакідалі ружжы і падаліся на вучобу ў Наваградак. А потым, калі яны на нейкі час вярнуліся ў Вялікую Слабоду, пэўна, каб бацькам памагчы на зямлі, хтосьці даклаў дзенісенкаўцам, тыя прыехалі і пабілі хлопцаў.

Аўтар: Канстанцін Мікалаевіч, а хто іх канкрэтна забіваў?

Карвіга: Міцькаўцы іх пабілі, я ўжо не ведаю, ён сам іх страляў ці хто з яго падначаленых. Але тое, што яны, — дакладна.

Аўтар: І што, няўжо ніхто не мог гэтаму запырэчыць?

Карвіга: А хто мог запырэчыць? Яго баяліся ўсе. Хаця былі і акуратныя там камандзіры. А яго баяліся ўсе. А што ты думаеш, ён і сваіх, і чужых пакараць мог. Я, дарэчы, быў сведкам аднаго бою. Памятаю, адным летам мірскія паліцаі напалі на Лядкі і сталі паліць вёску. Дык Косцік Станкевіч басанож дабег на Новага Сяла і папярэдзіў Міцьку. І вось бачу: тут, каля нашага хутара, нясецца конна Міцька, а за ім іншыя партызаны на вазах. І сходу біць паліцаяў, а тыя наўцёк, яны ж не чакалі, што

ён сярод беллага дня нападзе на іх. Ну і пачалася бойка. Ой страшна было! Стреляніна, выбухі, хаты гараць. А сярод гэтага вэрхалу носіцца Міцька на кані.

Аўтар: А можа, ён гэтых вашых хлопцаў пастраліў за нейкае злачынства?

Карвіга: Ды не, яны проста не хацелі быць у партызанах, а хацелі вучыцца.

(Размова запісаная 14 ліпеня 2022 года.)

Метрычныя кнігі Вялікаслабодскай царквы Карэліцкага раёна (Гр. гіст. арх. Фонд 1860, вопіс 1, справа 6.)

Рэгістрацыя смерці	Прозвішча	Час забойства	Год нараджэння ахвяры	Месца забойства	Сям'я	Сведка	Ад чаго памёр
13 чэрвеня 1944 года	Пацейка Віктар, сын Паўла і Вольгі	7 чэрвеня 1944 года	22 гады	Вялікая Слабада	кавалер		забіты
13 чэрвеня 1944 года	Аляксандр Варабей, сын Мікалая і Наталлі	7 чэрвеня 1944 года	32 гады	Вялікая Слабада	кавалер		забіты

Але усё ж апагеем нібыта «баявой» дзейнасці партызан 1-й Беларускай коннай партызанскай брыгады можна лічыць гаспадарчую аперацыю, якую правялі дзенісенкаўцы на Кастрычніцкія святы 7 лістапада 1943 года ў вёсках Нягневічы, Поўшава, Казённыя Лычыцы. Напачатку азнаёмімся з афіцыйнай справаздачай Міцькі, якую ён даслаў камандаванню (НАРБ, фонд 1450, вопіс 4, справа 321, аркуш 215).

У ноч з 7 на 8 лістапада атрад у поўным складзе выехаў маршрутам Добрач — Буянава — Поўшава — Нягневічы, дзе здзейснілі буйную гаспадарчую аперацыю, а таксама знішчылі сувязь Любча — Нягневічы — Шчорсы.

У вёсках Поўшава і Нягневічы знішчылі 26 здраднікаў Радзімы.

Уласных страт не мелі.

Пра падзеі 7 і 8 лістапада 1943 года ўзгадваў у сваіх успамінах партызан 1-й Беларускай коннай партызанскай брыгады В. Раковіч:

«...Атрад, амаль у поўным складзе, выехаў да Нягневічы. На пачатку завярнулі на мясцовы млын. Млынар схаваўся пад вадзяным колам. Яго выцягнулі адтуль і застрэлілі... Паехалі ў Поўшава і расправіліся з самааховай... З Поўшава вярнуліся ў Нягневічы. Паліцыянты засталіся жывыя толькі тыя, што зачыніліся ў царкве. Хто быў на вёсцы — усіх знішчылі. Адзін залез на страху і схаваўся за асмолку. Але ноч была светлая, месячная. Партызаны яго ўбачылі, і Міха Карвіга меткай куляй са сваёй дзесяцізарадкі зняў яго... У Нягневічах з аптэкі мы забралі ўсе медыкаменты, якія патрэбныя нашай санчасці...»

Варта адзначыць, што дазвол на такія гаспадарчыя аперацыі давала непасрэднае камандаванне налібоцкіх партызан. Вось што пісаў у сваіх успамінах той жа камандзір Баранавіцкага абласнога партызанскага злучэння Васіль Яфімавіч Чарнышоў (Платон): «...Для рэквізіцый выдзяляць кожнаму асобнаму атраду пэўны раён, а

праводзіць гаспадарчыя аперацыі могуць толькі групы памерам не менш чым звяно, пры гэтым на камандзіра ўскладваецца ўся адказнасць».

Вывучаючы метрычныя кнігі Нягневіцкай, Лаўрышаўскай і Шчорсаўскай цэркваў, нельга не звярнуць увагу, як партызаны падыходзілі да пакарання тых, хто супрацоўнічаў з немцамі. Забіваючы не толькі здрадніка, а расстрэльваючы ўсіх, хто на той момант прысутнічаў у хаце, без выключэння (старыя, жанчыны, дзеці), пры гэтым абавязкова партызаны забіралі ўсю маёмасць і жывёлу, якую толькі маглі вынесці ці выгнаць. Мяне здзівіла пры апытанні людзей у Харосіцы, Нягневічах і Казённых Лычыцах нявер'е людзей у тое, што іхнюю жудасную праўду насамрэч хтосьці не пабаіцца апублікаваць. А яшчэ страх за сябе і сваіх дзяцей. Людзі да сёння баяцца былых забойцаў.

Гутарка з Лідзіяй Аляксандраўнай Рачынскай (Бажко), 1933 года нараджэння, жыхаркай вёскі Харосіца Наваградскага раёна:

Аўтар: Лідзія Аляксандраўна, скажыце, калі ласка, кім вы прыходзіцеся забітым партызанамі ў Харосіцы восенню 1943 года?

Рачынская: Бажко Аляксандр — гэта мой тата, а Бажко Фёкла — мая маці.

Аўтар: Скажыце, Лідзія Аляксандраўна, а за што іх застрэлілі, можа, бацька быў у паліцыі ці самаахове?

Рачынская: Ой, я баюся гаварыць праўду, бо тыя бандыты прыйдуць ды і мяне заб'юць.

Аўтар: Шаноўная, няма чаго баяцца. Цяпер можна гаварыць... Дык за што забілі вашых бацькоў?

Рачынская: Бацька, як і ўсе ў нашай вёсцы, гаспадарыў на зямлі, і ні ў якой паліцыі ён не служыў.

Аўтар: Дык, а за што яго застрэлілі?

Рачынская: Справа ў тым, што мой старэйшы брат быў у Нягневіцкай самаахове. Але ён быў дарослы, і што яму маглі сказаць бацькі?

Аўтар: Лідзія Аляксандраўна, а хто яшчэ быў тады ў хаце, акрамя вас і бацькоў, калі партызаны той восеньскай ноччу ўварваліся ў хату?

Рачынская: Партызаны прыйшлі ўначы на акцябарскую. Я ляжала на ложку каля акна амаль у самым кутку. І тут яны. У хаце акрамя мяне і бацькоў, быў яшчэ мой сярэдні брат. Ён, як здагадаўся, што гэта партызаны, заскочыў на мой ложак і скруціўся за мной, падціснуўшы ногі. Яго партызаны і не заўважылі.

Аўтар: А колькі ў вас было братоў?

Рачынская: Два. Той, што ў паліцыі, быў старэйшы, і вось гэты. Хлопец ужо падросшы быў. Каб партызаны яго тагды заўважылі, абавязкова забралі б у лес і мучылі б там. А так, дзякаваць Богу, выжыў.

Аўтар: А як застрэлілі бацькоў?

Рачынская: Як толькі яны зайшлі ў хату, з парога пачалі гарланіць, пытаючыся ў бацькоў, дзе старэйшы сын. Тата кажа, што той жыве ў Нягневічах. І ён яго даўно не бачыў. Партызан пачаў лаяцца на бацьку, маўляў, нашто ён адпусціў сына ў самаахову. А бацька кажа, што сын ужо дарослы і ён яго не слухае. Бацька стаяў каля печы,

партызан там яго і забіў. А мама спалохалася, пачала галасіць і ў жаху схавалася пад мой ложка, партызан нагнуўся і застрэліў яе прама там. Мама пару разоў войкнула і заціхла.

Аўтар: І гэта было на вашых вачах... Як так можна — пры родным дзіцяці бацькоў забіваць?

Рачынская: Ну вось так, прама на маіх вачах і застрэлілі. А потым яны сышлі, а мы засталіся з забітымі бацькамі. І жыві як хочаш...

Аўтар: Лідзія Аляксандраўна, а тых партызанаў, што забілі вашых родных, вы выпадкова не ведаеце?

Рачынская: Людзі казалі, што адзін партызан быў з Падкасоўя, гэта вёска тут па-суседству.

Аўтар: Лідзія Аляксандраўна, а каго ў тую ноч яшчэ партызаны забілі?

Рачынская: Пасля нас яны падаліся на Нягневіцкія хутары і там многа людзей пабілі, казалі, што і дзяцей багата ў тую ноч партызаны пастралілі, і старых, і жанчын нявінных.

Аўтар: Лідзія Аляксандраўна, а як вы жылі надалей, калі засталіся без бацькоў?

Рачынская: Ой, хай Бог крые. Цяжкое было жыццё. Але браты былі. Таму паціхеньку выжыла, а потым замуж выйшла. Дзяцей нарадзіла. Вунь дачка жыве ў Мінску. Мяне даглядае, дай ёй Бог здароўя. От так і жывем.

(Размова запісаная 18 чэрвеня 2022 года.)

Гаворыць жыхар вёскі Нягневічы Наваградскага раёна Мікалай Сяргеевіч Тур (85 гадоў):

Аўтар: Мікалай Сяргеевіч, раскажыце, як на Нягневіцкіх хутарах загінулі людзі.

Тур: Я тады малы быў, але старэйшыя людзі гаварылі, што на хутарах партызаны пабілі людзей.

Аўтар: А ці многа тады пастралілі?

Тур: Я дакладна не ведаю. Але што партызаны пастралілі тады людзей — гэта дакладна. Партызаны наогул прыходзілі толькі ноччу.

(Размова запісаная 14 ліпеня 2022 года.)

Гаворыць жыхарка вёскі Казённыя Лычыцы Наваградскага раёна Ганна Сазановіч (86 год.):

Аўтар: Паважаная пані Ганна, тут, у Лычыцах, у часе вайны хтосьці пазабіваў многа людзей?

Сазановіч: На акцябарску, год я дакладна ўжо не памятаю, вёску акружылі партызаны. І пачалі бязлітасна людзей біць.

Аўтар: А ці многа тады забілі?

Сазановіч: Ой, многа пабілі. Тады застрэлілі ні за што сына Каладзюка, з Лаўрынаў кагосьці забілі, Чэрнікаў дваіх забілі, Мішукоў усіх пабілі. Астатніх ужо не памятаю.

Аўтар: А за што яны іх забілі?

Сазановіч: У гэтага Мішука сын служыў у немцаў, вось ненавіта за тое і пабілі ўсю сям'ю, ды і суседзяў заадно. Партызаны наогул хацелі спаліць нашу вёску. Але стары Мішук выйшаў да іх і кажа: «Біце мяне, а вёску не кранайце». Тыя так і зрабілі.

Аўтар: Але яны не толькі яго застрэлілі, але і ўсю сям'ю?

Сазановіч: Так, яго забілі, жонку, малых дзяўчат. А потым яшчэ іх і спалілі. Пасля, калі ўсё скончылася, людзі пасабіралі іхнія костачкі, што не згарэлі, і пахавалі ўсіх разам у адной магіле.

Аўтар: А бацькоў ды дзяцей малых за што?

Сазановіч: Ну, вось так партызаны нас абаранялі...

(Размова запісана 20 ліпеня 2022 года.)

Гаворыць жыхарка Санкт-Пецярбурга (Расія) Галіна Грыгор'еўна Гайваронская:

Аўтар: Скажыце, Галіна Грыгор'еўна, як загінуў дзядзька вашай мамы Пётр Каладзюк?

Гайваронская: Гэта было ў 1943 годзе. У кастрычніку ў Пятра нарадзілася пляменніца Каця. Сястра Пятра жыла ў Загор'і, вось яны з бацькам на акцябарскую пайшлі туды на хрэсьбіны. Вярнуліся яны да хаты пад вечар. Ну, вось тут і пачалося...

Аўтар: А якое было прозвішча вашай мамы?

Гайваронская: Мамы па мужу прозвішча было Бакуновіч Марыя Мікалаеўна. Да сужэнства Каладзюк.

Аўтар: Прабачце, я вас перабіў.

Гайваронская: Дык вось, калі ўсё пачалося, Пётр выйшаў на вуліцу і заўважыў Феадору Мішук. Ён і пытаецца: «А ты чаго тут? Партызаны вёску рабуюць, а я вось хачу кажух схваць». І ў гэты час хатнія пачулі на двары нейкі хлапок. Яны выбеглі на падворак, а там паміж хатаю і гумном ляжыць забіты Пётр.

Аўтар: Скажыце, а колькі было тады гадоў мамінаму дзядзьку?

Гайваронская: Малады зусім, дзевятнаццаць гадоў было хлопцу. Загінуў ні за што.

(Размова запісана 20 ліпеня 2022 года.)

Гаворыць жыхар вёскі Казённыя Лычыцы Наваградскага раёна Васіль Васільевіч Малышчык (85 гадоў):

Аўтар: Васіль Васільевіч, распавядзіце, калі ласка, хто ў Лычыцах пабіў людзей?

Малышчык: А вы, прабачце, хто?

Аўтар: Я пісьменнік з Гродна.

Малышчык: А, вы пісьменнік? Дык раскажыце ўсім, як у нашай вёсцы партызаны нізашто людзей бязвінных пабілі.

Аўтар: Раскажу, абавязкова, а калі гэтая трагедыя здарылася?

Малышчык: У нас тут у вёсцы жыў нейкі ненармальны, прозвішча яго было Чэрнік. Імя ўжо не памятаю. Дык вось, аднаго дня да нас сюды на вазах прыехалі партызаны, яны нейкага чалавека тут рабавалі, забіралі харчы, адзеду, дык гэты самы Чэ-

рнік пабег у Нягневічы і паскардзіўся ў паліцыю, што, маўляў, у Лычыцах партызаны хаты людскія рабуюць. Вось тыя праз некаторы час сюды і прыехалі, але партызанаў ужо і след прастыў. Ну і ўсё. Тады на акцябарскую партызаны акружылі вёску, і, каб адпомсціць, без папярэджвання пачалі людзей выбіваць.

Аўтар: А каго яны ў тую ноч застрэлілі?

Малышчык: Як каго? Хто пападаўся на вочы, таго і білі, вась там у нас, дзе цяпер труба тырчыць, млын быў, дык яны мельніка прама на мяшках застрэлілі. А ў тых людзей, хто хоць адзін з сям'і служыў у самаахове, выбівалі ўсю сям'ю цалкам. Вось, напрыклад, з Лычыцаў служыў у самаахове Аляксандр Мішук, дык яго ўсю сям'ю партызаны пабілі ў тую ноч. І яго самага таксама тады забілі, калі ён ішоў з Наваградка дадому, прыпільнавалі пры павароце на Грэсічы. А вась сям'ю яго ўсю пабілі, ды потым усіх разам у іх жа хаце спалілі. Нікога не пашкадавалі. Ні жанчын, ні старых, ні дзяцей.

Аўтар: А гэты Аляксандр Мішук сапраўды служыў у самаахове?

Малышчык: Ну, я не ведаю, але ён насіў такія нагавіцы з лампасамі ды ружжо на плячы. Вось такая ў яго была форма.

Аўтар: А іншых за што пабілі?

Малышчык: Ну вась, глядзіце, у гэтай жоўтай хаце жыла жанчына Фёкла, яна такая балтлівая была. Магла, не падумаўшы, лягнуць што-небудзь. А той ноччу яна нешта сказала ў бок партызанаў, а тыя за гэта мужыка яе застрэлілі. А вась тут у нас з Піцера гэтымі днямі Марусю дзеці прывезлі хараніць, яна ў нас у магазіне працавала. Дык вась яе дзядзьку Пятра Каладзюка паміж гумнамі партызаны застрэлілі. А той зусім ні пры чым быў.

Аўтар: А каля гумнаў як ён аказаўся?

Малышчык: Тут ведаеце, як у нас у вёсцы вельмі шчыльна збудаваныя хаты, вась менавіта ён, пэўна, і шыгануў туды паміж хатаю і гумном, каб схавацца ад іх, а яны яго тут і застрэлілі. Дык яны, гэтыя партызаны, зусім хацелі ўсю вёску спаліць, але неяк пранесла.

Аўтар: А колькі тады загінула?

Малышчык: У тую ноч партызаны забілі ў Казённых Лычыцах чатырнаццаць чалавек. Мужчын, жанчын, дзяцей. У тую ноч людзі як шалёныя насіліся, не ведаючы, куды падзецца і дзе хавацца. Гэта была страшная ноч.

Аўтар: Васіль Васільевіч, скажыце, а партызаны былі мясцовыя ці чужыя?

Малышчык: Былі і з Шчорсаў, і з іншых вёсак. А былі і чужыя.

(Размова запісаная 20 ліпеня 2022 года.)

Рэгістрацыя смерці	Прозвішча	Час забойства	Год нараджэння ахвяры	Месца забойства	Святар	Хто забіў
11 траўня 1943 г.	Талака Міхаіл Філімонавіч (Купіск)	6 траўня 1943 г.	1920	м. Налібокі		
9 лістапада 1943 г.	Стасевіч Мікалай Ігнатавіч	7 лістапада 1843 г.	76 гадоў	в. Аўдзевічы	св. Мікалай Барысаў	забіты

<i>Рэгі-страцыя смерці</i>	<i>Прозвішча</i>	<i>Час за-бойства</i>	<i>Год нараджэння ахвяры</i>	<i>Месца забойства</i>	<i>Святар</i>	<i>Хто забіў</i>
9 лістапада 1943 г.	Каршун Васіль Маркавіч	7 лістапада 1943 год	50 гадоў	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забіты
9 лістапада 1943 г.	Чэрнік Лаўрын Захаравіч	7 лістапада 1943 г.	22.10.1910	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забіты
9 лістапада 1943 г.	Калядзік Пётр Дзмітрыевіч	7 лістапада 1943 г.	21.5.1922	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забіты
9 лістапада 1943 г.	Чэрнік Аляксандра Адамаўна (удава)	7 лістапада 1943 г.	60 гадоў	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	
9 лістапада 1943 г.	Мішук Наталля Фадзееўна (удава)	7 лістапада 1943 г.	60 гадоў	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забітая
9 лістапада 1943 г.	Мішук Марыя Фёдарайна	7 лістапада 1943 год	22.6.1921	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забітая
9 лістапада 1943 г.	Мішук Максім Цярэнцьеявіч (жанаты)	7 лістапада 1943 г.	1898	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забіты
9 лістапада 1943 г.	Мішук Матрона Максімаўна (замужам)	7 лістапада 1943 г.	1899	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забітая
9 лістапада 1943 г.	Чэрнік Аляксандра Карпаўна (дзяўчына)	7 лістапада 1943 г.	1903	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забітая
9 лістапада 1943 г.	Чэрнік Сямён Сямёнавіч	7 лістапада 1943 г.	39	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забіты
9 лістапада 1943 г.	Каладзюк Іван Мікалаевіч	7 лістапада 1943 г.	13.6.1923	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забіты
9 лістапада 1943 г.	Сазановіч Васіль Лаўрынавіч (кавалер)	7 лістапада 1943 г.	1.5.1922	в. Казённыя Лычыцы	св. Мікалай Барысаў	забіты
9 лістапада 1943 г.	Аляксандр Максімавіч Мішук	7 лістапада 1943 г.	1.6.1925	на дарозе з Наваградка	Св .Мікалай Барысаў	забіты

Рэгістрацыя смерці	Прозвішча	Дата і час забойства	Год нараджэння ахвяры	Месца забойства	Сям'я	Сведка
9 лістапада 1943 г.	Бажко Аляксандр Пятровіч	7.11.1943	1875	в. Харосіца	жанаты	святар Карнэлій Трагамуцкі
9 лістапада 1943 г.	Бажко Фёкла Мікалаеўна	7.11.1943	1890	в. Харосіца	замужам	святар Карнэлій Трагамуцкі
9 лістапада 1943 г.	Гутар Павал Андрэевіч	7.11.1943	39 гадоў	в. Нягневічы	жанаты	святар Карнэлій Трагамуцкі
9 лістапада 1943 г.	Сазановіч Аляксей Лаўрэнцьевіч	7.11.1943	1874	х. Нова-Васільеў	жанаты	святар Карнэлій Трагамуцкі
9 лістапада 1943 г.	Сазановіч Вольга Іванайна	7.11.1943	1883	х. Нова-Васільеў	замужам	святар Карнэлій Трагамуцкі
9 лістапада 1943 г.	Орса (Шарэйка) Аляксандра Паўлаўна	7.11.1943	21 год	Падгур'е	замужам	святар Карнэлій Трагамуцкі
30 лістапада 1943 г.	Война Аляксей Ігнатавіч	29.11.1943	34 гады	х. Вельніца	жанаты	святар Карнэлій Трагамуцкі
30 лістапада 1943 г.	Война Павал Сямёнавіч	29.11.1943	32 гады	х. Вельніца	жанаты	святар Карнэлій Трагамуцкі
30 лістапада 1943 г.	Пушко Алена Грыгор'еўна (Гарбачык)	29.11.1943	39 гадоў	х. Вельніца	замужам	святар Карнэлій Трагамуцкі

Цікава будзе прааналізаваць узрост і гендарны склад забітых дзенісенкаўцамі ў часе «гаспадарчай» аперацыі 7 лістапада 1943 года так званых «ворагаў Радзімы». Дык вось, як бачна з метрычных кніг, загінулыя на бальшавіцкае свята жыхары наваградскіх вёсак пераважна нявінныя людзі (мужчыны сталага веку, жанчыны, дзеці) і тыя, каму было ў 1943 годзе каля дваццаці, як Пятру Каладзюку. Але, можа, камандаванне не ведала, што чыняць іх падначаленыя? Прыводжу тут яшчэ адзін дакумент.

3 ліста 71, НАРБ, фонд 1450, вопіс 4, справа 321.

Загад 17.03.44 № 3 Добрач.

«У сакавіку 1944 г. група партызан 3-га ўзвода Камароўскі і Крамко дапусцілі ў в. Некрашэвічы нечалавечыя здзекі над гр. Шыран Лідзяй і Шыран Іванам, вымагаючы шляхам экзэкуцыі вайсковыя штаны і боты.

У сакавіку партызан Астравовіч Павел у вёсцы В. Слабада ў прысутнасці Пулко І., Скок В., Сукала В. пабіў гр. Скок Ул. і выбіў зуб.

У студзені партызан Кедэ Аляксандр забраў у жыхаркі в. Малюшычы Казак Вольгі 45 м. мануфактуры, 2 прастыні, 2 пары жаночых панчо, не маючы на гэта дазволу камандавання...».

У канцы загада пакаранне — «апошняя папярэджанне».

Камандзір Асобага казачага атрада (Дзенісенка)

Камісар (Грэчанічэнка)

Нач. штаба (Салашэнка)

Як бачна з гэтай дакладной, пакаранне злачынцаў у атрадзе адбывалася толькі фармальна. А па сутнасці, камандаванне на той час асобага казачага атрада само здзяйсняла злачынствы. Ды яшчэ якія.

Цікавы факт, пра які не ўзгадваецца ў кнізе Ірыны Шатыронак «Камандзір», пасля таго, як на Панямонне прыйшла Чырвоная Армія. Сам Дзмітрый Дзенісенка, спаслаўшыся на раненне, на фронт не пайшоў. А ўсе яго «прынёманскія казакі» рушылі штурмаваць Усходнюю Прусію. Хто з іх ацалеў, толькі бог ведае...

Але і ў паваенны час, нават пасля таго, як факты злачынстваў Д. Дзенісенкі былі поўнасю даказаныя вайскавай пракуратурай Беларускай ваеннай акругі ў 1977 годзе, ён, маючы першапачаткова ўсяго пяць класаў адукацыі, працягваў працаваць намеснікам Мірскага райвыканкама, а затым кіраваў адным з самых буйных калгасаў у Наваградскім раёне. У той жа кнізе Ірыны Шатыронак, на старонках якой пісьменніца прыгожа апісвае гераічны лёс слаўнага «нёманскага казака», амаль што на кожнай старонцы ўсхваляецца высокі маральны дух «палкаводца», яго зайздросныя камандзірскія і чалавечыя якасці. І нідзе не згадваецца, як Міцька паліў беларускія вёскі і забіваў сваіх жа сяброў. Як яго атрад рабаваў заможныя гаспадаркі сялян. Як Міцька зламаў лёс маладой дзяўчыне, якая была ў яго партызанскім будане за жонку і якую ён, як выкарыстаную рэч, задаволіўшы свае звярыныя патрэбы, потым перадаў камісару свайго ж атрада. Дарэчы, гэтую гісторыю таленавіта апісала Ала Петрушкевіч у сваім апавяданні «Дыся».

Я разумею, што прыведзеныя мной факты злачынстваў супярэчаць таму, што апісала ў сваёй кнізе Ірына Шатыронак. Страшныя факты, згаданыя ў гэтым артыкуле, успрыняць чытачу, які вырас пры савецкай уладзе, вельмі няпроста, а іншым разам і вельмі балюча, бо рэальныя дзеянні Д. Дзенісенкі кардынальна супярэчаць усяму, што нам прывівалі настаўнікі ў школах і выкладчыкі ва ўніверсітэтах. Але, як кажучь, непрыемная праўда даражэйшая за прыгожую хлусню.

Напрыканцы паўтаруся: я не ставіў за мэту рэцэнзаваць кнігу Ірыны Шатыронак «Камандзір». Я намагаўся раскрыць людзям праўду, бо як тады глядзець у вочы сваякам тых, хто бязвінна загінуў ад рук Д. Дзенісенкі?

Зло не павінна перамагаць. Бо што тады будзе з намі і сусветам увогуле?

нарадзіўся 20 ліпеня 1963 года ў вёсцы Александрыя Зэльвенскага раёна. Як мецэнат фундаваў кнігі: факсімільнае выданне Ларысы Геніюш «Ад родных ніў», Міхася Скоблы «Розгі ў розніцу», Юркі Голуба «Багра» ды інш. Друкаваўся ў «Гродзенскай праўдзе», «Літаратурнай Беларусі», у часопісах «Роднае слова», «Дзеяслоў». Выдаў кнігу даследаванняў і вершаў «Архіпелаг Сапегаў», кнігі прозы «Чорная Воля» (2013), «Чужы» (2017), «Сімвал веры» (2018), «Пажарка — прытулак для самотнага музыкі» (2019). Жыве ў Гродне.

АЛЬЖБЕТА КЕДА

І знікла прозвішча

Мая антанёўская бабуля Маня родам з Лядкаў, з заможнае сям’і Рыгора і Ксеніі Кедаў. Па-вулічнаму называлі іх Якавымі. Бацька гаспадара быў Якаў. Маці Ксенія з сям’і Вікенцевых. Жылі ў пачатку вёскі. Сёння яшчэ ёсць знакі ад іхняе сядзібы: высокая ліпа пры плоце, добры склеп. Праўда, не Рыгоравы, а сына ягонага Сашы, які ў бацькоўскай хаце звекаваў.

Калі мама чула песню пра тое, што *і сама я красіва, і харошага роду, але доля нешчасліва*, згадвала сваю маму, бабулю Маню. Быццам тая любіла гэтую песню цытаваць. Не спяваць, бо хіба ніколі не спявала, хоць голас мела чысты, звонкі, а менавіта прагаворваць, маючы на ўвазе сябе, свой род.

Сыны Рыгора Кеды

Тая рана ніколі не загаілася ў сэрцы Рыгора Кеды, заможнага гаспадара з Лядкаў. Двое старэйшых сыноў, Мікалай і Иван, ляглі пад Петраграфам у 1919-м. І магілкі па іх не засталася. Аднаму васямнаццаць, другому шаснаццаць.

З жонкай Ксеняй і шасцю дзеткамі, сынамі Мікалаем, Іванам, Сашам, Пятром, дочкамі Маняю і Шураю, у пачатку XX стагоддзя падаўся Рыгор у Санкт-Пецярбург лепшае долі шукаць. І знайшоў. Працаваў на Пуцілаўскім заводзе. Належна забяспечваў вялікую сям’ю. Усяго хапала. Дзеці ў школу хадзілі. Памятала Маня, што школа была на вуліцы Лермантава. Жонка — хатняя гаспадыня. Хапала ёй працы дома. Мог рабочы ў дарэвалюцыйнай Расіі дазволіць жонцы не працаваць. Штодня гатавала гаспадыня вялікі кацёл мяса. Добра запомнілася гэта Мані. І нават калі вайна пачалася, не збяднелі. А вось калі адбыўся бальшавіцкі пераварот ды бальшавікі пачалі гаспадарыць, зазналі людзі гора. Голад настаў. Ужо было не да жыру. Быць бы *жывым*. Але самае страшнае — тэрор. Яшчэ ў раннім дзяцінстве даведалася ад бабулі пра тыя жудасныя рэчы, што адбываліся паўсюль пасля захопу бальшавікамі ўлады. Пра тое, аб чым усе мы даведаліся з пачаткам перабудовы. Бабуля не ведала слова *тэрор*. Але яна добра памятала, што вытваралі бальшавікі ў Санкт-Пецярбурзе. Абвяшчаюць, што там і там будуць прадаваць хлеб. Людзі, што ўжо зведалі голад, а грошы і каштоўнасці мелі, бягуць туды. Іх акружаюць чырвонаармейцы і пачынаюць страляць. Бабуля са сваёй маці траплялі ў такія сітуацыі. Запомнілася ёй, як людзі перад смерцю становіліся на калені, прасілі толькі аб адным — дазволіць памаліцца, а ім і гэтага не дазвалялі. Стралялі без разбору. А людзі ўсе прыстойныя (бабуліна ўлюбёнае слоўца), апранутыя хораша. Чаму ж ім памаліцца нават не давалі? Гэта яе абурала найбольш.

Не верыць бабулі было нельга. Але і верыць было складана, бо занадта страшнымі былі гэтыя аповеды. Сёння, калі пазнаёмілася з дзённікамі Зінаіды Гіпіус тае пары (<https://knigavuhe.org/book/peterburgskie-dnevnik/>), зразумела, што бабуля яшчэ далёка не пра ўсё ведала. Не чула яна пра «кітайскае» мяса, пра тое, чым

кормяць звяроў у зварынцы, у якім становішчы апынулася інтэлігенцыя. Відаць, рабочым, як сацыяльна блізім, усё ж было прасцей. Іх хоць не катавалі, не забівалі, у закладнікі сем'і не бралі.

Страціць жыццё ў той завірусе было вельмі проста. Бацькі баяліся найперш за дзяцей. А тут новая ўлада аб'явіла пра набор у афіцэрскую школу. На два гады. Не меней за васьмнаццаць гадоў павінны былі мець юнакі. Кедавы былі маладзейшыя: аднаму сямнаццаць, другому яшчэ і шаснаццаці не было. Дакументаў жа ніякіх не правяралі. Падумаў Рыгор і так вырашыў: «Аддамо. Хай вучацца». Дабавіў бацька гадочкаў, бо сыны, як амаль усе Кеды, высокія былі, пад два метры, дужыя.

Адразу ж навука нейкаю незразумелаю, недарэчнаю аказалася. Вярталіся хлопцы вечарам дахаты і падалі, бы падкошаныя. Дзівіліся бацькі, што гэта за афіцэрская навука такая, калі іхнія здаровыя, моцныя сыны вытрываць не могуць. Ніякіх заняткаў у класах, як тое ўяўлялася, не было. Адна страшэнная муштра. Ганялі іх цэлымі днямі. А кармілі нейкімі памыямі. Вечарам не да стала беглі, а да ложка, бо вярталіся позна, а ўставаць рана даводзілася. Выхудалі хлопцы. Усяго некалькі месяцаў гэта доўжылася. Восенню пагналі іх у бой. Супраць белага войска. І ў першым жа баі загінулі Рыгоравы сыночкі. Мікалай і Іван...

«Саветы — зладзеі, абманшчыкі, бандыты», — усё жыццё паўтарала Маня, памятаючы тую «афіцэрскую» школу і смерць сваіх братоў. З таго часу да канца жыцця ненавідзела яна бальшавікоў і ўсё, што было звязана з савецкай уладай. У тыя пецябургскія часы ёй неаднойчы даводзілася бачыць бальшавіцкіх лідараў. Пра Леніна казалі: «Што пра яго расказваць? Малы, гаркавы, брыдкі. Вось Троцкі прыгожы, высокі. І гаварыў хораша».

Пасля страты старэйшых хлопцаў нішто ўжо больш не трымала Кедаў у галоднай бальшавіцкай сталіцы. Уцякаць, хутчэй уцякаць на Радзіму, у Беларусь, з гэтага страшнага горада, ад гэтых страшных саветаў! Не так проста гэта было, але неяк выбраваліся ўсё ж Кеды з колісь багатага горада, каб вярнуцца ў свае Лядкі.

Суцішылася гора, абжывацца наноў пачалі. Дзіцятка нарадзілася. Сын. Валодзем назвалі. «Дзякаваць Богу, гэты вырасце. На яго ўжо вайны не будзе!» — упэўнена прарочыў бацька.

Кеды прывезлі з Пецябурга цэлы мех грошаў, «керанкаў», якія ў нашым краі нельга было скарыстаць (імі пасля дзеці гулялі), і царскіх рублёў, якія на першым часе былі ў хадзе. Але і тут няшчасце напаткала. Паехалі на рынак, а грошы тыя, якіх вельмі многа было, паклалі ў мяшок, у які авёс коням насыпалі. Агледзеліся, а мяшка няма. Украў нехта. Усе тыя грошы. Так нічога і не купілі. Пра гэта ад мамы чула наступнае: «Часам людзі маюць бяду і пытаюць, за што Бог карае іх. Бо ніякага граху страшнага, здаецца, не робяць. То і карае, пэўна, вось за такое ці падобнае, што, магчыма, на сумленні іхніх бацькоў ці дзядоў. Бо такі грэх не можа быць не пакараным».

Але яшчэ большай бядою стала іншае. Сваяк, якому зямлю перад ад'ездам пакінулі, не захацеў вяртаць яе прадзеду Рыгору. Дакументаў жа ніякіх не было. І тады пачаўся суд. Як пра нейкую страшную навалу, згадвала бабуля пра той суд у часы панскай Польшчы. Цягнуўся ён доўга, гадоў сем. І ўсе гэтыя гады ўсё, што здабывала сям'я ў нялёгкай працы (набытак за прададзенае збожжа, выгадаванае цяля), ішло на суд. Бацька толькі паспяваў адвозіць грошы ў Наваградак. З таго часу ўсё, што

звязана з судом, лічылася ў нашых сем'ях чымсьці нахталт страшнай бяды, вайны ці пажару.

І вось нарэшце прыйшоў той суд. І выйграў яго прадзед Рыгор. Не толькі сваю зямлю вярнуў, але яшчэ і частку таго сваяка яму прысудзілі. Стала сям'я Кедаў заможнай.

Любілі ўсе малодшанькага Валодзю, песцілі. А ён такі ўдалы, разумненькі рос! Да навукі здольны. Вырашыў бацька: «Вучыць будзем Валодзю на настаўніка. А на гаспадарцы хай старэйшыя, Пеця з Сашам, застаюцца». Не дачакаўся бацька, калі ўлюбёны сыночак дыплом настаўніка атрымае. Памёр раптоўна вясною 1932 года. На помніку, які ставіў сын Пеця, дата смерці не пазначана. З аповеду малодшае дачкі Нюшы вядома, што на пахаванне бацькі Маня з Антанёва не з'явілася, бо карміла малую Валю. Таму выправіла Петрыка. Валя насамрэч з 1931 года. Нарадзілася восенню. То і выпадае, што памёр Рыгор Кеда ў 1932 годзе. Была ранняя, халодная вясна. Разводдзе. Крыгі па рацэ нясуцца. Нёман, як заўсёды, калі пільная патрэба на другі бок трапіць, бушаваў. Упрасіў Петрык лодачніка перавесці на другі бок. Як той ні аднекваўся, але пагадзіўся, бо прычына была надта паважная.

Вырушылі ў нялёгкі шлях. На сярэдзіне ракі лодка перакулілася. Петрык апынуўся ў ледзяной вадзе, між крыгаў. Ледзьве выбавіў яго лодачнік ад страшнае смерці. Што казаць, пашчасціла жывым застацца. Таму і не магла Маня ў такую страшную дарогу выбрацца.

Да Лядак Петрык ляцеў лятom, каб не адубець. У мокрым адзенні, абутку. З'явіўся ў хату, яго адразу на печ, адагравацца. Адзенне сухое знайшлі...

Вось жа, закончыў Валодзя школу, у гімназію паступіў. Ажно ў Пінск. Не магу даўмецца, чаму так далёка. Наваградак жа побач. Ніхто мне пра тое не скажа. Мама расказвала, якой сур'ёзнай была адукацыя. Дасканала ведаў замежную мову (нямецкую), вывучаліся там усе асноўныя прадметы. Лёгка навуча давалася. І летам, калі на вакацыі прыезджаў, увесь час заняты быў. Чытаў многа. Нейкія доследы з раслінамі праводзіў. Адводзілі яму дзялянку ў агародзе, дзе вырошчваў расліны. Усё запісваў, замалёўваў, гербарыі рабіў. Вяртаўся восенню ў гімназію не з пустымі рукамі.

Паспеў настаўнікам папрацаваць. Зусім пра гэта звестак не засталася. Дзе працаваў, у якой школе? Пляменніца ягоная Валя, Маніна дачка, падарунак ад дзядзькі мела — кнігу для чытання для пачатковых класаў. Вельмі ў школу хацела. Пайшла са сваёю кнігаю, а яе не прымаюць: гадоў не стае. Прышла дахаты плачучы. А вечарам пан настаўнік прыходзіць да Петрыкавых і просіць у Мані кнігу, бо не было такое ў ягонай школе. Маня яму ўмову катэгарычную: «Возьмеце Валю ў школу, то і кнігу дам». Вось так дапамог дзядзькаў падарунак Валі ў школу раней пайсці...

Двое сялядоршых (чула неаднойчы і на маёй Карэліччыне такое слова) Саша і Пеця на гаспадарцы працавалі. Квітнела гаспадарка. Усяго ўдосталь было. Лепш бы не было. Бо ў 1939-м, калі прыйшлі саветы, сталі нашы Кеда ворагамі, кулакамі. Перад вайною саслалі хлопцаў далёка-далёка. Трапілі на вайсковы завод недзе на Урале. Во ўжо была катарга! Праца знясілівала страшэнна. А кармілі поліўкаю з гнілое бручкі. Толькі аднойчы за ўсе доўгія гады няволі далі сапраўдную ежу: камісія з Масквы на завод прыезджала. Згадаў Саша, як голад даймаў, як прыходзіў у мроях

ягоных водар бульбы, якую маці ў карыце свінням секла. «Як бы я тую свінюю картоплю ёў!» — казаў неаднойчы.

Пасля вызвалення вярнуўся Саша ў свае Лядкі, дзе і пражыў да самае смерці ў бацькоўскай хаце. Не ажаніўся. Як некалі свацця па Мані Ганна Бандарык не дазволіла сыну Івану ўзяць замуж Стэпку Нічыпараву, так і Ксенія Кеда не дазволіла Сашу ажаніцца з каханаю дзяўчынаю. Размова тут, праўда, не пра пасаг была. Ганьбу сям'і дзяўчыны маці давала:

— Што там за род? Няўжо не ведаеш? Якіх дзяцей яна табе народзіць? Што гэта будзе за племя?..

Так і не ажаніўся прыгожы, высокі, працавіты Саша. Пасля смерці маці застаўся ён гаспадаром. І сярэдняя сястра Шура пры ім жыла. Штолета прыезджала малодшая Ньюша з сям'ёю. Дапамагаў ёй Саша, за бацьку быў. А муж Ньюшы, Міхаіл Бубліс, Сашы ва ўсім дапамагаў. Склеп, які і сёння на сядзібе, разам будавалі.

Не захацеў Пецька дадому пасля той пакуты вяртацца, з'ехаў у Рыгу. З таго часу і сталі называць яго ў сям'і Пецька Рыжаскі. Усё жыццё працаваў там шафёрам. Узяў замуж хітрую кабету, Надзю-ўсходніцу, што ў вайну страціла сям'ю, адкульсьці з Магілёўшчыны. Выгадавалі яны двое дзяцей: Валодзю, што жыве ў Рызе, і Тамару, якая зараз у Санкт-Пецярбурзе. Тамара ў дзяцінстве часта ў Лядках бывала. У дзядзькавай хаце, разам з дачкою Ньюшы, таксама Тамарай.

Сувязь з Рыжаскімі мы страцілі. Ездзіла ў Рыгу напрыканцы васьмідзясятых, знайшла там сваякоў, яшчэ і Надзя жыла. Але была расчараваная тым, што нічога ім нецікава ведаць ні пра род беларускі, ні пра карані свае. Жонка Валодзі латышка, сыночка, адзінага нашчадка вялікага роду, што носіць прозвішча Кедаў, выходзіла латышом. А бацьку больш цікавіць справы праязічныя. Страчаныя яны для нас.

Наведала магілу дзедка Пецькі. Дагледжаная магіла, сціплы крыжык, што зрабілі яго сябры. Усё збіраюся знайсці Тамару, якую памятаю з дзяцінства, прыезджала да нас у Шчонава напрыканцы шасцідзясятых, вельмі тады я яе палюбіла. Плакала, што спаць мяне з ёю не паклалі, з гонарам казалі сяброўкам, што наша Тамара палатышску гаварыць умее. Але ўсё адкладваю гэта да лепшага, вальнейшага часу, а яшчэ баюся расчаравацца, як тады ў Рызе.

Думаецца зараз: «А калі б не рэпрэсавалі сярэдніх Кедавых хлопцаў? Калі б не вывезлі да вайны? У сорака чацвёртым абавязкова на фронт забралі б. Там выжыць шансаў у Рыгоравых хлопцаў меней было...»

Памыліўся Рыгор са сваім прароцтвам. І малодшага ягонага сыночка вайна не абмінула. Адразу ж па вызваленні забралі яго на фронт. 22.07.1944 — дата прызыву. А 17.10.1944 загінуў у Літве, пад Каўнасам, каля вёскі Патвеце. Ляжыць у брацкай магіле з усходняга боку, рад 3, месца 9. У інтэрнэце знайшліся гэтыя звесткі. На жаль, з памылкамі: год нараджэння Валодзі 1924-ы, а не 1913-ы. І месца нараджэння вёска Лядкі, а не Ленінград. Усяго дваццаць гадоўкаў яму было. Савецкія следцы прыслалі былі цёці Ньюшы ліст, у якім расказалі, як загінуў яе брат, дзе магіла. На жаль, цёця Ньюша той ліст не зберагла.

Звялося прозвішча нашых прыгожых Кедаў. Не засталося «племя». Прычынай таму — страшны час, а яшчэ, думаецца, і недарэчнае ўмяшанне ганаровай прабабулі Ксені ў лёс сына Сашы.

ЛЕАНІД ЛАЎРЭШ

Страчаная цывілізацыя

Гістарычныя хронікі

Маёнтак Вялікае Мажэйкава

Пра раннюю гісторыю яшчэ адзінага Мажэйкава я пісаў у сваёй кнізе «Маламажэйкаўская царква»*.

Ёсць звесткі, што на пачатку XVI ст. сядзіба, якая аб'ядноўвала Вялікае і Малое Мажэйкава, належала Міхалу Гагіну, мазырскаму намесніку, які прыняў удзел у здрадзе Міхала Глінскага. Таму кароль Жыгімонт Стары перадаў маёмасць Мажэйкава і Дзікушкі Івану Тышкевічу. Наданне Тышкевічу маёмасці ў Жалудоцкім павеце было кампенсацияй за знішчаную Глінскім і страчаную з-за Масквы маёмасць у Кіеўскім павеце.

Унучка Івана Тышкевіча — Аляксандра (†1593 г.) выйшла замуж за Аляксандра Хадкевіча (†1578 г.) — старасту гарадзенскага, і такім чынам сядзіба перайшла да Хадкевічаў.

Вялікі літоўскі гетман Караль Хадкевіч (1560–1621), палкаводзец у войнах з Масквой і Турцыяй, пераможца ў бітве са шведамі пад Кірхольмам, які загінуў пад Хацінам, меў Вялікае Мажэйкава як адну са сваіх рэзідэнцый.

Восенню 1659 г. Вялікае Мажэйкава было цалкам знішчана рускім войскам князя Хаванскага. Нейкі час маёнтак належаў князям Вішнявецкім, але 12 студзеня 1665 г. князь Дзмітрый Юры Карыбут Вішнявецкі, бэлзскі ваявода, прадаў за 210 000 злотых Мажэйкава, Лебяду, Сурмілішкі і іншыя фальваркі ў Лідскім павеце панам Аляксандру і Тэадоры (з Сапегаў) Нарушэвічам. Гэтак маёнтак перайшоў да Нарушэвічаў. Каля 1666 г. падканцлер Вялікага Княства Літоўскага Аляксандр Кшыштаф Нарушэвіч (†1668 г.) перапісаў Вялікае Мажэйкава разам з Дзікушкамі і Лябёдкай сваёй жонцы Тэадоры Аляксандры з Сапегаў. Іх дачка Мар'яна Тэклія (1662–1725) у 1710 г. выйшла замуж за абознага Вялікага Княства Літоўскага Ежы Каралю Хадкевіча (1646–1691), сужэнцы мелі сына Яна Каралю Хадкевіча (1686–1712). У 1725 г. маёнтак у спадчыну атрымлівае ўнук Мар'яны Тэклі, берасцейскі ваявода Адам Тадэвуш Хадкевіч (1711–1745), які быў жанаты з Евай Разаліяй (1715–1769). Вялікае Мажэйкава зноў вяртаецца да Хадкевічаў.

Ці доўга маёнтак належаў Хадкевічам, невядома, але ўжо сын Адама і Разаліі — Ян Мікалай Хадкевіч (1738–1781) — жыў у Турцы на Наваградчыне. Ян Мікалай Хадкевіч стаў уладальнікам Мажэйкава ў 1774 г. пасля смерці другога мужа Разаліі Евы, земскага падскарбія Якуба Гутэн-Чапскага. У 1781 г. удава Яна Мікалая Хадкевіча Людвіка Марыя Жавуская пачала па частках распрадаваць свае землі. На пачатку яе гаспадарання на захадзе мяжа маёмасці Хадкевічаў праходзіла ў 2 км ад маёнтка

* Гл: Лаўрэш Л. Л. Маламажэйкаўская царква: гістарычны нарыс. Гродна, 2017.

Ішчална, а на ўсходзе пачыналася недалёка ад Ліды. Галоўнай сядзібай гэтых уладанняў з'яўлялася Вялікае Мажэйкава. Маёнтак быў вельмі стары, бо нават шырокі, высаджаны двума радамі бяроз так званы тракт Баторыя (тагачасная дарога Ліда — Гародня) абмінаў яго вакол, каб потым вярнуцца да першапачатковага кірунку.

Да нашага часу захаваліся рэшткі галоўнай брамы падворка. Мясцовае паданне цвердзіць, што каменныя ядры, якія былі ўмураваны ў агароджу двара, з'яўляліся ваеннымі трафейамі гетмана Караля Хадкевіча, здабытымі падчас войнаў. Перад брамай, на абодва бакі тракту, раней меліся два ставы, якія, паводле легенды, капалі дзве тысячы татараў ці туркаў, узятых ў палон гетманам.

Апошняя адбудова сядзібы ў стылі класіцызму пачалася на пачатку XVIII ст. пры Адаме Тадэвушу Хадкевічу. Комплекс аб'ядноўваў сядзібны дом, ад пачатку з трох бакоў акружаны пладовым садам, вялікі парк, мураваную агароджу, афіцыну для гасцей і гаспадарчыя пабудовы: сабакарню, лядоўню, дзве афіцыны — левую і правую, ляпус, вялікі склад, альтанку, капліцу, фантан, млын, дзве сажалкі (у 1890 г. побач з сядзібай з'явілася вінакурня).

З інвентара маёнтка Вялікае Мажэйкава 1793 г. даведваемся, што: «На ўездзе на дзядзінец — брама на мураваных слупах з падвойнымі варотамі з габляванай дошкі, уверсе са штыкетам, на завесах і круках жалезны ... дзядзінец агароджаны штыкетам на атынкаваным падмурку з слупамі з цэгля, слупы пакрыты дахоўкай і з каменнымі шарамі ўверсе — такія ж слупы стаяць ад адной да другой афіцыны». Далей інвентар апісвае сядзібны дом, яго ўладкаванне і мэблю, капліцу, фальваркі маёнтка, млыны і корчмы.

У інвентары 1802 г. чытаем: «Палац стаіць фронтам уздоўж вуліцы, праз лес ад яго праходзіць Віленскі тракт. Паміж калонаў стаіць уязная брама ў драўляных кратах, на жалезных завесах і гаках. Палац і афіцыны агароджаны плотам з мураванымі калонамі. Уваход у палац праз ганак з чатырма калонамі, дзверы ў прысенне падвойныя, фасаваныя, на шрубках, замок з антабам і жалезным запорам...»

Далей, як і ў папярэднім інвентары, ідзе апісанне сядзібнага дома (палаца), афіцын, капліцы, будынка садоўніка, саду. Сядзібны дом Вялікага Мажэйкава быў будынкам прастакутнай формы на высокім падмурку з высокім ламаным гонтавым дахам. Гэты мураваны атынкаваны двухпавярховы жылы дом з калонамі ствараў уражанне чагосьці сярэдняга паміж вялікім шляхецкім дваром і палацам. Насупраць палаца меўся вялікі, роўны майдан без ніякіх упрыгожванняў, які выдатна падыходзіў для вучэння кавалерыйскай харугвы. На абодвух баках майдана стаялі дзве доўгія афіцыны (знешне падобныя на сядзібны дом) з лістоўніцы з падвойным дахам. У сярэдзіне кожнай з іх меліся стайні да 20 коней, а па тарцах па дзве двухпакёвыя афіцэрскія кватэры. Пасля Першай сусветнай вайны засталася толькі адна з афіцын, бо палац і другая афіцына ў 1915 г. былі спалены казакамі. Таксама засталася ўзвышша ад ранейшага пад'езда пад дах ганка, які ляжаў на мураваных і атынкаваных калонах.

За палацам знаходзіўся 10-гектарны парк, які складаўся з некалькіх участкаў, альтанак і пастрыжаных алей агульнай даўжынёй каля 2 км. Алеі былі пасаджаны такім чынам, каб вярхі грабаў і ліп стваралі закрытае сцяпенне. Андрэй Брахоцкі, сусед з Малога Мажэйкава, пісаў: «За палацам меўся вялікі парк з кіламетрамі алей, паса-

джаных такім чынам, што іх верхнія галіны сыходзіліся і рабілі над аляей скляпенне. Быў гэта малы Шэрбур*, але мажэйкаўскія алеі былі нават прыгажэйшымі за Шэрбурскія».

У парку меўся вялікі і дасканалы разарый, а ў канцы парку стаяла вялікая мураваная грэка-каталіцкая капліца, пабудаваная Евай Разаліяй каля 1769 г. і перабудаваная як рымска-каталіцкая на пачатку XX ст. па праекту архітэктара Станіслава Расвароўскага. У Кракаве, у архіве Хадкевічаў, у інвентары маёнтка Вялікае Мажэйкава ад 1793 г. захавалася апісанне гэтай грэка-каталіцкай капліцы са спісам начыння каліцы: «Капліца ў канцы парку, насупраць палаца, мураваная з цэглы і атынкаваная, пад гонтавым дахам, з фацыятай. Уваход праз падвойныя дзверы на завесах і з клямкай жалезнымі, з унутраным жалезным замком. Столь з дошак, падлога з цэглы, шэсць вокнаў у драўляных рамах».

Усе гаспадары маёнтка былі аматарамі палявання, і да нашых часоў захаваліся мураваная сабакарня, сабакарня і сядзібная лядоўня, якія знаходзяцца ў паўночным баку сядзібнага саду, што мяжуе з сучаснай вуліцаю Леніна. Над дзвярамі лядоўні захавалася дата «1790». Усе гістарычныя каштоўнасці Вялікага Мажэйкава з піетэтам і найвялікшай стараннасцю ўтрымліваліся да 1939 г. апошнімі ўладальнікамі Верашчакамі.

...Але вернемся да ўладальнікаў маёнтка.

Род Хадкевічаў згас у дваццатых гадах XIX ст., і старадаўняя латыфундыя перайшла да графаў Грабоўскіх. У 1833 г. Вялікае Мажэйкава было прададзенае графу Каралю Рафалу Грабоўскаму, пружанскаму падкамораму, жанатаму з Цяльшэўскай. Ён быў сынам Стэфана Грабоўскага, генерала літоўскіх войскаў і прыяцеля Караля Прозара. Стэфана Грабоўскага не трэба блытаць з іншым генералам Грабоўскім, першым мужам марганатычнай жонкі караля Станіслава Аўгуста — Альжбеты з Шыдлоўскіх.

Караль Рафаіл Грабоўскі (23.01.1778–29.11.1857) гербу Окша, падкаморы Пружанскага павета і ўладальнік велізарнага маёнтка Вялікае Мажэйкава, пахаваны каля касцёла ў Ішчалне. У свой час ён пабудаваў уніяцкую Праабражэнскую мураваную царкву ў вёсцы Дзікушкі, якая была асвечана ў 1840 г. як праваслаўная і стаіць да нашага часу.

Рафал Грабоўскі меў сына і 4 дачок, а менавіта:

1. Францішку Верашчаку;
2. Тэадозію Аскерка;
3. Марыю Скарбак-Важынскую (памерла ў XIX ст., пакінула аднаго сына і тры дачкі, яе патомства сышло з гэтага свету бяздзетным);
4. Канстанцыю Скірмунт, памерла бяздзетнай у 1916 г.;
5. Станіслава Грабоўскага.

Адзіны сын Станіслаў Грабоўскі ніколі не быў жанаты і пасля смерці бацькі доўгія гады гаспадарыў у Вялікім Мажэйкаве. Прыкладна з 1880 г. ён апекаваўся сваімі

---

* Парк знаходзіцца ў самым цэнтры горада Шэрбур. Гэта адзін з грамадскіх паркаў, пабудаваны ў 1885 г. па плане біёлага Эмануэля Лье. Батанічны сад XIX ст. займае каля гектара французскай зямлі. Ён зачароўвае разнастайнасцю і арыгінальным спалучэннем экзатычных раслін.

сіротамі-пляменніцамі Скарбак-Важынскімі і іх маёнткам Ішчална. Такім чынам, ён практычна валодаў двума маёнткамі.

На пачатку XX ст. маёнтак Вялікае Мажэйкава меў каля 10 000 гектараў і цягнуўся бесперапынным пасам шырынёй ад паловы да двух кіламетраў і даўжынёй каля трыццаці кіламетраў ад лесу і фальварка Жукі пад мястэчкам Васілішкі, праз Вялікае Мажэйкава, далей праз шматлікія фальваркі да Шаўдзюноў на беразе Нёмана. Далей землі маёнтка перакрочвалі праз Нёман, і за ракой Вялікае Мажэйкава мела яшчэ 200 га лесу — каля лясоў Яворскай Руды, якая належала маёнтку Жалудок. У Вялікім Мажэйкаве меліся вінакурны завод, два млыны і выдатны лес, які не ведаў сякеры. На добрай зямлі маёнтка аграрная культура стаяла на высокім узроўні. Да Першай сусветнай вайны гаспадарка грунтавалася на вырошчванні збожжа, якое па меры абмалоту з аднаго фальварка перавозілася ў наступны, покуль усё збожжа не збіралася ў вялікім збожжавым амбары ў Шаўдзюнах над Нёманам. Узімку ў залежнасці ад ураджаю цесляры будавалі адну, дзве ці тры баркі-віціны і ўвесну па Нёмане шматвяковым шляхам збожжа везлі ажно да Каралёўца (Кёнігсберга), дзе яго заўжды прадаваў адзін і той жа гандлёвы агент Грабоўскага. Пачынаўся абмен тэлеграмамі, агент штодзённа перадаваў кошты на зерне, і нарэшце з Мажэйкава прыходзіла каманда: «Прадаць!» І тады збожжа прадавалася разам з баркамі. У 1930-я гг. у Шаўдзюнах яшчэ жылі сяляне — патомныя рачнікі, якія шмат разоў вадзілі баркі са збожжам па Нёмане.

Станіслава Грабоўскага сяляне памяталі як добрага пана, але казалі, што ён часцяком упадаў у злосць. Адміністрацыя, эканомы і лясная варта памяталі яго строгім, але справядлівым, а ў дачыненні да непрыстойных ці непаслухмяных — часам нават жорсткім. Ён паважаў добрых гаспадароў і меў два замілаванні: паляванне і лес. Некалькі разоў бывала, што, сам маючы 5 000 га лесу, купляў дровы ў суседзяў, бо шкадаваў свой лес. У выніку яго спадкаемцы атрымалі нецярэблены лес — шмат было дрэваў з дупламі ці нават зусім спаракнелых. Шмат было соснаў у 5-6 кубаметраў драўніны і вышынёй ствала ў 30 метраў. Мокрыя нізіны параслі елкай, бярозай, алешынай.

У сваім доўгім, размераным жыцці Станіслаў Грабоўскі меў толькі два засмучэнні: першы раз — калі праз ягоныя лясы будавалася шаша Гародня — Ліда і на працягу трох кіламетраў у яго лесе выцерабілі дваццаціметровую прасеку. А другі раз — калі праводзілі чыгунку Ліда — Ваўкавыск і таксама выцялі кавалак лесу. У другі раз эканом маёнтка атрымаў загад прыкласці любыя высілкі, каб чыгуначная станцыя, якая потым атрымала назву Скрыбаўцы, не будавалася на землях маёнтка Вялікае Мажэйкава. І таму станцыя зараз стаіць больш далёка ад маёнтка, чым першапачаткова планавалася.

Сусед з Ішчалны Караль Лясковіч пісаў: «[Станіслаў Грабоўскі] любіў лес і не быў ласы на грошы. Яго лясы былі вялікім рэзервам дасканаллага старога дрэва. Купцы лесу — яўрэі з цікавасцю глядзелі на гэтыя лясы і моцна жадалі, выцерабіўшы іх, напоўніць свае гаманцы. Неаднаразовы прыезджалі на перамовы, пасля якіх граф Грабоўскі кожны раз выязджаў з ім аглядаць масівы лесу, і кожны раз спакой лесу настройваў яго на сузіранне вечнасці, і ён адмаўляўся... Лес, не крануты сякерай,

заўсёды аказваў на яго больш моцнае ўздзеянне, чым выгляд грошай. Таму купцы заўсёды ад’язджалі ні з чым і чарговы раз уздымалася яго слава добрага гаспадара».

Станіслаў Грабоўскі стала гаспадарыў у Малым Майжэкаве шмат гадоў, але ў 1900 г., выгадаваўшы пляменніц з Ішчалны, выправіўся ў Парыж, дзе яму так спадабалася, што пражыў там да 1905 г. Чым там займаўся — невядома, аднак шмат грошай не выдаткаваў, вось толькі да яго замілаванняў дадалася яшчэ адно — фатаграфія. Вялікая колькасць фотаздымкаў была зроблена ім з сапраўдным артыстызмам. Дахаты Грабоўскі вярнуўся ў 1905 г. і патрапіў якраз на «рэвалюцыю» — як толькі вылез з брычкі, праехаўшы з Ліды трыццаць кіламетраў да маёнтка (чыгункі Ліда — Ваўкавыск яшчэ не было), дык у першы ж дзень натоўпы сялян патрабавалі ад яго «хлеба, солі, зямлі, волі!». Таму граф загадаў замяніць коней і адразу ж выехаў у Ліду, а далей у Парыж. І больш ніколі ў Вялікае Мажэйкава не вяртаўся.

Жывучы ў Парыжы, Станіслаў Грабоўскі ўвёў навіну — кожны год перад Вялікаднем у Мажэйкаве забівалі дванаццаць свіней. З іх рабілі «літоўскія вяндрліны», шынкі, сухія каўбасы і некалькі вялікіх кавалкаў найлепшага сала. Усё гэта клалася ў прыгожа зробленыя скрынкі з альховага дрэва і экспрэс-поштай дасылалася Грабоўскаму ў Парыж. З кім усё гэта спажывалася, было невядома, бо сваякі ведалі, што, акрамя мадам Валес, у Парыжы ён ні з кім больш не быў знаёмы.

У Парыжы ён дачакаўся Першай сусветнай вайны і ўдалечыні ад маёнтка, які занялі немцы, з ласкі сваёй былой дамы сэрца жыў вельмі сціпла і памёр у 1917 г. Яго дама сэрца мадам Валес атрымала запіс на 300 000 франкаў, бо Грабоўскі, як педант і аматар парадку ва ўсім, пакінуў у Парыжы тастамент. Сярод ягоных папер у Вільні засталася шмат фотаздымкаў, якія захоўваліся яшчэ ў 1930-я гг. Па здымках можна было здагадацца, што ў свой час ён таксама вельмі цікавіўся зоркай сцэны Мечыславай Цвіклінскай.

Маёнтка Вялікае Мажэйкава ў часе Першай сусветнай вайны пацярпеў адносна мала. Згарэлі два дальнія фальваркі: Станіславава і Лябёдка. У самым Вялікім Мажэйкаве не знайшлося 100 рублёў, якія патрабавалі казакі за тое, каб яны не спалілі двор. Ніхто з прыслугі не меў грошаў ці не пажадаў адкупіцца, і стары, пабудаваны з лістоўніцы дом, які памятаў яшчэ гетмана Хадкевіча, згарэў. А разам з ім згарэла шмат каштоўных карцін, абразоў, скульптур, вялікая бібліятэка і — што самае дрэннае — большасць так звананага Празароўскага архіва, які датычыў паўстання пад кіраўніцтвам Касцюшкі. Пра гэты архіў пісаў гісторык Мар’ян Дубецкі. Нейкая частка архіва знаходзілася ў Вільні, дзе была знішчана падчас Другой сусветнай вайны.

Трэба сказаць яшчэ некалькі слоў пра архіў Вялікага Мажэйкава. У 1840 г. частка дакументаў з архіва ў Хойніках, якім валодаў абозны ВКЛ Караль Прозар, была перададзеная Грабоўскаму для капіявання. У Хойнікі дакументы больш не вярнуліся. Магчыма, таму, што пасля паўстання ў 1864 г., у якім удзельнічалі прадстаўнікі роду Прозараў, засцерагаючыся арыштаў, яны самі пачалі знішчаць паперы свайго архіва і лічылі, што ў Мажэйкаве дакументы будуць у небяспецы. Трэба адзначыць, што недзе з 1910 г. захавальнікам архіваў Вялікага Мажэйкава і Ішчалны працаваў лепшы лідскі гісторык XX ст. Міхал Шымялевіч.

Пасля таго як у 1915 г. прыйшлі немцы, з'явілася магчымасць адбудовы згарэлых фальваркаў, бо прускі маёр, які ад імя акупацыйнай улады гаспадарыў у Мажэйкаве, быў перакананы, што маёнтак стане ягонай уласнасцю, і рабіў усё, што мог, каб аднавіць гаспадарку. Маёр падрыхтаваў матэрыял для адбудовы згарэлага дома і для гэтага нават аднекуль знайшоў фотаздымкі сядзібы, запусціў вінакурню і прыдбаў сельскагаспадарчыя машыны. Падчас краязнаўчай экспедыцыі летам 1999 г. я з сябрамі бачыў і трымаў у руках фотаздымак сядзібнага дома з агароджай пачатку XX ст., які захоўваўся ў жыхароў Вялікага Мажэйкава. Пэўна, гэта быў адзін з тых здымкаў, якія здабыў нямецкі маёр. На жаль, потым гэты здымак мясцовыя жыхары прадалі нейкаму калекцыянеру.

Сын апошняга гаспадара суседняй Ішчалны пісаў: «Падчас вайны маёнтак [Ішчална] страціў падрыхтаваны запас будаўнічых матэрыялаў (былі назапашаны, каб пабудаваць новую плябанію, а ў былой плябаніі зрабіць прытулак для старых). У 1915 г. Лідскі павет быў заняты немцамі. У Вялікім Мажэйкаве атабарыўся нямецкі маёр, прадстаўнік *Liegenschaft* — арганізацыі, якая кіравала кінутымі маёнткамі. Уладальнік Вялікага Мажэйкава да таго часу памёр у Парыжы, і інфармацыя пра гэта была атрымана праз Чырвоны Крыж. Маёр, анямечаны паляк з Познані, прафесійны аграрнік, верыў у нямецкую перамогу і вырашыў зрабіць усё, каб гэта маёмасць у перспектыве стала ягонай. Таму гаспадарыў у гэтым маёнтку як сапраўдны “добры бацька”. Сцягнуў сюды з Ішчалны ўсе назапашаныя будаўнічыя матэрыялы і пачаў мадэрнізацыю на заходні капыл. Пабудаваў вялікую мураваную абору і вялізарную стадолу, адрамантаваў усё гаспадарчыя будынкі. Раллю трымаў ва ўзорным стане.

Дзякуючы яму Вялікае Мажэйкава стала адзіным маёнткам у ваколіцы, які выйграў ад нямецкай акупацыі. Прайграная вайна, вяртанне дахаты і юрыдычнае наданне гэтага маёнтка спадкаемцам было для маёра адной з найвялікшых страт у жыцці».

Пасля смерці графа Станіслава Грабоўскага спадкаемцам застаўся маёнтак Вялікае Мажэйкава ў Лідскім павеце, дамы і пляц у Вільні, нейкія дэпазіты і тастаменты.

У падзеле маёмасці прынялі ўдзел Верашчакі (бо сястра Грабоўскага Францішка выйшла замуж за Стэфана Верашчаку) і Аскеркі (яго сястра Тэадозія з Грабоўскіх была замужам за Аляксандрам Аскеркам). Вырашылі падзяліць маёнтак на 36 частак. 15/36 перайшло да Верашчакаў а 21/36 да нашчадкаў Тэадозіі Аскерка. Гэта частка адышла да яе трох замужніх дачок, якія атрымалі свае часткі ў залежнасці ад колькасці дзяцей. Найбольшай частка, 9/36, дасталася Марыі Мінейка з Аскеркаў, якая мела чацвёрта дзяцей. Зоф'я Раствароўская з Аскеркаў, якая мела дваіх дзяцей, атрымала 7/36, а Аляксандра Ваньковіч, як адзіная дачка Ядвігі Горват з Аскеркаў, успадкавала 5/36 маёмасці. Гэтыя прапорцыі падзелу адносіліся як да нерухомасці, так і да рухомасці, якой дарэчы, было няшмат.

Калі гаспадарка для спадкаемцаў стала супольнай, кіраўніцтва раздзелам маёмасці ў свае рукі ўзялі Францішка Верашчака і Уладзіслаў Мінейка. Трэба было выселіць адсюль вайскоўцаў і аплаціць немалы падатак за спадкі. Каб паменшыць агульную плошчу і ўнікнуць забірання часткі зямлі для вайсковых асаднікаў, трэба было самім аддаць пэўную частку зямлі на парцэляцыю.

Каб мець жывыя грошы, прадалі частку лесу ў Шаўдзюнах. І тут новыя гаспадары першы раз памыліліся. Справа адбылася падчас нестабільнасці валюты, яшчэ да ўвядзення польскага златага. Самі пакупнікі прапанавалі заплаціць доларамі, але новыя гаспадары адмовіліся, бо палічылі: калі нам прапануюць долары, дык маюць нейкі інтарэс, і згадзіліся толькі на польскія маркі. Гаспадары ўзялі вялікі задатак, якім адразу заплацілі падатак за спадкі, а праз год, з-за інфляцыі, на астатнія грошы ў марках, узятыя за прыгожыя шматкубовыя сосны, якія былі ўжо падрыхтаваныя да сплаву, можна было купіць толькі пачак запалак.

Вось як на пачатку 1920-х гг. апісваў маёнтак Вялікае Мажэйкава Андрэй Раствароўскі, маці якога, з Аскерак, была сярод спадкаемцаў: «Улетку выехаў у Вялікае Мажэйкава. Высадзіўся на станцыі Скрыбаўцы... Са станцыі ехаў па рэйках на па-нямецкай коннай вузкакалейцы Скрыбаўцы — Васілішкі на ўласнай ваганетцы, якую цягнуў адзін конь. Дарога не была далёкай, каля трох кіламетраў. Калі пераедзеш чыгунку і выедзеш з лесу, ужо бачна вялікая і моцна засаджаная дрэвамі тэрыторыя маёнтка. Прыгожа пабудаваныя будынкі атачалі падворак, трохі збоку стаялі вінакурня і ферма. З боку падворка мелася характэрная для гэтых ваколіц «сушылка сыроў». І, нарэшце, атачоная ўласным мурам з брамай сядзіба. Адразу за брамай, на невялікім, пэўна, штучна насыпаным гетманам узвышшы стаяў калісьці дом — зараз руіны і ўваход у лёхі. З двух бакоў дома стаялі дзве афіцыны з лістоўніцы, крытыя ламаным гонтавым дахам. Пасярэдзіне абедзвюх былі стайні, а па чатырох кутах — жылыя пакоі. Згодна з мясцовай традыцыяй у афіцынах стаяла “падручная харугва” гетмана. Ад брамы да двара вяла алея чатырохсотгадовых елак, уздоўж афіцын таксама раслі елкі. За домам пачынаўся сад. Былі там шэрагі грабаў трохметровай вышыні, якія змыкаліся ўверсе, лабірынты, альтанкі, а на пустых месцах раслі пладовыя дрэвы. У канцы, каля мура была капліца. Яе рысунак у свой час выканаў мой бацька. Да 1905 г. забаранялася будаваць капліцы і касцёлы. Таму спачатку “будаваліся” руіны, а потым пісалася паданне аб дазvole адбудаваць “руіны”. Пры адпаведных стараннях і праз хабар можна было такі дазвол атрымаць. <...>

Збоку, каля муроў стаяў дом адміністратара, там ужо быў тэлефон. Зараз дом займае пастарунак паліцыі. Адну з афіцын займалі “арыстакраты” дваровай службы: пан Якубоўскі, механік, стальмах, садавод. У другой афіцыне на адным канцы — тры пакоі з кухняй займалі Верашчакі, другі — чатыры пакоі з кухняй былі зарэзерваваны для нас, г. зн. для Мінейкаў, Ваньковічаў, Раствароўскіх. Трэбы было аб’ехаць вёскі, разабрацца ў сітуацыі і выбраць аб’ект, які б нам найбольш адпавядаў. Іншыя дзедзічы не мелі такіх праблем, бо два вялікія аб’екты: Вялікае Мажэйкава і Дзікушкі з прыгожымі мураванымі гаспадарчымі будынкамі — адразу перадаваліся Мінейкам і Верашчакам. Астатнія аб’екты не мелі такой каштоўнасці, бо пераважна не мелі будынкаў. <...>

Мы выбралі Скабейкі, невялікі фальварак, які ляжаў каля лесу і меў такія-сякія будынкі, а таксама некалькі дзясяткаў стагадовых ліп і ясеняў. <...>

Пасля доўгіх карагодаў і “прымераў”, бо ніхто не меў гатоўкі для выплаты, а верагодны атрымальнік грошай не жадаў чакаць, падзел быў прыняты і зафіксаваны. Фальваркі Жукі, Лябёдка, Станіславава пайшлі на парцэляцыю... Верашчакі, маючы

15/36 ад спадкаў, атрымалі Вялікае Мажэйкава, Марніцішкі і вялікую плошчу лясоў. Мінейкі за свае 5/36 узялі Раманаўцы і частку Баярскага бору. Раствароўскія з 7/36 атрымалі Скабейкі, большую частку Баярскага бору і частку Вялікага бору — Жукі, Тамашоўцы і Валоку II».

У выніку атрымаўся наступны падзел маёмасці:

Стэфан і Міхал Верашчакі — Вялікае Мажэйкава, 1 600 га.

Марыя Мінейка — Дзікушкі, 1 000 га.

Зоф'я Раствароўская, Скабейкі — 800 га.

Александра Ваньковіч, Раманаўцы — 600 га.

Рэшта, каля 500 га, як супольная маёмасць была ліквідавана.

У 1930-х гг. Вялікае Мажэйкава Верашчакаў мела вытворчасць спірту, тартак, павы млын і электрычнае асвятленне, электроўня працавала на вадзяным млыне ў Ішчалнянах.

Сусед Караль Лясковіч пісаў: «Апошні ўладальнік Вялікага Мажэйкава сп. Міхал Верашчака па прамой лініі, па мячу быў сваяком Марылі Путрамонт з Верашчакаў — вялікага каханна Адама Міцкевіча. Слынным Туганавічы, як пасаг, перайшлі да ягонай сям'і. Іх апошняя гаспадыня запісала Туганавічы Віленскаму ўніверсітэту, гэта быў ужо невялікі маёнтак.

Міхал Верашчака вызначаўся спакойным характарам і клопатам аб сваіх працоўных. Быць уладальнікам Вялікага Мажэйкава лічылася вялікім гонарам, бо гэта быў цэнтральны, дзедзічны фальварак і да таго ж ён меў спіртзавод, які даваў добры прыбытак. Не было такога выпадку, каб нехта з рабочых, нанятых Верашчакам, кідаў працу і шукаў іншай пасады. Да таго ж тут мелася добрая апека над пенсіянерамі і члены сям'і працоўных маглі лёгка ўладкавацца на працу на розных прадпрыемствах ў мястэчку. Кіраўніцтва лясамі і прадпрыемствамі Вялікага Мажэйкава знаходзілася ва ўмелых руках кузэна Верашчакаў Тадэвуша Шыманскага».

Сын гаспадыні Скабеек Андрэй Раствароўскі успамінаў: «Мы яшчэ жылі ўсе разам у Вялікім Мажэйкаве (напачатку 1920-х гг. — *Л. Л.*), але кожны клапаціўся і, як мог, будаваў сваю сядзібу. Верашчакі казалі, што ўсё добра і гэтак, і калі рэшта сваякоў пакіне афіцыну, дык будзе ажно зашмат пустога месца. Цёця Мінейка лічыла, што часы яшчэ няпэўныя, можа яшчэ адбыцца зямельная рэформа і не варта выдаваць грошы на новыя апартаменты, таму свае грошы патраціла, купіўшы супольна дом у Варшаве на Рынку Старога горада № 23. Такія ж думкі мелі і Ваньковічы, яны для пачатку пабудавалі малы домік як для эканомы і толькі праз нейкі час пабудавалі нармальны жылы дом. Мы думалі інакш і жадалі як найхутчэй пабудоваць дом, каб жыць з камфортам. Мама і сястра Ружа загадзя разбілі два сады (Ружа для гэтага нават закончыла курсы ў Варшаве і Кракаве) і пачалі высаджваць дрэвы і кусты, высадзілі фруктовы сад і ружарыюм. Залажылі цяпліцы. Адначасова, з бацькам заняліся пабудовай дома. Тата (Тадэвуш Раствароўскі — вядомы віленскі архітэктар. — *Л. Л.*) зрабіў праект будоўлі. Будоўля доўжылася адзін год. Але і праз год маглі жыць толькі ў адным мансардным пакоі, бо дом яшчэ не быў закончаны. Таму ўвесь вольны час я прысвячаў будаўніцтву і хутка разабраўся ва ўсіх таямніцах гэтага рамяства».

Пра былую частку маэнтка Малога Мажэйкава — **Скабейкі** — мы ведаем больш, чым пра іншыя часткі, бо сын уладальніцы Скабеек Андрэй Раствароўскі пакінуў цікавыя ўспаміны.

Ад грамадскай дарогі да новага дома Раствароўскіх у Скабейках вяла свежапасаджаная ліпавая алея. Гэтыя дрэвы Андрэй прывёз з Лідскага лясніцтва, дзе знайшоў іх ужо добра падрощанымі. Паміж узной брамай і домам меўся кругавы газон, а дарога была высыпана прасеяным жвірам, які прыемна шапацеў пад коламі аўтамабіля гаспадароў. Другая знешняя алея вяла ад дома на захад у разарый з бетонным басейнам унутры, вада падагравалася і падпампоўвалася адмысловай помпай. Печы ў доме ставіў слынны Беньямін з Жалудка па мянушцы «немка» разам са сваімі сынамі. Адзін з сыноў быў сапраўдным нямым, ён, акрамя печы, рабіў усе мулярскія працы і будаваў падвалы. Грунтовыя воды стаялі высока, і таму нельга было рабіць глыбокіх падвалаў, а трэба было ставіць іх амаль што на версе і абсыпаць зямлёй — на паўтараметровай сцяне скляпенне поўнага профілю ў паўкола. Раствароўскі тлумачыў «немку», што тое, што ён робіць, не будзе трымацца, — трэба зрабіць скляпенне больш адкрытым. Майстар не згаджаўся і будаваў «пад сваю адказнасць». Неяк, на закончанае скляпенне ноччу паліўся лівень, і на ранку тырчалі толькі часовыя драўляныя рамы. «Немка» за пару дзён адбудаваў яшчэ раз. Складанне высахла, узялося — пачалі вымаць раму, і зноў усё пасыпалася. Толькі тады «немка» пакаяўся. Паднялі сцены на 20 см і зрабілі больш адкрытае скляпенне, прычым частку цэгля зрабілі «на клін». Тады скляпенне вытрывала не толькі зняцце рамы, але і метровы насып зямлі зверху. «Немка» таксама клаў дахоўку на даху, што з-за ламанага даху, мансардных вокнаў і высунутых ганкаў было складанай працай. Аднак дах не зацякаў і трымаўся добра. Горш было з падваламі пад домам, дзе паказалася вада і, што б гаспадары ні рабілі, не думала сыходзіць. Пасля нарады са спецыялістамі, вырашылі абкапаць дом ровам, зрабіць дрэнаж з фашынаў, а ваду з рова спускаць на луг. Першыя 6 гадоў гэты дрэнаж працаваў добра, падвалы былі сухія, але потым ці дрэва заплыло, ці заваліла стокі, але ў падвалах зноў паказалася вада. Тады, пры дапамозе Андрэя Брахоцкага, суседа з Малога Мажэйкава, які скончыў Варшаўскую палітэхніку па меліярацыі, залажылі надзейны дрэнаж з трубаў, і ён надзейна працаваў да самага канца.

У падвалах былі зроблены зборнікі, з імі не было праблем, і таму клазеты, зліў з кухні і ваннай працавалі добра. Раствароўскі падлічыў расход вады і вырашыў, што бак у 2 м³ будзе дастатковым. Бак зрабілі з ацынкаванай бляхі і павесілі пад столь ваннай. У кухні, каля дзвярэй мелася ручная помпа, і кожны дзень з раніцы вартаўнік на працягу паловы гадзіны напаўняў бак з студні, якая з'яўлялася першай пабудовай.

Таксама «немка» пабудоваў адмысловую сцяну паміж кухняй і ваннай. У сцяне мелася сістэма каналаў, па якіх ішло гарачае паветра разам з дымам ад кухоннай пліты і грэла гэтую сцяну. Такім чынам ванная цудоўна абагравалася. Падагрэў сцяны на лета замыкаўся цэлай сістэмай засавак, і тады дым з кухоннай пліты ішоў адразу ў комін. Пакоі ў доме былі вялікія і высокія, па старой традыцыі, — 3,1 м. Вокны таксама вялікія. Толькі самыя вялікія пакоі мелі асобныя печы, меншыя мелі адну печ на два пакоі. У доме заўсёды было цёпла, і нават у самых моцных маразы печы паліліся «на змену», праз дзень. Палілі, зразумела, дрывамі. Пераважна гэта былі

вярхі дрэў ці апалыя галіны з эксплуатаваных лясоў. Для гэта дрэва завозілася пад канец зімы, ставіліся двое работнікаў, якія пілавалі, секлі і ставілі адну ці дзве горкі дроў — як стагі сена. Дровы сохлі ўсё лета і ўзімку гарэлі, як салома.

Аднапавярховы драўляны і атынкаваны дом Раствароўскага быў не вельмі вялікі, але вельмі прыгожы. Дом меў падоўжаную форму і два ўваходы на тарцах. Галоўны, парадны, выходзіў на цэнтральную алею, другі — у бок гаспадарчых пабудоў. Гмах стаяў на ўзгорку і быў бачны здалёку, быў прыгожа аздоблены і пафарбаваны, што ў асяроддзі кветак і дрэў глядзеўся, як казачны, але ўнутры выглядаў сціпла. У 1942 г. яго спалілі партызаны.

У 1926 г. глава сям'і, архітэктар Тадэвуш Раствароўскі купіў дом у Вільні, і сям'я жыла на два дамы. Андрэй Раствароўскі ўспамінаў: «...Вільня з'яўлялася самым танным горадам у Польшчы. Трэба было моцна паднапяцца, каб за вечар патраціць 100 злотых. Якраз з'явіліся першыя таксі, але яны не мелі каго вазіць. Большасць людзей жыло недалёка, і іх не трэба было вазіць. У горшым выпадку бралі дрожкі, якія каштавалі 50 грошаў ці меней. ... Сядаючы на дрожкі, можна было сказаць: “Да пана Ваньковіча”. Недалёка ад нашага дома была стаянка дрожкаў. На ранку за 20 грошаў можна было даехаць куды хочаш, бо было важна, каб першы кліент быў мужчынам — тады дзень будзе добры. [Потым] былі на “балонах”, і таму было прыемна ехаць па бруку. Першы асфальт з'явіўся за пару гадоў перад Другой сусветнай вайной. А як умела рамізік укладваў на мікраскапічныя козлы шмат валізаў і іншы багаж, і пасля гэтага, добра апрануты, па-беларуску панукаў тоўстага, як мяч коніка».

У былой частцы Вялікага Мажэйкава — старажытным фальварку **Раманаўцы** — пасля пабудовы там жылога дома час ад часу жылі Ваньковічы. Аднак яны тут былі гасцямі, бо жылі больш у Варшаве ці ў маёнтку Горышкі ў Пазнанскім ваяводстве ў бацькі спадарыні Ваньковіч Горвата. Муж гаспадыні маёнтка Аляксандры Ваньковіч Станіслаў Ваньковіч з'яўляўся сенатарам Рэчы Паспалітай і сакратаром Крэсовага Звязу землеўладальнікаў, працаваў у Варшаве і Вільні. Ваньковічы мелі 2 сыноў: старэйшага Карала (памёр да 1939 г.) і малодшага, які пасля вайны выехаў у США, там памяняў прозвішча на Толбат і парваў усе кантакты са сваякамі. Аляксандра і Станіслаў Ваньковічы былі забіты немцамі падчас акупацыі.

У апошнія гады перад Другой сусветнай вайной Раманаўцы арандаваў інжынер Ян Трацяк.

Маёнткам **Дзікушкі** пасля заканчэння вышэйшай школы сельскай гаспадаркі ў Варшаве валодаў інжынер Аляксандр Мінейка. Мінейку і Яна Трацяка суседзі лічылі настаўнікамі і дарадцамі ў сельскай справе. Мінейка жыў у малым дамку з некалькіх пакояў, а вялікі, мураваны і прыгожы дом пабудаваў перад самым 1939 г. Менавіта парэшткі гэтага гмаху і выклікаюць зараз вялікую цікаўнасць сучаснікаў.

Сядзібны дом Мінейкі быў пабудаваны ў стылі неакласіцызму і, нягледзячы на сучасны разбураны стан, усё яшчэ здзіўляе размахам і элементамі вонкавага дэкару. Часцей за ўсё на фотаздымках у інтэрнэце можна ўбачыць балкон на пяці невялікіх калонах, а таксама парадны ўваход. Пасля Другой сусветнай вайны ў доме Мінейкі

арганізавалі саўгасную кантору, потым вясковы клуб, а з нейкага моманту проста закінулі.

Пра апошняга гаспадара Дзікушак інжынера-аграрніка Аляксандра Мінейку вядома наступнае. Ён кіраваў маёнткам сваёй маці Дзікушкі (каля 1000 га). Быў узнагароджаны Крыжам Валежных і ў 1920 г. атрымаў чын падафіцэра польскай арміі, Перад Другой сусветнай вайной быў сябрам управы малочнага кааператыва ў Дзікушках і чынным сябрам Кола гадоўцаў коней. Суседзі пісалі пра яго як пра выбітнага аграрніка, які ў Дзікушках паставіў сельскую гаспадарку на самы высокі ўзровень. У 1939 г. афіцэр парашутнай брыгады Аляксандр Мінейка выехаў у Англію і, адваяваўшы ўсю вайну, застаўся там у эміграцыі. Парэшткі дома, які пабудоваў гэты чалавек, любяць фатаграфавачь турысты.

Андрэй Раствароўскі, які жыў у суседніх Скабейках, пісаў пра цікавыя падзеі 1925 г. у Дзікушскай царкве: «Цікавым выпадкам была гісторыя з царквой у Дзікушках. Гэта царква пабудавана ў раманскім стылі без аніякіх цыбулінаў і купалоў у 1835-1840 гг. і была з уніі пераведзена ў праваслаўе. Пры царкве мелася добрая плябанія і ладны кавалак поля, а таксама фруктовы сад. Праваслаўным пробашчам быў тут вельмі цікавы тып — аматар гарэлкі. Не ведаю, па чыёй ініцыятыве, <...> раптам у нейкі дзень пробашч і ўся парафія перайшлі ва “ўніяты”. Былі нейкія святы і набажэнства, ніхто не пратэставаў. Адначасова старая абарончага тыпу царква ў Скрыбаўцах была пераведзена ў каталіцкі касцёл, утворана новая парафія і паселены каталіцкі пробашч. Змены ў Дзікушках людзям нават падабаліся, яны казалі, што зараз разам будзем святкаваць святы — праваслаўныя святы спазняліся на 13 дзён». Гісторыю пра неаунію ў Дзікушках я падрабязна прааналізаваў у адным са сваіх артыкулаў*.

Малое Мажэйкава

Гэтае мястэчка мае агульную з Вялікім Мажэйкавам старажытную гісторыю.

У XIX ст. Малое Мажэйкава належала Румэрам. Каля 1868 г. дачка гаспадараў Эмілія Румэр выйшла замуж за Рамуальда Кастравіцкага і атрымала маёнтак у пасаг. Дачка Эміліі і Рамуальда Кастравіцкіх Казіміра як пасаг унесла Малое Мажэйкава свайму мужу Аляксандру Брахоцкаму герба Праўдзіц, пасля чаго Брахоцкія валодалі гэтай маёмасцю да 1939 г.

Род Брахоцкіх паходзіў з Плоцкага павета. Пасля ўпадку Барскай канфедэрацыі лёс закінуў гэту сям’ю ў Беларусь, бо вынікам іх удзелу ў канфедэрацыі была канфіскацыя маёмасці. У Беларусі, Брахоцкія за гатоўку, якую прывезлі з сабой, купілі некалькі маёнткаў і, дзякуючы карысным жаніцтвам, паступова зноў дайшлі да зможнага стану.

У XIX ст. самым выбітным з Брахоцкіх быў палкоўнік Валенты. У маладым ўзросце ён збег да легіёнаў Дамброўскага, яго згадвае Міцкевіч у «Пане Тадэвушы». Ён браў удзел ва ўсіх кампаніях Напалеона, у тым ліку і ў вайне 1812 г. Узнагароджаны залатым крыжам «Virtuti Militari», пасля вайнаў асеў у Дзісенскім павеце. Паўстанне 1831 г. зрабіла Валенты Брахоцкага вайсковым начальнікам гэтага павета. Нарэшце,

---

* Лаўрэш Леанід. Неаунія ў Дзікушскай царкве Лідскага павета ў 1925 г. // Гадавік Цэнтра Беларускіх Студыяў. Варшава, 2019. № 5. С. 78–90.

з корпусам Гелгуда ён перайшоў прускую мяжу і жыў у эміграцыі, памёр у Каралеўцы ў 1856 г.

Яго брат Рох меў трох сыноў: Уладзіслава, Антона і Аляксандра і быў уладальнікам маёнтка Гаўя з фальваркам Моруна. Гаўя дасталася старэйшаму сыну Уладзіславу, а Моруна — Антону. Уладзіслаў браў чынны ўдзел у паўстанні 1831 г. — у бітве пад Грохаўскай Альшынкай пад ім забіла каня. Пасля паўстання атрымаў вырак аб канфіскацыі Гаўі, але яго ўратаваў узрост. Меў тады 19 гадоў, а законы для няпоўнагадовых тады былі значна больш памяркоўнымі. Гаўя была вялікай рэзідэнцыяй, мела млын на рацэ з гэтай жа назвай, вялікі жылы дом у парку, у доме была аранжарэя з слаўнай у ваколіцах вінагарняй. Аднак удзел у паўстанні 1863 г. справакаваў прымусовы продаж гэтага маёнтка. Набыў яго генерал Сахараў, ён выцяў лясы, знішчыў парк і гаспадарку, а зямлю часткова прадаў.

У часы паміж паўстаннямі Уладзіслаў жыў у Гаўі, з’яўляўся чынным сябрам Археалагічнай камісіі ў Вільні, з 1858 г. быў апошнім абраным маршалкам шляхты ў Наваградскім павеце і праславіўся тым, што скасаваў усе шынкі на тэрыторыі маёнтка. Ён падтрымліваў грамадзянскую бібліятэку ў Наваградку і да моманту яе закрыцця Мураўёвым з’яўляўся яе ганаровым куратарам і дабрачынцам. За ўдзел у паўстанні 1863 г. Уладзіслаў Грабоўскі быў адміністрацыйна сасланы ў Перм. У 1874 г. дамогся дазволу жыць у Вераскаве Наваградскага павета — маёмасці яго жонкі Гелены з Дубоўскіх.

Родны брат Уладзіслава Антон, уладальнік Моруна, таксама з’яўляўся апошнім выбраным маршалкам шляхты Ашмянскага павета. І таксама быў дэпартаваны пасля паўстання 1863 г. ва Уфійскую губерню, але Моруна не было канфіскавана. Невядома, чаму так адбылося, бо была гэта вялікая гаспадарка, якая перад выбухам Другой сусветнай вайны мела каля 3 000 гектараў.

А трэці брат Аляксандр, уладальнік Малога Мажэйкава, у паўстанні ўдзелу не браў, бо быў моцна хворы і памёр праз некалькі гадоў пасля яго. Пасля яго застаўся адзіны сын Уладзіслаў Брахоцкі (1857–1932).

На пачатку XX ст. да Малога Мажэйкава належалі вёскі Скрыбаўцы, Шпількі, Гасцілаўцы і Бешанкі. Агульная плошча маёнтка складала 3500 га, але да 1914 г. яна зменшылася да 1 500 га. Сядзіба маёнтка знаходзіцца на ўсходняй ускраіне вёскі і напрыканцы XVIII ст. і ў пачатку XIX ст. Румэры пабудавалі тут вялікі мураваны двор. Аляксандр Брахоцкі прадоўжыў будоўлю, і канчатковы выгляд сядзіба набыла ў 1908–1910 гг. — дом замест гонты быў накрыты бляхай, зроблена ўнутраная перабудова. У левай палове змяшчаўся вялікі хол, сцены ўпрыгожвалі аленевыя рогі і ваўчыныя галовы. У правай палове — чатыры пакоі, большы з якіх — сталовая.

Сядзібны комплекс складаўся з трох зонаў: цэнтральнай — жылой, заходняй — гаспадарчай і ўсходняй — паркавай. Сядзібны дом — мураваны, прастакутны, аднапавярховы будынак з двухсхільным дахам. Цэнтральная частка з мансардавым паверхам і чатырохкалонным дарычным порцікам. У гаспадарчай зоне таксама знаходзяцца дзве атынкаваныя пабудовы: маслабойня й стайня (ці вазоўня) — у класічным стылі, ад пачатку крытыя гонтам. Сядзібны парк займаў плошчу ў 6 га, некалькі ліпавых аляяў разбівалі парк на сектары. Дрэвы высаджаныя так, што галіны на вы-

шыні 2,5 м скіраваныя да сярэдзіны дарожак і стваралі гатычныя тунэлі. Парк злучаўся з садамі, якія раслі з тыльнага боку панскага дома.

Вядома, што Уладзіслаў Брахоцкі закончыў гімназію ў Рызе, вышэйшую адукацыю атрымаў у Пулавах — вывучаў аграномію. З першай жонкай Зоф’яй (з графаў Махаў) меў шасцёра дзяцей. С другой жонкай Кацярынай з Балінскіх (памерла ў 1929 г.) дзяцей не было. Брахоцкі стала прымаў удзел у грамадскіх справах, як, напрыклад, у пабудове тэатра ў Вільні. Але ў некаторых грамадскіх справах свайго часу ўдзельнічаць прыходзілася прымусова. Сын Уладзіслава Андрэй расказваў, як бацька браў удзел у дэлегацыі дваран, якія на станцыі Ліда віталі цара Мікалая II, калі той праязджаў чыгункай: «Тады мы не ведалі, што маршалак шляхты Грабоўскі (вельмі далёкі сваяк уладальніка вялікага Мажэйкава. — Л. Л.) адмыслова мабілізаваў ваколічную заможную шляхту, байкот гэтага “вернападданицкага чыну” мог прывесці да рэпрэсій, уключаючы канфіскацыю маёнтка».

Старэйшы сын Уладзіслава Брахоцкага Аляксандр закончыў юрыспрудэнцыю і пасля вайны працаваў суддзёй, напачатку ва Уселюбе, а потым перасяліўся ў Морына і працаваў у Іўі. Тады яго бацька вырашыў, што за Вераскава будзе адказваць малодшы на тры гады сын Станіслаў, выпускнік сельскагаспадарчых студый у Кракаве. Пасля заканчэння Першай сусветнай вайны старэйшыя сыны былі ўжо жанатыя — Аляксандр з паннай Гэленай О’Рурк, а Станіслаў з паннай Зоф’яй Коньчы. Такім чынам, Уладзіслаў Брахоцкі Морына і Вераскаў пакінуў сваім сынам і канчаткова зняў з сабе неабходнасць рупіцца аб іншай маёмасці, акрамя Малога Мажэйкава.

Уладзіслаў Брахоцкі месцам для жыцця выбраў Малое Мажэйкава, бо, як пісаў яго сын: «У адрозненне ад Вераскава і Морына, Малое Мажэйкава мела добрае суседства. Межавала з маёнткам Жалудок князя Людвіга Святапалок-Чацвярцінскага, Вялікім Мажэйкавам — даўняй маёмасцю Грабоўскіх, якая пасля Першай сусветнай вайны перайшла да Верашчакаў, Ванковічаў, Мінейкаў і Раствароўскіх, маёнткам Ішчална, ранейшай маёмасцю Скарбак-Важынскіх, а потым моцна разгалінаванай сям’і Лясковічаў. У заходнім накірунку былі меншыя маёнткі пані Меер, Скіндараў, Іваноўскіх, Кастравіцкіх, Мікульскіх і г.д.». Да таго ж «за тры кіламетры ад Малога Мажэйкава, у Мураванцы ці Скрыбаўцах знаходзілася гатыцкая царква... на лацінскіх табліцах, умураваных у сцены царквы, яна названа Маламажэйкаўскай». Усё гэта і вызначыла выбар.

Сусед Андрэй Раствароўскі ўспамінаў: «Дзіўным чынам, большасць маёнткаў у Лідскім павеце спадкаваліся па-кудзелі*, і, можа, таму наогул вялі рэй пані — яны адсунулі мужчын у цень. У найбліжэйшым суседстве быў маёнтка Малое Мажэйкава Брахоцкіх. Як выключэнне, галоўнай постаццю тут быў старэйшы землеўладальнік Уладзіслаў Брахоцкі. Ён жыў з жонкай і трыма дачкамі. Два старэйшыя сыны, былыя афіцэры 13-га палка ўланаў былі, жанатыя, жылі і гаспадарылі асобна. ...У Мажэйкаве жыла яшчэ сястра Брахоцкага — пані Эмілія, а ўлетку дом запаўняўся сваякамі, якія з’язджаліся сюды на лета: Мах, Балінскія, Шэмёты, Вейткі, Вільскія».

---

* Атрымліваліся ў спадчыну па лініі маці.

Першыя гады пасля Першай сусветнай вайны былі вельмі цяжкімі, бо ўсе будынкі маёнтка немцы перарабілі на стайні і трэба было іх зноў перарабляць пад патрэбы гаспадаркі. Ворная зямля была запушчана і зарасла, бо стала пашай. Зямлю было цяжка ўзняць, бо не было нават коней і не хапала абаротных грошай на развіццё гаспадаркі. Уладзіслаў Брахоцкі купіў трактар фірмы «Фардзон» і за некалькі гадоў падняў усю закінутую ворную зямлю. Тады ён меў ужо больш за 60 гадоў і не мог прызвычаіцца да новых умоваў жыцця. А жыццё штораз падкідвала яму новыя цяжкасці і неспадзеўкі, напрыклад, вялікай праблемай для абшарнікаў стала прынятая Сеймам зямельная рэформа.

Брахоцкі неяк адужаў першыя цяжкасці — заараў зямлю і засеяў яе, вёў гаспадарку вельмі экстансіўна, ашчаджаў грошы і пазбягаў выдаткаў, выкарыстоўваў дзеля гэтага магчымасць адпрацовак і іншых дробных паслуг з боку сялян. Не меў ніякіх даўгоў і плаціў падаткі ва ўстаноўленыя тэрміны, надаючы ім перавагу перад іншымі выдаткамі.

Новая польская адміністрацыя здзіўляла Брахоцкага сваёй непрадказальнасцю. Вышэйшыя чыноўнікі жадалі пабудаваць усё адразу і не надта разумелі, што пасляваенныя магчымасці дзяржавы вельмі абмежаваныя. Прыкладам гэтага можа быць ініцыятыва ваяводства ў Наваградку, дзе «радасная творчасць» чыноўнікаў вырашыла пабудаваць супрацьсухотны санаторый для працаўнікоў ваяводства. Выбралі для гэтага сасновы лес на палове шашы паміж Наваельняй і Дзятлавам, лес тут рос на пяску з нізкім узроўнем грунтовых водаў. Знайшлі нейкія грошы, назапашаныя ў іншых галінах ваяводскай гаспадаркі, зрабілі адпаведны праект і пачалі будоўлю. Аднак грошай хапіла толькі на тое, каб мураваныя будынкі накрыць дахам, пасля гэтага грошы скончыліся. Усялякія намаганні знайсці грошы, каб скончыць будоўлю, завяршыліся крахам — дзяржаўная гаспадарка знаходзілася ў гаротным стане, падаткі выплачваліся нерэгулярна, і пры гэтым трэба было будаваць самае неабходнае. Паўсюдна бракавала грошай, стабілізацыя злотага патрабавала дадатковых ахвяр, і закончыць санаторый не было ніякай магчымасці. У ваяводскай управе з'явілася думка здабыць гатоўку праз добраахвотныя складкі самых заможных жыхароў ваяводства. Аднак ніхто не меў гатоўкі, бо ў той час нават дзіцячыя дамы часта фінансаваліся праз ахвяраванне ці збор складак на вуліцах гарадоў.

Але ў Наваградскім ваяводстве пастанавілі добраахвотна-прымусова сабраць складкі з абшарнікаў. Чыноўнікі вырашылі, што вышэйшыя з іх будуць ездзіць да заможных грамадзян і прасіць зрабіць неабходныя ўзносы. На Лідскі павет, ад якога ў той час яшчэ толькі пачаў аддзяляцца Шчучынскі павет, быў дэлегаваны віца-ваявода Параф'яновіч, які папярэдзіў старасту Сяляву ў Шчучыне пра дні свайго прыезду. Стараста выбраў некалькі больш заможных землеўладальнікаў, сярод якіх быў і Уладзіслаў Брахоцкі і папярэдзіў усіх пра дзень і гадзіну прыбыцця віца-ваяводы.

У прызначаны дзень у Малое Мажэйкава прыехаў віца-ваявода Параф'яновіч разам з старастам Сялявай і яшчэ некалькімі чыноўнікамі. Брахоцкі, апрануты ў чорны сурдут да калень, які ён захоўваў з даваенных часоў, чакаў гасцей у салоне. Стараста Сялява потым распавядаў, што як убачыў старога Брахоцкага ў гэтым сурдуце, дык адразу зразумеў, што будзе нешта нядобрае. Пасля прывітання і некалькіх гжэчных фраз усе селі. Віца-ваявода ў кароткай прамове растлумачыў мэту свайго візіту. Вы-

слухаўшы, стары абшарнік устаў, абапёрся рукамі аб стол і сказаў: «Для ўсіх нас — вялікі гонар прыняць свайго віцэ-ваяводу, бо мы лічым, што неабходна паважаць улады. І таму мы лічым, што найвышэйшыя чыноўнікі ў ваяводстве не павінны ствараць сабе сітуацыі, у якіх яны могуць спаткаць адмову». На што нехта з чыноўнікаў адказаў: «Таму мы едзем толькі туды, дзе не чакаем адмовы». Абшарнік мусіў адказаць: «Каб адмовы не было, дык ахвярую на гэту мэту сто злотых». Відавочна, госці спадзяваліся на значна большыя грошы, таму ўсе разгублена замаўчалі і потым да гэтай тэмы больш не вярталіся. Пасля халоднага развітання віцэ-ваявода хутка з'ехаў. Праехаўшы на сваім аўтамабілі каля дзсяці кіламетраў, загадаў спыніцца і спытаў старасту, які ехаў з ім: «Куды мяне пан прывёз?» Вядома, што і ў іншых абшарнікаў збор грошаў таксама ішоў не лепшым чынам.

Сын Уладзіслава Андрэй Брахоцкі пісаў, што некалькі гадоў пасля Першай сусветнай вайны былі вельмі неўраджайнымі, нават бульбы накопвалі мала. І нават у 1931 г., калі ён вярнуўся ў Малое Мажэйкава, ураджай бульбы таксама быў не самы лепшы, але пры ашчадным карыстанні пасля зімы застаўся запас, які можна было прадаць у горадзе. Калі ўвесну прыйшоў час садзіць бульбу, дык аказалася, што ў вёсках навокал сяляне за зіму ўсё з'елі і не маюць, што садзіць. Замест таго каб прадаць, Уладзіслаў Брахоцкі вырашыў размеркаваць сваю бульбу сярод сялян па восеньскім кошце ці за адпрацоўкі. Першымі бульбу атрымалі сем'і, якія хадзілі на працу ў маёнтак як падзёншчыкі. Астатняя бульба была прададзеная толькі тым вёскам, якія ў часы прыгону належалі Малому Мажэйкаву. Запас бульбы хутка разышоўся, а сяляне з далніх вёсак спрабавалі даказаць, што раней былі мажэйкаўскімі падданымі. Малому Мажэйкаву ў часы паншчыны належала пяць вялікіх вёсак, сяляне якіх адмаўлялі ў гэтым гонары іншым сялянам. Па ваколіцах хутка разышлася вестка, што «пан Брахоцкі прадае бульбу толькі сваім падданым». Гэта нават дайшло да лідскага старасты, які зацікавіўся, што за паншчына адраділася ў Малым Мажэйкаве.

Старыя звычаі жылі вякамі, і абшарнік пасля вайны стараўся іх прытрымлівацца. Самыя бедныя сяляне былых мажэйкаўскіх вёсак на Вялікдзень атрымлівалі ад былога пана па некалькі кілаграмаў пшанічнай мукі «на булкі». Пасля вайны пшаніцы не было наогул, але Брахоцкі падтрымліваў звычай і раздаваў муку са сваіх невялікіх запасаў. Ён меў добрую памяць, людзей з ваколіц добра ведаў і неяк падчас раздачы мукі заўважыў, што ў чарзе стаіць уладальніца найвялікшай у акрузе гаспадаркі. Звярнуўся да яе, запытаў, чаму яна стаіць у чарзе, бо калі ўсім даваць, дык трэба мець вагон мукі, на што атрымаў адказ: «Дурны дае, а разумны бярэ». Павярнулася і пайшла. Пасля гэтага, на наступны год, Брахоцкі муку ўжо не раздаваў.

Андрэй Брахоцкі да вяртання ў Малое Мажэйкава працаваў у Афрыцы і ў Мажэйкава прыехаў на «фордзе». Як і большасць людзей яго пакалення, стары Брахоцкі не любіў аўтамабіляў, конь для яго быў усім, ён меў брычку і параконную «лінейку». Гараж будаваць было непатрэбна, бо даўняя вазоўня, у якой да вайны стаяла некалькі карэт на колах і на санках, некалькі параконных брычак, санак і некалькі аднаконных вазоў, была цалкам спустошана, усё з яе недзе згінула, тут месціўся склад дошак і хапала месца на некалькі аўтамабіляў. З таго часу «форд» і трактар «фардзон» разам стаялі ў вазоўні.

Пасля вяртання сына Андрэя стары Брахоцкі патроху пачаў адыходзіць ад спраў гаспадаркі і заняўся рознай хатняй драбязой, кшталту ўкладання дзённых меню для кухні. Напачатку гэта яго забавляла, але хутка знудзіла, і ад гэтай справы потым застаўся толькі нататнік, у які ён для кухаркі запісваў стравы — усё было запісана акуратна і з вызначэннем коштаў. У нататніку было сем меню абедару, і што-небудзь змяніць кухарка магла толькі пад асабістую адказнасць. Таксама Уладзіслаў Брахоцкі ўрэгуляваў справы жабракоў, якія час ад часу заходзілі ў маёнтак. Кожны жабрак атрымліваў абед і пяцьдзясят грошаў, але для гэтага павінен быў паказаць свае дакументы ці хоць нейкую паперу, пасля чаго яго прозвішча запісвалася ў адмысловы сшытак. Пасля выканання гэтай фармальнасці жабрак мог ісці далей. Калі камендант павятовай паліцыі даведаўся пра гэта, дык «вельмі пахваліў майго бацьку за дакладную рэгістрацыю жабракоў, якія прыходзяць».

Тры дні на год у Малым Мажэйкаве бывалі тлумнымі і люднымі. Гэта свята Бога нараджэння, Вялікдзень і 27 чэрвеня — імяніны Уладзіслава Брахоцкага. Тады збіралася ўся сям'я і прыязджалі шматлікія госці. У канцы чэрвеня звычайна стаяла добрае надвор'е, пасля абеду ў маёнтку звыкла квітнеў брыдж, а з раніцы — тэніс. І брыдж, і тэніс былі папулярнымі гульнямі ў ваколіцах, і таму партнёраў не бракавала. Адразу пасля імянін старога абшарніка наступала жніво.

Андрэй Брахоцкі пісаў: «Мае першыя крокі ў сельскай гаспадарцы былі шчаслівыя. Меў дзе жыць, меў утрыманне, свабоду дзейнасці, але брак гатоўкі ў кішэні даваўся ў знакі. Зрэшты, усе землеўладальнікі тады сядзелі без гатоўкі. Я хутка пераканаўся, што не надта добра ведаю сельскагаспадарчую справу. Таму звярнуў увагу на будынкі і дахі, якія бацька падчас і пасля вайны трохі заняўбаў. <...> Некалькі маладых суседзяў-землеўладальнікаў з вышэйшай адукацыяй жартавалі пра маё гаспадаранне, але бацька сказаў: “Рабі, як хочаш”. Наш эканом маёнтка таксама не вельмі добра ведаў аграрную навуку і больш чакаў загадаў, чым сам нешта рабіў. Але я памятаў словы бацькі, што не той мудры, хто робіць мудрыя справы, а той, хто не робіць глупства. Таму імкнуўся не рабіць глупстваў. Калісьці бацька ў размове пра адукацыю і кваліфікацыю эканому сказаў: “У нас... эканомы не ведаюць, як працаваць на зямлі. Калі хочаш адмыслоўца ў гэтай галіне, дык мусіш узяць кагосьці з каралеўства. Але там добрага чалавека не знойдзеш”. І я пачаў чытаць кніжкі па сельскай гаспадарцы, але ўжыванне на практыцы тэарэтычных падказак не заўжды давала станоўчы эфект».

Пасля вяртання сына Уладзіслаў Брахоцкі пачаў думаць, як падзяліць паміж трох сыноў і трох дачок сваю маёмасць. Думаючы пра будучыню ўнукаў, Уладзіслаў Брахоцкі падлічыў, што, каб выхаваць траіх дзяцей і даць ім вышэйшую адукацыю, неабходна на той час мінімальна мець 300 га добрай зямлі пры ўмове, што гэта зямля будзе рацыянальна выкарыстоўвацца. Бо даход з зямлі заўсёды быў невялікі, а інвестыцыі ў гаспадарку немагчымыя з-за агульнага недахопу капіталу.

Па традыцыі землеўладальнікаў, сыны мелі прывілеі перад дочкамі, і калісьці цёткі Уладзіслава Брахоцкага з боку яго бацькі, абмінуўшы яго пяць сёстраў, запісалі свае маёнткі толькі яму. Зімнімі доўгімі вечарамі ён часта пра гэта расказваў і заўсёды прыходзіў да высновы, што па-роўнаму не можа падзяліць, бо гэта прывяло б да ліквідацыі маёнткаў. Яго цёткі, пэўна, думалі гэтак жа і таму зрабілі адзіным спад-

чыннікам Уладзіслава Брахоцкага. З пяці яго сясцёр тры былі замужам і жадалі свае часткі адразу забраць і перадаць сваім дзецям. Дзве другія сястры — старыя набожныя панны — адразу перадалі б свае часткі на дабрачынныя мэты дзеля будучых нябесных ласкаў у замагільным жыцці. Таму мой бацька атрымаў бы толькі адну шостую і, нічога за гэта не маючы, апекаваўся б над шасцю сёстрамі. Гэты прывяло б да ліквідацыі роду землеўладальнікаў Брахоцкіх. Аналізуючы стан сваіх гаспадарак з юрыдычнага і эканамічнага бакоў, стары абшарнік зразумеў, што падзяліць усё на некалькі частак магчыма толькі праз продаж усёй маёмасці. А гэта было немагчыма, бо прадаць можна толькі за бясцэннак. Пра сваіх дачок ён думаў, што калі яны выйдучь замуж, дык паспрабуюць як хутчэй атрымаць максімальную карысць з пасагу. Гэта прывядзе да сямейных спрэчак і ліквідацыі маёмасці. Пасля цяжкага роздуму, стары абшарнік вырашыў праз тастамент пакінуць маёнткі толькі за сынамі, а дачок трэба было гэтак выдаць замуж, каб потым не абцяжарыць сыноў выплатамі пасагу. Таму прызначыў дочкам толькі два фальваркі і купіў для іх камяніцу ў Варшаве.

У лютым 1932 г. Андрэй Брахоцкі быў запрошаны ў Жалудок да князя Чацвярцінскага на паляванне на дзіка. Стаяў моцны мароз, і было шмат снегу, аўтамабілем ехаць было немагчыма. У Жалудку князь сабраў паляванне для некалькіх асоб. За два дні было ўпалявана шмат ваўкоў і дзікоў. Але Андрэй Брахоцкі захварэў і дахаты вярнуўся з вялікай тэмпературай. Стары Брахоцкі таксама ляжаў, бо яшчэ раней захварэў на грып. Хваробы патрабавалі доктара, і, нягледзячы на страшную завею, са Шчучына прыехаў доктар Кондрат. У маладога Брахоцкага знайшоў бранхіт, а ў старога, акрамя моцнага грыпу, яшчэ пачатак двухбаковага запалення лёгкіх. Доктар сказаў, што, улічваючы ўзрост, хвароба бацькі вельмі небяспечная. Выпісаў лекі і загадаў ляжаць у ложку ажно да таго часу, пакуль тэмпература не будзе нармальнай. Андрэй Брахоцкі неадкладна паведаміў братам і выклікаў ксяндза. Браты прыехалі назаўтра вечарам. Праз нейкі час стан Уладзіслава Брахоцкага пагоршыўся, і ён памёр. «Не было пеніцыліну і іншых сродкаў, і таму практычна немагчыма было ўратаваць жыццё хвораму на моцнае запаленне», — пісаў Андрэй Брахоцкі.

Праз некалькі дзён у Ішчалнянскім касцёле адбылося пахаванне старога абшарніка. Пасля службы ў касцёле Уладзіслава Брахоцкага пахавалі на мясцовых вясковых могілках каля магіл яго родных.

Гаспадаром Малога Мажэйкава стаў Андрэй Брахоцкі. Трэба сказаць пра яго некалькі слоў. Андрэй Брахоцкі нарадзіўся ў 1895 г. у маёнтку Малое Мажэйкава. Класічную гімназію скончыў у Вільні, у 1914 г. быў залічаны на аграрны факультэт Рыжскай палітэхнікі. У 1916 г. мабілізаваны ў войска, дзе атрымаў першы афіцэрскі чын прапаршчыка. У 1918 г. уступіў у афіцэрскі легіён 1-га корпуса генерала Доўбар-Мусніцкага і ў ліпені 1918 г. вярнуўся ў Малое Мажэйкава, каб фармаваць аддзелы польскага войска ў акрузе. Разам з 13-м палком уланаў у аддзелах генерала Люцыяна Жалігоўскага браў удзел у баях за Вільню. Узнагароджаны найвышэйшым польскім ордэнам «Virtuti Militari» і крыжам заслугі «Litvy srodkowej». У 1921 г. выйшаў у рэзерв і прадоўжыў адукацыю ў Варшаўскай палітэхніцы, якую скончыў у 1927 г. з дыпламам інжынера-гідратэхніка.

Паступова Андрэй Брахоцкі акрамя гаспадаркі пачаў займацца і грамадскімі справамі, яго абралі ў павятовую Раду Звязу землеўладальнікаў, ён актыўна ўдзельнічаў

у грамадскім жыцці Лідчыны і ў працы Віленскага таварыства сяброў навукі, якому дапамагаў матэрыяльна. Па справах Звязу землеўладальнікаў маладога і нежанатага абшарніка ахвотна дэлегавалі на розныя з'езды ў Варшаву, Наваградак і Вільню. Энтузіяст кааперацыі інжынер Ян Трацяк уцягнуў яго ў малочна-сыраробчы кааператыў у Дзікушках. Потым для гандлю збожжам Трацяк прапанаваў стварыць у Шчучыне кааператыў «Рольнік», у гэтым кааператыве Брахоцкі атрымаў пасаду старшыні рэвізійнай камісіі.

Паляпшэнне эканамічнай сітуацыі дазволіла моцным гаспадаркам зрабіць інвестыцыі. Андрэй Брахоцкі ў сябе пабудаваў вінакурню, у Вялікім Мажэйкаве пабудавалі тартак з млынам і малую электроўню на рэчцы Ішчалнянцы. Малочны кааператыў у Дзікушках павялічыў выраб сыру. Кааператыў «Рольнік» у Шчучыне пабудаваў малы элеватар для збожжа.

Некалькі гадоў гаспадарання далі маладому абшарніку магчымасць удасканаліцца ў справе. Усе будынкі і дахі былі даведзены да ладу, пабудаваны новы хлеб і некалькі двухпакаёвых хат. Таксама ён пабудаваў школу з двума вялікімі класнымі пакоямі і трохпакаёвай кватэрай для настаўніка, дадаў зямлю пад настаўніцкі гарод і пляцоўку для гульні дзяцей. Да гэтага часу школа месцілася ў сялянскіх хатах праваслаўнай вёскі Гасцілаўцы. Новапобудаваная школа знаходзілася ў цэнтральнай кропцы для тых некалькіх вёсак, якія пасылалі дзяцей у школу. Брахоцкі пісаў: «Я адмыслова зрабіў гэтак, каб прыбраць школу з беларускай вёскі і даць ёй польскае атачэнне». З успамінаў Андрэя Брахоцкага бачна, што ён дрэнна ставіўся да беларусаў — карэннага народа, сярод якога жыў. Дарэчы, адмоўнага стаўлення да беларусаў няма ва ўспамінах іншых абшарнікаў, якія я перакладаў.

«Уласна кажучы, падзел паміж палякамі і беларусамі праходзіў па веравызнанню. Католікі былі палякамі, праваслаўныя — беларусамі. Таксама польскім элементам была невялікая колькасць асаднікаў. Асаднікі, больш энергічныя і амбітныя, стараліся паўсюдна быць на вырошальных ролях і пранікалі ва ўсе інстытуцыі — самакіраванне, культуры і гаспадарку. Вайсковыя асаднікі былі нядрэнна арганізаваныя, асабліва з палітычнага боку... Яны супрацьпастаўлялі сябе землеўладальнікам, але сярод тутэйшых сялян вялікай павагі не мелі. Землеўладальнікі былі менш рухомым элементам і больш дбалі пра гаспадарку, бо з яе жылі. А асаднікамі часта былі афіцэры ці падафіцэры і з зямельных надзелаў, якія атрымалі, выжыць не маглі і не мелі грошай, каб развіць гаспадарку і будавацца. Хоць дзяржава і давала ім крэдыты і субвенцыі, аднак на жыццё мусілі зарабляць. З іх рэкрутавалася шмат кіраўнікоў самакіравання, вайтаў гмін альбо старшынь кааператываў. Праца на зямлі іх не вабіла. Лепей было тым, хто жаніўся з дочкамі сялян. Гарадская жонка на вёсцы адчувала сябе дрэнна і ўплывала на мужа, каб той прадаў зямлю і пераехаў у горад. Беларусы не мелі інтэлігенцыі, якую можна было супрацьпаставіць палякам, камуністы былі цалкам дэзарганізаваны, бо Сталін у свой час распусціў кампартыю ў Польшчы», — пісаў Андрэй Брахоцкі.

А вось як бачыў нацыянальныя праблемы Заходняй Беларусі сусед Брахоцкага Андрэй Раствароўскі, дазваляю сабе працытаваць вялікі кавалак тэксту і папярэджаю, што пад словам «праваслаўны» ён разумее беларусаў: «Як я ўжо пісаў, дзяржаўная палітыка і адносіны да нацыянальных меншасцяў і аўтахонаў пакідала жадаць леп-

шага. Можа, не было такіх яскравых памылак, як на Валыні ці Усходняй Галіцыі, тым не менш памылкі былі і давалі адмоўныя вынікі.

Па-першае, адносіны да праваслаўных. Для нікога не было таямніцай, што ў войску праваслаўны не мог узняцца вышэй за ўзровень звязаванага. У дзяржаўных органах праваслаўных абыходзілі і спіхвалі на другарадныя пасады. А тым часам польскае праваслаўе парвала з Расіяй і мела свайго мітрапаліта ў Варшаве, у семінарыі вучылі польскую мову і казанні па-польску. Новае духавенства, выхаванае ў Польшчы, было патрыятычным і прадзяржаўным.

Другой балячкай было асадніцтва. Нягледзячы на іншыя адмоўныя бакі, яно выклікала крыўду ў мясцовых людзей, бо зямля, якая павінна была стаць іхняй, раздавалася чужым прыхадням і вельмі часта малавартасным людзям. А калі адбываліся выбары ў гмінную раду, у соймакі, на войта — дык усе месцы былі толькі ў асаднікаў. Адхіленне ад удзелу ў самакіраванні мясцовых людзей, якія толькі пачыналі гарнуцца і прывязвацца да польскай дзяржаўнасці, было памылкай і пхала тых самых людзей прама да... гурткоў*. А гэтыя людзі мелі добрыя якасці і здольнасці. Па-першае, гэта былі пачцівыя людзі і ў той жа час знаходлівыя, мелі крытычнае мысленне і пачуццё гумару. З якім гонарам насілі яны першыя бронзавыя Крыжы Заслугі і медалі 3-га Мая! Памятаю, адказ войта гміны Лебяды Сымона Коўчыка, калі нейкі “галічанін”-інспектар ляў яго за дробны недахоп у гміне: “Я з вас гэты Крыж здыму!” — “Не вы мне яго далі, не вам яго і здымаць!”.

Пра пачуццё гумару сведчыць сцэна, якой быў сведкам. Доўга раіліся радныя на пункце парадку дня “Заробак войта”. Няма згоды — прапанова зрабіць, як у іншых гмінах — 200 ці 300 злотых, здаецца астранамічнай сумай, асабліва ў пераліку на кошт збожжа, яек, малака і масла. Прыхільнікі войта стараюцца абараніць прапанаваную суму і высоўваюць шэраг аргументаў. Бяссплённая дыскусія доўжыцца некалькі гадзін. Пры канцы ўстае стары гаспадар і кажа: “Панове, ужо позна, а дахаты далёка. Я лічу, ці яму дамо 100 злотых, ці дамо 300 злотых, ён як краў, так і будзе красці — аб чым тут спрачацца!” — і ўсе згадзіліся на прапанаваную суму».

Падчас выбараў мясцовага самакіравання з’яўлялася канкурэнцыя толькі паміж асаднікамі, мясцовымі землеўладальнікамі і клерыкальнай інтэлігенцыяй. Яўрэі не мелі ніякай палітычнай вагі, аднак час ад часу ўплывалі на сялян, схіляючы іх у той ці іншы бок. Адзінай арганізаванай сілай быў каталіцкі касцёл, але ён не жадаў умешвацца ў мясцовыя справы, якія яго не датычылі.

Пэўныя жарсці адбываліся пад час выбараў у Сейм і Сенат, заўсёды было некалькі спісаў, там асаднікі канкурыравалі з іншымі палітычнымі сіламі. Усе жадалі мець максімальны ўплыў на старасту, і таму стараста заўсёды меў вырашальны голас ва ўсіх справах. Найбольшыя шанцы ў Сейм і Сенат мелі кандыдаты, якіх узгадніў ваявода, а ваявода гэтыя справы ўзгадняў са сваім кіраўніцтвам у Варшаве. Неяк, пасля выбараў, стараста Шчучынскага павета Кавальскі сказаў Брахоцкаму, што ён кожнага

---

* Маюцца на ўвазе гурткі Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ) — масавай легальнай рэвалюцыйна-дэмакратычнай і нацыянальна-вызвольнай арганізацыя Заходняй Беларусі ў 1925-1927 гг.

кандыдата, узгодненага з ваяводам, ведае ў сваёй акрузе і ручаецца за яго на 75% галасоў.

У 1934 г. кіраўнічыя колы Польшчы пачалі дамагацца змен у канстытуцыю. Новы асноўны закон павінен быў згуртаваць шэрагі прыхільнікаў Пілсудскага, якія разумелі, што маршал з-за цяжкай хваробы сыходзіць з палітычнай арэны. Была прынятая новая канстытуцыя, тэкст якой прэзідэнт Масціцкі падпісаў 23 красавіка 1935 г. Згодна з новай канстытуцыяй выбары ў сенат былі двухступеньчатымі, а выбаршчыкамі маглі быць толькі людзі, узнагароджаныя ордэнамі ці якія мелі выразныя прафесійныя поспехі, напрыклад былі прафесарамі і г. д. Наваградскае ваяводства, у склад якога ўваходзілі Лідскі і Шчучынскі паветы, на сходзе дэлегатаў выбіралася двух сенатараў, у сваю чаргу дэлегаты выбіраліся ў павятовых акругах.

Выбарчая акруга Брахоцкага складалася з некалькіх гмін з цэнтрам у Васілішках. Старасты вызначалі сваіх кандыдатаў, якія і атрымлівалі на сходах большасць галасоў, кожны такі сход выбіраў адзінага кандыдата. На пачатку вырашылі, што кандыдатам на сход выбаршчыкаў будзе Андрэй Брахоцкі, на карысць гэтага была яго грамадская праца, ордэн «Virtuti Militari», імідж добрага гаспадара і вышэйшая адукацыя. Павятовым старастам тады быў Вярбіцкі, і малады абшарнік меў з ім, як і з яго папярэднікамі, добрыя адносіны. Аднак стараста высунуў у кандыдаты вайта Васілішкаўскай гміны Шмігера, а Брахоцкага, каб не пакрыўдзіць, прапанаваў абраць старшынёй сходу. Аднак у гміне было трохі падначаленых Брахоцкага з 13-га палка Віленскіх уланаў, а вайт Шмігера не карыстаўся вялікай падтрымкай. І былыя падначаленыя высунулі ўладальніка Малога Мажэйкава, і ён выйграў мандат выбаршчыка на сход у Наваградку.

Праз тыдзень адбыўся сход выбаршчыкаў, на які ўсіх абраных пераважна высунулі старасты. З папярэдніх планаў выходзіла, што ў сенат пройдзе адзін кандыдат ад левіцы, ён жа кандыдат ад асаднікаў і шматразовы пасол у сейм Мальскі*. На другое месца сенатара мог абрацца абшарнік Эмэрык Чапскі, які таксама некалькі разоў абіраўся ў сейм. Яго кандыдатуру падтрымлівалі Звяз землеўладальнікаў і войска. Згодна з законам, вайскоўцы мелі вялікі ўплыў, бо сярод іх было шмат узнагароджаных падчас вайны. Але неўзабаве наваградскі ваявода Сакалоўскі дамовіўся з афіцэрам рэзерву Юзафам Гадлеўскім, які таксама быў яшчэ і землеўладальнікам і

---

* Уладзіслаў Мальскі нарадзіўся 24 ліпеня 1894 г. у Малапольшчы, памёр у 1941 г. Скончыў Львоўскі ўніверсітэт. У 1914 г. уступіў у 1-ю брыгаду польскіх легіёнаў Пілсудскага, дзе даслужыўся да сяржанта, у 1917–1918 гг. камандаваў звязам аўстрыйскага войска на Італьянскім фронце. У 1918 г. уступіў у Польскую вайсковую арганізацыю. З 1920 г. працаваў у Звязе абаронцаў айчыны, рыхтаваў паўстанне ў Шлёнску, тады ж узначаліў агульнапольскі Звяз Стральцоў. У 1923 г. у чыне капітана пакінуў вайсковую службу і перастаў кіраваць Звязам Стральцоў. Як асаднік разам з сям’ёй пасяліўся ў Ёдкішках (каля Большэнікаў) Лідскага павета. Нейкі час гаспадарыў. Браў удзел ў працы Звязу асаднікаў і ў кааператыўным руху. З 1928 г. актывіст Беспартыйнага блоку працы з урадам (BBWR) — гэта практычна была кіроўная ў Польшчы палітычная групоўка. У 1930 г. быў абраны паслом у Сейм, а ў 1935 г. — у Сенат РП. Пасля верасня 1939 г. стаў на чале канспіратыўнай арганізацыі «Цывільная абарона» ў Лідзе. Пры канцы 1930-х у газеце «Слова» пра яго, як пра сімвал карупцыі, вельмі крытычна пісаў Юзаф Мацкевіч.

мужам сястры Чапскага (уладальніцы маёнтка Сынкавічы ў Слоніўскім павеце). І такім чынам, ваявода адобрыў кандыдатуру Юзафа Гадлеўскага.

Абшарнікі пачалі прапаганду за Чапскага, галоўнай мэтай было пераканаць ваяводу, з ім перамовы вялі вайскоўцы. Але ў дзень выбараў стала вядома, што ваявода падтрымлівае Гадлеўскага, аднак сваё меркаванне да апошняй хвіліны не выказвае. Камандзір палка, які стаяў у Слоніме, перад сходам яшчэ раз пайшоў да ваяводы, каб схіліць яго на бок Чапскага. Згодна з законам на заяве кандыдата ў сенатары павінен быў стаяць дазвол ваяводы, які не быў выбаршчыкам і таму не мог прысутнічаць на сходзе. Праз паўгадзіны пасля пачатку сходу камандзір палка сказаў мне, што ваявода цвёрда стаіць за Гадлеўскага, і кажа, што кандыдатура Гадлеўскага ўзгоднена ў Варшаве і нічога змяніць ужо немагчыма. Нічога не заставалася, як пагадзіцца з ваяводам, заява Чапскага засталася ляжаць у маёй кішэні. Сход прайшоў без неспадзяванак — нехта вылучыў Мальскага і Гадлеўскага, і ніхто не галасаваў супраць іх — старшыня сходу падсумаваў аднагалоснае выбранне сенатараў.

Вось так працавала польская выбарчая сістэма ў другой палове 1930-х гг.

Цікава апісваў Андрэй Брахоцкі свой удзел у арганізацыі дапамогі вядомай віленскай газеце «Слова»: «Неяк у Вільні атрымаў запрашэнне на абед да пана прэзідэнта (Віленска-наваградскай сельскагаспадарчай камісіі) Аляксандра Мяйштовіча. На тым абедзе прысутнічала каля дзесяці асоб, і я быў самым малодшым з іх. Мэтай абеду было абмеркаванне палітычнай і эканамічнай сітуацыі ў нефармальнай абстаноўцы. Гэта быў збор так званых “Крэсовых зуброў”. Мяйштовіч ужо не быў міністрам справядлівасці, а толькі прэзідэнтам Банка землеўладальнікаў, але ў віленскім грамадстве лічыўся адным з лідараў групы кансерватараў — тых, хто жадаў перамен без гвалту. У асноўным тут прысутнічалі тутэйшыя землеўладальнікі, якія падтрымлівалі віленскую газету “Слова”, якую рэдагаваў Кат-Мацкевіч (ці Цат-Мацкевіч. — Л. Л.)... Іншым разам мяне запрасілі ў Варшаву на сход, які праходзіў у кватэры князя Яўстаха Сапегі. ...Галоўнай тэмай абмеркавання было ўзмацненне кансерватыўнай працы і павелічэння накладу газеты “Слова”. Рэдактар Мацкевіч на гэтым сходзе адсутнічаў, а справу дакладваў пасол Чапскі. ...Справа ішла аб разбудове друкарні “Слова”. Была яна малая, мела толькі лінатыпы, што не дазваляла павялічыць наклад. “Слова” развівалася добра, наклад наблізіўся да 30 000 асобнікаў, газета чыталася ўжо па ўсёй Польшчы. Таму акрамя накладу абмяркоўваўся і змест газеты. Новы лінатып каштаваў 19 000 зл., ці 4000 дол., якіх Мацкевіч не меў. Міністр Матушэўскі гораха падтрымліваў ідэю падтрымкі газеты і прапаноўваў сабраць адпаведную суму і купіць гэты новы лінатып. Арганізаваць збор даручылі мне, было вырашана не рабіць з гэтага ніякага розгаласу і не пісаць пра гэта ў газеце. Я напісаў адпаведныя лісты да некаторых асоб, якія вылучаліся сярод іншых землеўладальнікаў тым, што мелі добры прыбытак і матэрыяльныя ўмовы. Праз нядоўгі час на мае лісты пачалі прыходзіць адказы з грашовымі пераводамі. Сумы ахвяр былі ад 500 да 1 000 зл. Хутка меў ужо 11 000 зл. Мацкевіч купіў лінатып ва ўласнасць, узяўшы 8 000 зл., якіх не хапала, у крэдыт. Такім чынам, даручэнне я выканаў хутка, што, адпаведна, выклікала добрую рэакцыю нашых землеўладальнікаў».

Як бачым, абшарнікі разумелі неабходнасць падтрымкі кансерватыўнага выдання, якім была газета «Слова» і рэалізоўвалі гэта разуменне на практыцы.

У 1939 г. афіцэр запасу Андрэй Брахоцкі быў прызваны ў войска. Прайшоў праз літоўскія лагеры для інтэрніраваных вайскоўцаў у Лаздзеі і Марыянполі і савецкія ў Беластоку і Берасці. З 1941 г. жыў у Малым Мажэйкаве, нямецкія ўлады абвясцілі яго маёнтак дзяржаўнай маёмасцю, і кіраваць маёнткам прыехаў эканом немец Гнех. Ён выгнаў былога гаспадара з сястрой і шваграм у вінакурню, сам жа заняў жылы дом.

Пасля заканчэння вайны Андрэй Брахоцкі назаўсёды выехаў у Варшаву, дзе ў 1970-я гг. напісаў мемуары, машынапіс якіх захоўваецца ва Уроцлаўскай бібліятэцы імя Асалінскіх.

* * *

Цяпер ад маёнтка Вялікае Мажэйкава засталіся толькі 2 афіцыны, рэшткі былога парку і некалькі гаспадарчых пабудоў, з якіх вялікую цікаўнасць выклікае лямус.

Панскі дом у Малым Мажэйкаве захаваўся нядрэнна, цяпер у сядзібе знаходзіцца сельсавет. Астатнія сядзібныя пабудовы ў добрым стане, але адрамантаваныя без уліку гісторыка-архітэктурных асаблівасцяў аб'ектаў: накрытыя чырвонаю дахоўкай. Сядзібныя сажалкі ў гаротным стане, парку амаль што няма.

А ад маёнтка Ішчална наогул нічога не засталася. Працытую фрагменты ліста Ірэны Лясковіч, якая гадавалася ў гэты маёнтку, да свайго брата Караля Лясковіча, якога я шматразова цытаваў у гэтай аповесці. Ліст напісаны на пачатку 1970-х гг.:

«Бог учыніў цуд бо дазволіў мне нарэшце наведаць улюбёнае месца, дзе прайшлі добрыя і радасныя дні маёй маладосці. Каралю: была ў Ішчалне, ужо тры дні прайшло пасля той кароткатэрміновай выправы, а я ўсе яшчэ не магу прыйсці ў сябе. Падчас кожнага наведвання Вільні марыла даехаць да Ішчалны, але з-за адміністрацыйных праблем гэта было немагчыма. Але ў пэўную хвіліну пачула магічнае слова "Ліда". Адкінула ваганні і паехала туды са знаёмай вільнянкай. З Ліды сама заехала ў Ішчалну на таксоўцы. Праз 37 км збочваем улева і міма нашых парафіяльных могілак прыязджаем да ішчалнянскага касцёла. Уяві сабе — стаіць такі ж, як і раней! Не паверыла сваім вачам, мусіла яго нават памацаць. <...> Касцельны цвінтар не змяніўся, захаваліся усе магільныя Лясковічаў, Важынскіх, Грабоўскіх. На крыжы ў бацькі надпіс так добра чытэльны, як быццам учора напісаны. Трава старанны выкашана, нідзе слядоў бруду ці смецця. Званіца цэлая і званы на месцы <...>

У касцёле нічога не змянілася. Толькі дадаліся фігуры святых, ліхтары і абразы — усё гэта прывезлі з сюды з ліквідаванага Шчучынскага касцёла. Калятарскія лавы Ішчалны і Вялікага Мажэйкава накрытыя памостамі з дошак, на гэтым памосце стаяць шэсць ліхтароў і фігур. Высока пад сляпэннямі лётала нейкая птушка. Усё ўтрымліваецца ў вялікай чысціні, метал ліхтароў блішчыць, алтар тоне ў жывых, свежа сарваных кветках. ...

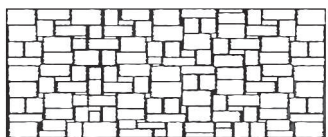
Пытаеш, што пабачыла? <...>

Ад каштанавай алеі, якая вяла ад двара да касцёла, засталася некалькі дрэваў якія дазваляюць прыгадаць, як яна выглядала. Сама алея ў выбоінах і ў гразі пасля нядаўніх дажджоў. Ад уязной брамы і мура, які атачыў сад, не засталася і слядоў.

Левы бок алеі ад былой брамы да дома выкарчаваны. Выкарчаваны левы бок саду, двара і парку. Адзінае, каля клубы ацалелі тры пакалечаныя ліпы. <...> Не бачна векавой алеі з елак, якая вяла ад двара да тракту, і коннай пошты, якая стаяла каля тракту — пазнейшай рамеснай школы. <...> усе пабудовы: дом, скарбец, афіцына, аранжарэя і будовы фальварка — разабраны да фундамента. На іх месцы толькі парослыя травой пагоркі друзу. На ўсім абшары даўняга двара не ўбачыла слядоў жыцця ці дзейнасці чалавека. Створаны працай шматлікіх пакаленняў асяродак культуры ператвораны ў папялішча...».

нарадзіўся 1 сакавіка 1963 года ў Лідзе. Скончыў электратэхнічны факультэт Беларускага політэхнічнага інстытута (1985). Па адукацыі інжынер. Стваральнік гістарычна-краязнаўчага сайта rawet.net. Сталы аўтар газеты «Наша слова», часопісаў «Лідскі летапісец», «Малодосць», «Гістарычнага альманаха» і розных навуковых зборнікаў. Аўтар больш за 200 артыкулаў і 10 кніг, у тым ліку «Грэка-каталіцкая (уніяцкая) Царква на Лідчыне» (2012), «Паўстанчы дух. 1812, 1831, 1863 гады на Лідчыне» (2016), «Маламажэйкаўская царква: гістарычны нарыс» (2017), «Шэпт пажоўклых старонак. Лідчына ў люстэрку прэсы» (2017), «Генерал, які дайшоў да Беларусі. Жыццяпіс Кіпрыяна Кандратовіча» (2018), «Шпацыры па старой Лідзе» (2020) і інш. Жыве ў Лідзе.

ДАСЛЕДЗІНЫ

ЛЯВОН КАРПОВІЧ

Святы Губерт і алень святога Губерта ў філатэліі

10 кастрычніка 1994 года Міністэрства сувязі і інфарматыкі Рэспублікі Беларусь выпусціла ў абарачэнне паштовую марку № 75 «Герб Гродна». Марка выканана па малюнку мастака Міколы Купавы.

Гісторыкі мяркуюць, што герб з выявай аленя святога Губерта мог быць нададзены Гродну яшчэ ў 1540 г. вялікай князеўнай італьянкай Бонай Сфорцай. Яны ж тлумачаць наданне такога герба Гродну тым, што некалі даўно вакол Гродна рос вялікі і густы лес, які называлі Гарадзенская пушчай, дзе было мноства розных звяроў, але найбольш — высакародных аленяў. Гэта пацвярджаецца вынікамі археалагічных раскопак: 25% выкапаных звярыных касцей на Гарадзеншчыне складаюць косці высакароднага аленя.

Але мне больш падабаецца тлумачэнне Ігара Кузьмініча ў яго казцы «Як Гродна атрымала свой герб». Шчыра раю прачытаць гэтую казку як дзецям, так і дарослым. А найлепей, каб дарослыя прачыталі дзецям. Ці наадварот?..

Вось урывак з гэтай казкі (гаворка ідзе пра Гродна): «І вось пачало пакрысе віднець, і вялікі князь і кароль наш меўся быў ужо аддаць загад страляць па мурах замка, і падняў быў нават руку, як раптам убачыў, што над сценамі горада на фоне сіняга ранішняга неба лунае алень. А паміж яго рагоў свеціцца залаты крыж. Укленчыў тады наш вялікі князь і кароль і зразумеў, што гэта вестка яму.

Падышоў тады наш князь і кароль да варотаў і сказаў, што не будзе караць гарадзенцаў і не хоча забіраць аленя ад іх. А за тое, што абаранілі гарадзенцы свайго аленя і не выдалі яго, паабяцаў даць правы на самакіраванне гараджанам, а гербам зрабіў аленя, які лунае над сценамі замка на нябесна-сінім фоне з залатым крыжам паміж рагамі. З таго часу маюць гарадзенцы свой Герб — аленя, а горад атрымаў асаблівае права: той, хто пражыў за сценамі горада год і адзін дзень, — становіўся гарадзенцам і атрымліваў свабоду, нават калі раней ён быў рабом».

▪ *Над сценамі горада на фоне сіняга ранішняга неба лунае алень. Картмаксимум (філатэлістычная творчасць) з паштоўкай, па-мастацку аформленай Алесем Раднымым*

У 1963 г. пошта Чэхіі ў серыі «Чэшскае і Славацкае народнае мастацтва» выпусціла марку, якая паказвае фрагмент малюнка на керамічным збане са Славакіі — алень Святога Губерта.

Гэта пра аленя. Але яго называюць аленем святога Губерта. Губерт, верагодна, нарадзіўся ў 655 годзе ў Брабанце. Гэта гістарычная назва зямлі, якая распасціраецца ў ніжнім басейне ракі Рэйн, сёння гэта тэрыторыя знаходзіцца часткова ў Бельгіі і Нідэрландах.

У маладосці Губерт вёў разгульнае жыццё і быў заўзятым і марнатраўным паляўнічым. Як апавядае легенда, аднойчы ён выехаў на паляванні ў Страсную пятніцу, калі паляванне забаронена. На паляванні ён доўга пераследаваў аленя, які ўрэшце з'явіўся перад Губертам у лясным гушчары з зіхатлівым крыжам паміж рагамі і сказаў: «Губерт, калі ты не павернешся да Бога і не ўзвысішся святым жыццём, то хутка за грэх распусты трапіш у пекла».

З'яўленне аленя з крыжам перад Губертам у 1944 годзе адлюстравала на сваёй марцы пошта Бельгіі. Марка выдадзена ў серыі «Легенды Бельгіі» з даплатай на карысць барацьбы з туберкулёзам.

Алень прамаўляе да Губерта на марцы пошты Манака, выдадзенай у 1982 годзе з нагоды дня Міжнароднага савета па паляванні.

Пасля гэтага выпадку паводзіны Губерта цалкам змяніліся. Некаторыя крыніцы сцвярджаюць, што Губерт аддаў усю сваю маёмасць бедным і працяглы час жыў пустэльнікам. Пасля прыбыў да біскупа Ламберта, каб стаць яго вучнем. Пасля смерці свайго настаўніка ён стаў біскупам Маастрыхцкім.

У Доме (музей) Палявання і Прыроды — Hôtel de Guénégaud у Парыжы — знаходзіцца скульптура XV стагоддзя, відарыс якой адлюстраваны на паштовай марцы Францыі, выдадзенай у 1981 годзе, «Бачанне святога Губерта». Адпавядае марцы картмаксімум са спецгашэннем.

На працягу ўсяго жыцця пасля сустрэчы з цудоўным аленем Губерт не спыняў місіянерскай працы. У яго з'явілася здольнасць лячыць, дакранаючыся, хворых людзей і жывёл.

Губерт памёр 30 мая 727 года.

11 чэрвеня 1977 года з нагоды 1250-й гадавіны смерці святога Губерта пошта Бельгіі выдала марку з выявай Святога Губерта перад аленем з распяццем паміж яго рагамі. Марцы адпавядае картмаксімум са спецгашэннем.

Неўзабаве пасля смерці святога яго культ распаўсюдзіўся па ўсёй Еўропе. Яго лічаць сваім нябесным заступнікам не толькі паляўнічыя і леснікі, што вынікае з захаплення святога Губерта паляваннем, але таксама спартоўцы, гарбары, матэматыкі.

Але варта адзначыць, што алень з распяццем уяўніўся Губерту не першаму. У Лонданскай Нацыянальнай галерэі знаходзіцца карціна Антонія Пізанела — «Бачанне св. Яўстафія», намалёваная ім каля 1440 года.

У загадкавай і казачнай атмасферы, узмоцненай таямнічым змрокам начнога пейзажу, бясконца доўжыцца нямы дыялог шыкоўна ўбранага вершніка і аленя з распяццем у рагах.

Карціну адлюстравала на блоку пошта Парагвая ў 1975 годзе.

Яўстафій (да хрышчэння — Плакіда) быў вайсковым палкаводцам пры імператарах Ціце і Траяне. Паводле падання, Яўстафій прыняў хрысціянства пасля таго, як на паляванні з’явіўся перад ім алень з выявай між рагамі раскрыжаванага Хрыста, які сказаў яму: «Плакіда, навошта пераследуеш ты Мяне, Хто жадае твайго выратавання?». Вярнуўшыся дахаты, ён хрысціўся разам са сваёй жонкай Феапістыяй і двума сынамі — Агапіем і Феапістам.

Валікапакутнік Яўстафій Плакіда з Рыма прыняў смерць разам са сваёй сям’ёй за веру ў Хрыста каля 118 года. Так што аленя з крыжам паміж рагамі можна называць і аленем Еўстафія Плакіда.

нарадзіўся 21 лютага 1944 года ў Ваўкавыску. Краязнавец, філатэліст, блогер. Працаваў настаўнікам матэматыкі ў Луненскай сярэдняй школе. Аўтар шматлікіх артыкулаў з гісторыі і культуры свайго краю і кніг «Беларускія паштовыя маркі: ад пачатку да эміграцыі і Незалежнасьці» (2017), «Біблейскія гісторыі Новага Запавету, ілюстраваныя паштовымі маркамі» (2019), «Біблейскія гісторыі Старога Запавету, ілюстраваныя паштовымі маркамі» (2021), «Маё мястэчка Луна-Воля» (2021). Удзельнічае ў філатэлістычных выставах з калекцыямі на тэмы «Біблейскія гісторыі», «Гісторыя маёй краіны», «Аб няла мяне Беларусь». Жыве ў в. Луна.

СЯРГЕЙ ЧЫГРЫН

Беларуская Беласточчына ў жыцці і творчасці Алега Лойкі

Доктар філалагічных навук, прафесар, член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, паэт, празаік, публіцыст, літаратуразнавец і перакладчык Алег Лойка (1931–2008) любіў Польшчу. Адноўчы я спытаў у яго пра паэзію і паэтаў: «У якой краіне самыя моцныя паэты і паэзія?» Не вагаючыся, ён адказаў: «Польская паэзія самая моцная ў свеце. А на другім месцы — наша беларуская». Я быў здзіўлены такім адказам. Але гэта казаў доктар філалагічных навук, чалавек, які ўсё жыццё займаўся літаратурай. І я мусіў з ім пагadzіцца.

Алег Лойка перакладаў з французскай, нямецкай і польскіх моў. Ён перакладзена шмат літаратурных твораў і з іншых моў свету. Але лёгка і з вялікім задавальненнем і асалодай ён перакладаў вершы польскіх паэтаў на беларускую мову.

У 2003 годзе перакладчык выдаў анталогію польскай паэзіі XX стагоддзя ў двух тамах «Напярэймы: ад Буга да Варты». Двухтомная анталогія польскай паэзіі XX стагоддзя ў перакладзе Алега Лойкі на беларускую мову выйшла ўпершыню, як і ўпершыню ў Беларусі ў ёй надрукавана больш за 180 аўтараў, творчасць якіх ярка выявіла асаблівасці эстэтычных пошукаў польскай паэзіі мінулага стагоддзя. Дзве кнігі разам налічваюць 740 старонак польскай паэзіі па-беларуску, пачынаючы ад Цыпрыяна Норвіда (1821–1883) і завяршаючы Марцінам Галасем (1968). Сам перакладчык у сваёй прадмове да гэтага двухтомніка адзначыў, што «польская паэзія XX стагоддзя — паэзія, разлеглая ў сваім часе і прасторы, багатая накірункамі, школамі і імёнамі, тэмамі, матывамі і вобразамі» [1].

Алег Лойка любіў бываць у Польшчы. Гэту краіну ён ведаў вельмі добра. Сябраваў з многімі пісьменнікамі, мастакамі, кампазітарамі, перакладчыкамі. А ў апошнія гады жыцця шчырае сяброўства наладзіў з Казімежам Свягоцкім. Творы Свягоцкага выйшлі ў перакладзе Алега Лойкі па-беларуску асобнай кнігай. У красавіку 1998 года ў Седльцах на міжнароднай навуковай канферэнцыі «Паэзія і экзістэнцыя» нават рапавядаў пра паэзію Свягоцкага.

Бываў у Седльцах беларускі прафесар шмат разоў. У кастрычніку 2000 года зацікавіў ён усіх выступленнем «Ружана як беларускае мястэчка». Летам 2001 года пісьменнік зноў наведаў Седльцы. На міжнароднай навуковай канферэнцыі «Станіслаў Выспянскі — у стагоддзе прэм’еры і публікацыі “Вяселля”» — цікава расказаў пра Станіслава Выспянскага і Янку Купалу.

Лістапад 2001 года Алегу Лойку таксама запомніўся надоўга. Ён прымаў удзел у Другіх міжнародных літаратурных варштатах у Доме творчасці «Рэймантоўка» каля Седльцаў. Там выказаў сваю думку пра маладых польскіх паэтаў.

Але як мог не любіць мой зямляк краіну-суседку, калі кандыдацкай дысертацыяй яго была тэма «Адам Міцкевіч і беларуская літаратура»? А ў 1959 годзе ён выдаў гэтую працу асобнай кнігай.

Алег Лойка за сваё жыццё дзясяткі разоў наведваў Польшчу. І не проста гасціў у сяброў ці адпачываў, а вельмі часта выступаў з рознымі дакладамі, лекцыямі на іншых канферэнцыях, семінарах і сустрэчах.

Першы раз пісьменнік выступіў у Варшаўскім універсітэце на семінары студэнтаў русістыкі. Падрыхтаваў ён даклад, у якім распавядаў пра маладую пасляваенную беларускую літаратуру. Было гэта ў кастрычніку 1958 года.

У траўні і ў кастрычніку 1974 года маладога прафесара зноў запрасілі ў Польшчу. З лекцыямі па лініі «Ведаў» (Масква) ён выступаў перад вайскоўцамі ў Кашаліне, Гданьску, Гдыні і ў Сопаце. А таксама чытаў курс лекцый у Варшаўскім універсітэце па беларускай філалогіі, меў сказаць слова таксама ў Лодзі.

Калі Беларусь адзначала 100-годдзе з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа, Алег Лойка выступаў у Польшчы з дакладам на міжнароднай канферэнцыі, прысвечанай гэтым юбілеям. А праз пяць гадоў разам з прафесарам Львом Шакуном яны едуць ва Уроцлаў і перад студэнтамі славянскай філалогіі чытаюць лекцыі.

Алег Лойка любіў бываць у Кракаве. Не раз туды прыязджаў, калі працаваў над кнігай пра Францыска Скарыну. У лютым 1989 года ён выступаў перад студэнтамі і выкладчыкамі Ягелонскага ўніверсітэта з дакладам «Скарына і Кракаў». А ў 1993 годзе на міжнароднай канферэнцыі «Народы і стэрэатыпы» чытае даклад «Паляк вачыма беларуса». У лістападзе 1999 года Ягелонскі ўніверсітэт на канферэнцыі «Ю. Славацкі — паэт еўрапейскі» зноў слухае выступленне Алега Лойкі пра Славацкага і Купалу.

Наогул, тэмы выступаў у Польшчы ў Алега Лойкі за яго жыццё былі самыя разнастайныя. Напрыклад, у кастрычніку 1999 года ў Чэнстахове на міжнароднай канферэнцыі «Кіч і літаратура» гучаў яго даклад пра кірмашовую карнавальнасць Беларусі, а ў траўні таго ж года ў Любліне студэнтам-філолагам ён распавядаў пра беларуска-польскія літаратурныя сувязі ў XX стагоддзі.

▪ *Алес Барскі, Алег Лойка, Міхась Шаховіч*

А цяпер давайце з Кракава, Лодзі, Седльцаў, Варшавы, Любліна з Алегам Лойкам вернемся на Беласточчыну да беларусаў. Тут ён заўсёды адчуваў сябе як дома ў родным Слоніме. Ды ад Слоніма да Беластока — рукой падаць.

Але на Беласточчыне беларускіх літаратараў і журналістаў Алег Лойка ведаў амаль усіх. Ды і аб'ехаў Беласточчыну ўздоўж і ўпоперак.

У 1956 годзе з вершамі «Мы шчыра з табой сябравалі...» і «Два лёсы» слонімскі паэт дэбютуе на старонках беларускага беластоцкага тыднёвіка «Ніва». Наогул, газета беларусаў Польшчы заўсёды адводзіла месца для твораў Алега Лойкі. Гартаючы старыя падшыўкі «Нівы» 1960–1980-х гадоў, іх можна сустрэць часта. Вось «Ніва» публікуе артыкул А. Лойкі пра драматургію Янкі Купалы (1962), вось верш пра Белавежскую пушчу (1963), вершы пра зімовы лес і пра грыбы (1964), вершы «Зноўку не бачыў: вырасла жыта...», «Вестэрплятэ» (1975), верш, прысвечаны Варшаве (1979), вершы «Гарадзіў дзед агарод», «Кнігаўка», «У Белавежы» (1983), вершы «Сухія вёдры», «Каб не вокны Ясі», «Як яйкі несла бабка да Майкі», «Як дзед Аяй збіраў грыбы» (1984) і г. д.

Любіў Алег Лойка Белавежскую пушчу. Ёй прысвяціў шмат сваіх паэтычных радкоў. Мне запомніліся радкі, якімі пачынаецца верш «Парад грыбоў у Белавежы»:

— Што за паляна,
Грыбы — рад у рад?..
— А гэта грыбоў белавежскіх
Парад... [2]

А вось сур'ёзны верш пра Белавежскую пушчу. У ім паэт прызнаецца і марыць:

Каб жа не сонная дрэма
Гэтага раўнадушша,
Самай найлепшай паэмай
Ты была б, сага пушчы!.. [3]

Ёсць яшчэ адзін верш у Алега Лойкі «У Белавежы». Аўтар прысвяціў яго Алесю Барскаму:

І сосны тут — сведкі,
І дуб кожны — сведка:
Тут кожная кветка,
Як папараць-кветка;
Ліст кожны, як сэрца
Каліны ці клёна, —
Гукнеш, адгукнецца
Ў лад нашым натхнёна;
Ты ж — з гэтай паловы,
Я — з тое паловы
Адзінага сэрца —
Пушчанскае мовы... [4]

Прыгадваецца мне вясна 1981 года. Тады Алег Лойка адзначыў сваё 50-годдзе. Ён наладзіў для студэнтаў-філолагаў і выкладчыкаў сустрэчу з пісьменнікамі ў актавай зале філфака БДУ. Зала была запоўнена, што яблыку не было дзе ўпасці. На сцэне — шмат мінскіх пісьменнікаў, і сярод іх адзін, які вылучаўся светлым пінжаком, высокі, прыгожы, дагледжаны. Па чарзе пісьменнікі выступалі, чыталі свае творы, але неяк сумнавата было. І раптам Алег Лойка дае слова Алесю Барскаму з Польшчы. Зала прыціхла. Да мікрафона падышоў паэт і пачаў размаўляць па-беларуску, пачаў чы-

таць свае беларускія вершы. І гэта былі не проста паэтычныя звычайныя радкі, а вершы, прысвечаныя моладзі, каханню з нейкай эратычнай афарбоўкай. Зала слухачоў ажыла, апладысменты не змаўкалі, некалькі разоў Алеся Барскага выклікалі на біс, запрашалі да мікрафона. І ён чытаў і чытаў... А калі вечарына скончылася, студэнты і выкладчыкі абступілі госьця з Польшчы з усіх бакоў, задавалі яму пытанні, фатаграфаваліся і бралі аўтографы.

Гэта назаўсёды запомнілася. І падумалася: ведаў жа Лойка, кім можна было сустрэчу «ўзмацніць і ўпрыгожыць».

Дарэчы, Алеся Барскі ў траўні 1987 года друкаваў гутарку з Алегам Лойкам на старонках «Нівы». Ён пытаўся пра галоўныя напрамкі дзейнасці кафедры філфака БДУ, якой кіраваў прафесар, пра ўніверсітэцкае літаратурнае аб'яднанне «Узлёт», пра паэтычны шлях Лойкі, пра ўражанні ад сучаснай Польшчы, пра сам тыднёвік «Ніва». Пра «Ніву» Алег Антонавіч сказаў тады так: «Некалькі гадоў таму назад быў я падпісчыкам “Нівы”. Цяпер зноў атрымліваю “Ніву”. Зразумела, што найбольш мяне цікавяць матэрыялы фальклоразнаўчыя і літаратурныя, асабліва паэтычныя і крытычна-літаратурныя. Цікавяць мяне таксама фатаграфіі, якія ілюструюць гісторыю Беластоцчыны і яе сённяшні дзень. З цікавасцю чытаю апошнюю старонку, запоўненую, як вядома, гумарам. Хацелася б на старонках “Нівы” бачыць большую колькасць прадстаўнікоў маладой паэзіі. У цэлым “Ніву” ўспрымаю як жывы водгалас народнага беларускага жыцця. Цешуся, што на яе старонках з'яўляюцца матэрыялы, звязаныя і з Беларуссю» [5].

Раней, 13 лістапада 1977 года, той самы тыднёвік «Ніва» публікуе артыкул Міколы Гайдуга «Незабыўная сустрэча». У ім аўтар распавядаў пра сустрэчу ў беластоцкім беларускім клубе на Варшаўскай, 11, з госьцем з Беларусі Алегам Лойкам. Госьця прывітаў тады старшыня Беларускага грамадска-культурнага таварыства (БГКТ) у Польшчы М. Самоцік, а пра творчасць пісьменніка распавядаў не хто іншы, як кіраўнік кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта той самы Алеся Барскі (Аляксандр Баршчэўскі). З ім Алег Лойка сябраваў да апошніх дзён жыцця. Тады мінскі прафесар на Беластоцчыне наведаў рэдакцыю тыднёвіка «Ніва», БГКТ, правёў аўтарскую сустрэчу з настаўнікамі і моладдзю Бельскага беларускага ліцэя, павандраваў па Гайнаўшчыне і сустракаўся з кіраўніцтвам БГКТ у Беластоку. Мікола Гайдук адзначыў, што Алег Лойка «пакінуў сярод нас незабыўныя ўражанні, як выдатны сучасны беларускі паэт, глыбокі знаўца гісторыі культуры беларускага народа, абаяльны чалавек і... адораны выканаўца беларускіх народных песень!» [6].

16 чэрвеня 1974 года беларуская «Ніва» ў Беластоку надрукавала матэрыял Віктара Шведа «Што такое паэзія». Гэта была невялікая справаздача пра тое, як Алег Лойка сустракаўся ў Варшаве са студэнтамі Інстытута рускай, беларускай і ўкраінскай філалогіі, якім прачытаў лекцыю пра сучасную беларускую літаратуру. Віктар Швед адзначыў, што «Алег Лойка гаворыць надта сугестыўна, цікава, з паэтычным натхненнем, ён проста зачароўвае слухачоў».

З атрыманымі пасля сустрэчы кветкамі ў руках мінскі госьць працягваў размову са слухачамі аж да дзвярэй гасцініцы, куды цэлай гурбой праводзілі дарагога госьця прыхільнікі яго таленту.

У 1980 годзе Алег Лойка з Максімам Танкам трапілі ў Крынкі на Беласточчыну. Магчыма, іх там вітаў Сакрат Яновіч. Пасля таго візіту ў паэта напісаўся верш «У Крынках». Бо нехта паэтаў тады ў славурых Крынках пачаставаў малаком. Яны пілі яго і казалі розныя тосты і пажаданні гаспадарам. Але пра верш проста словамі не раскажаш, трэба яго працытаваць увесь. Ён быў напісаны 14 лістапада 1980 года:

У Крынках,
 Як колісь з Адамам Міцкевічам
 Любіцелі мудрасці — філарэты,
 Мы п'ём з Максімам Танкам малако.
 Пра Адама Міцкевіча, пра філарэтаў
 Максім Танк не ўспамінае,
 Бо Крынкі таму і Крынкі,
 Што кубкі малака ледзь падымеш,
 А збанкі з малаком, гладышы, бітоны —
 Упоравень з высокім Танкам.
 Танк падыме кубак, вяшчаючы,
 Што самая найлепшая прамова — кароткая,
 Каўбаса — доўгая,
 І п'е за хату, у якой
 Ачаг не гаснуў бы ніколі,
 Кацёл кіпеў бы дасчочу,
 А жанчына песні спявала.
 І тут гэта і загучала
 Крынкаўская кадрыля,
 Якую ва ўсе скрыпкі рэзалі
 Крынкаўцы,
 Ва ўсе бубны бубнілі
 Крынкаўцы,
 Ва ўсе цымбалы званілі
 Крынкаўцы,
 Выгукваючы:
 «Першае каленца — хлебнае!
 Другое — нязрэбнае!..
 Трэцяе — малочнае!..
 Чацвёртае — талочнае!..
 Пятае — “Лявоніха”!..»
 «Самае лепшае каленца ў Лявоніхі!..» —
 Падагульняў Танк,
 І ўсе мы смяяліся,
 Становячыся мудрацамі.
 Слаўнае ў Крынках малако!
 Слаўны Максім Танк!
 Слаўныя крынкаўскія калгаснікі!.. [7]

Бываў Алег Лойка на Беласточчыне ўсюды, і пісаў баладу Каралеўска-Мастоўскага лясніцтва ў Белавежы, баладу пра белавежскага мядзведзя, і пісаў пра Орлю на Беласточчыне, рыфмуючы Орлю са словам «у горле»:

Спявалі жанчыны ў Орлі, —
Застраваў камяк у горле... [8]

Не забываў Алег Лойка і пра беларускіх пісьменнікаў, якія родам былі з Беластоцчыны, але жылі ў Беларусі: Аляксея Карпюка, Петруся Макаля, Уладзіміра Казберука, Яўгена Міклашэўскага, Серафіма Андраюка, Ганну Новік. Прыгадваў ён і Янку Геніюша, які добра быў знаёмы з яго бацькам Антонам Лойкам. Ды і сам Алег Антонавіч мне некалькі разоў пра гэта распавядаў. А аднойчы ён прыгадваў вось што...

Падчас нямецкай акупацыі ў 1943–1944 гадах бацька Алега Лойкі Антон Цімафеевіч быў намеснікам слонімскага гебіцарца (слонімскага райздрава), а гебіцкамісарцам быў не хто іншы, як Янка Геніюш (нарадзіўся ў Крынках). Толькі па рэцэптах за подпісам Антона Лойкі выдаваліся ў слонімскай аптэцы лякарствы. Тыя лекі ішлі да партызанаў, і Янка Геніюш, вядома ж, не мог таго не ведаць. А яшчэ Іван Пятровіч аднойчы стаў сапраўдным героем у вачах бацькі Алега Лойкі Антона Цімафеевіча, калі ён не ўскінуў руку дзеля прывітання слонімскага гебіцкамісара Эрэна, п'ючы піва пры рэстараннай стойцы, калі ў рэстаран зайшоў сам Эрэн. Эрэн зрабіў на тое заўвагу, на якую спадар Янка зрэагаваў імгненна: «А хто тут гаспадар, мы ці вы?!». Праз некалькі дзён слонімскі арцгэбіт узначальваў ужо не Янка Геніюш. Эрэн прагнаў яго ў Баранавічы...

Кожны раз, вяртаючыся з творчых вандровак з Польшчы, Алег Лойка прывозіў занатоўкі, пісаў артыкулы ў беларускія літаратурныя і навуковыя выданні. У 1989 годзе ў мінскім тыднёвіку «Літаратура і мастацтва» прафесар апублікаваў вялікі артыкул «Тут адчуваецца подых гісторыі...». Ён быў прысвечаны Кракаву і канферэнцыі па беларуска-польскіх літаратурных сувязях. У гэтым артыкуле Алег Лойка згадаў тады і пра беларусаў Беластоцчыны:

«На жаль, мы не маем лічбавых дадзеных аб становішчы беларусаў у Польшчы, у прыватнасці, на Беластоцчыне. Але, калі да канца быць шчырым, то праблема такая там існуе. Зазначым, што ў ПНР адносіны да беластоцкіх беларусаў даўно ўжо пачалі змяняцца, ва ўсякім разе, з заснавання Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку, з пачатку выхаду беластоцкай газеты «Ніва». Гэта ў нас, у БССР, адносіны да дзейнасці БГКТ доўгі час былі адназначна адмоўнымі. Газета «Ніва», якая толькі ў самы апошні час з'яўлялася ў нас у кіёсках, з самага пачатку ў самы прызным тоне пісала пра ўсе справы БССР, а бюракратыя ў нас сустракала ўсё гэта, як вады ў рот набраўшы. Нібыта не аднакроўныя беларусы жылі і жывуць так блізка за Бугам, дзе быў і адзін з найслыннейшых у сярэдневяковай Беларусі сваёй літаратурнай традыцыяй Супрасльскі манастыр, дзе ў вёсцы Козлікі нарадзіўся Маршал Савецкага Саюза В. Д. Сакалоўскі, дзе нарадзіліся сённяшнія беларускія прэзідэнт, паэты, крытыкі — Аляксей Карпюк, Пятрусь Макаль, Уладзімір Казбярук, Серафім Андраюк... Той беларуска-культурны асяродак, што ўзнік на Беластоцчыне і ўжо мае сваю шматгадовую гісторыю, — гэта ўжо ўвогуле вельмі значная, багатая старонка ў развіцці беларускай літаратуры і культуры цэлага XX стагоддзя. І зноў жа нельга не памятаць, што беластоцка-беларускі мастацкі феномен — зноў жа таксама здабытак з фактару польска-беларускага яднання і паразумення» [9].

Пасля гэтай публікацыі прайшло 34 гады. І той беластоцка-беларускі феномен, пра які пісаў Алег Лойка, да сённяшніх дзён жыве і дзейнічае на карысць двух народаў-суседаў, але найперш на карысць беларускага. І за гэта вялікі дзякуй тым беларусам Польшчы, якія гэты феномен дзесяцігоддзямі падтрымліваюць.

Літаратура

1. Напярэймы: ад Буга да Варты. Анталогія польскай паэзіі XX стагоддзя. Т. 1. Пераклады Алега Лойкі. Мінск, 2003. С. 5.
2. Лойка А. Няроўныя даты. Мінск, 1983. С. 115.
3. Лойка А. Дарогі і летуценні. Мінск, 1963. С. 24.
4. Лойка А. Грайна. Мінск, 1986. С. 40.
5. Баршчэўскі А. Хацелася б даслухаць песню... // Ніва (Беласток). 1987. 16 мая.
6. Гайдук М. Незабыўная сустрэча // Ніва (Беласток). 1977. 13 лістапада.
7. Лойка А. Няроўныя даты. Мінск, 1983. С. 82–83.
8. Лойка А. Трэці золак. Мінск, 1993. С. 143.
9. Лойка А. Дрэва жыцця. Слонім: ГАУПП «Слоні́мская друкарня», 2004. С. 166–172.

нарадзіўся 24 верасня 1958 года ў вёсцы Хадзьявічы Слонімскага раёна. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1985). Аўтар зборнікаў паэзіі «Шчырая Шчара» (1993), «Горад без цябе» (1999), «Лірыка» (2007), «Камень Міндоўга» (2009); шматлікіх літаратуразнаўчых артыкулаў і гісторыка-кразнаўчых кніг: «Янка Купала і Слонімшчына» (1993), «Родам са Слонімшчыны» (2003), «Пакліканьня на родны парог» (2005), «Чамяры і чамяроўцы» (2006), «У пошуках слоні́мскіх скарбаў» (2007), «Тэатр у Слоні́ме» (2008), «Альбярцін» (2011), «Па слядах Купалы і Коласа» (2012), «Такі іх лёс» (2012), «Слоні́мскія падмуркі» (2012), «Сярод сваіх людзей» (2012), «Іншых шляхоў не было» (2013), «Легенды і паданні Слоні́мшчыны» (2013), «Літаратурная Слоні́мшчына» (2019), «Слоні́мшчына. Гістарычныя нататкі» (2019), «Гістарычная мазаіка Слоні́мшчыны» (2019), «Слоні́к і гармонік» (2021) і іншых. Жыве і працуе ў Слоні́ме.

ЯНКА ТРАЦЯК

Станкевічы з Вурлянтаў: да пытання родавых і сваяцкіх сувязяў*

У кожным раёне Беларусі ёсць такія мясцовасці, адкуль паходзяць знакамітыя людзі, вядомыя сваёй дзейнасцю, вучонасцю, творчасцю, любоўю і патрыятызмам. Да прыкладу, вёска Зачэпічы Дзятлаўскага раёна — вёска трох паэтаў: Пятрусь Граніт (сапраўднае прозвішча Іван Івашэвіч), Гарасім Прамень (Іван Пышко), Васіль Струмень (Аляксандр Лебедзеў); альбо вёска Чамяры Слонімскага раёна — Максім Бурсевіч, Анатоль Іверс (Іван Міско), Якуб Міско, Іван Чыгрын і іншыя.

Вёска Арляняты Смаргонскага раёна (былога Ашмянскага павета) вядомая тым, што тут нарадзіліся знаныя не толькі ў Заходняй Беларусі, але і далёка за межамі Еўропы чатыры асобы: Адам Станкевіч, Янка Станкевіч, Стась Станкевіч (кнігар і паэт), Стась Станкевіч (літаратар). У шмат якіх інфармацыйна-даведачных выданнях не заўсёды карэктна падаюцца іх біяграфічныя звесткі, сваяцкія адносіны (к.с. Адама робяць родным братам спадара Янкі, а кнігара і пісьменніка Стася — стрыечным), блытаюць творчую спадчыну аднаго Станкевіча з другім, незаслужана прыпісваючы творы аднаго Станкевіча іншаму Станкевічу [1].

У артыкуле «На што й як зьбіраці географічныя й асабовыя назовы беларускія?» Янка Станкевіч у якасці ўзору інфармацыйнага пашпарта падае дадзеныя пра сваю вёску: «Сяло (вёска) Вурляняты, родны склон *Вурлянтаў*, прыкмета *вурляняцкі*, Ашмянскага пав., Крэўскае вол., 7 вёрстаў да м-ка Баруны і 8 да м-ка Крэва, 1 вярста да гасцінца з Ашмяны ў Валожына. Ля самае вёскі ё засценак таго-ж імені. У воласьці гэтая вёска запісана як *Урляняты*» [2].

Дадамо, што старыя людзі гаварылі *Вурляняты* і мелі рацыю ў тым, таму што назва вёскі, праўдападобна, паходзіць ад татарскага антрапоніма *Вурня* (*Вурля*). Паводле такой аналогіі можна растлумачыць іншыя навакольныя тапонімы: *Бяйнюны* — *Беня*, *Гяйлешы* — *Гейля*, *Гяйстуны* — *Гейста*, *Сідлярэўшчына* — *Сідла*... Татарскі след бачым у тапонімах і мікратапонімах *Ардашы*, *Асманоўка*, *Бяргалішкі*, *Мізяры*, *Каранды* і г. д. Гаворым пра гэта з той нагоды, што і прозвішча *Станкевіч* Янка Станкевіч тлумачыў паходжаннем ад татарскага *стан* (калі браць шырэй — з індаеўрапейскай мовы ад кораня *-ста-* («стаяць») са шматлікімі значэннямі, але найбольш важныя: 1) месца стаянкі; 2) дыслакацыя і места пражывання цывілізацый; 3) назва тэрыторыі, мясцовасці. Можна дапусціць такую спекулятыўную думку: цэнтр размяшчэння нейкай часткі татарскага войска ў XIV ст. у дадзеным рэгіёне знаходзіўся ў Ардастане (в. Ардашы), а пасля чужым вайскоўцам давалася магчымасць ажаніцца з мясцовай жанчынай і набыць зямлю, дзе яны і сяліліся. За такімі мясцовасцямі замацоўвалася назва паводле імя гаспадара. Станавым быў чалавек са стана. Пры абавязковай рэгістрацыі прозвішча, сын (віч) Станавога мог атрымаць прозвішча

* Янка Трацяк. Станкевічы з Вурлянтаў: да пытання родавых і сваяцкіх сувязяў // Матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі “З верай у Беларусь”: да 130-годдзя Адама Станкевіча, святара, пісьменніка і грамадскага дзеяча». — Маладзечна, 2022, 17 ас. .

Станкевіч (паводле аналогіі: Васіль-евіч, Тамаш-эвіч, Адам-овіч). Такім чынам, род Станкевічаў бярэ пачатак недзе ў XIV ст.

Паводле прыкладу Янкі Станкевіча, як збіраць асабовыя назовы, можна даведацца пра Арляняты наступнае: «Прозьвішчы: 1 гаспадар Аляшкевіч, 3 Вайніловічы (сваякі), 2 Гірштыновічы (браты...), 1 Жаўток, родн. скл. *Жаўтка*, 8 Станкевічаў, каторыя складаюць тры групы сваякоў, 2 Чарняўскія» [2, с. 246]. Удакладнім: у міжваенны час (артыкул Янкі Станкевіча, на які мы спасылаемся, датуецца 1931 г.) у Арлянях было 8 сем'яў (хат) з прозвішчам Станкевіч. Далей мовавед піша, што Станкевічаў ніхто прозвішчам не называў, таму што было іх шмат, а карысталіся імем і мянушкамі. Так, тых, хто сядзеў за Выганам, звалі Завыганскія, іншага Аляксеічык, бо бацька быў Аляксеі, іншых Рыбачкі (тры сям'і), бо ловаць рыбу, яшчэ дзве сям'і былі Карусёнкі ад бацькі Каруса [2, с. 247].

Але нават і такі расклад Янкі Станкевіча не зусім дакладны. Так, Стася Станкевіча, кнігара і паэта, і яго родных называлі Лявонамі — бацька быў Лявонам і меў шэсць сыноў, у тым ліку старэйшага Стася, і адну дачку. Непасрэдна на месцы ў Арлянях удалося вызначыць, каго адносілі да Завыганскіх; калі ўлічыць, што цэнтр Арлянятаў знаходзіўся на паўночна-заходнім баку выгану, дзе былі школка і каплічка, дык паўднёва-ўсходні бок выгану, дзе якраз размешчана хата кс. Адама Станкевіча, быў завыганскім. І такія здагадкі былі пацверджаны мясцовымі старажыламі.

Спраба ўстанавіць родавыя і сваяцкія сувязі вядомых Станкевічаў з Вурлянятаў не можа не выклікаць пэўных складанасцяў. Першае, на што хацелася б звярнуць увагу, дык гэта даволі вялікія сям'і ад чатырох да васьмі дзяцей. Другое — выкарыстанне ў сям'ях адных і тых жа імёнаў; найбольш папулярныя: Стась, Вінцэсь, Валюсь, Янка, Язэп. Трэцяе — блытаніна па жаночай лініі (па кудзелі) і па мужчынскай (па мячы). І чацвёртае — другі шлюб бацькоў; так, да прыкладу, бацька Стася (кнігара і паэта), бацька Стася (літаратара) і бацька Адама, у сувязі з хваробамі і смерцю сваіх жонак, бралі паўторныя шлюбы, у якіх нараджаліся дзеці.

Варта яшчэ было б звярнуць увагу на такую акалічнасць: усе беларускія энцыклапедычныя выданні не падаюць імя Янкі Станкевіча паводле бацькі (у адрозненне ад іншых Станкевічаў). У свой час, адпраўляючы ў Слоўнік Польшкі Бібліяграфічны біяграму Янкі Станкевіча, рэдакцыя папрасіла ўдакладніць такі прагал. І напаткаў я дзве версіі: Антон, дзе ён падаваўся як родны брат бацьку Адама Вінцэнта (Вікенцію): у такім разе Адам і Янка — стрыечныя браты; і другі варыянт, больш пераканаўчы: Янка Станкевіч быў сынам Яна і Ганны. Нехта з іх меў прозвішча Вайцяховіч, бо ў ранніх дакументах (ведамасці Віленскай рымска-каталіцкай духоўнай семінарыі) згадваецца Янка Станкевіч-Вайцяховіч. Гіпатэтычна, Янка Станкевіч у малым узросце страціў бацьку, і нехта з іх — Антон ці Ян — усынавіў яго. Не выключана, што яны маглі быць і роднымі братамі.

Янка Станкевіч згадвае пра тры групы сваякоў сярод Станкевічаў, але гэта не гаворыць пра тое, што чатыры асобы Станкевічаў, якія нас цікавяць, у абавязковым парадку павінны былі належаць да гэтых групаў. Калі ж прытрымлівацца групавога размежавання, дапусцім, да першай групы маглі належаць прашчурны па мячы — бацькі і дзяды Адама, Янкі і Стася (кнігара і паэта). Бацька Адама і бацька Янкі былі роднымі братамі, а сыны — стрыечнымі.

Дачка Стася Станкевіча, кнігара і паэта, Міраслава Русак, у кнізе «Лявонава доля» [3] піша, што яе бацька і Адам Станкевіч былі стрыечнымі братамі; выходзіць, што Лявон і Вінцэнт былі роднымі? Згодна з інфармацыяй Валюся — роднага брата Стася (кнігара), з якім удалося сустрэцца ў пачатку 1990-х, каб распытаць пра Станкевічаў, роднымі былі не іх бацькі, а дзяды: дзед Адама і Янкі быў родным братам дзеду Лявонавых (Валюсю, Стасю і іншым) і прыходзіліся Адаму і Янку братамі ў трэцяй сустрэчы. Такая інфармацыя з вуснаў жывога сведкі сваяцкіх адносінаў выглядае больш праўдападобнай.

Да другой групы сваякоў між Станкевічамі адносіўся род, з якога паходзіў Стась Станкевіч (літаратар), бо сваяцтва ў адносінах да першай групы назіраецца па жаночай лініі (па кудзелі). Так, родная сястра Яна Станкевіча Эмілія была замужам за Язэпам Станкевічам, бацькам Стася (літаратара), і ён, такім чынам, прыходзіўся пляменнікам Янку Станкевічу (і такая інфармацыя пацвярджаецца ў беларускім міжваенным друку).

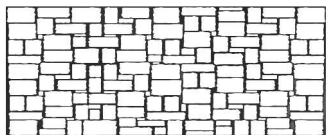
Сваяцтва, больш далёкае, Стася Язэпчыкавага (літаратара) прасочваецца ў адносінах да Адама Станкевіча: стрыечная сястра Адама была роднай бабуляй Стася, г. зн. сам Стась прыходзіўся Адаму ўнучатым стрыечным пляменнікам. Такая ступень сваяцтва звычайна ўжо не падтрымліваецца.

Пра яшчэ больш далёкае сваяцтва можа ісці гаворка між Стасем (літаратарам) і Лявонавымі. Валюсь Лявонаў гаварыў, што ніякага сваяцтва няма, хіба што былі сувязі на ўзроўні прапрадзёдаў.

Такім чынам, мы падалі спробы сістэматызацыі сваяцкіх адносінаў чатырох Станкевічаў з Арлянятаў паводле ўспамінаў саміх Станкевічаў, іх сваякоў і землякоў. Зразумела, што такія спробы павінны быць пацверджаны дакументамі і метрычнымі кнігамі, але нават і паводле іх можна з упэўненасцю меркаваць, што кс. Адам і спадар доктар філалогіі Янка былі не роднымі, а стрыечнымі братамі. А Стась з Лявонаў — кнігар і паэт — быў трэцяй сустрэчы.

Літаратура

1. Пра гэта больш падрабязна гл.: Трацяк Я. Аб якім тут Станкевічу гутарка?..» / Янка Трацяк // ЛіМ. 1997. 29 жніўня.
2. Станкевіч Я. На што й як збіраці географічныя й асабовыя назовы беларускія? // Я. Станкевіч. Збор твораў у двух тамах. Т. 1. Мінск: Энцыклапедыкс, 2002.
3. Русак М. Лявонава доля. Вільня, 2000.

ДЗБЮТ

АЛЕСЬ ГОМАН

Жаданні, блуканні, сустрэчы...
Патрапілі мы ў нікуды.
Але я чакаў Вас, дарэчы,
І ўчора, і сёння — заўжды.

Я ведаю, што Вы не тая —
Здаецца, змянілася ўсё.
Чатыры гадзіны. Світае.
Бягу па разлітай расе.

Насустрач. Каму — і не важна.
Бо Вас мне, на жаль, не сустрэць.
«Прабачце» сказаўшы суважна,
Я зноў Вамі буду хварэць.

Чарговыя сустрэчы ды размовы
Аб годнасці ды светласці жыцця.
Каму сказаць і што за нашу мову?
Каму тлумачыць сэнсы здабыцця?

Стаяць, як і стаялі, тыя храмы
Вялікіх чорна-белых перамог.
Квітнеюць баявыя панарамы —
Сентыментальны беларускі Бог.

Жывём мы з вамі, як і існавалі,
Згараючы дашчэнтку кожны дзень.
Каго стагоддзямі вакол шукалі?
А што ў сабе знайшлі? Пакуль што цень...

Янку Купалу

Падкажы мне, мілы Янка,
Як застацца маладым.
Час спяшаецца маланкай,
Побач мы бяжым за ім.

Даганяць не паспяваем:
Нам сваіх хапае бед.
На бягу жывём, кахаем,
Сустракаем лепшы свет.

А вакол — вуглі ды печкі.
Так вось, Янка, і жывём.
Гаснуць, як надзеі, свечкі
Пад бязлітасным дажджом.

Як жа, як жа не любіць
Пах духмяны ды мясціны,
Дзе жылі і будуць жыць
Водары маёй Айчыны!

Рэкі, вёскі ды палі!
Не забуду вас ніколі!
Вы натхненне мне далі,
Каб я жыў без кепскай долі.

Край мой родны, у табе
Ўсё люблю і ўсё кахаю!
Заблукаўшы ў барацьбе,
Лягу спаць ля твайго гаю.

на смерць паэта

мае радкі памруць са мною.
накіне вечнасць чорны шаль
і з нейкай шчырай цеплынёю
прашэпча ўслых сваю мараль:

«ты не апошні і не першы
прышоў на чарку да мяне.

давай, паэт, чытай мне вершы
аб тым, як добра жыць на дне.

ты жыў, як прыклад маладосці,
гарэў, згасаючы штодзень.
давай, паэт, чытай жа штосьці!
чытай і енчы, белы цень!»

халодны брук лёг прасціною.
і сэрца б'ецца, як хрусталь...
мае радкі памруць са мною.
накіне вечнасць чорны шаль.

Алесь Гоман нарадзіўся 28 ліпеня 2005 года ў Гродне. У 2022 годзе закончыў сярэдняю школу № 28 Гродна і паступіў у Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт на юрыдычны факультэт. Аўтар зборніка «Нацюрморт» (2022), у які ўвайшлі вершы і п'еса. Захапляецца тэатрам і паэзіяй срэбнага веку.

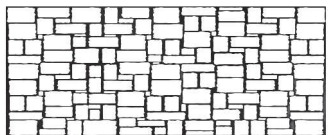
КАЦЯ ЛІСОЎСКАЯ

Мне кожны дзень у вочы
глядзіцца твар жаночы:
знаёмыя мне лініі,
і вочы цёмна-сінія...

Пагляд не мае бляску,
як быццам бы без ласкі...
Маўчыць і нешта думае:
пра тайнае, мінулае?..

І так кране за сэрца,
ці мне ўсё так здаецца?..
Такая вось містэрыя,
калі гляджу ў люстэрка я.

Каця Лісоўская нарадзілася 11 траўня 2006 года ў Гродне. Вучаніца 10-га класа Гродзенскай гарадской гімназіі.

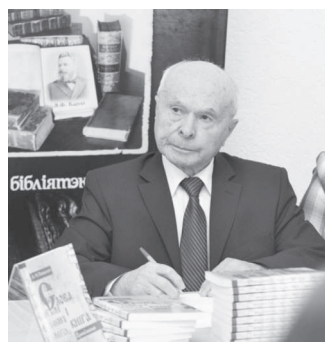

С ВЕТЛАЯ ПАМЯЦЬ

---

11 сакавіка 2022 года перастала біцца сэрца вялікага беларускага асветніка, навукоўца, літаратара і педагога Аляксея Міхайлавіча Пяткевіча.

Нарадзіўся ён 30 сакавіка 1931 года ў мястэчку Новы Свэржань Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці. Літаратуразнавец, культуролаг, краязнавец. Кандыдат філалагічных навук. Прафесар. Скончыў філфак БДУ. З 1957 года працаваў у Гродзенскім універсітэце імя Я. Купалы. Быў адным з ініцыятараў за наданне Гродзенскаму ўніверсітэту імя класіка беларускай літаратуры Янкі Купалы, стварэння кафедры беларускай культуры. Ганаровы член Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў (2006). Узнагароджаны дзяржаўнымі медалямі. Вёў на Гродзенскай абласной студыі тэлебачання штомесячную перадачу «Кнігарня» (1973–1974 і 1976–1989). З 1958 года друкаваў артыкулы, гісторыка-літаратурныя і краязнаўчыя даследаванні, рэцэнзіі ў альманахах, навуковых зборніках, энцыклапедычных выданнях, перыядычным друку. Быў навуковым кіраўніком аспірантаў, падрыхтаваў трох кандыдатаў навук. Аўтар 527 літаратурна-крытычных і культуралагічных работ, у тым ліку 17 кніг. Выдаў кнігі «Наднёманскія былі» (1968, у суаўт.), «Сюжэт. Кампазіцыя. Характар» (1981), «Гісторыя беларускай літаратуры XIX — пачатак XX ст.» (у суаўт., 1981, 2-е выд. 1998), «Літаратурная Гродзеншчына. Мясціны. Людзі. Кнігі» (1996), «Людзі культуры з Гродзеншчыны. Даведнік» (2000), «Маршруты кніжнага слова: з гісторыі кнігі, друку на Гродзеншчыне» (2002), «Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя», том 4, кніга 2 (2003, у суаўт.), «Старонкі спадчыны. Культурнае памежжа Гродзеншчыны: працэсы, з’явы, асобы» (2006), «Матыўная прастора беларускай літаратуры» (2009, у суаўт.), «Музычна-тэатральная культура Беларусі» (X–XVIII стст.) (2010), «Слова і кніга Прынёмання» (2016), «Аўтографы — разам» (2018), «Водгулле з маёй дарогі. Успаміны» (2021).

ГАЛІНА САМОЙЛА

А. М. Пяткевічу

Ёсць настаўнік — звычайны настаўнік.
Ёсць такі, хто Паходняю стане.
Свеціць Розум яго, грэе Сэрца,
Шчасце тым, хто з ім здолеў сустрэцца.
Калі нават адным толькі краем —
На жыццё той сустрэчы хапае.
Незабыўным сваім, важкім Словам
Кожны раз злучыць ён з чымсьці Новым.
А культураю зносін, паводзін
Да такіх жа імкненне народзіць.
Чалавецтва з часоў старадаўніх
На Святло настаўляе Настаўнік.
І да нас у яго іпастасі
Ён з'явіўся...
Пайшоў...
І застаўся...

МАРЫНА ЗАГІДУЛІНА

З эпістальнага...

Перапіска кожнага чалавека з сябрамі, з роднымі характарызуе яго ўнутраны свет, інтэлект, духоўнае жыццё, факты біяграфіі. Але і ў атрыманых лістах глыбока раскрываецца асоба таго чалавека, якому яны накіраваны.

Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч (1931–2022) на працягу доўгіх гадоў абменьваўся карэспандэнцыяй з абсалютна рознымі людзьмі. Спачатку, як ён успамінаў, усе канверты выкідваў, а пасля нехта яго ўпэўніў, што перапіску патрэбна захоўваць, таму сёння мы маем найкаштоўнейшую крыніцу інфармацыі, звязаную не толькі з яго асабістым жыццём, але і з беларускімі літаратурнымі, палітычнымі, гістарычнымі працэсамі XX стагоддзя.

Так сталася, што разбор скрыняў пасланняў да А. Пяткевіча распачаўся мною з лістоў людзей гродзенскіх. Такой карэспандэнцыі не так і шмат: безліч аўтографу на кнігах і віншавальныя паштоўкі, бо людзі жылі ў адным горадзе, асабіста сустракаліся і часта тэлефанавалі адзін аднаму. Адлюстраваныя ў лістах падзеі датычацца ў першую чаргу спраў пісьменніцкіх. Так, пачатак дзейнасці Аляксея Міхайлавіча як члена Саюза пісьменнікаў БССР адбыўся ў 1971 годзе і быў адзначаны, сярод іншага, і віншаваннем **Апанаса Пятровіча Цыхуна** (1910–2005), шчырага сябра, аднадумцы, нястомнага краяўца, заслужанага настаўніка БССР. Дробным роўным, правільным почыркам настаўніка ён піша:

Дарагі і паважаны Аляксей Міхайлавіч! У газеце «Літаратура і мастацтва» ад 16 красавіка сярод прынятых у Саюз пісьменнікаў убачыў і Вашу фатаграфію. Я вельмі рады за Вас, Аляксей Міхайлавіч! Ганаруся Вамі! Віншую Вас з ганаровым званнем члена Саюза пісьменнікаў! Думаю, што Вы яшчэ з большай энергіяй будзеце працаваць у галіне літаратуры і прынясеце шмат карыснага для нашага народа...

Са шчырым прывітаннем і найлепшымі пажаданнямі Ваш Апанас Цыхун.

Цэлы шэраг канвертаў са зваротным адрасам «Гродна, Ажэшкі, 17» падпісаны заўсёды па-беларуску, размашыста і часта не вельмі разборліва **Аляксеем Нічыпаравічам Карпюком** (1920–1992), ветэранам вайны з рознага рангу ўзнагародамі, заслужаным работнікам культуры БССР, які з 1965 па 1970 і з 1978 года быў сакратаром Гродзенскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР. Пераважна гэта былі яго пасланні-запрашэнні на паседжанні Саюза на адмысловым бланку з чырвонымі літарамі назвы арганізацыі, а з левага боку выявай герба Гродна — зубра. Тэкст быў надрукаваны на машынцы, Аляксей Нічыпаравіч толькі ставіў аўтограф «Аляксею Пяткевічу!» пасля машынапісных слоў «Шаноўны тав.» ці «Шаноўны /-ая», і ў самым канцы вольна распісваўся «А. Карпюк», не зважаючы на рамкі ўжо надрукаваных радкоў: «сакратар аддз.... /А. Карпюк/». Парадак дня паседжанняў адлюстроўваў рознабаковае, насычанае творчае жыццё не толькі пісьменнікаў, але і горада ў цэлым. Прывяду некалькі тэкстаў, якія складаюць уяўленне пра дзейнасць арганізацыі.

/Вось шараговы пісьмовы зварот, адрасаваны А. Пяткевічу, дзе звяртаеш увагу на ўласцівы для тых 80-х гадоў 5-ы пункт:

Вам неабходна прысутнічаць на чарговым паседжанні аддзялення СП БССР. Яно адбудзецца 10 чэрвеня 1983 г. у 18.30. Павестка дня:

1/. Інфармацыя аб цяжкіх справах /інф. А. Карпюк/.

2/. Аб гатоўнасці альбома пісьменнікаў Гродзеншчыны /інф. А. Пяткевіч/.

3/. Інфармацыя аб гатовых творах у перыядычным друку /інф. П. Лісіцын/.

4/. Аб выданні ў 1985 г. зборніка твораў літаратараў Гродзеншчыны /інф.

А. Карпюк/.

5/. Аб размеркаванні талона на падпіску...

А вось ліст-абвестка пра важнае для А. Карпюка абмеркаванне яго новай кнігі «Карані»:

30-1-87 г. у 18.00 у Даміку Ажэшкі паседжанне нашага аддзялення. Павестка дня:

1. Рознае

2. Абмеркаванне рамана А. Карпюка «Карані» /«Польмя» 11-12 — 87 г./ — сумесна з літаб'яднаннем пры «Гродзенскай праўдзе», Клубам творчай інтэлігенцыі, кафедрай бел. літаратуры ўніверсітэта.

Іншагароднім аплату гарантуем.

Я была на гэтай сустрэчы ў Доме Ажэшкі. Сабралася шмат людзей, якія шчыра выказваліся пра змест кнігі. Успамінаецца разважліва-памяркоўная ацэнка твора Алесям Белакозам. Аляксей Міхайлавіч сказаў шмат добрых слоў, але і даволі жорстка пакрытыкаваў аўтара. Зусім нядаўна тата прызнаўся мне, што вельмі шкадуе пра тыя крытычныя заўвагі, і нават не таму, што яму было шкада Карпюка, а таму, што сёння ён сам ужо зусім па-іншаму ўспрымае падзеі і вобразы, выкладзеныя ў рамане.

У лісце ад 17 мая 1988 г. А. Карпюк запрашае на мерапрыемствы Саюза пісьменнікаў, звязаныя з 125-годдзем пачатку паўстання пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага:

Запрашаем Вас на чарговае паседжанне. Адбудзецца 24 — V — 88 г. у 15 г. 00 мін. Павестка дня:

1. Рознае.

2. Паездка ў Якушоўку — на радзіму К. Каліноўскага /сваім аўтобусам/.

Мерапрыемства праводзіцца сумесна з секцыяй прозы СП БССР. Мінскімі пісьменнікамі кіруе Янка Брыль. Гідам — доктар гіст. навук М. Ткачоў. Начлег у свіслачскай гасцініцы.

Яшчэ адзін характэрны штрых да тагачасных пісьменніцкіх і гарадскіх падзей. Інфармацыя пра святкаванне юбілею Э. Ажэшкі, у падрыхтоўцы да якога А. Пяткевіч прымаў чыны ўдзел:

10-VI-1991 г. адбудзецца паседжанне аддзялення, прысвечанае 150-годдзю з д. нар. Элізы Ажэшкі з павесткай дня:

17-00 Інфармацыя аб цяжкіх справах.

17-30 Паездка /спецаўтобусам/ на магілу Э. Ажэшкі.

18-00 Урачысты сход у драмтэатры /выступленні т. Мусіенкі, гасцей з Польшчы і беларускіх пісьменнікаў/.

19-00 Прагляд пастаноўкі «Хам».

21-00 Вячэра.

Запрашаем прыняць удзел. Праінфармуеце, ці патрэбна Вам гасцініца.

І яшчэ адзін ліст, своеасаблівы наказ Аляксея Карпюка сваім калегам.

15 снежня 1988 г.

Просім неадкладна выслаць кароткую справаздачу сваёй літаратурнай дзейнасці за бягучы год, якую заўсёды Вы нам даеце. Яна патрэбная для справаздачы агульнай — яе мы пашлем у СП БССР. Не забудзьце ўпамянуць пра свае надрукаваныя творы, выступленні, артыкулы і г.д. Калі можаце, скажыце, што мяркуеце выдаць у наст. годзе. Будзем удзячны — падкажыце агульныя мерапрыемствы на наступны год, выходзячы з таго, што мы можам.

Аддзяленне заадно вітае Вас з Новым рокам! Жадаем Вам новых поспехаў творчых, шчасця ў сям'і і здароўя.

Пастскрыптум.

Заадно інфармуем:

Надаўна абл. архіў вярнуў нам усе нашыя паперкі, якія браў для сістэматызацыі, згодна з правіламі вядзення і аховы архіва. На ўсе заведзены аддзельныя папкі. Усё ўкладзена паводле дат, тэмаў і г. д. Мы і не спадзяваліся, што ён атрымаецца такі багаты. Дакументы з 1965 г. — з дня арганізацыі аддзялення. Сярод іх ёсць надта цікавыя /асабліва перыяд, калі ішла «вайна» за Быкава! Для іх патрабуюцца толькі сумленныя даследчыкі. А Вас папярэджваю — сур'ёзна адносьцеся да кожнай паперкі, якую пасылаеце, бо на іх будуць глядзець нашчадкі і аб нас судзіць. Заадно ўсіх Вас заклінаю — прысылайце усё, што зможаце, што лічыце патрэбным, — гэтым Вы павялічыце нашы архівы і будзеце садзейнічаць агульнай справе.

Побач з Аляксеем Нічыпаравічам заўсёды была яго жонка **Іна Анатольеўна Карпюк** (1929–2008), спакойная, інтэлігентная, стрыманая, добразычлівая жанчына, дзякуючы якой А. Карпюк змог абараніць у складаных абставінах жыцця сваё добрае імя. Яна адным жэстам і нешматлікімі словамі магла ўтаймаваць яго буйны нораў. Быўшы таленавітым выкладчыкам, кандыдатам педагагічных навук Гродзенскага ўніверсітэта імя Я. Купалы, яна была і ў курсе розных пісьменніцкіх і грамадскіх падзей і працэсаў Гродна. Хочацца прывесці вытрымкі з яе ліста ад 07.04.2001, напісанага ўжо пасля адыходу Аляксея Нічыпаравіча і адрасаванага Аляксею Пяткевічу ў сувязі з яго 70-годдзем. Відаць, што яна хвалявалася, таму што фразы часта як бы не скончаныя, шмат знакаў прыпынку, але словы і эмоцыі надзвычай шчырыя. Асабліва мяне кранае, што Іна Карпюк з цеплынёю ўспамінае маю маму Марыю Міхайлаўну Пяткевіч і майго сына Аляксея Мікалаевіча Загідуліна, сёння кандыдата гістарычных навук, дацэнта Гродзенскага ўніверсітэта імя Я. Купалы.

Дарагі Аляксей Міхайлавіч!

Не змагла ўчора сказаць слова — папросту збаялася, што скажу не тое, не так. Каб сказала, дык вось што: здаецца, ведаю Вас даўно-даўно. Гэта веданне нібы здалёк — аднак праз сэрца і душу ішло, бо немагчыма раздзяліць — Карпюка, Пяткевіча, Быкава, вядома, Дануту і другіх людзей з аддзялення ў маім уяўленні.

Галоўнае: Вы асоба, духоўна багатая, мэтанакіраваная, як Сотнікаў у Васіля Быкава.

Вы — тут я бачу Вас побач з Марыяй Міхайлаўнай — сапраўды ніколі не ўступілі, не зышлі з Дарогі, не здрадзілі сэнсу жыцця, працавалі, каб перадаць гэты сэнс маладым.

Вы — галава Вашым родным людзям. Ваш Аляксеі — інтэлігентны, чулы, разумны. Гэта зрабілася не без Вашага ўплыву.

Для мяне Вы — апора ў агульначалавечым сэнсе. Каб трэба было, звярнулася б да Вас, не гледзячы на тое, што я — баязлівы чалавек (гэта ад 14 гадоў дзіцячых дамоў, дзе мы нікому не былі патрэбны).

І яшчэ многа сказала б я Вам...

Вашы — Іна Анатоляўна і ўсе Карпюкі

Р. С. Прабачце, могуць быць памылкі. Я не вывучала бацькоўскай мовы ў сібірскіх дзіцячых дамах.

Сёння вельмі цяжка чытаць звароты людзей, адрасаваныя Аляксею Міхайлавічу. Паводле яго прыжыццёвай просьбы спарадкаваць яго архівы я і мае сыны пачынаем разбіраць кнігі, паперы, большасць якіх тата меркаваў аддаць у архівы Мінска. Я праглядваю гэтыя пасланні, некаторыя чытаю і як быццам чую галасы тых пераважна ўжо спачылых людзей, якія склалі гонар нашай беларускай літаратуры і культуры не толькі ў рэспубліцы, але і за яе межамі. Захацелася праз публікацыю некалькіх лістоў, што ўяўляюць сабой кроплю сярод соцён адзінак карэспандэнцыі, падзяліцца пісьменніцкай гісторыяй з іншымі.

10 ліпеня 2022 года ў шпіталі пасля цяжкай і працяглай хваробы памёр паэт і грамадскі актывіст Анатоль Валюк.

Нарадзіўся ён у 1961 годзе ў вёсцы Вішнеўка Зэльвенскага раёна. Скончыў Бабруйскае мастацкае вучылішча і філалагічны факультэт Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы (1990). Настаўнічаў, працаваў у Свіслацкай раённай газеце. Быў дэпутатам раённага Савета, сябрам многіх беларускіх грамадскіх арганізацый, адным з арганізатараў ушанавання памяці братаў Каліноўскіх у Свіслачы і Якушоўцы, за што неаднаразова падвяргаўся пераследам. Друкаваўся ў зборніках «Маладыя галасы», «Верш на Свабоду», «Зоры над Зяльвянкай», альманаху «Новы замак». Выдаў два зборнікі вершаў. Апошні — «Музыка вятроў» (2008). Пахаваны на сваёй малой радзіме.

▪ *Анатоль Валюк стаіць у другім шэрагу пасярэдзіне*

АНАТОЛЬ ВАЛЮК

З ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЫ

Музыка вятроў

На вуліцы Агінскага бязлюдна.
 Мяце пазёмка гурбы ля платоў.
 Здаецца мне, што ў спячцы беспрабуднай
 Свет патануў пад музыку вятроў.
 Гудуць яны ў застрэшшы, б'юць у вокны,
 Сваім напевам сэрцы ледзяняць,
 Бывае ў іх напеў такі чароўны,
 Што да нябёсаў можа так і ўзняць.
 Бывае, страшным прадсмяротным крыкам
 Прарэжа слых і зараз жа замрэ.
 Або любоўны шэпат свой жа скрыпам
 Прамёрзлых дрэваў раптам абарве.
 Вятры гудуць, і музыка іграе...
 Узнёслая, — так вабіць забыццём! —
 Нібы віхура ноты падбірае,
 Што непарушна звязаны з жыццём.

Балада пра спачуванне

Спачуваю тваёй адзіноце,
Легкадумнасці і самоце
Па пяшчоце...
Напоўніцца поўнач
Светлячкамі касмічнага зьянення...
«Спачуваю... — паўторыцца побач, —
Спачуваю адчаю кахання...».
Лёс жанчыны, закладзены ў поўню,
Асвятляе Сусвету бязмежжа.
«Я не помню, нічога не помню,
Падкажы мне, Белая Вежа,
У якім патануў стагоддзі
Крык нясцерпны тугі, адчаю?
Спачуваю бядзе-нагодзе,
Улюбёнасці спачуваю!»

Нёс шалёнага ветру подых
Блытаніну ў конскія грывы,
І стралы сущашальны дотык,
І па страчаным боль тужлівы.
Ён жа гнаў бездарожжам стэпу
На чужынцаў ганьбу славянак.
І быў кошт і віну, і хлеба,
І цнатлівасці паланянак.
І знішчала пятля аркана
Крык дзявочы, што цешыў зграю,
І ўжо нельга было ўмяшацца,
І была ўжо смяротная рана,
І так мала было, так мала,
Супрацьставіць крыку адчаю
Слабавольнае «Спачуваю...».

З тых часоў ненавісных краю,
Абяскроўленае варожасцю,
Слова дыхае бездапаможнасцю:
«Спачуваю...»

Зорка Максіма Багдановіча

Калісьці,
Непрыкметна, ля Сонца паэзіі, Яснай
Кароны,
З'явілася знічка і маёй Радзімы.
Цяпер,
У бязмежным Сусвеце, дзе зорак мільёны,
Яе адзначаюцца нарадзіны.
Зоркі — як людзі, людзі — як зоркі,
Гаснуць, утаймаваныя лёсам,
Цяпло сваіх мар — у халодныя золкі,
Адрасаваўшы Зямлі і нябёсам.
Нельга сысці ім з абранай арбіты.
Іх да Зямлі існуе прыцяжэнне.
Небезназоўныя і незабыты
Зоркі Максіма шлях і гарэнне.

Помняць святло яе душы людскія.
Промняў цяпло мы яе адчуваем.
«Хто мы такія, хто мы такія?» —
На запытанне адказу шукаем.
Зорка Максіма — звышновая зорка,
Зорка надзеі і спадзявання,
Усведамляць жа балюча і горка
Сыход з небасхілу яе вельмі ж ранні.

Гародня спіць

Гародня спіць, ноч у тумане тоне,
Сцяжына памяці вядзе праз парк стары,
З глыбінь якога ззяюць ліхтары,
Блішчаць дажджу сляды на парасоне
Ад прахалоды скурчыўся фантан.
Скульптура хлопчыка ў адзенні з лістапада.
Дзе вывяргаўся музыкі вулкан,
Застыла нерухомая эстрада.
Захутаная ў шэры свой шынель,
Са мною побач ціха восень крочыць.
Святло ад ліхтароў тунэль
Пранізвае і парк, і цемру ночы.

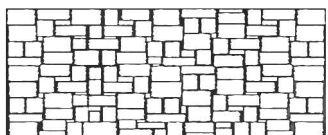
У фантастычнай цішыні алей
Прытулак настальгіі і самоты.
У тлуме мрояў, мараў і надзей
Збавенне ад тугі і адзіноты.

Павольна я іду праз сонны парк стары
Да вуліцы і плошчы ля вакзала,
Пакуль спакойна свецяць ліхтары,
Да цягніка пакуль гадзін няма.
Гародня спіць...
Яе не абудзіць
Звінячай цішыні вакалам.

За чароўную ўсмешку вачэй,
Аддаю сваіх думак багацце,
Хуткалетнасць бяссонных начэй
Патанае ў жаночай спагадзе.
Рэчаіснасць ляціць у нябыт
І вяртаецца ціхай раніцай.
Ад разважлівасці найміт
Нахіляецца над выбранніцай.
Непазбежнаму — ці не быць?
Акрыляюць душу пачуцці.
Можа сонца ля хмар астыць,
Можа камень загаварыць
І рака новы шлях прабіць,
Калі зведаюць шчасце людзі.

I N MEMORIA

Да 65-годдзя з дня нараджэння Ігара Васільевіча Жука

АЛА ПЕТРУШКЕВІЧ

«Па крохкім срэбры ў неба»

Ён не паспеў напісаць успаміны. Ні пра свой род, ні пра дзяцінства, юнацтва, ні пра Гарадзенскі ўніверсітэт, якому аддаў усё жыццё. Бо пайшоў вельмі рана, толькі пераступіўшы шасцідзесяцігадовую мяжу, не атрымаўшы вольнага часу ад штодзённае выкладчыцкае, навуковае працы, якая не пакідала вольнае хвіліны. І толькі аднойчы распавёў пра адну гісторыю з мінулага для гарадзенскага альманаха «Новы замак». Але і яе дастаткова, каб зразумець, якім адметным пісьменніцкім талентам ён валодаў. Той успамін меў назву «Васіль Быкаў: з гісторыі аднаго непрыезду».

Да кожнае свае працы, ці было гэта грунтоўнае навуковае даследаванне, ці зусім невялікі тэкст, як эсэ-згадка пра Васіля Быкава, Ігар Васільевіч ставіўся з вялікай адказнасцю, старанна падбіраў назву, прадумваў кампазіцыю.

Ужо ў назве выразна праступае няздзейсненае, тое, што не адбылося. Падавалася б, пра што пісаць, калі не адбылося. Але ён умеў і ў тым, няздзейсненым, знайсці сэнс. Мара, якая сплывае, якой не суджана збыцца. У гэтым асаблівы шарм, не пазбаўлены суму, балесны, бо гэта наогул наш беларускі лёс — чакаць, ды не прычакаць. Не таму, што не працавалі, каб здзейснілася, не рыхтавалі, каб адбылося, не таму, што нявартыя. А таму, што не лёс. І трэба расказаць, хто шчыраваў, хто працаваў, як усё было і чаму не адбылося.

Напачатку адчуем чытацкую асалоду ад паэтычнага зачыну, вытрыманага ў лепшых традыцыях класічнай літаратуры: «У бязважкай паветранай высі — сярэбраная нітачка, жаўручок. Нітачка віецца, журліва свідруе паднебную глыбіню, як запрашае: хадзі, ну хадзі сюды. І я не стрымліваюся — асцярожна ступаю па гэтым крохкім срэбры ў неба. У неба сваёй памяці, каб вызваліць адну гісторыю, якая засталася няспраўджанай задумаю». Гэты пачатак выступае не толькі ў якасці прыгожага лірычнага адступлення, тут праступае зачынны момант, першы штырх да згадкі пра мінулае, яшчэ цьмянае, незразумелае, невыразнае, але як жа настойліва просіцца яно з даўняга, каб не згубіцца, не стаць нябытам. Аўтар мусіць падпарадкавацца гэ-

таму пакліканню памяці, каб давесці, данесці, распавесці. І запрасіць чытача на той шлях — па крохкім срэбры ў неба.

Першы вобраз, у якім сугучча зрокавага і слыховага, — жаўрук. Чаму жаўручок, як пшчотна называе птаха аўтар? Бо першым зазвінеў у праясненым небе, вітаючы вясну, маладую, жаданую, што была ж! Бо гэта ён рассыпаў па небе крохкае срэбра, праклаўшы шлях у недасяжныя вышыні. Бо гэта ён нагадаў пра даўняе, нязбытнае. У гэты вобраз аўтар укладае сімвалічны сэнс: «Цяпер я ведаю пэўна: учарашняе, бы- лое — жаўручок...»

Зрэшты, першапачаткам для аповеду сталі цалкам матэрыяльныя адзнакі памяці — аўтографы Быкава. Гэта яны не давалі спакою, патрабавалі напоўніць сэнсамі тое, што было вакол, што стварала прастору дзеяў, мараў, настройў. Гэтую няпростую задачу пісьменнік сціпла акрэслівае як спробу, да якое падступаўся неаднойчы: «І вось я каторы год спрабую злучыць распушчаныя канцы клубка: узіраюся ў тры быкаўскія аўтографы — два лісты і навагоднюю віншавальную паштоўку — з далёкіх ужо сямідзясятых гадоў мінулага стагоддзя, а згадкі пушыстымі шаўковымі спінкамі настойліва прыхінаюцца да шчакі».

Тры аўтографы, з якіх пачалося, і тры вобразы, якія пройдуць праз тэкст успамінаў: вялікага пісьменніка і шчырых працаўнікоў на ніве асветы, беларускіх настаўнікаў Васіля Пятровіча Жука і Міколы Арсеневіча Пашкевіча. І сімволіка лічбаў, трыяда, не абыдзена аўтарам, яна закранула і яго самога, відаць, не ў апошнюю чаргу стаўшы прычынаю, штуршком да галоўнага ў жыцці шляху філолага, літаратуразнаўцы: «Тры аўтографы... як тры невядомыя і нерасказаныя імгненні жыцця пісьменніка Васіля Быкава, тры старонкі біяграфіі майго бацькі Жука Васіля Пятровіча ды тры крокі маіх асабістых уваходжаньняў у тэкст быкаўскага прысвячэння аповесці “Абеліск” — наогул адзінага прысвячэння ў творчай практыцы пісьменніка — незвычайна светламу чалавеку Міколу Арсеневічу Пашкевічу».

Каб пра ўсё гэта распавесці, патрэбна пачаць з пачатку, з экспазіцыі — увесці ў той свет, у тагачаснае жыццё мястэчка, архітэктурная дамінанта якога, вядома ж, знакаміты Будслаўскі касцёл. Непадалёк ад яго, праз кляновы парк, была хата настаўніка. Тут упершыню пісьменнік дае прастору гумару. А ён у Ігара Жука адначасна і дасціпны, і далікатны, мяккі, светлы. Ці выстройвае ён праўдзівы «фронт» гандлёвых пабудоў, ці апавядае пра наступствы штотыднёвых суботніх боек мясцовых кавалераў, пасля якіх «ледзь не кожны панядзелак местачковы сталяр рупліва латаў зеўры парканавых прагалінаў у плоце». А ў самым цэнтры, побач з хатай, аўтобусны прыпынак. Запозненыя пасажыры, часта не маючы магчымасці ехаць далей, ішлі на агеньчык іхняе хаты, які свяціўся, бо настаўнік дапазна сядзеў за сталом, правяраючы вучнёўскія сшыткі. І тады чуваць ужо звыклы стук у дзверы. Вось як раскручваецца нітка ўспамінаў. Кароткія накіды, штрыхі да партрэта героя, якія шмат гавораць пра яго характар, працавітасць, адданасць настаўніцкай працы, гасціннасць.

Такая цалкам літаратурная завязка — стук у дзверы. Той памятны стук, «дробненькі, прабачлівы... не стаў вялікай нечаканасцю», бо з’яўляўся гэты госць даволі часта. Затое нечаканыя паводзіны таго, хто за дзвярыма. А там блізкі сябра Васіля Жука, ягоны калега па Сваткаўскай школе Мікола Пашкевіч, заўсёды жаданы, бо прыносіць ён у хату сябра дабрыню, шчырасць, бо аб’яднаныя яны адною вялікаю спра-

ваю — служэнню беларушчыне, бо разам рыхтуюць, праводзяць цікавыя сустрэчы школьнікаў, ды і ўсіх местачкоўцаў, з вядомымі асобамі, творцамі. Але ж вяртаемся да завязкі — стук у дзверы. Гаспадар, неспадзеўкі адарваўшыся ад абавязковае настаўніцкае працы, яшчэ не здольны пераклучыцца на іншую хвалю, зразумець, хто ж гэта прыйшоў і не заходзіць. Затое гаспадыня адразу скеміла, адчула. Ігар Жук не прамінае выпадку, каб выказаць глыбокую павагу да жанчыны, шанаванне яе душэўнай чуйнасці, зоркасці, сардэчнасці, што было характэрна яму ў высокай ступені: «Што ні кажы, а жанчыны, мабыць, маюць здольнасць матэрыю бачыць наскрозь — сэрцам бачыць».

Аўтар падкрэслівае самую вызначальную рысу ў вобліку героя — ягоную светланоснасць. Недарэмна ж гэта адзначана і Васілём Быкавым у прысвячэнні да «Абеліска». З’яўленне героя з позневечаровае цемры ўрачыстае, як праўдзівае прышэсце святла, і адначасна такое свойскае: «Дзверы расчыняюцца, і ў цёмным вечаровым праёме свеціцца на ўсю шырыню двух радоў роўненькіх, як падагнаных адзін да аднаго, зубоў прыязная ўсмешка Міколы Пашкевіча», ад якое святлее ў хаце, ад якое святлее бацькаў твар.

І вось ужо сюжэтнае дзеянне распачынае свой рух: размовы, абмеркаванні, развагі, спадзевы, што будзе-такі ажыццёўлены іх «супольны і самы заветны творчы праект пад назваю “Быкаў”». Письменнік быў заўсёды прысутны сваёю творчасцю, аўтарытэтам мастацкае глыбіні і праўдзінасці ў хаце настаўніка, дзе існаваў праўдзівы «маральны культ Быкава».

Але ж аўтару не выпадае проста распавесці, як усё тое было. Яму патрэбна зноў і зноў уздымаць сваё вока ўвысь, да шляху, на які скіроўвае яго жаўруковая песня. Абрывае аповед, бо ізноў у вышыню ўздымаецца жаўрук-успамін, такі адначасна светлы і балесны, што «ціхутка і бязважка ўспырхвае і адплывае некуды ўвысь, у бясхмарнае бялёсае неба — неба ўласнай маленькай радзімы. Той асабістай радзімы, якая складаецца з адухаўлення пражытага, што было толькі ў цябе аднаго і што ўжо, як ні намагайся, не паўтарыць. Яго не будзе — нідзе і ні ў кога не будзе. І толькі хіба прарвецца адтуль срэбным жаўруком з-пад нясных бялёсых, як выцвілых ад часу, аблокаў». Шкадую, што не пагаварылі мы з Ігарам Васільевічам пра недарэчнасць правіла аб напісанні слова Радзіма, што не змагла давесці яму: гэтая маленькая Радзіма — самая вялікая, самая значная для чалавека, то чаму ж пісаць яе з малое літары?..

Ну вось, падаецца, з усімі пазнаёміў, можна звяртацца непасрэдна да быкаўскіх аўтографаў. Напачатку быў зварот «Шаноўны Васіль Пятровіч!». Але перш, чым чытаць далей, трэба патлумачыць, чаму так неафіцыйна. Бо «ўзаемнае знаёмства іх, цёплае і прыязнае, трывала ўжо нямала часу». Калі нямала, то адкуль, калі дакладна пачалося? Са Сваткаўскай школы. Ізноў патрэбна адхіліцца ад галоўнае лініі сюжэту, каб распавесці пра Сваткі, вёску «з дзіўнай — з адначасовым прысмакам першароднай цнатлівасці і здаровага жартоўнага вясельнага дзейства — назвай». І пра педагагічны калектыў, які быў не толькі «крэпкім, а галоўнае — надта інтэлігентным, з моцнай схільнасцю да гуманітарнага выхавання». І не дзіва: зямля тут такая, тут узгаданы сам Максім Танк, Радзіма якога Пількаўшчына, адкуль да Сватак «усяго нічога: нават камарык перамерае і не стоміцца». Так напаўняе аўтар духоўную прас-

тору (вядомымі імёнамі, назвамі, вобразамі (нарачанскія сосны)), праз тое пашырае яе, звязвае ўсе ніткі ў адзіны клубок, каб нішто не страцілася.

А ў калектыве зайздросна творчым хто самы таленавіты, «прыгожы і жыццялюбны, такі няўрымслівы і дзейсны» — Мікола Арсеневіч Пашкевіч! Хай сабе адно і застаўся ён «шкрабам», бо не імкнуўся ні да званняў, ні да кар’еры, бо згарэў вельмі рана, ды след пакінуў які яшчэ светлы.

Вобраз Міколы Пашкевіча свядома рамантызуецца, ідэалізуецца аўтарам. Ігар Жук дыскутуе з адсутным апанентам-скептыкам, даводзячы слухнасць такога падыходу, апелюючы да чагосьці больш значнага, чым практычнае, важнае, што можна разгледзець і пакратаць: «Хто сказаў, што рамантычная праўда — гэта не зусім праўда, што гэта недарэчны і непрактычны каляровы падман? Не так яно задумана Сусветам. Усё ж гэта праўда, ды яшчэ якая — узвышаная, спаланяльная, гарачая. Як ад бліску знічкі, што толькі-толькі асляпляльна прамільгнула ў касмічнай цемні і тым разарвала яе непрабудную нерухомую застыгласць. І цэлы космас, ужо зыначаны і ператвораны сляпучым росчыркам, вымушаны глядзець на тую вогненную знічку, дзівячыся яе смелай панадрацыянальнай самаахвярнасці. Космас яшчэ доўга будзе трымцець і вагацца сваёй беспавеатранай цёмнай глыбай і застываць няспешна, марудна, спакваля — у чаканні новага агністага следу». Так, гэта Багдановічава паэтычная хваля кранула сваім усплескам роздум гарадзенскага творцы пра вечнае і імгненнае, пра жыццё і смерць. Бо жыць у Гародні і быць незалежным ад святла ягонае зоркі немагчыма. Адноўленыя, наноў пераасэнсаваныя вобразы нашаніўскага класіка тут цалкам дарэчы: далей прачытаем мы надпіс на помніку сваткаўскага настаўніка, дасланы Васілём Жуком Васілю Быкаву:

Мікола Арсеневіч Пашкевіч

1936–1972

Светлы след будзе вечна жывы...

Вяртаемся да роздуму Ігара Жука. Жыць у літаратурнай прасторы ў значнай ступені больш, чым у штодзённасці, — гэта адчуваць не толькі святло запаленых знічак, не толькі раскашаваць, сузіраючы іх красу і светласць, але і прадбачыць іх асляпляльны, няўмольны шлях у бездань. Калі патрабуюцца ахвяры, калі застаецца папялішча. Аўтар вядзе свой роздум далей, шырэй, глыбей — у гісторыю беларускай духоўнай культуры, якая «не вельмі раскашуе выпадкамі шчаслівага завяршэння чалавечага лёсу. Хутчэй наадварот, беларуская ідэя надта ахвярапатрабавальная, пабудаваная часцей на ахвярадайнасці, чым на чаканай удзячнасці ад нашчадка». Апавядаючы пра такі ж перарваны на ўзлёце лёс Міколы Пашкевіча, Ігар Жук мае на ўвазе тысячы, тысячы прынесены на алтар беларушчыны жыццяў.

Тры быкаўскія аўтографы, вакол якіх круціцца дзейства, выглядаюць, на першы погляд, вельмі сціпла: некалькі сказаў пра прыезд-непрыезд, у апошнім пра адклад, які, як вядома, не йдзе ў лад, на нейкае няпэўнае «калі-небудзь у другі раз». Але гэта толькі на першы погляд. Бо разумеў Васіль Пятровіч, як моцна заняты пісьменнік, як няпроста вырвацца. А за кароткімі фразамаі выразна прасочвалася глыбокая павага да працы настаўніка, сяброўская прыязнасць і шчырае шкадаванне, што ў тым маі прыехаць ну ніяк немагчыма.

Трэці ліст Быкава завяршае сюжэт непрыезду. Але ж прастора яшчэ не запоўнена цалкам. Бо калі шлях быў прадвызначаны, ён мусіць быць пройдзены. На пярэдні план выходзіць аўтар, каб паяднаць на тым шляху сваіх герояў. Відаць, гэта адзінае, што напісаў Ігар Жук пра Гародню. Ізноў адыходзіць непасрэдна ад тэмы, каб была яна асэнсавана яшчэ глыбей, каб адчута была пранікнёна-інтымная сувязь з горадамі, які стаў лёсам. Нагадаўшы старажытную легенду пра развітанне закаханых, калі дзяўчына папрасіла юнака прыхінуцца да скалы, каб абмаляваць ягоны контур, аўтар праецыруе гэта на судакрананне са сваімі знакамі роднасці: «Мы і насамрэч часта прытуляемся да скалы сваёй памяці, адшукваючы надта значныя біяграфічныя крэскі-рыскі жыццёвай прасторы. І чым цяжэй на душы і чым далей крочым у жыццё, тым бліжэй хочацца быць да “малюнка” з так дарагім і блізкім контурам». А далей у жыццё, да самага апошняга моманту дадзена яму было прайсці па Гародні, месце, якое ніколі не пакіне абыякавым чалавека, што мае сэрца. Чуйнае да ўсяго прыгожага, здольнае адклікацца на радаснае і балючае, высокае і светлае, сэрца Ігара Жука было аддадзена Гародні. Тут ён ішоў па слядах тых, хто склаў гонар горада. І па слядах Васіля Быкава, зразумела ж, у першую чаргу: «Вось і я прыхінаюся да Гародні як да сваёй “скалы”. Часта падлоўліваю сябе на думцы: Гродна — скрозь быкаўскае места. І ў гарадскі воблік узіраюся прысутнасцю Васіля Быкава: вось тут ён бываў, вось гэта ён бачыў, старыя гродзенскія клёны яшчэ чуюць рэха яго крокаў, а стромкія нёманскія берагі памятаюць бег яго шпаркай маторнай лодкі». Вось як — на ўвесь прасцяг — расплываюцца вектары яго духоўнага зроку. І ўвысь таксама! Бо там родная птаха, якая гэтым разам нагадвае пра Васіля Быкава: «І недзе ў высокім бялёса-бясхмарным паднеб’і яго жаўрук няўпінна снуе так знаёмую срэбную нітачку вітальнай песні. Дый паветра тут настоена на значнасці яго асобы. І на прыватным прызнанні Быкава, чутым у прыгожым і незлапомным дзяцінстве. Здаецца, усё ад таго ж Міколы Пашкевіча: той, хто ў Гародні не бываў, чагосьці беларускага не зразумеў і ў душы не прапусціў».

І ўрэшце, пра ўсё ж ажыццёўлены той шлях: Гародня — Будслаў. Шматкроць ажыццёўлены ім, сынам беларускага настаўніка Васіля Жука, які чакаў з Гародні Васіля Быкава: «І калі еду дадому, у Будслаў, я нібыта еду акурат тым шляхам, якім не спраўдзілася прайсці Васілю Быкаву. Тут самая даступная і самая зручная дарога, якая злучае мае дзве беларускія “скалы”: бацькоўскую, будслаўскую, і духоўную, гродзенскую. Па гэтым шляху несупінна вандруюць са мной і ўспаміны-згадкі — як запозненае далучэнне да лёсу адной няздзейснай гарадзенска-будслаўскай гісторыі... А зараз я еду па ёй. Ад Быкава еду да Быкава».

У тым нумары «Новага замка» поруч дзве працы, прысвечаныя Васілю Быкаву: эсэ Ігара Жука і артыкул Аляксея Пяткевіча «Побач з Васілём Быкавым». Аляксей Міхайлавіч, які ўмеў шчыра парадавацца поспехам іншых, захапляўся напісаным, сказаў, што, пастаўлены побач, ягоны тэкст значна прайграе. Старалася давесці яму, што артыкул цікавы, грунтоўны, шмат дадае да разумення гродзенскага перыяду жыцця знакамітага пісьменніка. Справа ў тым, што артыкул пісаў таленавіты, дасведчаны літаратуразнаўца. А пра гісторыю аднаго непрыезду пісаў мастак, творца...

Бязмежны мой смутак, што няздзейсненымі засталіся кнігі памяці Ігара Жука. Таму, што не лёс.

Да 75-годдзя з дня нараджэння Юркі Голуба

АЛА НІКІФОРСКАЯ

«3 гліны, веры, крыві»

З Юрыем Уладзіміравічам Голубам пазнаёмілася, калі працавала ў музеі Максіма Багдановіча: гэта быў непрацяглы час – няпоўных два гады, з 17 лютага 1999 года да 13 снежня 2001 года... Працавала галоўным захавальнікам фондаў, але малы штат музея патрабаваў умець усё: пастаянна праводзіла экскурсіі, і, вядома, пісала артыкулы для «Гродзенскай праўды», звязаныя з адметнымі датамі і юбілеямі, перш за ўсё – Максіма Багдановіча.

Неяк адразу Юрый Уладзіміравіч спытаў: «Адкуль у Вас такая добрая мова?». Я расказала, што нарадзілася і вырасла ў вёсцы – на Дзятлаўшчыне, што закончыла філалагічны факультэт БДУ па спецыяльнасці беларуская і руская мова і літаратура...

На «Літаратурнай старонцы» газеты «Гродзенская праўда», якая рыхтавалася раз у месяц, Юрый Уладзіміравіч змяшчаў мае вершы – на беларускай і на рускай мовах... Ведаў, што я пішу на дзвюх мовах, і не чыніў мне нейкага абмежавання...

Тое, што Юрка Голуб ёсць паэт вышэйшага рангу – несумненна... А што прыцягвала ў ім – як у чалавеку? Сапраўднасць. Шчырасць. Інтэлігентнасць. Ён меў стрыжань высокай чалавечнасці.

Ён не быў двулікім, ён не быў фальшывым... Гэта тое, чаго я ніколі не прымаю ў чалавеку. І асабліва – у творцу...

Юрый Уладзіміравіч вельмі добразычліва ставіўся да ўсіх, хто меў з ім літаратурныя стасункі. У размове з ім не адчувалася гэтай недасягальнасці мэтра, гэтай перавагі яго паэтычнага майстэрства, якім так шчодро адарыў яго Гасподзь... І ў той жа час ён быў патрабавальным да слова: нешта змяняў, нешта выпраўляў... Разы два я гэтыя змены адчула і на сваіх тэкстах...

У газеце «Вячэрні Гродна» за 23 кастрычніка 2002 года быў надрукаваны мой артыкул «Поруч з дажджом. Берагі Юркі Голуба» з нагоды 55-годдзя паэта.

Неяк была ў рэдакцыі «Гродзенскай праўды», і ў размове з Юрыем Уладзіміравічам я падзялілася сваёй задумай напісаць артыкул да яго юбілею... Ён расказваў мне пра некаторыя моманты свайго жыцця, а пазней даверыў мне свае біяграфічныя замалёўкі...

З іх я даведалася, што маці паэта Анісі Васільеўне цыганка калісьці нагадала, што яе сярэдняму сыну (у сям'і было трое сыноў, Юрый Уладзіміравіч – сярэдні) Бог дасць такое шчасце, што яна не будзе ведаць, адкуль яно ўзялося... Юрый Уладзіміравіч прызнаваўся: «і сам цяпер у немаладым ужо веку да канца не магу дадумацца, што гэта за таямнічае «шчасце»? Можа, магчымасць на самоце слухаць, «як зорка зорцы голас падае»?

А таксама – пра адносіны з Ларысай Геніюш: пра верш «Белавежа» з прысвячэннем Ларысе Антонаўне, які быў надрукаваны ў «Полымі», пра яе рэакцыю на гэтае

літаратурнае дзеянне... (Я разумею, што гэта было не толькі літаратурнае, але і грамадзянскае дзеянне – свядомы ўчынак маладога паэта...). «Зубраня дарагое» і сёння з пачуццём удзячнасці дастае кнігу «Невадам з Нёмана», першы зборнік Ларысы Геніюш на радзіме, і чытае надпіс на ёй:

Аднойчы ночкаю цёмнай,
Толькі не знаю гадзіны,
Выйдзі на бераг Нёмана,
Я невад табе пакіну,
Як сыну...

Маю тры кніжкі, падараваныя і надпісаныя Юркам Голубам... Даражу кожнай кніжкай і кожным надпісам... Падпісваў кнігі лёгка, імгненна, з нейкім нябесным натхненнем... Кожны яго надпіс быў адметным...

На кніжачцы трыялетаў «Зажураны камень» 26.09. 2002 г. зроблены надпіс: «Найшаноўнай Але Нікіпорчык з зычэннямі зорных сцежак у слове і жыцці».

Дзве ісціны, два бакі адной дзеі – для тых, хто піша... «Боязна чыстай паперы, Нібы ў люстэрка глядзець...» – так вызначыў паэт Юрка Голуб адну з іх у сваім трыялеце «Аркуш». Другую абгрунтаваў югаслаўскі пісьменнік Эрых Кош: «Мы памыляемся, калі сядучы за пісьмовы стол, думаем, што перад намі белы, не спісаны ліст. На ім ужо адбілася ўся гісторыя літаратуры, і мы ніколі, па сутнасці, не пачынаем з самага пачатку». І гэтую сувязь з гісторыяй літаратуры, што адбілася на чыстай паперы, выразна выявіў зборнік Юркі Голуба «Зажураны камень», дзе сабраны трыялеты, напісаныя аўтарам у розныя гады.

Прыгожая лаканічная форма трыялета – нездарма ж класік напісаў: «Ёсць чары ў забытым, старадаўнім...» – не здаецца і не ўспрымаецца ўжо як забытая ці старадаўняя, дзякуючы творам самога Максіма Багдановіча, дзякуючы таму, што гэтая вершаваная форма знайшла свой працяг у беларускай паэзіі. Трыялеты мы сустрэнем у многіх паэтаў. Але зборнік «у адной вершаванай раме» – трыялеце – выдадзены ўпершыню. Ды і сам Ю. Голуб у кароткай прадмове да яго прызнаецца ў сваёй «апрамененасці» Багдановічавай паэзіяй назаўсёды.

Нягледзячы на замкнёнасць, цыклічнасць трыялета як вершаванай формы, на строгае размяшчэнне радкоў у ім, аўтару, як правіла, удаецца напоўніць свае творы глыбокім філасофскім зместам («Воля», «Памяць», «Прыпынак», «Плады», «Лісце» і інш.).

...Дзве няўмольных, як кара, стрэмкі.
Вось і век нечакана згас.
Адразаюць няспынна стрэлкі
На гадзінніку круглы час.

Гэтая няўмольнасць і хуткаплыннасць часу (моцная, «як кара»), выражаная ў трыялеце «Гадзіннік», яшчэ больш пранізліва і пакутліва выступае ў трыялеце «Сівізна»: «Не верне час назад Сляды чужых людзей...» Ды і блізкіх таксама, – хочацца дадаць ад сябе. І гэтую незваротнасць як нельга лепш дапамагае перадаць адно-адзінае адзначэнне – «пасівелы» (сад). Вобраз «пасівелага саду» быццам утрымлівае, – заключае і замыкае, – у сабе ўсю гэтую незваротнасць.

Юрка Голуб умее адным рухам, адным штрыхом – словам! – надаць паэтычнай карціне глыбіню і значнасць, закончанасць і завершанасць, можа нават – усявычарпанасць. Як гэта зроблена ў трыялеце «Маладосць»:

Над люстэркам глыбокай вады
Наша шчасце з табой вечарэе.
Толькі твар твой зусім не старэе
Над люстэркам глыбокай вады.
Нас з табою да скону сагрэе
Шэпт гарачы і шэпт малады.
Над люстэркам глыбокай вады
Наша шчасце з табой вечарэе.

Безасабовы дзеяслоў вечарэе становіцца асабовым, і спалучаецца ён не з днём, а са шчасцем, у якога ёсць свой узыход і заход. «Наша шчасце з табой вечарэе», на першы погляд, – проста і ёміста, але якая глыбіня – нібы нахіліўся над стромай... Але, якое супрацьстаянне часу: «Над люстэркам халоднай вады Наша шчасце з табой вечарэе» – і душы: «Нас з табою да скону сагрэе Шэпт гарачы і шэпт малады»... Драма – у васьмі радках. Для сапраўднага майстра няма абмежаванняў для глыбіні і філасафічнасці зместу нават у трыялеце. Нават у двух вершаваных радках:

Людзі асенняга ўзросту
Сталі на гулкім прыпынку.
«Прыпынак»

Антытэза. Палярнасць людзей і таго прыпынку, пад якім таксама падразумяваюцца людзі (хлопец, што «замоўчвае ростань», дзяўчынка, што «шчабеча», нібы найўнае птушанё), хоць знешне яны аб'яднаны месцам. Несумяшчальнасць асенняга і гулкага...

Час і душа – гэта тыя два зместавыя стрыжні, на якіх «трымаюцца» трыялеты Юркі Голуба. І, вядома ж, – паэтычнае майстэрства аўтара. Час – не сам па сабе, а, менавіта, яго адчуванне, успрыняцце: узаемадачынненні часу як катэгорыі вечнай і паэта (хочацца дапісаць: таксама – як субстанцыі вечнай).

Для кожнага трыялета характэрна свая настраёнасць, падчас – музыкальнасць («Вадаспад», «Чайка»). Страявая маршавасць чуецца ў чаканых радках: «На шляху і на зыходзе дня Вецер біў у бубны гімнасцёрак» трыялета «Войска». Мастацкай дасканаласцю – у адносінах зместу і формы – бачыцца трыялет «Матылёк» (капялюшык – як матылёк, і час – гэтае «воблачка мінулых дзён» – таксама, як матылёк: прамільгнуў – прамільгнула)... У трыялеце «Маладзік» – «Месяц плешчацца, як дзіця, Неба поўнае, як балей» – паэзія саступае месца жывапісу... Хіба класіцызму? Гармоніяй і самадастатковасцю вее ад гэтай намалёванай маладзіковай карціны.

Гаворачы пра паэзію Юркі Голуба, нельга пакінуць па-за ўвагай рыфму. Яна – багатая, падчас складаная, нават глыбока-каранёвая: астральна – магістралі – каралі («Сасна»), карчы – крычы – прычын – прычым («Лес»), гартаю – гергетанне – гартані, крапе – раней («Сшытак»), плашчаніца – прычыніцца – чужаніцы («Старасвеччына») і інш.

Так лёгка і натуральна, па-філасофску глыбока і па-мастацку дасканалы, як, напрыклад, гэтае прызнанне: «Спадчынны край на зары І жылкаю мне далягае...», гучаць трыялеты ў кнізе Юркі Голуба «Зажураны камень», напісаныя па канонах гэтага прыгожага і вытанчанага жанра – па канонах уласнай Душы.

Вельмі багатая і разнастайная тэма радзімы ў творчасці Юркі Голуба. Яго паэзія асвечана асобай аўтара – яго глыбокай і шчымлівай любоўю да роднага краю, як, напрыклад, у згаданых радках з трыялета «Край»:

Спадчынны край на зары
І жылкаю мне далягае,
І з твару падобны да гаю
Спадчынны край на зары...

Прычым вершы яго ніколі не паўтараюцца – няма нейкіх пустых перапеваў, як гэта, на жаль, часта бывае ў радках, прысвечаных радзіме. «Родныя сцены», «Зэльвенская галінка», «Пабеленая хата»... Я не стаўлю мэтай пералічыць усе вершы, але не магу не ўспомніць вельмі любімы мною верш «Альховы лісток»...

Вячэрні пагляд калышу...
Адкрыцца для слова гатовы,
Англійскаю ручкай пішу
Пра зэльвенскі лісцік альховы.

Паэт быў уважлівым да чужых публікацый, да працы сваіх калег па пярэ – да іх поспехаў, да кніг... Неяк бачыла яго прысутным на прэзентацыі альманаха «Нябесны знак», які рэдагавала і выдавала Марыя Шаўчонак... Дарэчы, і «Галасы», і «Нябесны знак» выходзілі ў адзін і той жа час – паралельна, і вершы самой Марыі Шаўчонак друкаваліся ў «Галасах»...

Яго цікавілі новыя імёны, неардынарныя літаратурныя з’явы... Галя Самойла расказвала, калі быў выдадзены зборнік «Сола трох галасоў» (2002), дзе былі змешчаны вершы яе маці, брата і яе самой, Юрка Голуб прыехаў у Бандары (так называецца вёска), каб пазнаёміцца з гэтай паэтычнай сям’ёй, а пасля напісаў артыкул...

29 верасня 2005 года адбыўся «Літаратурны чацвер» у чытальнай зале (на Савецкай, 8) абласной бібліятэкі, назву ён меў «Літаратурныя партрэты Гродзеншчыны». Гродзенская навуковая абласная бібліятэка імя Я. Карскага святкавала сваё 175-годдзе, і Лідзія Васільеўна Мальцава даручыла мне сумесна з загадчыцай чытальнай залы Раісай Пятроўнай правесці гэтае мерапрыемства.

Застаўся прыгожы ўспамін пра гэты вечар. Засталіся здымкі, можа яны не вельмі якасныя, але яны вельмі дарагія, нават і для сённяшняга дня. Можа, і асабліва для сённяшняга дня...

Па-мойму, Аляксей Міхайлавіч звярнуўся да мяне: «Сфатаграфуйце нас чатырох!» На здымку Юрка Голуб, Аляксей Пяткевіч, Ігар Жук і Юра Пацюпа. Можна сказаць, што гэта ўжо гістарычны здымак: з іх прысутным на Зямлі застаўся адзін Юра Пацюпа... Быў і агульны здымак – у канцы вечарыны.

Вечар вяла я, прадстаўляла кожнага пісьменніка і, вядома, закранала яго творчасць...

У Юркі Голуба незадоўга да гэтага выйшаў зборнік «Брама зімы», і я ў сваім слове пра паэта болей апіралася на яго змест... У мяне была напісана – пазней? – і рэцэнзія «Гаючы звон» на гэты зборнік... Чаму я яе нікуды не паслала? Магчыма, таму што хутка адбыўся разрыў адзінай літаратурнай прасторы Беларусі...

Гаючы звон

Юрка Голуб любіць дарыць чытачам адкрыцці: то, прыадхінуўшы заслону дажджу, дасць магчымасць слухаць галасы зямлі (помніце? – «Ідуць галасы навобмацак...» у зборніку «Поруч з дажджом»), то выбера для сябе «рызыкаўную спробу адчыніць даўнейшую ваконную раму трыялета ўласным дотыкам» у зборніку трыялетаў «Зажураны камень», то, падвёўшы да «брамы зімы», звярнуць нас у маўчанне-успамін, у роздум, у пераасэнсаванне жыцця і свету... Менавіта так – «Брама зімы» – называецца новая кніга паэта, што выйшла ў выдавецтве «Мастацкаялітаратура» у 2004 годзе.

Паэзія Юркі Голуба не адпускае. Не адпускаць – гэта ўлада моцных. Не, не фізічнай, а мастацкай сілай. І нават, калі падасца, што ты звездаў яго паэзію да дна – хоць якое ў вечнасці дно!?. (а паэзія – усё-такі калі не вечнасць. то самая роднасная яе часцінка) – гэта выйдзе няпраўдай. Можна прачытаць усе радкі ўздоўж і папярком і, адхінуўшы новую кнігу паэта. «спатыкнуцца» ўжо на другім вершы, і, адхінуўшы кнігу ад сябе, падумаць са страхам-здзіўленнем: «Ды я ж зусім не ведаю яго паэзіі!..» Таму што адкрыецца іншая складанасць і глыбіня зместу і сродкаў яго выяўлення – «Паветру грудзі гук працяў, І смуткам сталася паветра...», і загучыць яго «Музыка восені» (так называецца верш –А. Н.) глыбакадумна-трагічнай бетховенскай санатай... І падобна да гэтага гуку, што працяў паветра, цябе самога працінае слова паэта... Але ты шчаслівы ад гэтага болю, бо гэты боль не баліць, не раніць. а ацяляе. Бо гэты боль яшчэ раз нагадвае пра вышыні і вартаснасці жыцця. І тады, упоўнач – так супаў час – захочацца чытаць услых бяссонаму сусвету гэтыя балюча-ацяляючыя радкі...

Тэматычна і жанрава зборнік «Брама зімы» разнапланавы і шырокі: балады, верлібры, трыялеты, паэма... Хоць жанравыя межы вельмі ўмоўныя: уласна лірычныя матывы, як, напрыклад, у вершы «Сямейны альбом», «Купанне» пераплятаюцца ў зборніку з лірычна-драматычнымі, як у вершы «Паілі коней»...

Рака. Каменне.
Вады аскома,
Сярод духмені
Паілі коней.

З першай страфы ўжо адчуваецца напружанне і трывога... Паступова яны нарастаюць: «Ці не апошніх 3 таго прызыву, Які ад пожны звялі за грыву...» Гэтая драматычная нотка перадаецца і самой рацэ: «Рака на шалях Гайдала смагу»...

Вершы «Янка Брыль у Якушоўцы», «Кушляны. Восень», «Вяртанне верша «Мые вокны Жэня Янішчыц» узнікаюцца да высокага баладнага гучання, хоць яны і непазначаны як балады.

Горад зморана паспяшае.
Нервы круціць у скрутак кран.
Чысціню б тут насіць каўшамі,
А яе не хапае – край...

– вось так ускосна, зашыфравана – брак чысціні! – вызначана трагедыя Паэтэсы.

Да глыбокага філасофскага асэнсавання творчага подзвігу Мастака – Майстра – звяртаецца Ю. Голуб у вершы «Разбяр»:

Ён адхіляўся незнарок
І закрываў наглуха вочы.

І засынаў у ім прарок.
 І прачынаўся голад воўчы.
 Ізноў хапаўся за разец.
 І аплываў начы агарак...

І найвышэйшае ў творчым акце – гэта еднасць, непарыўнасць таго, хто творыць, і таго, што створана ім: «А майстра пацеры шаптаў, І дрэва шэптам паўтарала»... Толькі пры такой умове нараджаюцца шэдэўры.

Звон лёну пад родным небасхілам, «напаўзабыты напеў» галаснікоў Каложы, дзед, што «ля лазні сядзіць, Як тутэйшы Вяргілій», пераадоленне плётак-звадаў і перамога каханья.

Мы з табою разарвалі ловы:
 Іх прынесла звада, як вада.
 Ты такія мне шаптала словы,
 Што цяпер памерці не шкада.

– гэта ўсё адкрываецца чытачу, калі ён пераступае «браму зімы» Ю. Голуба.

Але калі патрэбна было б акрэсліць тэматычны дыяпазон зборніка паэта некалькімі словамі, дык найбольш дакладнымі, ці адпаведнымі, былі б – прага жыцця. Узяты яны не адвольна. Падказалі іх радкі з верша «Ранак у Браціславе»: «І прагнулі разам жыцця прад усім Пагляд, перазоў, аблачына...» Галоўнае і другараднае, жывое і неадушаўленае – усё ў кнізе, дарэчы, як і ва ўсёй паэзіі Ю. Голуба, пранікнута гэтай прагай жыцця. Больш таго, калі б патрэбна было абраць эпіграф да ўсёй творчасці Юркі Голуба, ім сталі б радкі: «Ты быў шчаслівым у журбе, Няшчасным стаць тым больш не варта» з верша «Аднойчы», якім адкрываецца кніга паэта. Радкі, якія можна назваць своеасаблівым паэтычным (ці нават – жыццёвым) крэда творцы. Якім жа чынам яны выбраны – чыста інтуітыўна ці свядома-асэнсавана на аснове ведання творчасці аўтара? Думаецца, што ўзаемна-абгрунтавана гэтымі двума спосабамі.

Для паэзіі Юркі Голуба характэрны дзве, на першы погляд, несумяшчальныя ўласцівасці (адметнасці): багатая, глыбокая вобразнасць («Раскручвае шпулю шашы Няўтомна – задыханы вецер...»), «Вочы слухаюць, а сэрца чуе. І шугае музыка душы, і раса на дубчыку начуе, Маладзёк гайдаецца ў каўшы») і строгая, нават – сухая дакладнасць вершаванага тэксту. Але гэта толькі на першы погляд. У творчасці паэта яны ўжываюцца суладна і арганічна, як, напрыклад, у вершы «Кушляны. Восень»:

Кушляны. Восень. Жарабя.
 Мацея Бурачка сядзіба.
 Тут час ствалы не парубаў –
 Навекі пасадзілі.

Тут і назыўныя сказы, і метафара, і антытэза. Усё гэтае багацце выяўленчых сродкаў дапамагае паэту поўна і яскрава акрэсліць свет Мацея Бурачка, узняцца да высокіх абагульненняў: «Абсяг Мацея Бурачка. Сусвет змаганскі слова».

Як прыклад глыбокай канцэнтраванай метафорыкі нельга не прывесці строфы з верша «Янка Брыль у Якушоўцы»:

І пячатка з былой абсады
 Пазбірала цяпло ад рук,
 А жаўрук хвалявання падаў

Аж на віленскі сцюжны брук.
 Мастаўлянскае сцэжкі ручайка
 Вытыкалася ў той суювой,
 Што з крывёю мог заручацца,
 Сцягам збыцца над галавой.

Паэт не перастае здзіўляць сваёй назіральнасцю, трапнасцю дэталяў, значнасцю параўнанняў...

Ліст упаў на галіну,
 Ухапіўся аберуч,
 Як за полымя гліна
 Ці радок за паперу.
 «Вясна. Сустрэча з дрэвамі»

Трэба адзначыць, што паэтычная мова Юркі Голуба заслугоўвае асобнага даследавання. Думаецца, што гэтым павінен заняцца крытык – менавіта мужчына. А Шапэнгаўэр нездарма аддаваў перавагу мужчынскаму розуму перад жаночым. Ужо пасля некалькіх ранніх кніжак паэта крытык (і паэт) Фёдар Яфімаў здолеў убачыць, што пісьмо Юркі Голуба «крутога і моцнага замесу». І чым не ілюстрацыя да гэтага бачання наступная страфа з верша «Аднойчы»:

У кругаверці над зямлёй,
 У голля хрусткім развароце
 Бяды пабачыўся залом
 І кроў, як соль, спяклася ў роце.

Але «крутога і моцнага замесу» у Юркі Голуба не толькі пісьмо, у яго і характары – народ – такія ж:

Мы — з крутога замесу:
 з гліны, веры, крыві.
 Нам не зрушыцца з месца,
 Дзе ў жытах краявід.

Пачуццём удзячнасці аўтару поўніцца душа за вобраз Ларысы Антонаўны Геніюш, створаны па-мастацку высока і дасканала. «Успамін пра паэтку» – гэта знак няскоранаасці і высокай чалавечай годнасці.

Паэма «Знакі» – гэта яшчэ знак памяці («Памяць нашу ці хто расцёр? Заплыла, як лоем, гадамі?») Паэма «Знакі» – гэта клопат пра нашу памяць, гэта трывога аўтара пра чалавечае аблічча ўсёй нашай нацыі. Паэма «Знакі» – гэта яшчэ знак мовы («На манкурцтва не здольны люд...»).

Завяршэнне 2005 года было цяжкім – нейкім разломным...

У канцы лістапада быў створаны новы Саюз – Саюз пісьменнікаў Беларусі... Быў боль і недаўменне...

Праз некалькі дзён мы стаялі з Юрыем Уладзіміравічам у гэтым вузенькім міждзвер’і – уваходзе ў абласную бібліятэку, бо з неба нешта сыпалася – хутчэй за ўсё першы мокры снег, і абмяркоўвалі гэтую падзею... (Я не помню, з якой нагоды ён прыйшоў у абласную...).

З прычыны гэтага разлому і наступны выпуск «Галасоў» ужо не выйшаў...

Потым я пасля доўгага вагання ўступіла ў новаствораны Саюз пісьменнікаў Беларусі... Выдала за свой кошт дзве тоненькія кніжачкі на беларускай мове ў «Кнігазборы» – «Сляза і малітва» (2006) і «Пад бахаўскую такату дажджу» (2007). Рэдактарам апошняй быў Юрка Голуб. 19 снежня 2007 года адбылася іх прэзентацыя ў абласной бібліятэцы, на якую я, вядома, запрасіла Юрыя Уладзіміравіча. Але ён не прыйшоў...

Я казаў Артур Мілер, амерыканскі драматург, нічога няма болей драматычнага за чалавечыя адносіны. (У двукоссе не бяру – пішу цытату па памяці, але сэнс дакладны)

Гэты раскол, сапраўды, быў балючы. Парываліся нават знешнія сувязі – глыбокіх сяброўскіх сувязей з літаратарамі Гродзеншчыны я не мела, людзі падчас станавіліся ворагамі...

У размове з Юрыем Уладзіміравічам я казала: «Баліць ужо не толькі душа, але і цела...» У больш позняй размове...

Вядомая ўсяму свету гэтая непакісная выснова – «шляхі гасподнія неспавядальныя»... Сапраўды так... 27 верасня 2016 года мяне прынялі ў Саюз беларускіх пісьменнікаў...

Мне патрэбна было ехаць на паседжанне Рады, але я не паехала: памірала мама... А палове пятай дня мне патэлефанавалі Юрка Голуб і Валянцін Дубатоўка: мяне прынялі ў Саюз беларускіх пісьменнікаў... Павіншавалі...

Рэкамендацыі ў Саюз беларускіх пісьменнікаў мне давалі Юрый Уладзіміравіч і Аляксей Міхайлавіч. Дзве знакавыя асобы – для нашага горада... Я прачытала тыя рэкамендацыі – і жахнулася... Ці – спалохалася... Быццам гэта не пра мяне...

Потым, калі крыху апомнілася, хацела зрабіць ксеракопіі і пакінуць іх сабе. Але я не пасмела: чалавек – слабая істота, яму ўласціва гардыня – вядома, у розных ступенях, і нейкія іншыя, не зусім Божыя рысы...

А з другога боку – тыя высокія тэксты, калі ўпадаюць сілы, калі бывае адчай і бязвер'е, маглі б падняць мяне і прадоўжыць зямную дарогу...

Я ўдзячна ім абодвум... Для мяне гэта вельмі дарага... І светла...

Апошнюю яго кнігу «Краявід», выдадзеную да 70-годдзя, я не маю... Я паскардзілася на гэта Юрыю Уладзіміравічу – на тое, што не маю яго кнігі, – на нейкай прэзентацыі, хутчэй – «Новага замка»... «Засталася ўсяго дзве»...

Потым ён хацеў падарыць мне тую кнігу – заехаць... Але ў мае хворай (цёці) былі вельмі складаныя і цяжкія дні, і я не змагла ў той дзень прыняць Юрыя Уладзіміравіча...

Так я і засталася без апошняй яго кнігі...

Паэзія Юркі Голуба яшчэ не раз падарыць крылы тым душам, якія прыхінуцца да яе...

Будзем помніць светлае... Будзем радавацца таму, што было... А можа яшчэ болей – таму, што будзе... Бо вельмі тонкая мяжа паміж жыццём і вечнасцю! Тым болей, калі жыццё належала таленавітаму майстру, высокаму творцу – Паэту...

Да 75-годдзя з дня нараджэння Юркі Голуба

МІХАСЬ ЗІЗЮК

Палёт даўжынёю ў жыццё

Юрка Голуб... Семдзсят пяць шчыраму і светламу хлапчуку з Зэльвеншчыны, Чалавеку, Паэту. І неяк задаешся пытаннем: чаму я ўзяўся пісаць штосьці пра яго? Жылі мы ў розных гарадах, не сказаць, каб я яго добра ведаў, быў блізім сябрам. Чаму я цяпер перачытваю яго вершы ды часам нязмушана згадваю Юрыя Уладзіміравіча Голуба і нашы сустрэчы?

Мяне лёс звёў з Юрыем Уладзіміравічам у снежні 2013 года. Тады ў сталіцы павіна была разглядацца мая заява на ўступленне ў Саюз беларускіх пісьменнікаў. Сказаць хваляваўся — нічога не сказаць. А каго там пабачыў: Генадзь Бураўкін, Алесь Разанаў, Уладзімір Арлоў, Віктар Карамазай. Для мяне, пачынаючага літаратара з правіцыйнага Наваградка, усё было надзвычайнай падзеяй. Але пра тое, што там адбывалася, пра знаёмства і аўтографы ад мэтраў, мабыць, іншым разам. Там жа мяне сустрэў і Юрый Уладзіміравіч — як тагачасны старшыня абласной філіі. Невысокі, каржакаваты, па-сялянску крэпка збіты. Адкрыты, прыязны і абнадзейваючы позірк, сяброўская ўсмешка, моцны поціск.

Ужо пасля завяршэння працэдур прыёму, атрымання пасвечання аб сяброўстве ў Саюзе пісьменнікаў мы з Юрыем Уладзіміравічам і яшчэ адной новаспечанай сяброўкай Саюза Святланай Абдулаевай, таксама з Наваградка, паехалі да Яўгена Рыгоравіча Лецкі — пісьменніка, літаратуразнаўцы, патрыёта Наваградчыны. Гэта з яго парадаў, падтрымкі і куратарства адбылася знакавая падзея ў маім жыцці. Туды ж, на кватэру да Яўгена Рыгоравіча, завітаў і Леанід Міхайлавіч Лыч. Трэба ж, за адзін дзень я пазнаёміўся і пабачыў большую колькасць знакамітых людзей, чым за ўсё сваё папярэдняе жыццё. А Леанід Міхайлавіч нават падарыў мне сваю кнігу з дарчым подпісам.

Назад я вёз Юрыя Уладзіміравіча ў Баранавічы, там ён меўся сесці на цягнік да Гародні. Ужо на той час у мяне меўся запісаны самаробны дыск са сваімі песнямі, тады яшчэ ў большасці рускамоўнымі. Канешне, то былі не вершы, а словы да песень, паэт з мяне ніякі, але я тады гэтага не разумеў. Я паставіў флэшку з песнямі. Пасля спытаўся ў Юрыя Уладзіміравіча, што ён думае пра маю песенную творчасць. На што ён дасціпна адказаў:

— Я больш слухаў музыку, словы добра не чуў.

Да мяне тады дайшло, што ён проста не хоча пакрыўдзіць аўтара. Вось гэтая шляхетная тактоўнасць, дасціпнасць вылучала яго. Пазней мы не адзін раз ладзілі і праводзілі літаратурныя імпрэзы ў Наваградку, сустракаліся ў Гародні, Дзятлаве, не адзін раз Юрый Уладзіміравіч быў госцем у маёй хаце, але я ніколі не чуў аніводнага крыўднага, абразлівага ці нават недрукаванага слова проста ў размове ці сказанага ў нечы адрас. Заўсёды з павагай да суразмоўцы, спакойна, разважліва.

Сціпласць. Гэтая рыса таксама выразна падкрэслівала асобу Паэта і Чалавека. Падчас розных літаратурных мерапрыемстваў ён стараўся даць слова іншым, падбэдзёрваў, падтрымліваў, не патрабаваў аніякіх прэферэнцый і выгод для сябе, хоць даўно заслужыў тое. Меў добрае пачуццё гумару, мог паджартаваць з сябе і ніколі не крыўдзіўся на жарты.

Паэзія Голуба настолькі адметная, што яе не пераблытаеш з вершамі іншага аўтара.

Вусны крамсае спякота,
Цыруе калюжны лёд,
Мянуюцца хіжыя кодлам
І лёсы шпурляюць за плот.

Або такія радкі:

Побач шлях не галёкаў,
Знікла вестка благая,
Стаў маўчун ля аблокаў,
А дудар каля гаю.

Паэзія — як звон, як музыка ветру дарог, яна прымушае задумацца пра сэнс чалавечага жыцця, дробязнасць пагоні за матэрыяльным, прымушае ісці за аўтарам, услухоўвацца ў рытм кожнага слова. Для мяне яго паэзія — пра тое, як не быць скотам, любіць Беларусь і заставацца сабою.

Вестка аб сыходзе ў Вечнасць Юрыя Уладзіміравіча неяк агаломшыла мяне. Нечакана, неспасцігальна. І здавалася, што я нешта ўпусціў, штосьці добрае не зрабіў для яго, не сказаў таго, што хацеў. Бо — думалася — паспеем, скажам, убачымся. Але не, не давядзецца. І ўжо толькі пазней я зразумеў, чаму мяне так уразіла яго смерць. Бо ён стаў для мяне родным, як і многія сябры нашай абласной філіі, раднейшым, чым некаторыя родныя. Гэтак жа, як і Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч, якога няма ўжо з намі. Усе сябры нашай суполкі. Бо яны жывуць роднаю моваю, лёсам Радзімы. І Юрый Уладзіміравіч быў такі: чыстае сумленне, не абцяжаранае ні злосцю, ні зайздрасцю, ні хцівасцю. Ён жыў не для сябе, а для Радзімы і яе вялікасці Паэзіі.

Што ж, мы непадуладныя законам жыцця і смерці. Суцяшае адна думка: палёт Голуба, што доўжыўся больш як семдзсят гадоў, напэўна, працягваецца там, у вышынях ці глыбінях Сусвету. А іначай і быць не можа, бо іначай і жыццё не мае сэнсу.

РЫЧАРД БЯЛЯЧЫЦ

-----

*ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ,
ПРЫСВЕЧАНЫЯ ПАЭТУ ЮРКУ ГОЛУБУ*

Прысвячэнне

Шмат фантастычных і дзіўных акон
Спяць,
Як нямыя гратэскі.
З Голубам можна не думаць,
Што ён
Слаўны паэт гарадзенскі.

Будзе ў вачах шмат узвышаных дзён,
Стануць янтарнымі смолы.
Помніцца толькі заўсёды,
Што ён
На беларушчыне —
Голуб.

Не патрыёт на прыступках,
Але
З праўды,
Любові
І болю.
Чым ад Каложы і Зэльвы далей,
Успамінаецца болей.

2017

Сябру

Зразумела,
Смела,
Сімпатычна
Думаў, як калісьці каралі.
Пры сучаснай сувязі касмічнай
Знік з эфіру сябра на зямлі.

Клікалі ў застолле што ёсць духу,
Верылі дарожнаму агню.
Проста быў паэтам ён
І слухаў
Госпада Самога
Цішыню.

2018

На Божы Бераг

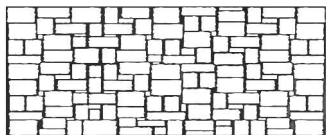
Усходзіць будзе сонца,
Будуць людзі
Паэта ўспамінаць прыгожа так.
У Гродна ж Юркі Голуба не будзе.
Які бесчалавечны, змрочны факт.

А на стале маім — сіроты-вершы
Не ведаюць пакуль,
Як далей жыць.
Вось гэты найстарэйшы,
Гэты меншы,
А той яшчэ ляціць пад капяжы...

Трымаюць берагі раку абэруч,
Плыве Каложа ў памяць, у гады.
Прыходзіў ён сюды,
На Божы Бераг,
А сёння панясуць яго сюды.

Тут журавоў ужо нідзе ні слыху,
Маўчыць Паэт перад зімовым сном.
І будуць травы зэльвенскія дыхаць
Апошнім,
Крыху стомленым,
Дажджом.

14.10.2020

САТЫРА І ГУМАР

ІВАН БУДНІК

Казёл і бараны

Адзін іпэшнік паспяховы
адкрыў на ферме бізнес новы:
з падказкі хітрай нечай
заяўся бізнесам авечым...
Каб хуткі мець навар,
завёў баранаў статак,
дзе ні ягнят, ні матак...
І быў Казёл там гаспадар, —
давер баранаў заслужыў,
а шэфу вераю служыў
і іх паштучна за сабой
штодня адводзіў на ўбой.
А як тых дурняў з свету зжыў,
сам за барана паслужыў.

І падзялом васпану:
як ты Казёл —
не будзь аслом,
не станеш і баранам.

Воўк і Заяц

Разбойнік шэры, згладнелы,
па лесе рыскаў,
ды дарма.
З гадамі стаў ён спаракнелы,
ні сіл, ні спрыту больш няма.
Апалым восеньскім лістом
ён паваліўся пад кустом...
Успомніў годы маладыя,
свае набегі ўдалыя.

Рашыў, што чэсць пара ўжо знаць
і трэба тактыку мяняць.

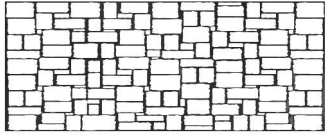
Яго ўспаміны тыя, скрухі
абрынуў Заяц віславухі,
што побач прабягаў,
на моркву прагна налягаў.
— Пастой, касы! Як жыў-здароў?
Чаму абходзіш ты сяброў? —
яго разбойнік не ўпусціў.
— Ці чуў апошняе рашэнне,
што воўчы сход апавясціў?
Цяпер мы роўны з нараджэння,
цяпер і ты, і я —
адзіная сям'я!
Мы заживем, як у Эдэме,
адзіным дружным племенем,
без гвалту, болю і без страху,
па-брацку пад сямейным дахам!

Ад той прачулае прамовы
у зайкі адняло раптоўна мову.
З даверам поўным, з весялосцю
ў абдымкі кінуўся прастак...
І затрашчалі яго косці
у Воўка на зубах.

Падобны лёс усіх чакае,
хто слову хлуса давярае.

— Я гэтых страў цураюся, не ем.
А жабы — вось дзе смаката і ежа!
Французы кажуць: шмат у іх жалеза.
Напраўду, гэта мой эдэм...
— Ты з Францыі сюдэма прыляцеў?
— Ды не, я ў Орлі нарадзіўся, братка.
Тут верабей працвіркаў нараспеў:
— Ах, а мая радзіма — Ліпчанка...
— Дык будзем сябраваць, братове мой,
І забайляць унукаў той бабулькі.
А хто з нячыстых нам навяжа бой,
Дык мы дадзім звыродышу на булкі...
— Мы можам сябраваць. Не супраць я.
Ды да жабоцькаў у мяне агіда.
Няхай цябе не апануе крыўда:
ну не ляжыць да іх душа мая.

НАШЫ ЮБІЛЯРЫ

Аўтарскі калектыў, рэдакцыя літаратурнага альманаха «Новы замак» сардэчна віншуе пастаянных аўтараў альманаха

Івана Фёдаравіча Будніка,

актыўнага дзеяча беларускага культурнага жыцця, шчырага рупліўца роднага слова і дасведчанага крэзнаўца з светлым днём з нагоды народзін. Жадаем моцнага здароўя, творчых планаў і поспехаў.

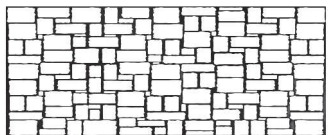
Уладзіміра Гаўрылавіча Васько,

аўтара альманаха ў пяці іпастасях: як паэта, як празаіка, як байкапісца, як уважлівага чытача і крытыка і як вельмі добрага, шчырага і сардэчнага чалавека, творы якога вылучаюцца такой жа дабрынёй, шчырасцю, абвостраным пачуццём справядлівасці і прафесіяналізмам. Жадаем моцнага здароўя, творчага плёну, радавацца жыццю і радаваць чытачоў высокімі ўзорамі сваёй літаратурнай працы!

Алу Нікіфорскую (Нікіпорчык),

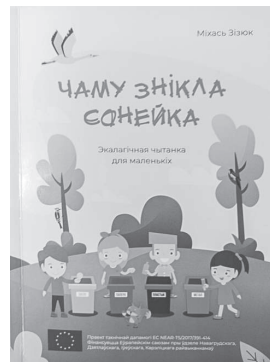
таленавітую паэтку і літаратарку з светлым днём і круглай датай. Жадаем моцнага здароўя, натхнення, настрою і плёну ў творчасці.

СЯРОД КНІГ

Міхась Зісюк. Чаму знікла сонейка: экалагічная чытанка для маленькіх. — Мінск: Медысонт, 2021. — 76 с.

Мы ўсе жывём у агульным доме, які мае назву планета Зямля. А каб нам там утульна жылося, яго трэба берагчы і захоўваць у чысціні. Экалагічная чытанка для маленькіх паспрыяе гэтаму... (Ад аўтара)

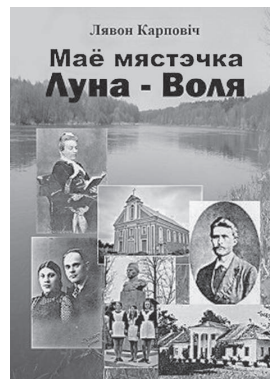
Лявон Карповіч. Біблейскія гісторыі Старога Запавету, ілюстраваныя паштовымі маркамі. Знаёмства са зместам Бібліі і яго адлюстраваннем у мастацтве / Л. Карповіч — «Издательские решения». — 2021. — 358 с.

Кніга як вынік жадання спазнаць сэнс зместу Бібліі пры дапамозе мастацкіх твораў, выявы якіх размешчаны на паштовых марках розных краін свету. Чаму на паштовых марках? Бо адначасова стваралася філатэлістычная калекцыя «Біблейскія гісторыі». І метад паралельнага вывучэння дае добрыя вынікі.

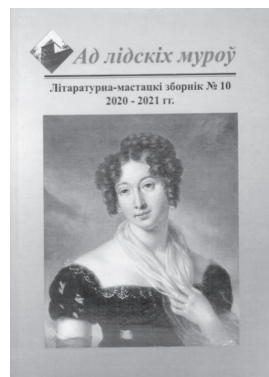

Лявон Карповіч. Маё мястэчка Луна-Воля / Л. Карповіч — «Издательские решения». — 2021. — 339 с.

Забытыя і нападзеныя падзеі, звязаныя з мястэчкам Луна-Воля, складаюць змест кнігі. Але не толькі яны. Бо тое, што адбываецца на нашых вачах, праз некаторы час становіцца гісторыяй, якая не толькі мае ўласцівасць забывацца, але якую вельмі часта стараюцца змяніць. Таму гісторыю варта фіксаваць сучаснікамі і сведкамі падзей...

Ад лідскіх муроў: літаратурна-мастацкі зборнік. № 10. 2020–2021 гг. / гал. рэд. Станіслаў Суднік. — Ліда: Пружмень, 2022. — 524 с.

Мікола Арочка. Укрыжаванне / укл. і прадм. Сяргея Чыгрына. — Ліда, 2022. — 26 с.

Зборнік беларускага паэта, перакладчыка, літаратуразнаўца, доктара філалагічных навук Міколы Арочки (1930–2013) прысвечаны памяці яго сыноў Леаніда (1957–1981) і Віталія (1964–1992).

Іван Буднік. Паўстанне 1863–1864 гадоў на Гарадзеншчыне: падзеі і асобы. — Гродна: ЮрСаПрынт, 2022. — 226 с.

Аўтар прыводзіць новыя дадзеныя пра паўстанне і лёсы паўстанцаў.

Воранаўшчына лірычная: Зборнік вершаў педагогаў і вучняў Воранаўскага раёна. — Ліда, 2022. — 124 с.

У кнізе змешчаны творы 18 аўтараў.

Юрка Голуб. Дыханне трыснягоў: паэзія, эсэ, артыкулы, абразкі, эпісталарый. — Мінск: Навуковы свет, 2022. — 560 с.

Найбольш поўнае выданне выдатнага паэта. У кнігу ўвайшлі выбраныя творы з яго 10 паэтычных кніг, проза, артыкулы, ліставанне з Л. Геніюш і Р. Семашкевічам. Укладанне, рэдагаванне і прадмова М. Скоблы.

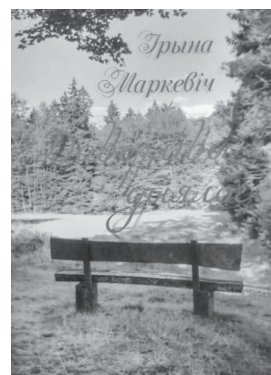

М. А. Даніловіч. Мая родная вёска Бабіна. — Гродна: ЮрСаПрынт, 2022. — 338 с.

У кнізе доктара навук, прафесара М. А. Даніловіча прасочваецца гістарычнае і культурнае развіццё вёскі Бабіна (Гродзенскі раён) ад яе заснавання да нашых дзён. Шмат увагі аўтар удзяляе асобным жыхарам, мясцовым гаворкам і мікратапаніміі.

Ірына Маркевіч. Даверлівы дыялог: вершы. — Ліда, 2022. — 88 с.

Пётр Марціноўскі. Каб не пагаслі зоры / укл. і прадм. Сяргея Чыгрына. — Мінск: Каўчэг, 2022. — 225 с.

Кніга прысвечана Пятру Мікалаевічу Марціноўскаму (1932–2006) — настаўніку і краязнаўцу з вёскі Дзярэчын Зэльвенскага раёна, які на працягу 28 гадоў кіраваў зэльвенскім раённым літаратурным аб'яднаннем «Зоры над Зэльвянкай».

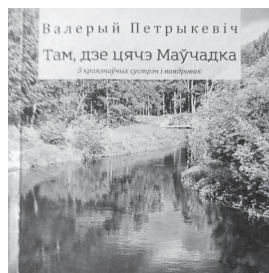
Стольны град: Наваградскі літаратурны альманах / уклад. Святлана Абдулаева, рэд. Станіслаў Суднік. — Ліда: Пружмень, 2022. — № 2. — 208 с.

У зборнік увайшлі творы наваградскіх літаратараў і творы пра Наваградак.

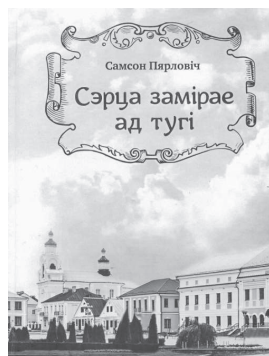
Валерый Петрыкевіч. Там, дзе цячэ Маўчадка. 3 краязнаўчых сустрэч і вандровак. — Гродна: ЮрСаПрынт, 2022. — 312 с.

У кнігу ўвайшлі артыкулы, прысвечаныя Дзятлаўшчыне, яе знакамітым людзям, помнікам і прыродзе.

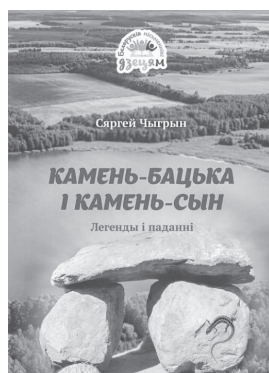
Самсон Пярловіч. Сэрца замірае ад тугі / укл. і прадм. Сяргея Чыгрына. — Мінск: Каўчэг, 2022. — 214 с.

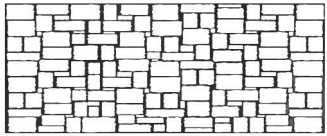
Кнігу склалі творы паэта з Наваградка Самсона Пярловіча (1923–2001) — чалавека складанага лёсу, які ў сваім жыцці прайшоў праз шматлікія выпрабаванні і пакуты, найбольшыя з іх былі — сталінскія лагеры. Выданне прымеркавана да 100-годдзя з дня нараджэння пісьменніка.

Сяргей Чыгрын. Камень-бацька і камень-сын. Паданні і легенды. — Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2021. — 62 с.

У кнізе занатаваны і апрацаваны прыклады вуснага народнага мастацтва, сабраныя аўтарам на працягу многіх гадоў ад сваіх землякоў на Слонімшчыне, Зэльвеншчыне і Дзятлаўшчыне. Праз легенды і паданні жыхары гэтых рэгіёнаў здаўна імкнуліся растлумачыць мясцовыя аб'екты і назвы вёсак, рэчак, азёраў, крыніц, асобных дрэў, камянёў, лясных мясцін, урочышчаў і інш. У аснове тлумачэння ляжаць легендарныя падзеі, уяўна-фантастычныя сюжэты, імёны канкрэтных людзей і звышнатуральных істот, якія ў гістарычным часе абраслі домысламі.

ХРОНІКА

---

8 студзеня. У музеі Элізы Ажэшкі ў в. Мількаўшчына адбылася прэзентацыя кнігі Таццяны Савянковай «Ад роднай зямлі». Бралі ўдзел А. Пяткевіч, А. Петрушкевіч, І. Буднік.

17 лютага. Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч прачытаў сваю апошнюю лекцыю «Прыдворныя тэатры Беларусі XVIII стагоддзя» для слухачоў Універсітэта залатога веку.

Сакавік. У Гародні выйшаў 10-ы нумар літаратурнага альманаха «Новы замак».

4 сакавіка. Сяргей Чыгрын правёў літаратурную сустрэчу з настаўнікамі і вучнямі слонімскай сярэдняй школы № 7.

22 сакавіка. Прэзентацыя літаратурнага альманаха «Новы замак» (№ 10) у Гародні.

9 красавіка. Прэзентацыя літаратурнага альманаха «Новы замак» (№ 10) у Лідзе з удзелам аўтараў: І. Будніка Р. Бялячыца, У. Васько, В. Дубатоўкі, М. Канановіча, Л. Лаўрыша, А. Петрушкевіч, С. Судніка, Я. Трацяка, С. Чыгрына і інш.

9 красавіка. Уручэнне літаратурнай прэміі імя Анатоля Іверса Уладзіміру Васько за шматгадовую плённую літаратурную творчасць.

20 красавіка. У Слоніме Сяргей Чыгрын выдаў паштоўку, прысвечаную Адаму Станкевічу.

28 красавіка. Прынялі ўдзел у навукова-краязнаўчай канферэнцыі «З верай у Беларусь», прысвечанай 130-годдзю Адама Станкевіча, святара, пісьменніка і грамадскага дзеяча (Цэнтральная бібліятэка г. Маладзечна), Янка Трацяк — з дакладам «Радавыя і сваяцкія сувязі Адама Станкевіча» і Сяргей Чыгрын — «Слонінская сылка Адама Станкевіча».

29 красавіка. III Міжрэгіянальны фестываль «ПРАцяг і прасцяг КНІГІ. Бібліятэчны ўздых» ў г. п. Карэлічы. З Гародні ўдзел прыняла Ала Петрушкевіч.

22 траўня. С. Чыгрын прымаў удзел у вечарыне, прысвечанай 110-годдзю беларускага паэта Анатоля Іверса. Вечарына адбылася ў Слонімскай раённай бібліятэцы імя Якуба Коласа.

28 траўня. Пісьменнікі В. Дубатоўка, М. Курыловіч, А. Петрушкевіч, Я. Трацяк у суправаджэнні краязнаўца Алеся Самца наведалі гістарычныя мясціны Карэліччыны.

28 траўня. Прэзентацыя літаратурнага альманаха «Новы замак» (№ 10) у Наваградку з удзелам пісьменнікаў В. Дубатоўкі, М. Зісюка, М. Курыловіча, А. Петрушкевіч, Я. Трацяка.

13 чэрвеня. Сяргей Чыгрын выступіў перад чытачамі Зэльвенскага цэнтра сацыяльнага абслугоўвання насельніцтва, пры якім існуе клуб «Малюся слову».

30 чэрвеня — 1 ліпеня. На філалагічным факультэце ГрДУ адбыўся круглы стол «Шляхам яго жыцця», прысвечаны памяці доктара філалагічных навук, прафесара Ігара Васільевіча Жука (13.06.1957–30.06.2017). З дакладамі выступілі Анатоль Брусевіч, Ганна Крофта, Ала Петрушкевіч.

7 ліпеня. У клубе гарадзенскай інтэлігенцыі «Грані» адбылася літаратурна-музычная вечарына, прысвечаная 140-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы. Прынялі ўдзел В. Дубатоўка, А. Петрушкевіч, М. Курыловіч.

7 ліпеня. У Слоніме С. Чыгрын выдаў паштоўку, прысвечаную Янку Купалу.

17 ліпеня. Вандроўка гарадзенцаў па знакамітых мясцінах Шчучыншчыны: літаратурная сустрэча з Рычардам Бялячыцам.

23 ліпеня. Прэзентацыя С. Чыгрыным кнігі Самсона Пярловіча «Сэрца замірае ад тугі» ў Наваградку.

28 ліпеня. С. Чыгрын правёў факультатыў па краязнаўстве ў Слонімскай раённай бібліятэцы імя Якуба Коласа.

15 верасня. У БібліяМарафоне-2022 «Бібліятэка — сэрца горада», прысвечаным Дню бібліятэк, прыняў удзел С. Чыгрын з паведамленнем пра гісторыю слоніmsкіх бібліятэк.

Кастрычнік. Польскі часопіс «Pielgrzym Polski» (№ 6, 2022, Кракаў) апублікаваў артыкул Сяргея Чыгрына пра Гальяша Леўчыка (1880–1944) — беларускага паэта, публіцыста, краязнаўца, мастака і калекцыянера. Артыкул называецца «Postać Haliasza Lejczyka».

1 кастрычніка. С. Чыгрын правёў урокі краязнаўства і літаратуры ў Сялявіцкай няпоўнай сярэдняй школе Слонімскага раёна і ў слоніmsкай гімназіі № 1.

19 кастрычніка. У Цэнтральнай бібліятэцы г. Ліды адбылася прэзентацыя кнігі Юркі Голуба «Дыханне трыснягоў», падрыхтаваная Міхасём Скоблам. Прымалі ўдзел Р. Бялячыц, В. Дубатоўка, М. Зізюк, А. Краўцэвіч, Л. Лаўрыш, В. Петрыкевіч, А. Петрушкевіч, С. Суднік, Я. Трацяк і інш.

21 кастрычніка. На радзіме Юркі Голуба, на могілках в. Горна, адбылося асвячэнне помніка паэту.

21 кастрычніка. У клубе гарадзенскай інтэлігенцыі «Грані» адбылася літаратурная вечарына «Смутак вечны вачэй», прысвечаная 75-годдзю з дня нараджэння Юркі Голуба і прэзентацыя кнігі «Дыханне трыснягоў».

10 лістапада. Літаратурна-музычная імпрэза «Аповесць “Таямніцы Ціхова”, (не)напісаная ў Гародні» праведзена пісьменніцай А. Петрушкевіч для слухачоў Універсітэта залатога веку.

16 лістапада. Галіна Самойла прыняла ўдзел у імпрэзах, прысвечаных 117-годдзю з дня нараджэння Міхася Васілька, «Нязгасны прыклад Васілька» (у Скідзельскім дзяржаўным каледжы) з выступам «М. Васілек у творчасці Ф. Самойла-Таранка і Г. Самойла: вершы, эсэ, успаміны» і ў СШ № 3 Скідзеля з тэмай: «Сваяцкія сувязі М. Васілька і яго сям’і з сям’ёй Таранкаў».

А. Петрушкевіч, С. Суднік, С. Чыгрын

3 МЕСТ

П АЗЗІЯ

Данута Бічэль

ЛЮБЛЮ ЦЯБЕ, НЁМАН

Нёман каля Каложы	3
Час — як рака	4
Наіўны сказ пра пастушкоў Божай Маці, пра Сонейка Фацімы і пра нас	5
Чыснец	7
Пахаванне Кастуся Каліноўскага	8
Люблю цябе, Нёман!	9

Іван Буднік

Балада пра Котру-раку	11
Вяртанне	12

Рычард Бялячыц

* * * Словам, радком паўтаруся...	14
* * * А суцяшаць мяне не варта...	14
Ля вас	14
* * * Напэўна, хопіць прысвячэнняў...	15
Раскажы	16
Альбом	16
Сябры мае	17
Васіль	18
* * * Запеніць неба непагода...	18
На заўтра	18
Яны	19
На свята	20
* * * Патух над возерам касцёр...	21
Аж гэта ты...	21

Уладзімір Васько

Калумб	23
Малітва	24
Развітанне з днём	24
Хатка Дануты	26
Сны	26
Зварот да планеты Зямля	27

Трывожна	28
Хвіліны радасці	29
Пралеска	30
У поўнач	31
Адлюдніку	31
* * * Над возерам пажухлая трава...	32
На ўскрайку лесу	32
* * * Крычы не крычы...	33
Вярба	33
Чэргі	34
Мара	35
Мышыная паласа	35
* * * Калі любіў, як Бог...	37
* * * Невычарпальны зорак акіян...	37
Сцежка берагам вядзе	37

Мікола Канановіч

ЧАС ВЫСТРЭЛЬВАЕ Ё ВЕЧНАСЦЬ...

Летні ранак у горадзе	39
Абуджэнне	39
* * * Лета ў ліпень зайшло...	40
* * * Яны сыходзяць у сваё жыццё...	40
* * * Спее жнівеньскі дзень...	41
Апошні гаспадар	41
Жнівень	42
* * * Пра Лойку чытаючы...	42
Першмай у Слоніме	42
* * * Зімовы дзень над гарадамі чэзне...	43
* * * Мiane ў Востраве дождж не пускае касіць...	43
Каса «пяцёрка»	44
* * * Дзьмухаўцом вясновым прамільгнула...	44
* * * Возера. Лета. Дзяўчына...	45
Будзень	45
* * * Зеляніна халоднага траўня...	45
* * * Ах, як цісне сабой...	46
* * * Па колу знаходак і страт...	46

Альжбета Кеда

Абрысы настрою на моры Міжземным (Трыпціх)	47
---	----

Мечыслаў Курыловіч

Восеньскія прыкметы	49
Пра сябе	50
Стэарынавая свечка	50
Друкар	51
Адна капейка	52
Зазвычай	52

Любіць Радзіму	53
Дзіўны свет	54
Не змянілася, браце, нічога	54
Вайна	55
Крывавы час	55
Паміж	56
Навідавоку	56
Мара	56
Зямля	57

Ала Нікіфорская

* * * я здаюся Госпадзі...	58
* * * манастыр — тэрыторыя Святага Духа...	58
* * * гармонія жыцця...	59
* * * вячэрні горад шуміць...	59

Аліна Паўлоўская

* * * Змрочная ноч прахалодаю вечнасці вее...	61
* * * Як хораша, як гарача, улетку...	61
* * * Крывавіць слова на паперу...	61
Дасканаласць	62
* * * Як хораша вярнуцца ў родны дом...	62
* * * Сустрэнемся на ўяўнае мяжы...	62
Памяці Ігара Жука	63

Віктар Сазонаў

Які цяжкі з табой нам выпаў лёс...	64
Рэанімова	64
Сабака	65
Недачыснец	66
Беларусь	67
Зноў хачу з той хвіліны пачаць	67

Янка Трацяк

АБМЕЖАВАНЫ СВЕТ МАЛЕНСТВАМ...

Пракімен	69
Такі чалавек...	69
* * * Плаціць за ўсё сёння патрэбна...	70
* * * Ці тут, ці на Марсе...	70
* * * Ніхто не зробіць горш...	71
* * * Трымцяць і блякнуць зоркі...	71
Нашчадкі Каіна	72
Гісторыя мату	73
Неба наша стала шэрым...	74
Нячыстая сіла	74
* * * У вечным — не да вечнасці...	75
Чорныя фарбы, альбо Сон генаў	75
Ішлі прарокі на Галгофу...	76
* * * Ці выдумляюць што паэты?...	77

РОЗА

Мост	.77
* * * Як ты ні варажы...	.78
* * * Абмежаваны свет маленствам...	.79

Тацяна Валенцік

Маланка	.81
Матуліна мудрасць	.81
Салодкая згадка	.81
Дзіўная праверка	.82
Пончыкі	.82
Чым пахне мама	.82
Надзея-Надзеяка...	.83
Урок лічэння...	.83
Куліна́рыя	.84

Віктар Варанец

Брама	.86
Знаходка	109

Уладзімір Васько

Страта	.115
Пашчасціла	.118
Жалеа перажыве чалавека	.124

Міхась Зісюк

Тры жанчыны і сабака	.127
--------------------------------	------

Віктар Сазонаў

Спарон	
<i>Урывак з аповесці «Надзея»</i>	.139
Сватава падагра	.146

Галіна Самойла

Снег	.151
----------------	------

Янка Трацяк

Прыпавесць пра планету Алатар у цемнаце неабвержных фактаў (З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда, які хацеў стаць чалавекам...»)	.159
Вялікая тайна закрытых архіваў	
<i>Прыпавесць</i>	.161
Ці не такі лёс... <i>Прыпавесць</i>	.162

Нэрык	
<i>Апавяданне</i>	162
Чомба і Эцім	
<i>(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда, які хацеў стаць чалавекам...»)</i>	166
Белы конь	
<i>Апавядальная прыпавесць</i>	169
Прыпавесць пра планету Малпаў	
<i>(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда...»)</i>	173
Прыпавесць пра тое, як застрэліўся Трохгаловы Змей	
<i>(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда...»)</i>	173
Свісток	
<i>Павучальная гісторыя-прыпавесць, якую чытаць не абавязкова</i>	175
Прыпавесць пра шалёнага сабаку	179
Жабрак	
<i>Прыпавесць</i>	180
Прыпавесць пра планету Эрдаман	
<i>(З рамана «Калапс, альбо Спекулятыўныя нататкі гуманойда...»)</i>	180

П ПРАКЛАДЫ

Віслава Шымборска

Не бывае штосьці двойчы	183
Гутарка пра любоў да радзімы	184
Цень	185

Д ДОКУМЕНТАЛЬНАЯ ПРОЗА

Валянцін Дубатоўка

Слядамі «камандзіра»	186
--------------------------------	-----

Альжбета Кеда

І знікла прозвішча	202
Сыны Рыгора Кеды	202

Леанід Лаўрэш

Страчаная цывілізацыя	
<i>Гістарычныя хронікі</i>	204

Д АСЛЕДЗІНЫ

Лявон Карповіч

Святы Губерт і алень святога Губерта ў філатэліі 229

Сяргей Чыгрын

Беларуская Беласточчына ў жыцці і творчасці Алега Лойкі. 233

Янка Трацяк

Станкевічы з Вурлянтаў:
да пытання родавых і сваяцкіх сувязяў 240

Д ЭБЮТ

Алесь Гоман

* * * Жаданні, блуканні, сустрэчы... 243

* * * Чарговія сустрэчы ды размовы... 243

Янку Купалу 244

* * * Як жа, як жа не любіць... 244

на смерць паэта. 244

Каця Лісоўская

* * * Мне кожны дзень у вочы... 246

С ВЕТЛАЯ ПАМЯЦЬ

*11 сакавіка 2022 года перастала біцца сэрца вялікага беларускага асветніка,
навукоўца, літаратара і педагога Аляксея Міхайлавіча Пяткевіча.*

Галіна Самойла

А. М. Пяткевічу 248

Марына Загідуліна

З эпістальнага... 249

*10 ліпеня 2022 года ў шпіталі пасля цяжкай і працяглай хваробы памёр паэт
і грамадскі актывіст Анатоль Валюк.*

Анатоль Валюк

З ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЫ

Музыка вятроў 253

Балада пра спачуванне 254

Зорка Максіма Багдановіча 255

Гародня спіць 255

* * * За чароўную ўсмешку вачэй... 256

I N MEMORIA

Да 65-годдзя з дня нараджэння Ігара Васільевіча Жука

Ала Петрушкевіч

«Па крохкім срэбры ў неба» 257

Да 75-годдзя з дня нараджэння Юркі Голуба

Ала Нікіфорская

Палёт даўжынёю ў жыццё. 262

Міхась Зізюк

Палёт даўжынёю ў жыццё. 270

Рычард Бялячыц

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ, ПРЫСВЕЧАНЫЯ ПАЭТУ ЮРКУ ГОЛУБУ

Прысвячэнне 272

Сябру 272

На Божы Бераг 273

Г АТЫРА І ГУМАР

Іван Буднік

Казёл і бараны 274

Воўк і Заяц 274

Уладзімір Васько

Чмель і матылёк 276

Бусел і верабей 276

Н АШЫ ЮБІЛЯРЫ

. 278

С ЯРОД КНІГ

. 279

Х РОНІКА

. 283

Альманах выходзіць на беларускай мове адзін раз на год.

Не друкаваныя раней тэксты дасылаюцца ў праграме Microsoft Word, шрыфт Times New Roman праз адзін інтэрвал. Рэдакцыя тэксты не рэцэнзуе. Аўтары дасылаюць свой здымак у пашырэнні JPEG памерам не менш за 1000 Кб (1 Мгб) і сціслюю біяграфічную даведку з акцэнтам на літаратурнай творчасці. Узор даведкі — у альманаху.

Матэрыялы дасылаюцца на адрас: jantrac016@gmail.com або novyzamak.sbp@gmail.com.

12+

Літаратурна-мастацкае выданне

НОВЫ ЗАМАК

Літаратурны альманах. Гродна. ММХХІІ. Выпуск 11

Адказны за выпуск *Я. Трацяк*

Рэдактар *А. Пашкевіч*

Вёрстка *Л. Фомчанка*

Карэктар *А. Пашкевіч*

Падпісана да друку 30.12.2022. Фармат 70x100¹/₁₆.

Папера афсетная. Друк лічбавы.

Ул.-выд. арк. 16,24. Ум. друк. арк. 23,01.

Наклад 80 асобнікаў. Зак. 69-0/2022

Выдавец і паліграфічнае выкананне:

Таварыства з абмежаванай адказнасцю «ЮрСаПрынт».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 1/388 ад 01.07.2014.

Вул. Карла Маркса, 11, 230015, г. Гродна.

+375 152 32 00 01, +375 295 87 84 11

www.usp.by info@usp.by